NOTA VAN TOELICHTING

ALGEMEEN 4
1. Inleiding 4
2. Hoofdlijnen 5
3. Verhouding tot hoger recht 17
4. Verhouding tot nationale regelgeving 21
5. Gevolgen (m.u.v. financiële gevolgen) 24
6. Uitvoering – stapsgewijze implementatie 36
7. Toezicht en handhaving 41
8. Financiële gevolgen 43
9. Evaluatie 44
10. Advies en consultatie 46
11. Voorhangprocedure 60
12. Notificatie 61
13. Overgangsrecht en inwerkingtreding 61
VARKENS 63
1. Algemeen 63
Achtergrondinformatie varkenshouderij 63
Afbakening diercategorieën varkens 63
Gedragsbehoeften 64
Niet opgenomen maatregelen specifiek voor varkens 66
Aanpassing huisvesting drachtige zeugen 66
Buitenuitloop 66
Castreren van beerbiggen 66
2. Maatregelen specifiek voor varkens 67
Thermoregulatieplan (alle diersoorten) 67
Schuurmogelijkheid 68
Daglicht in de stal 69
Voorkomen van concurrentie om voer- en waterplaatsen 70
Aanwijzen functiegebieden 71
Geen schadelijk stalklimaat 72
Permanente ruwvoervoorziening voor drachtige gelten en zeugen 75
Gedeeltelijk roostervloer voor gespeende varkens 76
Biggen krijgen vanaf de leeftijd van zeven dagen in de nabijheid van de zeug voer aangeboden 77
Beschikbaarheid vers water voor biggen 77
Speenleeftijd 77
De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode 78
Beschikbaarheid nestmateriaal 80
Bezettingsgraad 80
Ingrepen 82

Verbod op vijlen van hoektanden van biggen 82
Uitfaseren van couperen van staarten van biggen 82
RUNDVEE 87
1. Algemeen 87
Achtergrondinformatie melkvee, kalver- en vleesveesector 87
Afbakening diercategorieën rundvee 89
Gedragsbehoeften 90
Niet opgenomen maatregelen 91
Kalf bij de koe 91
Weidegang 92
Geen schadelijk stalklimaat 93
Verbod op routinematige keizersnedes/verbod op houden dikbilrassen 93
2. Maatregelen specifiek voor rundvee 94
Thermoregulatieplan 94
Verbod op aanbinden 94
Ruimte runderen 95
Beschikbare oppervlakte – melkgevende en droogstaande runderen 95
Beschikbare oppervlakte overige runderen 96
Ligplaats – runderen 97
Geschikte ondergrond ligplaatsen 97
Geschikte ondergrond – runderen 97
Mogelijkheid tot vachtverzorging 98
Onbeperkte toegang tot vers water van passende kwaliteit 98
(Permanente) toegang tot ruwvoer 99
Voldoende eetplaatsen 100
Mogelijkheid tot afzonderen bij ziekte 100
Mogelijkheid afzondering stier 101
Specifiek volwassen rund: Mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven 101
Ingrepen 102
3. Maatregelen specifiek voor kalveren 103
Groepshuisvestiging vanaf 14 dagen 103
Beschikbare oppervlakte – Kalveren 105
Beschikbare oppervlakte kalveren in groepshuisvesting 105
Eisen aan individuele huisvesting kalveren 106
Geschikte ondergrond – Kalveren 106
Daglicht in de stal 107
Eerste zes weken melk via speen 107
Hemoglobinegehalte 108
Verhogen transportleeftijd kalveren 109
PLUIMVEE 110
1. Algemeen 110
Achtergrondinformatie pluimveesector 110

Afbakening diercategorieën pluimvee 111
Gedragsbehoeften 112
Niet opgenomen maatregel specifiek voor pluimvee 114
Uitloop 114
2. Maatregelen specifiek voor pluimvee 116
Thermoregulatieplan 116
Huisvestingssystemen - algemeen 116
Verbod op koloniekooihuisvesting voor legkippen 117
Verbod op kooien voor vleeskuikenouderdieren 118
Tijdelijke uitzondering afgesloten huisvesting opfoklegkippen 118
Huisvestingssystemen vleeskuikens en opfokvleeskuikenouderdieren 118
Toegang tot voldoende voer 119
Permanent toegang tot water gedurende de lichtperiode 120
Donkerperiode 121
Daglicht in de stal 121
Bezettingsdichtheid 122
Inrichten functiegebieden 125
Verhogingen – zitstokken en/of plateaus 126
Beschutting/schuilmogelijkheden voor jonge dieren 128
Voldoende strooisel 129
Voorkomen van voetzoolleasies 129
Voldoende omgevingsverrijking 130
Robuuste rassen 130
Geen schadelijk stalklimaat 132
Ingrepen 132

ALGEMEEN

DEEL A – algemeen deel

1. Inleiding

Deze algemene maatregel van bestuur (AMvB) geeft uitvoering aan de artikelen 2.2, tiende en twaalfde lid, 2.3a, eerste en tweede lid, 2.5, tweede lid, en 2.8, tweede lid, van de Wet dieren. Het bevat (1) de aanwijzing van gedragsbehoeften voor varkens, runderen, kalveren en pluimvee die in de veehouderij worden gehouden, (2) maatregelen die nodig zijn om aan die gedragsbehoeften te voldoen, (3) regels over lichamelijke ingrepen bij die diersoorten en (4) een maatregel over het vervoer van kalveren. Deze zijn gericht op het bewerkstelligen van een dierwaardige veehouderij in 2040. Dit is een opdracht die voortvloeit uit artikel 2.3a van de Wet dieren.

Dierwaardige veehouderij

De wetgever heeft de koers naar een dierwaardige veehouderij uitgezet en vastgelegd. De beweging naar een dierwaardige veehouderij komt onder meer voort uit de toenemende aandacht in de maatschappij voor het belang van dierenwelzijn in de veehouderij. Deze AMvB is een uitvloeisel van de wettelijke opdracht en zorgt ervoor dat dieren in de veehouderij een beter leven krijgen en dat het houderijsysteem wordt ingericht om in de gedragsbehoeften van dieren te voorzien. Onder een dierwaardige veehouderij wordt een veehouderij begrepen waarin dieren worden gehouden met als doel de productie van dierlijke producten, die toekomstbestendig is en bestaansrecht heeft, en die uitgaat van de zes leidende principes voor dierenwelzijn in de veehouderij zoals die in 2021 door de Raad voor dieraangelegenheden (RDA)[1] zijn geformuleerd. Deze principes zijn gebaseerd op het wetenschappelijke model van Mellor.[2] Die principes komen terug in artikel 2.3a van de Wet dieren. Daarnaast komen die principes terug in artikel 1.3, derde lid, van de Wet dieren, dat gaat over het meewegen van het belang van de intrinsieke waarde van het dier bij het stellen van regels bij of krachtens de Wet dieren en het nemen van op die regels gebaseerde besluiten. Zie daarover nader paragraaf 2.3 "Intrinsieke waarde van het dier".

Convenant 'Stappen naar een dierwaardige veehouderij'

Parallel aan de totstandkoming van deze AMvB heeft een overlegtraject plaatsgevonden met verschillende partijen uit de sector, markt- en keten en maatschappelijke organisaties waarin afspraken zijn gemaakt over de uitvoering van de doorontwikkeling naar een dierwaardige veehouderij.[3] Het convenant 'Stappen naar een dierwaardige veehouderij' (hierna: het Convenant) is op 24 juni 2025 ondertekend. De regelgeving en het Convenant zijn met elkaar verbonden. Waar deze AMvB de voorschriften geeft waaraan elke houder van pluimvee, runderen, kalveren en varkens zal moeten voldoen, is beoogd dat de afspraken in het Convenant voorzien in omstandigheden voor een goede implementatie daarvan in de veehouderij.

Opgaven in de veehouderij

De ontwikkeling naar een dierwaardige veehouderij is onderdeel van de bredere transitie die plaatsvindt in de veehouderij. Er zijn ook andere uitdagingen op het boerenerf, zoals het terugdringen van emissies, bijdragen aan natuur, waterkwaliteit en biodiversiteit en het omgaan met klimaatverandering. Daarbij is het van belang om het risico op lock-in effecten te beperken en te voorkomen dat de negatieve effecten van maatregelen die worden getroffen in het kader van de ene opgave, worden afgewenteld op een andere opgave. Het voldoen aan de regels in deze AMvB vraagt majeure aanpassingen van veehouders in een tijd waarin zij voor meerdere uitdagingen staan. Die aanpassingen kosten tijd. In deze AMvB wordt daar rekening mee gehouden door enerzijds zo goed mogelijk aan te sluiten op andere opgaven en door anderzijds ook niet het onmogelijke van veehouders te vragen en te zorgen voor een gefaseerde, integrale invoering van

[1] https://www.rda.nl/publicaties/zienswijzen/2021/11/18/zienswijze-dierwaardige-veehouderij.
[2] Updating Animal Welfare Thinking: Moving beyond the "Five Freedoms" towards "A Life Worth Living"", David J. Mellor, 2006. https://doi.org/10.3390/ani6030021.
[3] De deelnemers aan het Convenant zijn LTO en NAJK, sectorpartijen voor varkens, kippen, melkvee en kalveren, de Dierenbescherming, Caring Farmers, CBL, FNLI, COV en het ministerie van LVVN. Het traject staat onder leiding van een onafhankelijk voorzitter.

dierwaardige veehouderij. De doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij is een proces van lange adem en moet in samenhang worden bezien met alle andere ontwikkelingen die relevant zijn voor/spelen op het boerenerf. Die integraliteit borgt dat deze AMvB bijdraagt aan het realiseren van zowel een dierwaardige als een toekomstbestendige veehouderij.

Leeswijzer
In het algemene deel van deze toelichting (deel A) wordt allereerst ingegaan op de hoofdlijnen van deze AMvB, het juridische kader, en de structuur van de AMvB. Daarna volgen hoofdstukken over de intrinsieke waarde van het dier en de wetenschappelijke informatie die aan de basis ligt van de AMvB. Vervolgens is een overzicht opgenomen van de maatregelen met bijbehorende inwerkingtredingsdata en wordt ingegaan op het gebruik van doelvoorschriften in de AMvB. Ook wordt in het algemene deel onderbouwd welke gevolgen de maatregelen in de AMvB hebben, wat de relevante integrale aspecten zijn en hoe daarmee is omgegaan. Verder wordt de gefaseerde inwerkingtreding van de maatregelen in de AMvB toegelicht en wat er nodig is om tot implementatie van een dierwaardige veehouderij in 2040 te komen. Daarbij wordt ook nader ingegaan op de rol van het Convenant daarbij. Verder bevat het algemene deel van deze toelichting onder meer paragrafen over toezicht en handhaving, de financiële gevolgen van de AMVB en over de rol van de evaluaties. In de delen die gaan over de maatregelen per diersector (deel B), worden de maatregelen inclusief beoogde wijze en moment van inwerkingtreding onderbouwd. Per maatregel is toegelicht waarom die wordt genomen en welke relevante aspecten erbij aan de orde zijn.

2. Hoofdlijnen

1. Reikwijdte: varkens, runderen, kalveren en pluimvee in de veehouderij

Uit artikel 2.3a van de Wet dieren volgt dat voor alle dieren in de veehouderij regels dienen te worden gesteld gericht op het bewerkstelligen van een dierwaardige veehouderij. De toelichting bij het amendement van de leden De Groot/Van Campen waarmee artikel 10.10 derde lid, aan de Wet dieren is toegevoegd stelt dat de termijn om uiterlijk 1 juli 2025 de eerste AMvB ter voorhang aan het parlement aan te bieden, bedoeld is voor de veehouderijsectoren met pluimvee, runderen, kalveren en varkens. De toelichting bij het amendement maakt duidelijk dat de indieners ervan uitgaan dat vervolgens de regelgeving voor andere sectoren wordt ingevuld (zoals voor eenden, kalkoenen, geiten en konijnen die expliciet als voorbeeld worden benoemd). Parallel aan de totstandkoming van deze AMvB beziet het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) wanneer met regelgeving voor andere, nader te bepalen, sectoren gestart kan worden. Daarbij worden ook de diercategorieën betrokken die in onderhavige AMvB niet meegenomen zijn. Tot die tijd gelden voor het houden van dieren de relevante algemene verzorgingsnormen uit onder andere het Besluit houders van dieren (hierna: Bhd). De fokkerij, het transport en de slacht van dieren vormen schakels in de keten waarvoor het dierenwelzijn eveneens van belang is, maar vallen niet onder de reikwijdte van deze AMvB.

De voorschriften in dit besluit zien daarom allereerst op pluimvee, kalveren, runderen en varkens die voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, kortweg gezegd: in de veehouderij, worden gehouden. De houdvoorschriften worden daarom toegevoegd aan hoofdstuk 2 Houden van dieren voor landbouwdoeleinden van het Bhd.

Binnen bovengenoemde diersoorten bestaan meerdere categorieën. In deze AMvB is ervoor gekozen regels op te stellen voor:
Varkens: zeugen, gelten, biggen, gespeende biggen en vleesvarkens.
Runderen: alle mannelijke en vrouwelijke runderen (Bos taurus) die gehouden worden voor de productie van melk, rund- en/of kalfsvlees.
Pluimvee: opfoklegkippen, legkippen, vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren.

Er is een tweetal diercategorieën binnen pluimvee waarvoor dit besluit geen specifieke regels bevat. Het gaat om de legouderdieren en de (over)grootouderdieren. Deze diercategorieën zijn geen onderdeel van deze AMvB, vanwege de op dit moment beperkte beschikbaarheid van wetenschappelijke kennis over hun welzijn. Voor de voorgenoemde twee diercategorieën blijven onverkort onder meer de algemene houdvoorschriften uit het Bhd gelden (hoofdstuk 1, paragraaf 2, en hoofdstuk 2, paragraaf 2).

In afwijking van de reikwijdte zoals hiervoor benoemd is met dit besluit één maatregel toegevoegd die geldt voor alle houders van dieren in de veehouderij met een bedrijfsgezondheidsplan, namelijk de verplichting tot het hebben en uitvoeren van een thermoregulatieplan.

Artikel 10.10, derde lid, van de Wet dieren bepaalt dat het ontwerp van de AMvB één jaar na inwerkingtreding van artikel 2.3a moet worden voorgehangen aan het parlement. De termijn van 1 juli 2025 voor het voorhangen van de ontwerp-AMvB is niet gehaald. Hieraan ligt ten grondslag dat de periode vanaf het aannemen van het amendement tot die deadline te kort was, vanwege de omvang van de AMvB en de inhoudelijke voorbereiding die nodig is om tot deze zorgvuldige, wetenschappelijk onderbouwde regelgeving te komen. Hierbij moet tevens het verwerken van alle verplichte toetsen en adviezen en de ruim 7000 reacties op de internetconsultatie van de concept-AMvB in ogenschouw worden genomen. Het halen van de termijn van 1 juli 2025 en daarna – toen dat niet meer mogelijk bleek – het zo snel mogelijk voorhangen van de ontwerp-AMvB is wel voortdurend het streven geweest.

2. Inhoud: Gedragsbehoeften, maatregelen en lichamelijke ingrepen

De AMvB bevat in hoofdzaak de volgende drie categorieën van voorschriften gericht tot de houders van varkens, runderen, kalveren en pluimvee:

1. De aanwijzing van gedragsbehoeften (*ter uitvoering van artikel 2.2, twaalfde lid, en 2.3a, eerste lid, van de Wet dieren*),
2. Houdvoorschriften met het oog op het kunnen uitoefenen van die gedragsbehoeften (*ter uitvoering van artikel 2.2, tiende lid, en artikel 2.3a, eerste lid, van de Wet dieren*),
3. Voorschriften over lichamelijke ingrepen bij die diersoorten (*ter uitvoering van artikel 2.8, tweede lid, en artikel 2.3a, derde lid, van de Wet dieren*).

Gezamenlijk verankeren bovengenoemde regels de RDA-principes van dierwaardige veehouderij in concrete voorschriften gericht tot veehouders.

Ad. 1 Gedragsbehoeften
Per diersoort of diercategorie zijn in de AMvB de gedragsbehoeften van het dier aangewezen die het dier niet permanent mogen worden onthouden. Die aanwijzing brengt voor de veehouder de verplichting met zich mee dat in die gedragsbehoefte moet worden voorzien. Beschikbare wetenschappelijke kennis over de dieren bepaalt welke gedragsbehoeften in de AMvB zijn aangewezen. Mogelijke gedragsbehoeften die onvoldoende als zodanig onderbouwd kunnen worden met wetenschappelijke informatie, zijn niet aangewezen in de AMvB (zie ook paragraaf 2.4 wetenschappelijke informatie). Van een aantal gedragsbehoeften staat wetenschappelijk wel vast dat het betreffende dier die heeft, maar is (nog) niet duidelijk hoe die in de praktijk ingevuld kunnen worden vanwege aspecten van bijvoorbeeld management, veiligheid of de gezondheid van de dieren. Ook in die gevallen is een gedragsbehoefte niet aangewezen. Verder onderzoek dient in deze gevallen in kaart te brengen op welke wijze het uitoefenen van die behoeften wel ingericht kan worden.

Ad. 2 Houdvoorschriften
Per gedragsbehoefte is nagegaan welke concrete eisen aan het houden van de desbetreffende diersoort of diercategorie moeten worden gesteld om in die gedragsbehoefte te kunnen voorzien. Dat is op grond van wetenschappelijke informatie in kaart gebracht. Deels voorziet het Bhd al in

benodigde maatregelen, deels nog niet. Voor een deel waar dat niet het geval is, zijn met deze AMvB aanpassingen en aanvullingen in het Bhd gedaan. De opgenomen maatregelen zijn een beleidsmatige afweging waarin niet alleen de wetenschappelijke inzichten bepalend zijn maar waarin verschillende belangen tegen elkaar zijn afgewogen. Het resultaat daarvan wordt met deze AMvB opgenomen in het Bhd.

Ad. 1 en 2 Wisselwerking tussen gedragsbehoeften en houdvoorschriften
Het voorzien in een gedragsbehoefte hangt af van het doorvoeren van de in kaart gebrachte maatregelen. In de AMvB wordt een gedragsbehoefte daarom pas aangewezen nadat *alle* voor die gedragsbehoefte geformuleerde maatregelen in werking treden. Dit om te vermijden dat wel de aanwijzing van een gedragsbehoefte in werking treedt en een houder dus gehouden is daarin te voorzien, maar een deel van de nodige maatregelen nog niet allemaal gelden en de houder er dus nog niet in kan voorzien. In de AMvB ziet dit er bijvoorbeeld voor de aanwijzing van gedragsbehoeften voor kalveren zo uit:

> Om aan de gedragsbehoefte "thermoregulatie" te voldoen, worden er twee maatregelen verplicht. Dit zijn (1) een thermoregulatieplan per 2028 en (2) de mogelijkheid tot zelfverzorging per 2030. Samen geven deze maatregelen invulling aan de gedragsbehoefte "thermoregulatie". Daarom treedt de aanwijzing van de gedragsbehoefte "thermoregulatie" per 2030 in werking.

Ad. 3 Regels over lichamelijke ingrepen
Voor lichamelijke ingrepen bij dieren geldt in het stelsel van de Wet dieren het "nee, tenzij-beginsel": lichamelijke ingrepen bij dieren zijn verboden (artikel 2.8, eerste lid), tenzij ze zijn toegestaan (artikel 2.8, tweede lid, Wet dieren). In de toegestane ingrepen die zijn opgenomen in het Besluit diergeneeskundigen zijn met deze AMvB wijzigingen doorgevoerd.
Voor de tot dusverre toegestane lichamelijke ingrepen voor de runder- en varkenssector is in deze AMvB (artikel VI) vastgelegd per wanneer die niet meer zijn toegestaan of wanneer ze wel toegestaan blijven, onder welke aanvullende voorwaarden dat het geval is. Daarbij geldt al op basis van artikel 2.7 van het Besluit diergeneeskundigen dat ingrepen zo worden uitgevoerd dat bij het dier geen onnodige pijn of onnodig letsel wordt veroorzaakt en dat het dier niet meer dan nodig is in zijn functioneren wordt belemmerd. Dit betekent dat het bij ingrepen verplicht is om onnodige pijn te voorkomen, bijvoorbeeld door het toepassen van sedatie en langdurige pijnstilling, en tevens, indien van toepassing lokale verdoving.

Een aantal lichamelijke ingrepen wordt uitgevoerd op basis van een in de Regeling diergeneeskundigen opgenomen vrijstelling; die regeling wordt niet met deze AMvB gewijzigd. De voor een beweging naar dierwaardige veehouderij benodigde wijzigingen in de Regeling diergeneeskundigen zullen worden doorgevoerd met een aparte Regeling dierwaardige veehouderij.

De vrijstellingen in de Regeling diergeneeskundigen betreffen lichamelijke ingrepen die enkel nog uitgevoerd mogen worden op grond van een vrijstelling voor een beperkte periode (en waarvoor een traject van uitfaseren richting een bepaalde einddatum loopt): de behandeling aan de snavel bij moederdieren van tragergroeiende vleeskuikens tot 1 september 2029, de behandeling aan het achterste deel van de teen van hanen bestemd voor de fokkerij tot 1 juli 2028, de snavelbehandeling bij pluimvee gehouden in verandastallen met geïntegreerde plastic voerpannen tot 1 januari 2027 en tot slot de snavelbehandeling bij legouderdieren, (over)grootouderdieren, eendagskuikens van kippen bestemd voor export en kalkoenen tot 1 september 2028. Voor het koudmerken geldt dat de vrijstelling nog slechts voor een beperkte groep houders geldt en daarnaast is vastgelegd dat de ingreep enkel nog mag plaatsvinden bij runderen geboren voor 2025 en dat de ingreep zelf verboden is per 1 januari 2027.[4] Deze AMvB brengt geen verandering in de termijnen van genoemde vrijstellingen.

[4] Artikel 7.4 van de Regeling diergeneeskundigen.

3. Intrinsieke waarde van het dier

Bij het stellen van regels bij of krachtens de Wet dieren, en het nemen van op die regels gebaseerde besluiten, vloeit uit artikel 1.3 van de Wet dieren voort dat "*ten volle rekening gehouden wordt met de gevolgen die deze regels of besluiten hebben voor deze intrinsieke waarde van het dier, onverminderd andere gerechtvaardigde belangen. Daarbij wordt er in elk geval in voorzien dat de inbreuk op de integriteit of het welzijn van dieren, verder dan redelijkerwijs noodzakelijk, wordt voorkomen en dat de zorg die de dieren redelijkerwijs behoeven is verzekerd.*" In het derde lid van artikel 1.3 wordt beschreven dat de principes voor een dierwaardige veehouderij worden begrepen onder "de zorg die dieren redelijkerwijs behoeven".

De in deze AMvB opgenomen regels zijn alle gericht op het tegemoetkomen aan een of meer van de in het derde lid genoemde elementen, welke zijn:
a. voldoende voeding van een goede kwaliteit;
b. een comfortabele en veilige omgeving met een goed klimaat;
c. waarborgen voor een goede gezondheid en het voorkomen van pijn;
d. voldoende mogelijkheden om te voorzien in hun gedragsbehoeften; en
e. een positieve emotionele toestand.

De elementen zoals die zijn opgenomen in artikel 1.3, derde lid, van de Wet dieren[5] vormen de basis van een dierwaardige wijze van houden zoals opgenomen in artikel 2.3a in de Wet dieren (lid 2, onderdelen a t/m e) en zijn gebaseerd op de eerdergenoemde zes leidende RDA-principes. De intrinsieke waarde en de integriteit van het dier moeten gerespecteerd en erkend worden (principe 1) en dieren moeten kunnen beschikken over goede voeding, goede omgeving en een goede gezondheid (principe 2 t/m 4) en ze moeten voldoende mogelijkheid hebben om essentiële natuurlijke gedragingen te kunnen vertonen (principe 5). Tezamen zorgt de invulling van principes 1 t/m 5 voor de invulling van het zesde principe: een systeem is dierwaardig als een dier in staat is om te reageren op de veranderende sociale en fysieke omgeving en als het een emotionele toestand bereikt die het als overwegend positief ervaart. Hiertoe zijn maatregelen in de AMvB opgenomen.[6]

In deze AMvB vormen de gedragsbehoeften van de dieren het beginpunt om te bepalen welke houdvoorschriften moeten worden gesteld. Daarmee is de intrinsieke waarde van het dier meteen het centrale element in de afweging. Het uitgangspunt van dierwaardige veehouderij is dat de dieren niet worden aangepast aan het houderijsysteem, maar juist andersom. Om de uitvoerbaarheid van de maatregelen te borgen is bij het opnemen van voorschriften en bij het bepalen van de inwerkingtredingsdata ook met andere relevante aspecten rekening gehouden, zoals de economische gevolgen, de relatie met emissies en de mogelijkheid tot vergunningverlening. Het voldoen aan regels dient voor veehouders ook realistisch en (financieel) haalbaar te zijn, Artikel 2.3a van de Wd houdt daarmee ook rekening. Het tweede lid geeft bij de beschrijving van de onderdelen van een dierwaardige veehouderij immers al aan "voor zover redelijkerwijs kan worden verlangd" en het vierde lid biedt ruimte om een langere termijn dan 2040 te stellen gericht op het kunnen terugverdienen van investeringen die noodzakelijk zijn om aan die regels te voldoen. Dit heeft bij meerdere maatregelen tot gevolg dat de norm minder ambitieus is dan voor het dier wenselijk zou zijn op basis van wetenschap, of is de inwerkingtredingsdatum op een later moment in de tijd gezet of is een maatregel nog niet opgenomen. Een dierwaardige veehouderij gaat er namelijk vanuit dat er een veehouderij is waarin dieren worden gehouden met als doel de productie van dierlijke producten, maar die ook toekomstbestendig is en bestaansrecht heeft.

4. Wetenschappelijke informatie

[5] Dit artikel is recent gewijzigd met het aannemen van het amendement De Groot/Van Campen (Kamerstuk 35746, nr. 30).
[6] RDA.2021.076 RDA-Zienswijze Dierwaardige veehouderij.

De regels in de AMvB zijn gebaseerd op de bestaande kennis over dierenwelzijn en diergezondheid. Dit betreft zowel wetenschappelijke kennis als kennis van de praktijk. Voorbeelden van wetenschappelijke kennis waar onder meer gebruik van is gemaakt zijn de Quickscan van het Centre for Sustainable Animal Stewardship (CenSAS) uit november 2022[7], de dierinhoudelijke toets van de onderzoekersgroep bij het Convenant [8] en de European Food and Safety Authority (EFSA)-rapporten die gemaakt zijn met het oog op de aangekondigde herziening van de Europese regels voor dierenwelzijn.[9] Deze onderzoeken bevatten – onder meer voor varkens, runderen en pluimvee – de meest actuele kennis en inzichten over gedragsbehoeften van dieren en wat in de veehouderij nodig is om die te kunnen uitoefenen, uitgaande van het daarmee kunnen bereiken van een positief welzijn voor het dier. Ook andere wetenschappelijke rapporten die inzicht geven in wat de behoeften zijn van de verschillende productiedieren zijn betrokken, zoals programma's van eisen en ongeriefanalyses.[10] Al deze wetenschappelijke kennis is noodzakelijk om te kunnen bepalen en te onderbouwen wat voor de verschillende diersoorten en diercategorieën 'dierwaardig' is.[11] Bij de voorbereiding van de AMvB zijn om die reden dierinhoudelijke wetenschappelijke experts en praktijkonderzoekers geraadpleegd. Hun input over de gedragsbehoeften van dieren is betrokken bij de totstandkoming en onderbouwing van de regels.

In die gevallen waarbij wetenschappelijke informatie onvoldoende grond geeft om een maatregel op te baseren, is die niet in de AMvB opgenomen. Wetenschappelijke informatie levert ook inzichten op dat bepaalde maatregelen voor een dierwaardige veehouderij knelpunten doen ontstaan voor het bereiken van doelen op het gebied van stikstof en klimaat, of risico's opleveren voor andere doelen zoals diergezondheid of de volksgezondheid. In die gevallen is een afweging van alle aspecten gemaakt waarbij het soms nodig is om aanvullend onderzoek te doen, een maatregel nog niet in werking te laten treden of niet op te nemen in de AMvB.

Naast wetenschappelijke informatie die is gebruikt ter onderbouwing van de dierinhoudelijke maatregelen, is ook gebruik gemaakt van onderzoeken die gaan over de economische impact van de AMvB en over de relatie met emissies, zodat ook de integrale aspecten die van belang zijn, onderbouwd zijn meegewogen. In dat kader wordt verwezen naar hoofdstuk 5 over de gevolgen van de AMvB, waarin op deze aspecten en de uitgevoerde onderzoeken nader wordt ingegaan.

5. Doelvoorschriften

De regels in de AMvB zijn waar mogelijk vormgegeven als doelvoorschriften zodat enerzijds het te bereiken dierenwelzijnsdoel helder is, maar er anderzijds handelingsruimte is voor de veehouder om dat doel zo te bereiken dat het het best past binnen de eigen bedrijfsvoering. Veehouderijen verschillen namelijk sterk van elkaar in omvang, inrichting, bedrijfsvoering et cetera, waardoor het niet altijd mogelijk en niet wenselijk is om een "one size fits all"-aanpak voor te schrijven. Bovendien bieden doelvoorschriften ruimte voor innovatie en mogelijk nieuwe toekomstige geschikte manieren om aan een gedragsbehoefte invulling te geven. Dit laat onverlet dat de doelvoorschriften in deze AMvB uit oogpunt van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid voldoende duidelijkheid moeten bieden welk dierenwelzijnsdoel veehouders moeten realiseren. Het doel moet daarvoor voldoende concreet zijn zodat (objectief) kan worden vastgesteld of een houder het gestelde doel heeft behaald. Niet alle regels in deze AMvB zijn doelvoorschriften. Zo wordt de ruimte die een dier moet worden geboden bijvoorbeeld in concrete maatvoering voorgeschreven.

[7] Quickscan informatieset Convenant Dierwaardige Veehouderij | Rapport | Rijksoverheid.nl.
[8] Bijlagen verslag voorzitter van het convenantstraject dierwaardige veehouderij | Publicatie | Rijksoverheid.nl, bijlage G.
[9] Welfare of dairy cows | EFSA (europa.eu), Welfare of calves | EFSA (europa.eu), Welfare of broilers on farm | EFSA (europa.eu), Welfare of laying hens on farm | EFSA (europa.eu) en Welfare of laying hens on farm | EFSA (europa.eu).
[10] Zie onder meer: Projectteam 'Diergericht Ontwerpen voor varkens', WUR (2009). Wat wil het varken? (varkens), De belangrijkste eisen die een melkkoe aan haar omgeving stelt, WUR (melkvee), Ellen van Weeghel, Ingrid de Jong, Thea van Niekerk, Bram Bos, 2020. Programma van Eisen van de leghen 2020; Ontwerpen voor een goed dierenwelzijn. Wageningen Livestock Research, Rapport 1263 (leghennen), Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden, WUR (2009) (rundvee, varkens, pluimvee) en de Greef, K. (2021). Update ongerief-analyses 2018-2020: vleeskuikens, vleeskalveren, varkens en melkvee. (Rapport / Wageningen Livestock Research; No. 1287). Wageningen Livestock Research. https://doi.org/10.18174/542468.
[11] De Tweede Kamer heeft ook meerdere malen verzocht om wetenschappelijke onderbouwing en toetsing van de AMvB, zoals het meest recent in de motie van Campen (VVD) cs. (Kamerstuk 28286, nr. 1341).

Daarnaast is het niet bij alle maatregelen mogelijk om een doelvoorschrift te stellen, omdat voor bepaalde diersoorten de regel voortbouwt op Europese regelgeving en derhalve daarbij aangesloten wordt. Daar waar de Europese regelgeving middelvoorschriften geeft wordt daarbij aangesloten, het in de richtlijn opgenomen middelvoorschrift is tenslotte het Europese minimum waaraan moet worden voldaan. Daardoor is er bijvoorbeeld bij pluimvee minder sprake van doelvoorschriften en zijn er meer middelvoorschriften opgenomen. Voor runderen gelden geen dierspecifieke Europese regels. Hierdoor zijn er voor rundvee meer mogelijkheden om doelvoorschriften op te stellen.

Doelvoorschriften bieden handelingsruimte aan veehouders. In de praktijk bestaan voorbeelden waarmee aan een doelvoorschrift invulling gegeven kan en worden en in de loop van tijd zullen bijvoorbeeld met innovaties nieuwe voorbeelden ontstaan die invulling geven aan de voorschriften. Een door een sectorpartij op te stellen Gids voor goede praktijken (GGP) is een geschikt instrument om deze voorbeelden en aanbevelingen in neer te leggen en uit te werken. Een GGP kan goed worden gebruikt om de kennis daarover breed binnen een sector te delen. Het opstellen van een GGP wordt met deze AMvB voor iedere diersector gestimuleerd. In hoofdstuk 7 'Toezicht en Handhaving' en in de artikelsgewijze toelichting wordt nader op de GGP's ingegaan.

6. Overzicht van alle gedragsbehoeften en regels

Op basis van hetgeen in voorgaande paragrafen is uiteengezet, worden in deze AMvB de gedragsbehoeftes aangewezen en is in onderstaande tabel terug te lezen met welke maatregelen die worden ingevuld. Ook is aangegeven welke gedragsbehoeftes (nog) niet aangewezen zijn. Onder de tabel is een lijst met alle regels te vinden die verplicht gesteld voor veehouders van varkens, runderen, kalveren en pluimvee. Het inwerkingtredingsmoment verschilt per maatregel en vindt gefaseerd plaats tot 2040. Daarnaast kan het verschillen voor nieuwe of verbouwde stallen en bestaande stallen. De invoeringsstrategie wordt in hoofdstuk 6 toegelicht. Daarnaast is het moment van inwerkingtreding terug te lezen in de dierinhoudelijke paragrafen met de maatregelen.

Aangewezen gedragsbehoefte	**Maatregen voor invulling gedragsbehoefte**	**(Nog) niet aangewezen gedragsbehoeften**
VARKENS		
Rusten	Bezettingsgraad vleesvarkens Daglicht in de stal Voorkomen concurrentie om voer- en waterplaatsen Geen schadelijk stalklimaat (ammoniak en kooldioxide) Aanwijzen functiegebieden Gedeeltelijke roostervloer voor gespeende varkens De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode Thermoregulatieplan	
Bewegen	Bezettingsgraad vleesvarkens Aanwijzen functiegebieden	

	De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode
Eten en drinken	Voorkomen concurrentie om voer- en waterplaatsen Speenleeftijd Aanwijzen functiegebieden Biggen krijgen vanaf de leeftijd van zeven dagen in de nabijheid van de zeug voer en vers water aangeboden Permanente ruwvoer voor drachtige gelten en zeugen
Zelfverzorging	Schuurvoorziening De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode
Sociaal gedrag	Voorkomen concurrentie op voer- en waterplaatsen Aanwijzen functiegebieden Gedeeltelijk roostervloer voor gespeende varkens Speenleeftijd Bezettingsgraad vleesvarkens De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode Biggen krijgen vanaf de leeftijd van zeven dagen in de nabijheid van de zeug voer en vers water aangeboden
Exploratiegedrag	Aanwijzen functiegebieden Bezettingsgraad vleesvarkens Gedeeltelijk roostervloer voor gespeende varkens Permanente ruwvoer voor drachtige gelten en zeugen De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode
Veiligheid	Aanwijzen functiegebieden Voorkomen concurrentie op voer- en waterplaatsen
Mesten en urineren	Aanwijzen functiegebieden Gedeeltelijk roostervloer voor gespeende varkens

	De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode
Maternaal gedrag	Speenleeftijd
	De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode
	Biggen kunnen mee-eten met de zeug
	Biggen krijgen vanaf de leeftijd van zeven dagen in de nabijheid van de zeug voer en vers water aangeboden
	Beschikbaarheid nestmateriaal
Gezondheid	Thermoregulatieplan
	Geen schadelijk stalklimaat (ammoniak en koolstofdioxide)
	Voorkomen concurrentie op voer- en waterplaatsen
	Gedeeltelijk roostervloer voor gespeende varkens
	Aanwijzen functiegebieden
	Speenleeftijd
	De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode
	Biggen krijgen vanaf de leeftijd van zeven dagen in de nabijheid van de zeug voer en vers water aangeboden
	Permanente ruwvoervoorziening voor drachtige gelten en zeugen
	Bezettingsgraad vleesvarkens
	Uitfaseren van couperen van staarten van biggen
	Verbod op vijlen van hoektanden van biggen
Respiratie	Geen schadelijk stalklimaat (ammoniak en koolstofdioxide)
Thermoregulatie	Thermoregulatieplan
	Geen schadelijk stalklimaat (ammoniak en koolstofdioxide)
	Bezettingsgraad vleesvarkens
	Gedeeltelijk roostervloer voor gespeende varkens

	De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode	
RUNDEREN		
Rusten	Minimum beschikbare oppervlakte Geschikte ondergrond Verbod op aanbindstallen Voldoende ligplaatsen Eisen aan individuele huisvesting kalveren	
Eten en drinken	Minimum beschikbare oppervlakte Voldoende eetplaatsen Permanente toegang tot vers water van passende kwaliteit (vanaf 14 dagen) Permanente toegang tot ruwvoer (vanaf 14 dagen)	Grazen Urineren en mesten
Sociaal gedrag	Voldoende eetplaatsen Mogelijkheid afzonderen bij afkalven Mogelijkheid afzonderen bij ziekte Mogelijkheid afzonderen stier Verbod aanbindstallen Groepshuisvesting vanaf 14 dagen Eisen aan individuele huisvesting kalveren	Ontvangen en geven maternaal gedrag
Veiligheid	Minimum beschikbare oppervlakte Mogelijkheid afzonderen bij afkalven Mogelijkheid tot afzonderen stier	
Zelfverzorging	Mogelijkheid tot vachtverzorging (vanaf 14 dagen) Verbod aanbindstallen Minimum beschikbare oppervlakte Voldoende ligplaatsen Geschikte ondergrond	
Gezondheid	Permanente toegang tot vers water van passende kwaliteit (vanaf 14 dagen) Permanente toegang tot ruwvoer (vanaf 14 dagen) Minimum beschikbare oppervlakte Geschikte ondergrond	

	Verbod op onthoornen Mogelijkheid tot afzonderen bij ziekte Mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven Hemoglobinegehalte Verhogen transportleeftijd kalveren Voldoende eetplaatsen Voldoende ligplaatsen per rund	
Thermoregulatie	Thermoregulatieplan Minimum beschikbare oppervlakte Mogelijkheid tot vachtverzorging vanaf 14 dagen	
Actief gedrag	Minimum beschikbare oppervlakte Eisen aan individuele huisvesting kalveren Geschikte ondergrond Permanente toegang tot ruwvoer vanaf 14 dagen Verbod aanbindstallen Verbod aanbinden tijdens het voeren (kalveren) Groepshuisvesting vanaf 14 dagen leeftijd Daglicht in de stal	
Zuigbehoefte (kalveren)	Minimaal zes weken melk via de speen	Ontvangen maternaal gedrag
Respiratie	Geen aanpassing huidige Bhd	
PLUIMVEE		
Rusten	Bezettingsdichtheid Verbod op huisvestingssystemen waar pluimvee gedragsbehoeften niet kan uitoefenen Functiegebieden (verhogingen en/of beschutting/schuilmogelijkheden) Minimum donkerperiode	
Eten en drinken	Bezettingsdichtheid Toegang tot vers water van passende kwaliteit tijdens de lichtperiode Toegang tot voldoende voer	Mesten

	Mogelijkheid tijdelijke afzondering opfoklegkippen	
Zelfverzorging	Bezettingsdichtheid	
	Voldoende strooisel	
	Voldoende omgevingsverrijking	
Gezondheid	Thermoregulatieplan	
	Bezettingsdichtheid	
	Voorkomen voetzoolleasies	
	Functiegebieden (verhogingen en/of beschutting/schuilmogelijkheden)	
	Robuuste rassen vleeskuikens	
Respiratie	Geen aanpassing huidige Bhd	
Actief gedrag	Bezettingsdichtheid	
	Functiegebieden (verhogingen)	
	Verbod op huisvestingssystemen waar pluimvee de gedragsbehoeften niet kan uitvoeren	
	Voldoende strooisel	
	Voorkomen voetzoolleasies	
	Voldoende omgevingsverrijking	
	Robuuste rassen vleeskuikens	
	Daglicht in de stal	
Sociaal gedrag	Bezettingsdichtheid	
	Functiegebieden (verhogingen en/of beschutting/schuilmogelijkheden)	Maternaal gedrag ontvangen
	Verbod op huisvestingssystemen waar pluimvee de gedragsbehoeften niet kan uitvoeren	Maternaal gedrag geven
	Toegang tot vers water tijdens lichtperiode	
	Toegang tot voldoende voer	
Zelfverzorgingsgedrag	Bezettingsdichtheid	
	Functiegebieden (verhogingen en/of beschutting/schuilmogelijkheden)	
	Voldoende strooisel	
Thermoregulatie	Thermoregulatieplan	
	Functiegebieden (beschutting/schuilmogelijkheden)	

	Voldoende strooisel
Nestgedrag	Voldoende strooisel
Veiligheid (incl. vermijden seksueel gedrag)	Bezettingsdichtheid Functiegebieden Verbod op huisvestingssystemenwaar pluimvee de gedragsbehoeften niet kan uitvoeren

De volgende maatregelen zijn in deze AMvB opgenomen:

Alle veehouderijsectoren waarvoor een bedrijfsgezondheidsplan verplicht is:[12]

- Thermoregulatieplan

Varkens:

- Schuurvoorziening
- Daglicht in de stal
- Voorkomen van concurrentie om voer- en drinkwaterplaatsen
- Aanwijzen functiegebieden
- Geen schadelijk stalklimaat: ammoniak
- Geen schadelijk stalklimaat: koolstofdioxide
- Permanente ruwvoervoorziening voor drachtige gelten en zeugen
- Gedeeltelijk roostervloer voor gespeende varkens
- Biggen krijgen vanaf de leeftijd van zeven dagen in de nabijheid van de zeug voer en vers water aangeboden
- Speenleeftijd
- De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode
- Bezettingsgraad vleesvarkens
- Beschikbaarheid nestmateriaal
- Verbod op vijlen van hoektanden van biggen
- Uitfaseren van couperen van staarten van biggen

Runderen

- Verbod op aanbindstallen
- Verbod op aanbinden tijdens het voeren (kalveren)
- Minimum beschikbare oppervlakte
- Voldoende ligplaatsen
- Geschikte ondergrond (lig- en loopdeel)
- Mogelijkheid tot vachtverzorging vanaf 14 dagen
- Onbeperkte toegang tot vers water van passende kwaliteit vanaf 14 dagen
- (Permanente) toegang tot ruwvoer vanaf 14 dagen
- Voldoende eetplaatsen
- Mogelijkheid tot afzonderen bij ziekte
- Mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven
- Mogelijkheid tot afzonderen stier
- Groepshuisvesting vanaf 14 dagen
- Eisen aan individuele huisvesting kalveren
- Hemoglobinegehalte
- Verhogen transportleeftijd kalveren
- Daglicht in de stal
- Eerste zes weken melk via de speen

[12] Artikel 3.5, eerste lid, Regeling houders van dieren legt vast vanaf welke dieraantallen een bedrijfsgezondheidsplan verplicht is.

- Verbod op onthoornen

Pluimvee:
- Verbod op koloniekooihuisvesting voor legkippen en opfoklegkippen
- Verbod op kooien voor vleeskuikenouderdieren
- Verbod op huisvestingssystemen waar pluimvee de gedragsbehoeften niet kan uitvoeren
- Mogelijkheid tijdelijke afzondering opfoklegkippen
- Toegang tot voldoende voer
- Permanent toegang tot vers water van passende kwaliteit gedurende de lichtperiode
- Daglicht in de stal
- Minimum donkerperiode
- Bezettingsdichtheid vleeskuikens
- Bezettingsdichtheid vleeskuikenouderdieren
- Bezettingsdichtheid legkippen
- Bezettingsdichtheid opfoklegkippen
- Functiegebieden: zitstokken en/of plateaus
- Functiegebieden: beschutting/schuilmogelijkheden voor jonge dieren
- Voldoende strooisel
- Voorkomen van voetzoollеasies
- Voldoende omgevingsverrijking
- Robuuste rassen vleeskuikens

In Deel II van deze toelichting worden de maatregelen een voor een nader toegelicht.

3. Verhouding tot hoger recht

Verordening (EG) nr. 1/2005 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten (Transportverordening): strengere dierenwelzijnseis voor vervoer kalveren binnen Nederland.
Het besluit bevat met het nieuwe artikel 2.46a een norm waarbij gebruik wordt gemaakt van de ruimte die de Transportverordening biedt om strengere nationale maatregelen vast te stellen ter verbetering van het dierenwelzijn van dieren tijdens vervoer dat volledig op het grondgebied van de lidstaat verloopt of tijdens vervoer over zee dat vanaf het grondgebied van de desbetreffende lidstaat vertrekt (artikel 1, derde lid). Het betreft de leeftijd waarop kalveren geschikt worden geacht voor transport. Artikel 2.46a bevat een strengere norm dan de verordening en is daarom alleen van toepassing voor vervoer dat geheel binnen Nederland plaatsheeft.

Verordening (EU) 2018/848 van het Europees Parlement en de Raad van 30 mei 2018 inzake de biologische productie en de etikettering van biologische producten en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 834/2007 van de Raad.
Verordening 2018/848 stelt eisen aan de biologische productie. Met deze AMvB kunnen geen aanvullende of strengere (dierenwelzijns)eisen worden gesteld aan het verkrijgen van dat keurmerk. Als een bedrijf aan de eisen van de verordening voldoet, kan het een bio-keurmerk aanvragen en verkrijgen overeenkomstig de in of krachtens die verordening gestelde regels.
Dat laat onverlet dat Nederland aanvullende of strengere dierenwelzijnseisen aan alle Nederlandse veehouders, inclusief biologische veehouders, kan stellen. De verordening geldt nadrukkelijk onverminderd gerelateerde wetgeving van de Unie op het gebied van o.a. dierenwelzijn (zie artikel 2, vierde lid), zoals bijvoorbeeld richtlijn 98/58 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren (hierna: richtlijn 98/58). Die laatste richtlijn geeft Lidstaten de mogelijkheid om nationaal strengere regels te stellen met het oog op het dierenwelzijn. Daar wordt met deze AMvB gebruik van gemaakt, zie nader hieronder.

Europese dierenwelzijnsrichtlijnen

Voor het houden van vee zijn verschillende Europese richtlijnen[13] die minimumvoorschriften geven ten aanzien van het houden van landbouwhuisdieren. Die richtlijnen zijn geïmplementeerd in het Bhd. Het betreft, voor zover relevant voor deze AMvB, de volgende richtlijnen:

- Richtlijn 98/58/EG van de Raad van 20 juli 1998 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren Publicatieblad Nr. L 221 van 08/08/1998.
- Richtlijn 2008/119/EG van de Raad van 18 december 2008 tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van kalveren PB L 10 van 15.1.2009.
- Richtlijn 1999/74/EG van de Raad van 19 juli 1999 tot vaststelling van minimumnormen voor de bescherming van legkippen PB L 203 van 3.8.1999.
- Richtlijn 2007/43/EG van de Raad van 28 juni 2007 tot vaststelling van minimumvoorschriften voor de bescherming van vleeskuikens PB L 182 van 12.7.2007.
- Richtlijn 2008/120/EG van de Raad van 18 december 2008 tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van varkens PB L 47.

Strengere dierenwelzijnsregels in Nederland
De regels in deze AMvB volgen niet uit die richtlijnen, maar gaan uit van een hogere dierenwelzijnsstandaard. Dit is mogelijk aangezien de richtlijnen minimumharmonisatie betreffen én expliciet aan lidstaten de ruimte laten om strengere dierenwelzijnseisen te stellen.[14] Dat er strengere dierenwelzijnsregels voor de veehouderij worden gesteld vloeit ook voort uit artikel 2.3a van de Wet dieren. Hiermee wordt verankerd dat de dieren die in de Nederlandse veehouderij worden gehouden, op een manier worden gehouden dat zij hun gedragsbehoeften kunnen uitoefenen volgens het wetenschappelijke model van Mellor. Dit model wordt ook op Europees niveau gebruikt als richtinggevend kader om de huidige Europese dierenwelzijnsregelgeving te evalueren en te herzien. Nederland kiest ervoor om dat model – binnen de mogelijkheden die de Europese richtlijnen bieden – nu al te implementeren in de veehouderij. Mede gelet op het belang van een gelijk speelveld en het verdienmodel van boeren wordt deze transitie in een langjarig traject tot 2040 vormgegeven. Daarnaast regelt dit besluit dat voor zover ingrepen geen diergeneeskundige noodzaak hebben, en voor zover het verrichten van de ingreep niet dwingend voortvloeit uit bindende onderdelen van EU-rechtshandelingen, worden uitgefaseerd. Daarnaast voegt dit besluit regels toe aan wat uit de bovengenoemde richtlijnen volgt of stellen in plaats van de minimumnorm uit een richtlijn een hogere dierenwelzijnseis. Voor runderen ouder dan zes maanden, vleeskuikenouderdieren en opfoklegkippen gelden geen specifieke Europese dierenwelzijnsrichtlijnen, wel gelden voor die diercategorieën de algemene houdvoorschriften van richtlijn 98/58. In het Bhd waren al specifieke regels voor vleeskuikenouderdieren opgenomen (paragraaf 6.1.2a), die is aangevuld. Daarnaast is het Bhd aangevuld met nieuwe diersoortspecifieke welzijnsregels, namelijk voor runderen ouder dan zes maanden die voor de productie van melk of vlees worden gehouden en voor opfoklegkippen.

Bescherming van eigendom
In deze paragraaf wordt ingegaan op het verbod op koloniekooihuisvesting en het verbod op aanbindstallen in relatie tot de bescherming van eigendom zoals dat is vastgelegd in het eerste protocol bij het EVRM.

Het verbieden van koloniekooihuisvesting en van aanbindstallen brengt een inmenging mee in het eigendom van de houders die nu koloniehuisvesting of aanbindstallen in lijn met de bestaande wetgeving daarover toepassen. Zij mogen dat type huisvesting niet langer gebruiken voor het bedrijfsmatig houden van pluimvee dan wel runderen terwijl die huisvestingsvorm een op geld waardeerbaar goed is en daarmee onder het eigendomsbegrip valt zoals dat onder het EVRM ruim wordt opgevat.

[13] Richtlijn 98/58/EG van de Raad van 20 juli 1998 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren en Richtlijn 2008/120/EG van de Raad van 18 december 2008 tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van varkens.
[14] Zie artikel 10, tweede lid, van richtlijn 98/58, artikel 13, tweede lid, van richtlijn 1999/74, artikel 1, tweede lid, tweede volzin, van richtlijn 2007/43, artikel 11 van richtlijn 2008/119 en artikel 12 van richtlijn 2008/120.

Inmenging in het ongestoord genot van het eigendom kan onder het EVRM gerechtvaardigd zijn als:

a. dit bij wet is voorzien,
b. er een gerechtvaardigd algemeen belang is,
c. dit proportioneel is (een "fair balance" tussen het algemeen belang en het belang van de bescherming van eigendom, er is geen sprake van een onevenredige last) is, en
d. er toereikende procedurele waarborgen voor betrokken zijn (zoals tijdige aankondiging en overgangsrecht).

a en b.

Het verbieden van koloniekooihuisvesting is *bij wet voorzien*. Het criterium "bij wet voorzien" gaat hierbij niet uitsluitend om de wet in formele zin, maar ook om andere wettelijke voorschriften zoals algemeen verbindende voorschriften die zijn opgenomen in een algemene maatregel van bestuur. De Wet dieren geeft de grondslag op basis waarvan in dit besluit dit type huisvesting verboden wordt. Het in dit besluit opgenomen verbod is daarbij voldoende toegankelijk, precies en voorzienbaar. Het verbod is immers bekendgemaakt in het Staatsblad, de reikwijdte van het verbod is helder afgebakend en het voorgenomen verbod is vroegtijdig aangekondigd (medio 2025 in het kader van de internetconsultatie) en is voorzien van passend overgangsrecht, zie nader onder d.

Het verbod is gebaseerd op *een gerechtvaardigd algemeen belang*, namelijk het bevorderen van het welzijn van pluimvee en runderen die voor productiedoeleinden worden gehouden. In koloniehuisvesting is het namelijk niet mogelijk om de gedragsbehoeften uit te oefenen die noodzakelijk zijn voor het welzijn van die dieren. Datzelfde geldt voor het aangebonden houden van runderen. Bij het bepalen van wat een gerechtvaardigd algemeen belang is, hebben Lidstaten een ruime beoordelingsruimte. Daarbij is ook van belang om te benoemen dat dierenwelzijn binnen het EU-recht wordt gezien als een legitiem doel van algemeen belang (zie bijv. de Andibel-rechtspraak van het Europese Hof van Justitie C219/107 onder 27) en dat de EC het voornemen heeft geuit om te komen met een voorstel voor dierenwelzijnsregels die onder andere zien op het geleidelijk beëindigen van kooihuisvesting voor bepaalde dieren op landbouwbedrijven.

c.

Op het terrein van dierenwelzijn brengen voortschrijdende inzichten en maatschappelijke wensen mee dat de wijze waarop dieren worden gehouden aan wijziging onderhevig kunnen zijn. Dat is een gegeven waar houders van dieren, en zeker ook bedrijfsmatige houders van dieren, rekening mee hebben te houden. Zo zijn er in de loop van de tijd aanpassingen in wetgeving doorgevoerd vanuit het belang van het welzijn van dieren die ertoe hebben geleid dat bepaalde wijzen van houden van pluimvee in kooien inmiddels niet meer zijn toegestaan (de *legbatterij* en de *verrijkte kooien*, zie paragraaf 2 onder het hoofdstuk pluimvee). In dezelfde paragraaf staan ook de inhoudelijke overwegingen om nu ook over te gaan tot het verbieden van de laatste vorm van kooihuisvesting.

Het verbieden van koloniehuisvesting is *proportioneel* omdat het niet mogelijk is om daarin tegemoet te komen aan het gerechtvaardigde algemeen belang van het welzijn van de gehouden dieren, namelijk dat zij de voor hen noodzakelijke gedragsbehoeften kunnen uitvoeren. Er is daarom om het gerechtvaardigd algemeen belang te realiseren geen andere optie dan niet langer toe te staan dat dit type huisvesting wordt gebruikt voor het bedrijfsmatig houden van pluimvee. Het blijft daarbij niettemin voor de houder onverminderd mogelijk om bedrijfsmatig pluimvee te houden op dezelfde locatie, daarin brengt dit verbod geen verandering; dit zal na ingang van het verbod alleen wel een andere wijze van huisvesting van die dieren vergen. Er is daarmee een *fair balance* tussen het gerechtvaardigd algemeen belang en het belang van de bescherming van eigendom. Het verbieden van aanbindstallen is om vergelijkbare redenen proportioneel. Ook voor degene die runderen houdt in een aanbindstal blijft het onverminderd mogelijk om runderen te houden, alleen vergt dit wel een andere wijze van huisvesting van die dieren. Ook voor het verbod

van aanbindstallen is er daarmee een *fair balance* tussen het gerechtvaardigd algemeen belang en het belang van de bescherming van eigendom

d.

Voor houders die op het moment van inwerkingtreden van het verbod dieren houden door middel van koloniehuisvesting wordt voorzien in een *passende overgangstermijn*. Die termijn van tien jaar is gebaseerd op de gemiddelde afschrijvingstermijn van 12,5 jaar voor koloniehuisvesting, waarbij voor de meeste bedrijven geldt dat deze ruim voor 2035 is verstrekken. Daarnaast is er ook voorzien in eventueel langer overgangsrecht voor individuele gevallen, als de vergunningverlening om de stal te verbouwen zodat aan het verbod kan worden voldaan onverhoopt niet tijdig onherroepelijk is. Het verbod levert daarom in algemene zin geen onevenredige last op voor de houders die het aangaat. Het verbod levert naar verwachting ook geen onevenredige last op voor houders waarvan de afschrijvingstermijn in 2035 nog niet volledig is verstreken.

Ook voor houders die op het moment van inwerkingtreden van het verbod dieren houden in aanbindstallen wordt voorzien in een passende overgangstermijn. Zie daarvoor nader paragraaf 2 onder rundvee. Daarnaast is er ook voorzien in eventueel langer overgangsrecht voor individuele gevallen, als de vergunningverlening om de stal te verbouwen zodat aan het verbod kan worden voldaan onverhoopt niet tijdig onherroepelijk is. Het verbod levert daarom in algemene zin geen onevenredige last op voor de houders die het aangaat. Het verbod levert naar verwachting ook geen onevenredige last op voor houders waarvan de afschrijvingstermijn in 2040 nog niet volledig is verstreken. Het verbod op koloniekooihuisvesting, dat voor bestaande stallen per 2035 ingaat, en het verbod op aanbindstallen, dat voor bestaande stallen per 2040 ingaat, is daarnaast met dit besluit *tijdig aangekondigd* in het Staatsblad. Dat deze maatregel werd voorbereid, was bovendien medio 2025 al voor eenieder inzichtelijk, omdat deze maatregel opgenomen was in de internetconsultatieversie van dit besluit. Bovendien is ten behoeve van die internetconsultatie, en ook daarna, ook met de pluimveesector en de rundveesector hierover gesproken (zie verder hoofdstuk 10). Ook was medio 2025 duidelijk dat ook de EC voorstellen voor een geleidelijke beëindiging van kooihuisvesting voor bepaalde dieren op landbouwbedrijven in voorbereiding heeft aangezien de EC in de zomer van 2025 hierover eenieder de gelegenheid heeft gegeven om input daarop te geven en vervolgens in de laatste maanden van 2025 daarover een openbare raadpleging heeft gehouden.[15]

Op dit moment is niet met zekerheid te zeggen dat ook de EU daadwerkelijk overgaat tot een verbod op koloniehuisvesting en per wanneer zo'n maatregel op Europees niveau in zal gaan. Mocht de EU-wetgeving ertoe leiden dat koloniehuisvesting op een eerdere datum dan 2035 moet worden beëindigd, dan zal dit te zijner tijd tot aanpassing van het overgangsrecht moeten leiden.

Effecten van mogelijk herziene Europese regels over welzijn van dieren in de veehouderij
De Europese Commissie heeft in 2021 haar voornemen aangekondigd om de huidige regelgeving die ziet op het welzijn van dieren in de veehouderij te herzien. Op het moment van schrijven zijn in het kader van deze herziening door de Europese Commissie nog geen nieuwe regelgevingsvoorstellen gedaan over de houderij van productiedieren (wel voor het transport voor dieren, zoals dat nu in Verordening 1/2005 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer is geregeld; hierna: de Transportverordening). Bij het opstellen van deze AMvB kon daar dan ook geen rekening mee worden gehouden. Toch is het nodig hier inzichtelijk te maken dat de herziening van de Europese dierenwelzijnsregelgeving gevolgen *zou kunnen* hebben voor de in dit besluit opgenomen regels. Drie aspecten zijn voor de verwachtingen daarover met name van belang, die worden hieronder kort toegelicht:

1. *Van richtlijn naar verordening*. Er is, afgaande op andere herzieningstrajecten van de Europese Commissie, een reële kans dat het voorstel van de Europese Commissie qua vorm zal inhouden dat de huidige richtlijnen vervangen worden door één of meer

[15] https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/14671-Dierenwelzijn-modernisering-van-de-EU-wetgeving-voor-bepaalde-landbouwhuisdieren_nl.

verordeningen.[16] Als dat inderdaad het geval is, zal het Bhd daaraan aangepast moeten worden, omdat in de Nederlandse regelgeving geen regels worden opgenomen die in een verordening staan (vanwege de directe werking ervan en het zogenoemde "overschrijfverbod").
2. *Inhoudelijke verschillen*. Wanneer de herziene Europese dierenwelzijnsregelgeving naar de inhoud strengere eisen stelt dan opgenomen in het Bhd, zullen die strengere normen gaan gelden; de nationale regelgeving mag immers niet in strijd zijn met het Europees recht. Wanneer daarentegen de nationale regels strenger zijn, én de herziene Europese dierenwelzijnsregelgeving de lidstaten nog steeds toestaat om in die gevallen strenger te zijn, kunnen die regels blijven gelden.
3. *Verschillen in (overgangs-)termijnen*. Een gelijksoortige redenering gaat op voor de termijnen waarop de regels gaan gelden. Wanneer de herziene Europese dierenwelzijnsregelgeving kortere termijnen stelt dan opgenomen in deze AMvB, zullen die kortere termijnen gaan gelden; de nationale regelgeving mag immers niet in strijd zijn met het Europees recht. Wanneer daarentegen de nationale termijnen korter zijn dan die in de herziene Europese dierenwelzijnsregelgeving, én die regelgeving laat toe dat de lidstaten dit doen, dan kunnen die nationaal kortere termijnen blijven gelden.

Nederland heeft de afgelopen jaren met het oog op de aangekondigde voorstellen van de Europese Commissie voor de herziening van de dierenwelzijnsregels inbreng geleverd. Daarbij is gezamenlijk opgetrokken met andere lidstaten die eveneens belang hechten aan meer en betere dierenwelzijnsregels (de zogenaamde Vughtgroep). Het uitgangspunt daarbij zijn de regels uit de AMvB.

4. Verhouding tot nationale regelgeving

Deze AMvB geeft uitvoering aan de artikelen 2.2, tiende en twaalfde lid, 2.3a, eerste en derde lid, en 2.8, tweede lid, van de Wet dieren. De in dit wijzigingsbesluit opgenomen voorschriften richten zich tot veehouders in de sectoren pluimvee, runderen, kalveren en varkens. Daarom zijn de wijzigingen met name doorgevoerd in het Bhd, hoofdstuk 2 *Houden van dieren voor landbouwdoeleinden* (artikelen I tot en met V). Daarnaast zijn er vanwege wijzigingen van de regelgeving rond het verrichten van lichamelijke ingrepen bij de genoemde diersoorten wijzigingen doorgevoerd in het Besluit diergeneeskundigen (artikel VI). Hieronder wordt per artikel beschreven hoe deze AMvB uitvoering geeft aan die artikelen.

Artikel 2.2, tiende en twaalfde lid, van de Wet dieren.
Artikel 2.2, tiende lid, met name onderdelen b, c, en d, geeft de grondslag om houderijvoorschriften te stellen aan houders van dieren. Daarnaast bevat het twaalfde lid een verbod voor houders van dieren die bedrijfsmatig worden gehouden met het oog op de productie van dierlijke producten "*om die dieren permanent de mogelijkheid te onthouden te voorzien in de voor de desbetreffende diersoort of diercategorie bij algemene maatregel van bestuur aangewezen gedragsbehoeften*". In deze AMvB worden voor het bedrijfsmatig houden van pluimvee, kalveren, runderen en varkens met het oog op de productie van dierlijke producten de gedragsbehoeften als bedoeld in dat twaalfde lid aangewezen. Dat twaalfde lid is per 1 juli 2024 in werking getreden als vervanging van de eerdere wijziging van artikel 2.1 van de Wet dieren, die met die wijziging is vervallen. Op grond van het tiende lid zijn houderijvoorschriften opgenomen die noodzakelijk zijn voor het voorzien in die gedragsbehoeften. In de inleiding is de wisselwerking tussen gedragsbehoeften en houdvoorschriften beschreven.

Artikel 2.3a van de Wet dieren.

[16] Waar een Europese richtlijn omgezet (geïmplementeerd) moet worden in de Nederlandse regelgeving, geldt dat een Europese verordening na inwerkingtreding direct geldt in Nederland, implementatie is daarvoor in de regel niet aan de orde (dat is alleen anders wanneer een verordening het noodzakelijk maakt dat er nationaal nog iets wordt geregeld, bijvoorbeeld t.a.v. handhaving of vergunningverlening).

Artikel 2.3a van de Wet dieren is eveneens per 1 juli 2024 in werking getreden. Het bevat in zowel het eerste als het tweede lid een zogeheten instructieregel waarmee de wetgever vaststelt waarover bij lagere regelgeving regels worden gesteld. Artikel 2.3a regelt niet alleen het onderwerp (dierwaardige veehouderij), maar ook de inhoudelijke contouren van de regels als de tijdshorizon waar die regels op moeten zijn gericht, inclusief een uitzondering daarop. Deze AMvB geeft ook uitvoering aan dat artikel.

Artikel 2.3a, eerste lid.
Het eerste lid van artikel 2.3a bepaalt dat in ieder geval regels worden gesteld gericht op het bewerkstelligen van een dierwaardige wijze van houden van dieren die bedrijfsmatig worden gehouden met het oog op de productie van dierlijke producten. Deze verplichting ziet op alle bedrijfsmatig gehouden dieren in de veehouderij.

Artikel 2.3a, tweede lid.
Dit lid geeft inhoudelijke sturing aan de op te stellen regels gericht op een dierwaardige veehouderij. Het artikellid luidt:

"2. Onder een dierwaardige wijze van houden van dieren die bedrijfsmatig worden gehouden met het oog op de productie van dierlijke producten wordt een veehouderij verstaan waarin ten aanzien van de behoeften van dieren, voor zover zulks redelijkerwijs kan worden verlangd, wordt voorzien in:
a. respect voor de intrinsieke waarde en integriteit van het dier, waaronder in ieder geval verstaan wordt dat geen routinematige ingrepen worden uitgevoerd op basis van voldoende maatregelen gericht op het minimaliseren van risicofactoren;
b. goede voeding, inhoudende een wijze van voer- en waterverstrekking die aansluit bij de gedragsbehoeften van de soort, waarbij geen voer- en waterbeperking wordt opgelegd en variatie in voeding wordt geboden aansluitend bij gedragsbehoeften;
c. goede omgeving, inhoudende een stalconcept waarin dieren van alle leeftijden de keuzevrijheid en ruimte hebben om soorteigen gedrag uit te voeren, inhoudende geen kooihuisvesting, voldoende thermisch comfort en keuzevrijheid;
d. goede gezondheid, inhoudende een stalconcept en management dat het risico op veel voorkomende gezondheidsproblemen minimaliseert, waartoe in ieder geval voorzien wordt in geschikte vloeren en ondergrond;
e. natuurlijk gedrag, inhoudende een stalconcept dat voorziet in de gedragsbehoeften van de soort, onder andere voor wat betreft sociaal gedrag, zelfverzorgend gedrag, foerageergedrag, territoriaal gedrag, maternaal gedrag en rustgedrag;"

Het artikellid bevat dus zowel de omschrijving van gedragsbehoeften als van de te nemen houderijvoorschriften. De AMvB geeft uitvoering aan die gedragsbehoeften. Het tweede lid van artikel 2.3a bepaalt in vijf onderdelen (a t/m e) wat onder een dierwaardige wijze van houden wordt verstaan en bevat daarmee het inhoudelijk kader van de AMvB. De vijf onderdelen komen overeen met de eerste vijf leidende principes van de RDA uit de zienswijze over dierwaardige veehouderij: erkenning van de intrinsieke waarde, goede voeding, een goede omgeving, goede gezondheid en het kunnen uitoefenen van gedragsbehoeften. Het door de RDA benoemde zesde leidende principe, het kunnen ervaren van positieve emoties, wordt ingevuld door het voldoen aan de hiervoor genoemde vijf leidende principes. In deze AMvB vormen de zes leidende principes, en met name het invullen van de gedragsbehoeften van de dieren, het beginpunt om te bepalen welke houdvoorschriften moeten worden gesteld. Daarmee is de intrinsieke waarde van het dier meteen het centrale element in de afweging.

De AMvB geeft ook uitvoering aan de omschreven strekking van houderijvoorschriften. Hieronder wordt per onderdeel van dat artikellid beschreven hoe daaraan met voorbeelden concreet uitvoering gegeven wordt:

a. Intrinsieke waarde: Het routinematig couperen van varkensstaarten wordt uitgefaseerd en het onthoornen bij runderen en het vijlen van tanden van biggen wordt alleen nog toegestaan als er een diergeneeskundige noodzaak toe is.
b. Goede voeding: De AMvB bevat voor de diersoorten eisen aan de zowel de kwaliteit van het voer en water als aan de wijze van aanbieden ervan.
c. Goede omgeving: Keuzevrijheid en ruimte voor soorteigen gedrag wordt mogelijk gemaakt met het voorschrijven van functiegebieden, daarnaast wordt koloniekooihuisvesting verboden en worden er met het thermoregulatieplan waarborgen geboden voor het thermisch comfort van dieren.
d. Goede gezondheid: Er worden, met name bij, runderen eisen aan vloeren en ondergrond gesteld.
e. Natuurlijk gedrag: Voor elke diersoort zijn de natuurlijke gedragsbehoeften in kaart gebracht en worden die in dit besluit aangewezen.

Artikel 2.3a, derde lid.
Het derde lid van artikel 2.3a bepaalt, in samenhang gelezen met onderdeel a van het tweede lid, dat de regels in de AMvB ook betrekking moeten hebben op het stoppen met het uitvoeren van bepaalde lichamelijke ingrepen bij dieren in de veehouderij. Daarover is in artikel 2.3a bepaald dat:

a) geen routinematige ingrepen worden uitgevoerd op basis van voldoende maatregelen gericht op het minimaliseren van risicofactoren,
b) de regels zien op de op grond van artikel 2.8, onder b, aangewezen ingrepen,
c) de regels niet zien op ingrepen die plaatsvinden vanwege een diergeneeskundige noodzaak of op ingrepen die dwingend voortvloeien uit bindende onderdelen van EU-rechtshandelingen.

Ter uitvoering hiervan wordt het couperen van varkensstaarten uitgefaseerd en het onthoornen bij runderen en het vijlen van tanden van biggen wordt alleen nog toegestaan als er een diergeneeskundige noodzaak toe is.

Artikel 2.3a, vierde lid.
Het vierde lid van artikel 2.3a bepaalt dat de regels in de AMvB gericht moeten zijn op het uiterlijk in 2040 bewerkstelligen van een dierwaardige veehouderij. Het jaartal 2040 functioneert daarmee als richtpunt en stip op de horizon voor wat op de langere termijn voor een dierwaardige wijze van houden is vereist.
Het vierde lid bevat tevens één *uitzonderingsgrond* op basis waarvan een langere termijn voor de invoering van regels kan worden gesteld dan 2040: voor zover noodzakelijk voor bepaalde situaties kan bij AMvB een langere termijn worden gesteld met het oog op een redelijke overgangstermijn gericht op het door houders van dieren kunnen terugverdienen van investeringen die noodzakelijk zijn om aan die regels te voldoen.

Artikel 2.5, tweede lid, van de Wet dieren.
Artikel 2.5, tweede lid, onder a, is de grondslag voor het stellen van een transportleeftijd aan kalveren. Kalveren jonger dan vier weken mogen niet worden vervoerd, voor zover het om transport gaat dat geheel binnen Nederland plaatsheeft. Dat wordt geregeld in artikel 2.45b. Zie nader de paragraaf hierboven vanwege de verhouding met de Transportverordening.

Artikel 2.8, tweede lid, van de Wet dieren.
Op grond van artikel 2.8, tweede lid, van de Wet dieren zijn in het Besluit diergeneeskundigen lichamelijke ingrepen aangewezen waarop het uitgangspunt dat lichamelijke ingrepen bij dieren verboden zijn (artikel 2.8, eerste lid) niet van toepassing is. Die grondslag wordt in deze AMvB gebruikt om tot nog toe toegelaten ingrepen ofwel in te trekken ofwel de uitvoering ervan te verbinden aan nadere voorwaarden. Dit heeft met name betrekking op de in het Besluit diergeneeskundigen doorgevoerde wijzigingen (artikel VI).

5. Gevolgen (m.u.v. financiële gevolgen)

De regels in de AMvB om dierwaardige veehouderij te bewerkstelligen hebben gevolgen voor alle houders van productiedieren in de varkens-, rund-, kalver- en pluimveesector. Zij zullen vanaf de gestelde inwerkingtredingsdata hun houderij in overeenstemming met de nieuwe regels moeten brengen. De mate waarin individuele veehouders daarvoor aanpassingen aan hun stallen zullen moeten uitvoeren hangt af van de mate waarin zij al aan de nieuwe regels voldoen. Dat verschilt per veehouder. Er is een grote diversiteit aan type veehouderijbedrijven. Sommige aanpassingen zijn ingrijpender dan andere. Indien extra benodigde voorzieningen relatief eenvoudig in bestaande stallen kunnen worden aangebracht, zijn de aanpassingen te overzien, maar de regels in de AMvB die een andere inrichting, een andere vloer of de bouw of verbouw van een nieuwe stal noodzakelijk maken, vergen ingrijpende aanpassingen. De inwerkingtredingsdata van regels in de AMvB houden rekening met de vereiste aanpassingen en met de aspecten die nodig zijn voor realisatie van dierwaardige veehouderij en de uitvoerbaarheid van de voorschriften. Om de gevolgen voor veehouders goed in kaart te brengen zijn de economische gevolgen en markteffecten (paragraaf 5.1), de praktische uitvoerbaarheid (paragraaf 5.2) en de effecten voor bedrijven op de regeldruk (paragraaf 5.3) in kaart gebracht. Als laatste is er ook aandacht voor de gevolgen die de regels in de AMvB op het milieu kunnen hebben (paragraaf 5.4).

1. Economische gevolgen en markteffecten

Om ervoor te zorgen dat dieren hun gedragsbehoeften in de veehouderij kunnen uitoefenen en dat met ingrepen gestopt kan worden zijn forse aanpassingen in het veehouderijsysteem nodig. Deze aanpassingen brengen ingrijpende kosten met zich mee. Zonder ondersteunende maatregelen en verdienmodellen voor dierwaardig geproduceerde producten bestaat het risico dat de regels in de AMvB voor een aanzienlijk aantal veehouders niet te dragen is en dat geen rendabele bedrijfsvoering overeind gehouden kan worden, zeker gelet op het internationale economische speelveld en het risico dat productie naar het buitenland verdwijnt. Daarom is een stapsgewijze invoering van de AMvB noodzakelijk.

Om de economische gevolgen van de regels in de AMvB te betrekken bij de keuzes en de onderbouwing, zijn die door onderzoekers van Wageningen Social and Economic Research en Connecting Agri & Food (WSER/CAF) in kaart gebracht.[17] Het uitgevoerde onderzoek is onderdeel van de Bedrijfseffectentoets (BET) bij deze AMvB. Voor de diersoorten varkens, runderen (melkvee en vleesvee), kalveren en pluimvee zijn zowel de in de AMvB voorgestelde regels doorgerekend, als verschillende varianten en bandbreedtes van mogelijk te nemen maatregelen in een economische impactanalyse in beeld gebracht. Die berekeningen geven inzicht in de kosten van overwogen alternatieven. De resultaten uit het onderzoek van WSER/CAF betreffen berekende inschattingen op basis van de huidige economische situatie in de veehouderij. De kosten zijn gekwantificeerd, zowel op bedrijfsniveau als voor de veehouderijsectoren. De focus is gelegd op de inschatting van de investeringsbehoefte en op de impact op de (jaarlijkse) kosten (inclusief opbrengstenderving) waar veehouders mee geconfronteerd kunnen worden. Bij de jaarkosten gaat het om de jaarkosten van de extra investeringen en om de operationele kosten die door bedrijven gemaakt zullen moeten worden. De impactanalyse van WSER/CAF heeft voor de veehouderijsectoren voorgenomen maatregelenpakketten berekend en komt tot de conclusie dat de jaarkosten per bedrijf variëren van 23.000 euro tot 400.000 euro.

Het onderzoek maakt derhalve duidelijk dat de doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij ingrijpende kosten met zich meebrengt. In grote lijnen blijkt voor de pluimveesector dat de kosten van de maatregelen in de AMvB primair gerelateerd zijn aan het verlagen van de maximaal toegestane bezettingsgraad. Een kleine verlaging van de bezetting heeft – zonder financiële compensatie – direct een groot effect op het inkomen. De mate waarin de kosten van invloed zijn

[17] Backus, Gé, Roel Jongeneel, Marcel van Asseldonk, Diane de Voogd (eds), 2025. Economische impactanalyse AMvB dierwaardigheid in de veehouderij ten behoeve van de internetconsultatie. Wageningen, Wageningen Social & Economic Research, Rapport 2025-054. 66 blz.; 1 fig.; 20 tab.; 21 ref.

op de inkomenspositie van pluimveebedrijven hangt sterk af van de mate waarin de voorgenomen regels ook gelden voor de Duitse en de Britse markt, stelt WSER/CAF.

Voor de varkenssector concludeert WSER/CAF dat de kosten van de voorgenomen regels zeer fors zijn. Forse financiële compensatie is benodigd om ervoor te zorgen dat de maatregelen in de AMvB zonder significante inkomensgevolgen kunnen worden doorgevoerd, waarbij de sectorstructuur zal verschuiven naar het houden van minder zeugen en meer vleesvarkens omdat de grootste investeringskosten zien op de zeugenhouderij. Net als bij koeien geldt dat de kosten aanzienlijk toenemen indien de aanpassingen alleen binnen de bestaande stalmuren kunnen plaatsvinden.

Voor de melkveesector blijkt uit het onderzoek dat de kosten van de maatregelen in de AMvB aanzienlijk zijn. Die komen primair voort uit de extra oppervlakte voor dieren die nodig is. Als de aanpassingen binnen de bestaande stalruimte moeten worden doorgevoerd, zal dit leiden tot saldoderving doordat minder koeien kunnen worden gehouden. De berekeningen van WSER/CAF van de economische gevolgen van de regels in de AMvB voor de kalversector laten zien dat de consequenties zeer ingrijpend zijn, met name voor de kalverhouderij voor blank vlees.

WSER/CAF heeft ook voor de vleesveesector een economische impactanalyse uitgevoerd. Belangrijk aandachtspunt bij deze impactanalyse is dat deze met de nodige voorzichtigheid dient te worden geïnterpreteerd. Vanwege de enorme diversiteit van de sector is het vaststellen van de economische impact lastig. De sector is immers niet te vatten in een of twee representatieve referentiebedrijven. Daar speelt ook mee dat bij een aanzienlijk deel van de bedrijven, vleesvee een kleinschalige neventak is. Juist op deze kleine, soms hobbymatige bedrijven, kunnen bepaalde maatregelen (zoals bijvoorbeeld een eis aan oppervlakte per dier of een verbod op aanbinden) een probleem opleveren terwijl diezelfde maatregelen op de grotere bedrijven veelal al gerealiseerd zijn, bijvoorbeeld door deelname aan een keurmerk. WSER/CAF heeft voor de berekeningen, waarbij de investeringen en kosten voor alle maatregelen zijn doorgerekend voor de periode tot 2040, gebruik gemaakt van de in KWIN Veehouderij 2025-2026 beschreven professionele houderij van zoogkoeien en vleesstieren. De impact op sectorniveau kan slechts als een indicatie worden beschouwd. Het is niet goed mogelijk om de uitkomsten door te trekken naar specifieke individuele bedrijven. Bij de verschillende maatregelen wordt de economische impact wel benoemd met de daarbij behorende voorzichtigheid.

Uit de resultaten van de onderzoeken blijkt dat in het algemeen de grootste economische gevolgen voor veehouders van alle sectoren optreden door de regels in de AMvB die meer ruimte voor de dieren in de stal vragen. Die regels dwingen veehouders ertoe binnen de bestaande stallen minder dieren te houden óf stallen uit te breiden om hetzelfde aantal dieren te kunnen blijven houden. Beide varianten brengen hoge investeringskosten, operationele kosten en daarmee inkomensgevolgen met zich mee. Ook een aantal andere regels, zoals regels die zien op de inrichting van de stal, brengt hoge kosten met zich mee. WSER/CAF komt tot de conclusie dat het totale investeringsbedrag dat gemoeid is met de regels in de AMvB in de orde van grootte ligt tussen de 5,9 en 8,4 miljard euro voor de sectoren. De omvang van dat bedrag is mede afhankelijk van de vraag of de aanpassingen met of zonder uitbreiding in de gebouwen kunnen worden gerealiseerd en van de vraag of er aanpassingen moeten plaatsvinden als gevolg van eisen op grond van andere wet- en regelgeving. De jaarlijkse kosten bedragen volgens WSER/CAF tussen de 1,2 miljard en 2,1 miljard euro. Mocht er vanwege externe oorzaken extra krimp in dieraantallen komen (er is gerekend met reductiescenario's van 20% en 30%), dan zullen de investeringsbehoefte en de jaarkosten lager zijn.

De onderzoekers geven aan dat de uiteindelijk te maken kosten zullen verschillen tussen bedrijven, afhankelijk van hun uitgangssituatie (reeds gepleegde investeringen), tweede-orde-effecten en de mate en het tempo waarin de extra kosten door de markt kunnen worden geïncorporeerd. Zij stellen in het rapport verder dat de bedragen en berekeningen weliswaar iets zeggen over de investeringen en de kosten van het bewerkstelligen van dierwaardige veehouderij, maar dat dit op zichzelf geen uitsluitsel geeft over de haalbaarheid. Er zijn – naast de economische impact –

meerdere kritische succesfactoren van belang. WSER/CAF geeft in dat kader onder meer aan dat markt- en ketenpartijen een belangrijke rol vervullen. Daarnaast stellen de onderzoekers dat door de temporisering van de invoering van regels af te stemmen op het investeringsritme van bedrijven, de kosten verlaagd kunnen worden en kapitaalvernietiging wordt voorkomen. Ook geven de onderzoekers aan dat investeringen in nieuwbouw en uitbreiding van gebouwen zijn minder hoog dan bij aanpassingen binnen de bestaande gebouwen. Bij de economische impactanalyse is niet expliciet rekening gehouden met de investeringsritmes voor veehouders, mede met het oog op ook andere opgaves die op de veehouderij afkomen.

Om – naast dierwaardigheid – met deze AMvB ook te borgen dat de veehouderij toekomstbestendig is en bestaansrecht heeft, is rekening gehouden met de uitkomsten van de economische impactanalyse (zoals met alle relevante aspecten rekening is gehouden). Voor regels in de AMvB die ingrijpende aanpassingen of verbouw/nieuwbouw van stallen vragen en daarmee voor een groot deel van de bedrijven forse economische gevolgen kunnen hebben, is de invoering verder weg in de tijd geplaatst op 2035 of 2040. In de AMvB is voor een groot deel van deze regels nog geen inwerkingtredingsdatum opgenomen. Het uitgangspunt is dat de regels in deze AMvB uitvoerbaar en proportioneel zijn. Dat betekent ook dat het noodzakelijk is dat veehouderijsectoren de kosten kunnen dragen en zij de kans hebben om investeringen te kunnen terugverdienen en een redelijk inkomen te kunnen verwerven. Voor bestaande stallen zal waar nodig gebruik worden gemaakt worden van een ruime overgangstermijn, passend bij de gemiddelde afschrijvingstermijnen van stallen. Dit laat onverlet dat het centrale belang van de dieren om zo snel mogelijk in houderijsystemen te leven waar zij hun gedragsbehoeften kunnen uitoefenen, steeds in ogenschouw is gehouden. Daarom gaat een groot deel van de maatregelen die stalaanpassingen vergen al wel in voor nieuw te bouwen of te verbouwen stallen per 2030. Dit zorgt ervoor dat, wanneer komende jaren weer nieuwe stallen gebouwd gaan worden, deze ook zoveel mogelijk dierwaardig zijn. Dit voorkomt tegelijkertijd dat veehouders met verschillende investeringsmomenten komen te zitten, met oog op ook andere opgaves die komende jaren op het boerenerf landen. Bovendien zijn de kosten voor de investeringen dan minder hoog dan binnen bestaande bouw.

In de delen in deze toelichting per veehouderijsector (vanaf p. 63) wordt bij de onderbouwing van de afzonderlijke maatregelen nader ingegaan op de economische gevolgen.

2. Praktische uitvoerbaarheid – Agrarische praktijktoets

Onderdeel van de totstandkoming van deze AMvB is het in kaart brengen van de praktische uitvoerbaarheid op het bedrijf. Om hier inzicht in te krijgen zijn agrarische praktijktoetsen uitgevoerd over de voorgenomen regels in de AMvB. Er zijn per veehouderijsector panelgesprekken gehouden met individuele veehouders om informatie uit de praktijk te krijgen over de praktische uitvoerbaarheid van de regels. De deelnemende veehouders vormden een diverse samenstelling van veehouders in de betrokken sectoren, zodat zowel reguliere als meer vooroplopende en zowel grote als kleinere bedrijven zijn gehoord. De veehouders hebben in de panelgesprekken aangegeven welke knelpunten van de voorgenomen regels zij zien, indien zij de vereiste aanpassingen op hun veehouderijbedrijf moeten doorvoeren. Daarbij hebben zij meegedacht en voorstellen aangedragen om tot verbetering van de voorgenomen regels te komen, zowel op de inhoud van de regels als op de data van de inwerkingtreding. Van de panelgesprekken zijn geanonimiseerde verslagen gemaakt.

Algemene knelpunten en opmerkingen
Tijdens de panelgesprekken zijn een aantal knelpunten benoemd die sectoroverstijgend waren of tijdens alle panelgesprekken werden benoemd. Niet alle door de veehouders benoemde knelpunten zagen op de praktische uitvoerbaarheid van de AMvB. Zo zijn er zorgen geuit over de economische impact van de regels (bijvoorbeeld bij maatregelen die meer ruimte voor dieren vragen) en is het belang benadrukt van het gelijke speelveld in Europa. Ook zijn zorgen geuit over de voorgenomen regels die in veel gevallen enkel mogelijk zijn door een stal te verbouwen of een nieuwe stal te

bouwen, en hoe hier met vergunningverlening mee omgegaan zal worden. Daarnaast is over het type regels in de AMvB benoemd dat verschillende veehouders momenteel al merken dat 'open normen' in regelgeving leiden tot verschillen in de wijze van handhaving door de toezichthouder. Veel veehouders merkten op dat, om voor consistentie en werkbaarheid in de praktijk te zorgen, duidelijk moet zijn op welke wijze veehouders aan de regels moeten voldoen en hoe de toezichthouder hierop handhaaft. Voor een aantal regels geldt dat het uitwerken van praktische voorbeelden en aanbevelingen in GGP's daaraan een bijdrage kan leveren. Met de andere aangedragen punten en zorgen is rekening gehouden met de uitwerking van de AMvB, o.a. bij het opstellen van de randvoorwaarden.

Specifiek voor varkens
Bij de maatregel voor een gezond stalklimaat, namelijk dat er permanent maximaal 20 parts per million (ppm) ammoniak in de stal mag zijn, is door veehouders aangegeven dat dit onder meer door fluctuaties in bestaande stallen niet haalbaar is. Dit heeft er mede toe geleid dat de regel is aangepast naar *gemiddeld* 20 ppm voor bestaande bouw. Voor nieuwbouw blijft de regel wel staan op permanent maximaal 20ppm, omdat hier bij de bouw van een nieuwe stal rekening mee gehouden kan worden.

Bij de voorgenomen maatregel om een schuurvoorziening te verplichten, gaven veehouders aan dat dit in de praktijk geen nut heeft voor een zeug in een kraambox, omdat er onvoldoende ruimte is voor de zeug om zich te bewegen. De zeug is in een kraambox tijdens de gehele kraamperiode zodanig geïmmobiliseerd dat ze geen effectief gebruik kan maken van een schuurmogelijkheid. De biggen in de kraambox kunnen zich schuren aan de beugels waar de zeug is vastgezet. De maatregel is op basis van deze informatie aangepast. Er hoeft geen schuurvoorziening geplaatst te worden in zowel de dekstal, als in kraamboxen. Het uitfaseren van kraamboxen maakt overigens deel uit van deze AMvB.

Bij de voorgenomen maatregel om concurrentie bij voer- en drinkwaterplaatsen te voorkomen is door veehouders opgemerkt dat het belangrijk is om ruimte te laten bij de veehouder hoe hier invulling aan te geven omdat bedrijven zo verschillend kunnen zijn, en is gevraagd om niet een bepaald aantal plaatsen te verplichten. Er is in de AMvB gekozen voor een doelvoorschrift, waarbij nadere uitwerking in een GGP nodig is om nadere invulling te geven aan de wijze waarop concurrentie wordt voorkomen.

Bij de voorgenomen maatregel voor een gedeeltelijke roostervloer voor gespeende varkens is opgemerkt dat bestaande mogelijkheden om een deel van een volledige roostervloer af te dekken aandacht vragen vanuit het oogpunt van dierenwelzijn, onder meer om te voorkomen dat dieren uitglijden. Tegelijkertijd is vastgesteld dat een (gedeeltelijk) dichte vloer verschillende positieve effecten heeft voor het welzijn van gespeende varkens. Daarom wordt vanaf 2028 verplicht dat in stallen voor gespeende varkens met een volledige roostervloer een deel van de vloer wordt afgedekt, waardoor een aaneengesloten dicht vloergedeelte ontstaat dat geschikt is voor het aanbieden van eet- en wroetbare hokverrijking en voor rusten. Deze maatregel vormt een eerste stap naar de voorgenomen verplichting dat stallen voor gespeende varkens beschikken over een gedeeltelijk dichte vloer. Voor bestaande stallen is voorzien dat deze verplichting per 2040 in werking treedt, waarbij ten minste 40% van de vloer uit een dicht vloergedeelte dient te bestaan. Voor nieuw te bouwen stallen treedt deze verplichting in werking per 2030.

Bij de voorgenomen maatregel om permanent ruwvoer te verstrekken aan drachtige gelten en zeugen werd onder andere opgemerkt door veehouders dat dit mogelijk gezondheidsklachten kan geven, als het ruwvoer besmet of verontreinigd is. Daarnaast werd opgemerkt dat bepaalde soorten ruwvoer tot problemen kunnen leiden bij de afvoer van de mest uit de mestkelder. De varkens houden echter een groot deel van de dag een hongergevoel omdat ze van alleen krachtvoer niet verzadigd raken. Dit kan leiden tot onrust, ongerief en stereotiep gedrag bij de zeugen zoals "looskauwen". Daarnaast kan ruwvoer ook bijdragen aan het voorkomen van gezondheidsklachten bij drachtige zeugen en draagt het verstrekken van bijvoorbeeld stro bij aan

het voorzien in de exploratiebehoefte van de dieren. De genoemde aandachtspunten hebben niet geleid tot het vervallen van de maatregel. Wel is de maatregel aangepast; ruwvoer moet permanent beschikbaar zijn in plaats van alleen verstrekt worden. Daarbij wordt ruimte gelaten voor verschillende typen ruwvoer en manieren van aanbieden.

Bij de voorgenomen maatregel om de voerligbox met vrije uitloop voor drachtige zeugen uit te faseren werd door veehouders aangegeven dat dit systeem meerwaarde heeft omdat de zeugen graag beschermd in voerligboxen liggen. Er is daarom ervoor gekozen deze maatregel niet op te nemen in de AMvB. Nader onderzoek is gewenst naar een meer dierwaardig huisvestingssysteem voor gelten en drachtige zeugen.

Bij de voorgenomen maatregel om de minimale speenleeftijd van biggen te verhogen naar 28 dagen werd als knelpunt naar voren gebracht dat in de praktijk niet alle zeugen gelijktijdig werpen. Soms werpt een zeug een paar dagen later dan de andere dieren in haar groep, en zullen haar biggen op een iets jongere leeftijd gespeend worden. Deze maatregel is niet aangepast omdat het verhogen van de speenleeftijd bijdraagt aan de diergezondheid van de biggen. Bij de voorgenomen maatregel om het vijlen van de hoektanden te verbieden, wordt opgemerkt dat die ingreep soms wordt verricht om verwondingen aan de spenen van de zeug te voorkomen. De achterliggende oorzaak van verwondingen aan de spenen van de zeug is veelal dat de zeug onvoldoende melk produceert, waardoor biggen harder gaan zuigen en zij de speen met hun tanden kunnen beschadigen. Een verlaagde melkproductie van de zeug kan diverse oorzaken hebben, die moeten worden weggenomen. Regels om deze oorzaken weg te kunnen nemen zijn tevens onderdeel van de AMvB. De maatregel in de AMvB is daarom niet aangepast.

Specifiek voor rundvee
Ten aanzien van het onderwerp kalf bij koe zijn door melkveehouders meerdere knelpunten benoemd. Voor de voorgenomen maatregel om per 2028 het kalf 12 tot 24 uur bij de koe te houden werden zorgen geuit over de stress bij het scheiden en diergezondheidsrisico's. Deze maatregel is daarom niet opgenomen in de AMvB. Om invulling te geven aan de gedragsbehoeften voor zowel het kalf (maternale zorg ontvangen) als de koe (maternale zorg geven) worden deze gedragsbehoeften wel benoemd in de AMvB maar niet aangewezen, ook is geen maatregel opgenomen maar is wel een einddoel geschetst. Ook hierover werden zorgen geuit en werd benoemd dat onderzoek nodig is. In de toelichting is opgenomen dat onderzoek nodig is om op basis van de vergaarde kennis voor 2040 een duidelijk en werkbaar einddoel te bepalen onder andere over de minimale lengte van de periode dat het kalf bij de koe gehouden moet worden, inclusief handvatten voor veehouders om dit in hun bedrijfsvoering in te passen. Door vleesveehouders werd benoemd dat in de zoogkoehouderij het gros van de kalveren bij de koe wordt gehouden. Bij de voorgenomen regel om te stoppen met het onthoornen van runderen zijn door veehouders zorgen geuit over de veiligheid van zowel medewerkers als runderen. Dit werd met name benoemd door vleesveehouders. Ook werd er door vleesveehouders opgemerkt dat momenteel de hoornloze fokkerij voor vleesveerassen nog onvoldoende ver ontwikkeld is. Met het onthoornen wordt echter een inbreuk gepleegd op de intrinsieke waarde van het dier en een dergelijke ingreep past niet in een dierwaardige veehouderij. De maatregel blijft daarom in de AMvB en is voorzien per 2040. De veehouder heeft hierbij twee handelingsperspectieven om uit te kiezen: 1. het houden van genetisch hoornloos gefokte runderen, of 2. het houden van gehoornde runderen. Door het laten ingaan van de maatregel in 2040 krijgt de veehouder voldoende tijd om de bedrijfsvoering hierop aan te passen en is er voldoende tijd voor de fokkerij om hierop in te spelen.

Bij de voorgenomen regel om aanbindstallen te verbieden vanaf 2030 gaven melkveeveehouders aan dat dit te snel is, voor de beperkte groep veehouders die nog een aanbindstal heeft. Het gaat gemiddeld om kleinere bedrijven met voor het overgrote deel stallen die ouder dan twintig jaar zijn. Dit type huisvesting past echter niet in een dierwaardige veehouderij. Door de regel wordt een klein deel van de Nederlandse melkveehouders geraakt, waardoor de economische impact op sectorniveau beperkt is, maar voor de betreffende veehouders is de impact van de regel heel

ingrijpend. Daar waar het voor de melkveehouderij bekend is hoeveel melkveehouders nog een aanbindstal hebben, zijn die cijfers binnen de vleesveesector niet bekend. Ten aanzien van een verbod op de aanbindstallen wordt door vleesveehouders aangegeven dat zo'n 50% van de kleinere vleesveebedrijven (tot zo'n 20 dieren) gebruik maken van een aanbindstal. Het aandeel houders met een aanbindstal is daarmee aanzienlijk hoger dan in de melkveehouderij. Naar aanleiding van de agropraktijktoets is het jaartal van inwerkingtreding van het verbod op aanbindstallen naar achteren geschoven. Uiteindelijk is ook, mede naar aanleiding van de reacties op de internetconsulatie vleesvee, het jaartal voor runderen (dus zowel melkvee als vleesvee) gewijzigd naar 2040.

Over een aantal van de voorgenomen maatregelen die betrekking hebben op de ruimte in de stal zijn knelpunten benoemd door de veehouders. Bij de voorgenomen verplichting om één ligplaats per rund te hebben werd opgemerkt dat runderen in de praktijk nooit allemaal tegelijkertijd liggen. In de AMvB wordt vastgehouden aan de regel dat één ligplaats per rund verplicht wordt, omdat hiermee tegemoetgekomen wordt aan de gedragsbehoeften rusten en sociaal gedrag (gelijktijdig kunnen liggen). Bij de voorgenomen verplichting om één eetplek per rund te hebben is door de veehouders opgemerkt dat dit desastreus is voor bestaande stallen vanwege een gebrek aan ruimte. Daarnaast werd aangegeven dat dit niet nodig is wanneer er permanent ruwvoer ter beschikking is. De maatregel is uiteindelijk aangepast naar voldoende eetplekken per 2030.

Bij de voorgenomen maatregel over de ondergrond werd door ondernemers aangegeven dat niet alle stallen voorzien zijn van een ‘vlakke’ ondergrond. Zo maakt men in de vleesveehouderij bijvoorbeeld gebruik van zogenaamde hellingstallen, zijn er richels aangebracht of zijn er treden aangebracht in bijvoorbeeld een potstal. Het is niet de bedoeling deze systemen te verbieden. De AMvB en nota van toelichting is op dit punt aangepast en de term ‘vlak’ is verwijderd.
Bij de voorgenomen maatregel om vachtverzorging bij kalveren vanaf 14 dagen verplicht te stellen is door de veehouders aangegeven dat dieren in de praktijk pas vanaf zes maanden dergelijke middelen gebruiken voor vachtverzorging. Daarnaast is door vleesveehouders aangegeven dat bij kalveren die bij de koe opgroeien de vachtverzorging door de koe wordt uitgevoerd. Runderen hebben de gedragsbehoefte om hun vacht te kunnen verzorgen. Dit geldt ook voor dieren jonger dan zes maanden. De maatregel blijft daarom ongewijzigd. Door de vleesveeveehouders is gewezen op het feit dat de verplichting voor vachtverzorging lastig/niet te realiseren is in een aanbindstal en dat deze maatregel dan ook pas zou moeten ingaan tegelijkertijd met het verbod op de aanbindstal. Naar aanleiding hiervan is een uitzondering op de verplichting tot vachtverzorging ingeregeld voor de aanbindstallen. Deze uitzondering vervalt zodra het verbod op aanbindstallen van kracht wordt.

Bij de voorgenomen maatregel om groepshuisvesting van kalveren vanaf de leeftijd van zeven dagen verplicht te stellen, hebben zowel melkvee- als kalverhouders verschillende knelpunten benoemd, waaronder risico's voor de diergezondheid. Veehouders gaven aan de wens te hebben om kalveren tot 14 dagen oud individueel te kunnen huisvesten. Zij gaven aan dat dit ook nodig is om de verhoging van de transportleeftijd naar 28 dagen mogelijk te maken. De maatregel in de AMvB is vanwege onder andere deze input van de veehouders aangepast naar 14 dagen. Een ander belangrijk aandachtspunt voor melkveehouders is dat voor kleine bedrijven geldt dat niet altijd kalveren van dezelfde leeftijd aanwezig zijn. In de toelichting is deze kennisvraag benoemd. In de zoogkoehouderij staan de kalveren vaak bij de koe en de rest van de kudde. Verder geven de vleesveehouders aan dat het in enkele gevallen wenselijk is om volwassen runderen (met name stieren) individueel te mogen huisvesten. Zo is het, vanwege rangordestrijd, vaak niet mogelijk om een stier na een periode van ziekte terug te plaatsen in de groep. In de AMvB is daarom opgenomen dat individuele huisvesting van een (volwassen) stier onder voorwaarden mogelijk is. Zo moet een individueel gehuisveste stier onder andere wel andere runderen kunnen zien, horen en aanraken.

Tijdens de panelgesprekken is opgemerkt dat het permanent verstrekken van ruwvoer bij kalveren eveneens vanaf de leeftijd van 14 dagen in plaats van 7 dagen zou moeten, zodat dit gelijk wordt

getrokken met de maatregel over groepshuisvesting. Deze maatregel is daarop aangepast. Ook is de verplichting van onbeperkt vers drinkwater aangepast naar de leeftijd vanaf 14 dagen, om op die manier beter aan te sluiten bij de praktijk en de groepshuisvesting. Ten aanzien van de maatregel over de minimale transportleeftijd van kalveren is met name door de vleesveehouders opgemerkt dat het mogelijk zou moeten zijn om kalveren tot die leeftijd wel binnen hun eigen bedrijf te vervoeren. Het is niet de bedoeling geweest dit uit te sluiten en dit is daarom verduidelijkt.

Specifiek voor kalveren hebben de veehouders een aantal knelpunten in de voorgenomen regelgeving naar voren gebracht. Zo is bij de voorgenomen maatregel ten aanzien van daglicht in de stal door hen aangegeven dat het in het belang van het stalklimaat mogelijk moet zijn om daglicht ook in kunstlicht uit te drukken. Dit blijft mogelijk met de regel zoals die in de AMvB is opgenomen op dit punt.

Bij de voorgenomen maatregel ten aanzien van stabiele groepen bij kalveren hebben houders aangegeven dat in het belang van (de gezondheid van) de kalveren de mogelijkheid moet blijven bestaan om dieren te wisselen van groep als bijvoorbeeld de drinksnelheid verschilt of als dieren ziek zijn. In de praktijk wordt er door kalverhouders verschillend omgegaan met het hergroeperen van dieren waarbij wel wordt aangegeven dat dit tot een minimum wordt beperkt. In de AMvB is deze maatregel niet opgenomen.

Bij de voorgenomen maatregel om de eerste zes weken het kalf verplicht uit de speen te laten drinken in zoogpositie werd door houders aangegeven dat dit een risico geeft voor de hygiëne en dat die de keuzevrijheid van het kalf ontneemt. Één van de gedragsbehoeften, specifiek voor een kalf, is het uitoefenen van zooggedrag. Een kalf heeft een zuigbehoefte die door middel van het drinken uit een speen wordt vervuld. Het niet kunnen uitvoeren van de zuigbehoefte leidt veelal tot stereotiep gedrag, abnormaal gedrag zoals het zuigen en likken aan elkaar en aan objecten in de omgeving en bijvoorbeeld ook urinedrinken. De maatregel van zes weken melk uit de speen is ongewijzigd gebleven, wel is het vereiste van de zoogpositie vervallen.

Bij de voorgenomen maatregel om permanent vers schoon water beschikbaar te stellen voor kalveren is door veehouders aangegeven dat dit niet met alle drinksystemen mogelijk is. Enkele systemen worden ingezet voor zowel de verstrekking van water, als voor melk. Op het moment dat er melk wordt verstrekt wordt er daarom geen water verstrekt. Het aanleggen van een apart watersysteem is kostbaar. Om dergelijke drinksystemen niet uit te sluiten, is een passage opgenomen dat deze systemen zijn toegestaan zolang er water of melk ter beschikking is. Door vleesveehouders wordt aangegeven dat met name in potstallen (vanwege wisselende hoogte van de ondergrond) het lastig is watervoorziening voor alle leeftijden te realiseren. De AMvB is op dit punt niet aangepast, omdat de permanente beschikbaarheid over vers water een belangrijke maatregel is om te kunnen voorzien in de drinkbehoefte.

Bij de voorgenomen maatregel om het minimale hemoglobinegehalte (Hb-gehalte) te verhogen naar 5,3 mmol/l is door veehouders aangegeven dat die in de praktijk soms lastig is omdat je in een koppel uitschieters kunt hebben. Een laag Hb-gehalte kan leiden tot bloedarmoede en heeft dus een negatief effect op de gezondheid en het welzijn van een kalf. De maatregel blijft daarom ongewijzigd. In de toelichting is, ook naar aanleiding van de reacties op de internetconsulatie, opgenomen dat sprake kan zijn van variatie in Hb-gehalte en dat het niet de bedoeling is kalverhouders direct af te rekenen.

Specifiek voor pluimvee
Bij de voorgenomen maatregel voor het verbod op koloniekooien voor legkippen per 2030 is aangegeven dat dit voor sommige houders te vroeg komt. Er zijn houders die recent een nieuwe stal met koloniekooien hebben gebouwd. Met een verbod op koloniekooien per 2030 wordt onvoldoende rekening gehouden met de afschrijvingstermijn en de benodigde tijd om

vergunningen voor een alternatief houderijsysteem te verkrijgen. Mede vanwege deze impact is de datum van inwerkingtreding gewijzigd naar 2035.

Bij de voorgenomen maatregel over het onbeperkt verstrekken van vers water is door veehouders opgemerkt dat dit risico's met zich meebrengt in de praktijk. Zo wordt er overdag wel permanent water versterkt, maar 's nachts zijn er risico's voor het dierenwelzijn, door bijvoorbeeld knoeien met als gevolg nat strooisel. De maatregel is mede daarom aangepast naar permanente waterverstrekking gedurende de dagperiode en sluit zo beter aan bij de praktijk.

Bij de voorgenomen maatregel over de inrichting van functiegebieden, en dan specifiek ten aanzien van plateaus en zitstokken, werd opgemerkt dat er bij veehouders zorgen zijn over de hygiëne. Plateaus zijn in de praktijk namelijk lastig schoon te houden en kunnen hierdoor dierenwelzijnsproblemen veroorzaken. De verplichting tot het aanbrengen van plateaus wordt daarom voorzien per 2040 in werking te treden voor bestaande stallen. In de tussentijd zal worden ingezet op onderzoek en pilots om vast te stellen wat de beste manieren zijn om de plateaus te realiseren voor het welzijn van de dieren. In 2028 vindt een evaluatie plaats om te bezien of er voldoende informatie beschikbaar is om de maatregel in 2030 in werking te kunnen laten treden. Ook ten aanzien van het bieden van een plek in de stal waar kuikens beschut en warm kunnen zitten, zal ingezet worden op onderzoek en pilots. Veehouders gaven tijdens de panelgesprekken aan dat er onvoldoende kennis beschikbaar is over de juiste inrichting hiervan.

Bij de voorgenomen maatregel om onbeperkt omgevingsverrijking te bieden, werden door veehouders vraagtekens gezet bij het nut hiervan voor jonge kuikens (tot vier á vijf weken leeftijd). Die regel blijft onveranderd, omdat een omgeving waar pluimvee wordt gehouden die voldoende omgevingsverrijking bevat, tegemoetkomt aan meerdere gedragsbehoeften. Wel is ervoor gekozen in de AMvB geen nadere specificatie te geven van omgevingsverrijking, omdat per dier, leeftijd en veehouderijbedrijf kan verschillen wat nodig is. Deze uitwerking zou in een GGP kunnen plaatsvinden.

3. Gevolgen voor de regeldruk van de betrokken agrarische ondernemers

De AMvB legt nieuwe regels op aan houders van productiedieren om in 2040 dierwaardige veehouderij te bewerkstelligen. Dit is een wettelijke opdracht die volgt uit artikel 2.3a en 10.10, derde lid, van de Wet dieren, in samenhang met artikel 2.2, twaalfde lid. De gevolgen voor de regeldruk voor de betrokken agrarische ondernemers worden beschreven door in te gaan op de volgende onderwerpen: a) nut en noodzaak van de regels, b) of minder belastende alternatieven mogelijk zijn, c) of gekozen is voor een uitvoeringswijze die werkbaar is voor de doelgroepen die de wetgeving moeten naleven, en d) de gevolgen voor regeldruk aan de hand van de in kaart gebrachte financiële werkbaarheid, administratie lasten en kennis- en nalevingskosten.

Nut en noodzaak
Het nut en de noodzaak van de regels zijn deels een gegeven nu het maken van onderhavige regelgeving een verplichting is die volgt uit de wet. Deze verplichting is vormgegeven in de vorm van een wettelijke instructiebepaling voor het maken van deze regels voor vier veehouderijsectoren, die uiterlijk op 1 juli 2025 bij beide Kamers moest worden voorgehangen. De instructiebepalingen verplichten ertoe om het geheel aan regels die een dierwaardige veehouderij bewerkstelligen in 2040 vast te leggen. De AMvB bevat (1) de aanwijzing van gedragsbehoeften voor pluimvee, runderen, kalveren en varkens die in de veehouderij worden gehouden, (2) maatregelen die nodig zijn om aan die gedragsbehoeften te voldoen en (3) regels over lichamelijke ingrepen bij die diersoorten.

De wettelijke verplichting om genoemde regels te stellen laat onverlet dat bij de totstandkoming van de AMvB bij elke regel het nut en de noodzaak zijn afgewogen. Dat heeft allereerst vorm gekregen door uit te gaan van wetenschappelijke informatie over wat de gedragsbehoeften van dieren zijn en wat zij nodig hebben om die uit te oefenen. Van de gestelde regels staat derhalve

wetenschappelijk vast dat die eraan bijdragen dat de dieren een dierwaardig leven hebben in de veehouderij. Als de benodigde aanpassingen niet plaatsvinden zal geen sprake zijn van dierwaardige veehouderij. Dat maakt de benodigde aanpassingen voor de dieren nuttig en noodzakelijk. Wanneer de wetenschappelijke informatie onvoldoende kennis bevat over een gedragsbehoefte en/of wat daarvoor nodig is en/of er onzekerheden zijn, is een gedragsbehoefte of regel niet opgenomen. Daarnaast is rekening gehouden met de proportionaliteit van de regels. Deze moeten uitvoerbaar en haalbaar zijn. Daarom zijn de regels waarbij sprake is van een grote economische impact verder in de tijd geplaatst en treden die niet eerder dan 2040 in werking. Daarnaast zijn er evaluatiebepalingen in de AMvB opgenomen. Voor een aantal aangewezen maatregelen wordt eerst een evaluatie uitgevoerd om te toetsen of en zo ja wanneer een maatregel in werking kan treden. Ook volgt een evaluatie vijf jaar na de inwerkingtreding van maatregelen. Hiermee is geborgd dat de aspecten die nodig zijn voor realisatie van een dierwaardige veehouderij gedurende de gehele inwerkingtredingsperiode gemonitord worden en blijven. De inwerkingtreding van regels in de AMvB waarvoor een of meerdere vergunningen zijn vereist, kan pas plaatsvinden wanneer uit de evaluaties voldoende blijkt dat vergunningverlening in de veehouderij kan plaatsvinden.

Minder belastende alternatieven
In de regels in de AMvB is zoveel mogelijk ruimte gelaten voor verschillende manieren van invulling door veehouders in de praktijk. Daarom bevat de AMvB waar mogelijk doelvoorschriften, die wel het te bereiken doel beschrijven, maar niet de precieze wijze waarop het doel bereikt moet worden. Dat laat ook meer ruimte voor de ontwikkeling en inpassing van innovatie. Daarbij kan gebruik gemaakt worden van een GGP. In het Convenant zijn afspraken gemaakt over het opstellen van deze Gidsen door sectorpartijen. Daarnaast is niet voor alle onderdelen van dierwaardige veehouderij gekozen voor het opnemen van een regel in de AMvB. Indien het opnemen van een regel niet werkbaar is en er een alternatief bestaat om het doel te bereiken is daarvoor gekozen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de graasbehoefte van koeien en de weidegang die van belang is om die behoefte uit te oefenen. Beide zijn niet in de AMvB opgenomen omdat er een beter werkend alternatief beschikbaar is. Steeds is afgewogen wat het meest effectieve instrument is om het doel te bereiken. Daar komt bij dat de AMvB ook ruimte wil laten voor bestaande en nieuwe marktconcepten die eisen stellen die boven de wettelijke regels uitgaan. Hier is rekening mee gehouden en daarnaast zijn er in het Convenant waar mogelijk afspraken gemaakt over de inzet van bijvoorbeeld private kwaliteitssystemen en keurmerken die eveneens de doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij bevorderen.

Werkbaarheid uitvoeringswijze
De toelichting van deze AMvB beschrijft in hoofdstuk 6 de invoeringsstrategie van de AMvB. Dat is een stapsgewijze invoering waarbij het van belang is dat die gelijk oploopt met het borgen van aspecten die nodig zijn om dierwaardige veehouderij te kunnen implementeren. Deze invoeringsstrategie zorgt ervoor dat het voor veehouders uitvoerbaar is om de regels te kunnen implementeren. Om de invoering van regels werkbaar en implementeerbaar te maken voor veehouders kent de invoeringsstrategie zowel een gefaseerde inwerkingtreding van regels tot 2040, als een evaluatiebepaling voor de meest impactvolle maatregelen. Deze evaluatiebepaling zorgt ervoor dat er een extra zekerheid is dat veehouders niet tot het onmogelijke worden gedwongen door eerst te evalueren of aan de randvoorwaarden is voldaan. Als uit de evaluaties zou blijken dat het inwerkingtreden van de regel niet uitvoerbaar is, kan bepaald worden dat de voorgenomen inwerkingtredingsdatum van die regels moet worden uitgesteld.

Financiële werkbaarheid
In deze paragraaf is getracht inzichtelijk te maken wat de financiële werkbaarheid is voor veehouders om aan de nieuwe regels te voldoen, op basis van de Rijksbrede methodiek. Hierbij is voor de berekeningen gerekend met de volgende aantallen. Volgens CBS (2025) is het gemiddeld bruto uurloon van agrarische beroepen 17 euro. Er zijn in Nederland 1.700 pluimveebedrijven,[18]

[18] Pluimveesector in Nederland, WUR, 2025.

1.800 varkensbedrijven en ongeveer 16.000 rundveebedrijven (kalveren, melkvee en vleesvee)[19]. De bedragen die hieronder zijn opgenomen geven de financiële werkbaarheid weer van alle bedrijven waar de maatregel op ziet. Dit zijn dus niet de kosten per bedrijf. De reden dat deze kosten niet zijn doorgerekend naar de financiële draagkracht per bedrijf is omdat de verschillen tussen bedrijven te groot zijn.

Administratieve lasten
De volgende regels in de AMvB brengen administratieve lasten met zich mee:

1) De verplichting voor veehouders om een thermoregulatieplan te maken (artikel 2.5a)
2) De verplichting voor varkenshouders om een logboek van staartkwetsuren bij te houden (artikel 2.14, vierde lid)
3) De verplichting voor varkenshouders om een verbeterplan op te stellen om agressie bij varkens tegen te gaan (artikel 2.14a)
4) De verplichting voor varkenshouders om een risicoanalyse van het staartbijten van varkens te maken (artikel 2.14, vijfde lid)
5) De verplichting voor varkenshouders om een verbeterplan op te stellen ten aanzien van de ingreep tandenvijlen bij varkens (artikel 2.12, tweede en derde lid)
6) De gebruikmaking van GGP's in de bedrijfsvoering.

Ad 1. In de AMvB is een verplichting per 2028 opgenomen dat elke veehouder voor wie het hebben van een bedrijfsgezondsheidsplan verplicht is een thermoregulatieplan moet hebben. Daarin moet worden vastgelegd welke specifieke maatregelen de houder kan treffen bij bepaalde (extreme) weersomstandigheden. Het thermoregulatieplan maakt deel uit van het bedrijfsgezondheidsplan. Dat zorgt ervoor dat de verwachte extra administratieve lasten voor deze nieuwe verplichting beperkt zijn. Er zal een extra onderdeel aan het bedrijfsgezondheidsplan moeten worden toegevoegd, waarbij dezelfde regels die gelden voor het actueel houden daarvan, ook gelden voor het thermoregulatieplan. De voornaamste administratieve last van deze verplichting betreft het eenmalige opstellen van het plan. Veehouders kunnen hierbij van elkaar leren omdat het doorgaans vergelijkbare maatregelen zijn die door bedrijven getroffen kunnen worden om hitte- en koudestress, zoals deze gedefinieerd zijn door EFSA[20], bij de dieren te voorkomen. Een grove schatting is dat het opstellen van een thermoregulatieplan tussen de 20-30 uur kost (onder andere voor inventariseren huidige situatie, opstellen maatregelen, vastleggen in bedrijfsgezondheidsplan), inclusief het actueel houden. In totaal zijn er in Nederland zo'n 27.600 veehouderijbedrijven (CBS, 2025). De lasten voor deze maatregel zullen dan neerkomen op tussen de 340-510 euro per bedrijf. De regeldruk komt dan neer op tussen de 9.384.000 en 14.076.000 euro.

Ad 2 en 3. Om het risico op staartbijten bij varkens te verminderen zijn in de AMvB voor varkenshouders de verplichtingen opgenomen om een logboek van staartkwetsuren bij te houden en om, indien sprake is van staartbijten en de getroffen maatregelen onvoldoende werken, een verbeterplan op te stellen om de risico's te verkleinen. Beide administratieve verplichtingen moeten onderdeel uitmaken van het reeds verplichte bedrijfsgezondheidsplan. Het maken van het logboek brengt een administratieve last met zich, omdat de kwetsuren bijgehouden moeten worden en ingevuld. Het gaat daarbij onder meer om waar, wanneer, bij hoeveel dieren staartkwetsuren zijn geconstateerd, welke maatregelen de houder heeft genomen om staartbijten tegen te gaan en in hoeverre deze maatregelen effectief zijn gebleken. Omdat deze verplichting voor alle

[19] Agrimatie, WUR (2025).
[20] Hittestress: "A situation where an animal experiences stress and/or negative affective state(s) such as discomfort and/or distress when exposed to a high effective temperature."
Koudestress:" "A situation where an animal experiences stress and/or negative affective state(s) such as discomfort and/or distress when exposed to a low effective temperature."."
EFSA Panel on Animal Health and Welfare (AHAW), et al. "Welfare of pigs during transport." *EFSA journal* 20.9 (2022): e07445; EFSA Panel on Animal Health and Welfare (AHAW), et al. "Welfare of cattle during transport." *EFSA journal* 20.9 (2022): e07442; EFSA Panel on Animal Health and Welfare (AHAW), et al. "Welfare of equidae during transport." *EFSA journal* 20.9 (2022): e07444; EFSA Panel on Animal Health and Welfare (AHAW), et al. "Welfare of pigs on farm." *EFSA journal* 20.8 (2022): e07421; Panel, EFSA AHAW, et al. "Welfare of broilers on farm." *EFSA journal* 21.2 (2023): e07788;

varkenshouders geldt en staartkwetsuren bij elk bedrijf kunnen voorkomen, kunnen veel varkenshouders hier mee belast worden. Tegelijkertijd vergt het logboek een beperkt aantal extra handelingen, omdat het kan worden bijgehouden op basis van reguliere rondes door de stal die de veehouder toch al maakt. Daarna is het een kwestie van 'vinkjes zetten'. Het dwingt de veehouder wel om maatregelen te treffen en de effectiviteit daarvan bij te houden. Naar verwachting brengt de verplichting om een logboek te maken geen extra kosten en zeer geringe tijdsinzet van de veehouder met zich mee. Omdat het hier gaat om een (kleine) aanvulling op het bestaande logboek, is dit niet in financiële werkbaarheid uitgedrukt.

Het verbeterplan moet worden opgesteld door de dierenarts in overleg met de veehouder indien uit het logboek blijkt dat in een jaar vaker dan eenmaal in een kwartaal staartbijten op het bedrijf is voorgekomen en direct getroffen maatregelen niet tot resultaat hebben geleid. Het verbeterplan kan extra tijd en geld vragen, omdat moet worden uitgezocht en in kaart gebracht moet worden welke maatregelen zouden kunnen helpen. Hierbij kunnen adviseurs en deskundigen worden geraadpleegd. Ook hier geldt de verwachting dat dit voor veel varkenshouders aan de orde zal zijn omdat staartbijten nog regelmatig voorkomt in de huidige houderijen. Het maken van dit verbeterplan vraagt daardoor mogelijk wel om extra tijdsinzet en kosten door de veehouder. Het opstellen van een verbeterplan om staartbijten bij varkens te voorkomen is vrij specifiek, en de benodigde tijd hangt af van verschillende factoren zoals de kennis van de veehouder, de huidige situatie op het bedrijf, en of er al gegevens of adviezen beschikbaar zijn. Een globale inschatting van tijd (zoals voor het inventariseren van de huidige situatie, oorzaken en risicofactoren en eventueel inwinnen van adviezen) ligt tussen de 13-23 uur. Daarmee zou de regeldruk van deze maatregel voor alle varkenshouders liggen tussen de 397.800 en 703.800 euro.

Ad 4. De verplichting om een risicoanalyse van staartbijten te maken geldt voor alle varkenshouders. Deze analyse moet twee keer per jaar worden gemaakt en moet zien op de omstandigheden op het eigen bedrijf. De verwachting is dat deze analyse in beperkte mate extra administratieve lasten met zich meebrengt. De omstandigheden op het bedrijf zullen doorgaans niet elk half jaar opnieuw substantieel wijzigen, waardoor meestal kan worden voortgeborduurd op de laatste analyse. Daarnaast zijn de meeste varkenshouders reeds bekend met het maken van deze risicoanalyse omdat die al verplicht is in de private kwaliteitssystemen van de sector. De benodigde hoeveelheid tijd is te overzien nu deze analyse maar twee keer per jaar hoeft te worden gemaakt. Naar verwachting zijn hier geen of beperkte kosten mee gemoeid, mede omdat de betreffende analyse op grond van de eigen waarneming van de varkenshouders zelf kan worden opgesteld en vrijwel alle varkenshouders dit momenteel al moeten doen omdat ze aangesloten zijn bij een privaat kwaliteitssysteem. Dit zal naar verwachting niet meer dan 3 uur per keer kosten. Daarmee komt de regeldruk van deze maatregel op geschat 91.800 euro per jaar.

Ad 5. Vanaf 2028 mogen de hoektanden van biggen alleen nog worden gevijld als daar een veterinaire noodzaak voor is en als de dierenarts in overleg met de houder, een verbeterplan opstelt met maatregelen om de oorzaken weg te nemen. Deze administratieve last komt derhalve terecht bij de dierenartsen. Het verbeterplan wordt deel van het bedrijfsgezondheidsplan. De extra lasten zijn daardoor beperkt. Het vijlen van hoektanden van biggen is een arbeidsintensieve handeling. Varkenshouders geven aan dat daardoor de ingreep in de praktijk weinig wordt toegepast. Daarom zal naar verwachting de noodzaak tot het maken van het plan zich bij slechts een beperkt deel van varkenshouders voordoen. Daarbij zullen doorgaans dezelfde aspecten in deze verbeterplannen opgenomen kunnen worden, waardoor niet elke dierenarts voor elk bedrijf weer opnieuw het wiel hoeft uit te vinden. Naar verwachting zijn hier ook weinig kosten mee gemoeid en is niet de verwachting dat voor het plan externe adviseurs hoeven te worden ingeschakeld. Omdat het vijlen van de hoektanden van biggen vanaf 2028 enkel in uitzonderlijke gevallen nog toegepast zal worden, en dus slechts in enkele gevallen regeldrukeffecten met zich mee zal brengen, is zeer lastig in kaart te brengen wat de gevolgen van deze regel zijn op de financiële werkbaarheid van varkenshouders.

Ad 6. Voor meerdere regels in de AMvB die als doelvoorschriften zijn opgenomen kan een GGP behulpzaam zijn voor veehouders. Voor individuele houders brengt het opstellen van een GGP geen administratieve lasten met zich mee. Veehouders gebruiken deze Gidsen desgewenst voor hun bedrijfsvoering, wat geen administratieve lasten met zich meebrengt. Echter kan het de veehouder juist ontlasten, omdat de GGP geschikte voorbeelden bevat om invulling te geven aan voorschriften, zodat veehouders niet allemaal individueel zelf het wiel hoeven uit te vinden. Aan het raadplegen van een GGP zijn geen voorwaarden of kosten verbonden. Deze maatregel heeft dan ook geen impact op de financiële werkbaarheid van veehouders.

Kennisname- en nalevingskosten
Kennisnamekosten zijn de tijd en moeite die nodig is om nieuwe of gewijzigde regels te begrijpen. Nalevingskosten zijn de inspanningen die nodig zijn om te voldoen aan de regels (zoals aanpassen van processen, systemen, administratie).

WSER/CAF heeft berekend dat de regels in de AMvB voor de pluimvee-, varkens-, melkvee-, en kalverhouderij in totaal 5,9 tot 8,4 miljard investeringskosten met zich meebrengen en dat de jaarlijkse kosten 1,2 tot 2,1 miljard euro variëren. Kennisname- en nalevingskosten vallen hier ook onder. WSER/CAF heeft ook de jaarlijkse extra kosten per diercategorie in kaart gebracht, uitgaande van de maatregelen in 2040. Separaat heeft WSER/CAF de investeringskosten in kaart gebracht voor de vleesveesector. Het vaststellen van de economische impact voor de vleesveesector is lastig, omdat de sector bijzonder divers is en niet te vatten is in een of twee representatieve referentiebedrijven. Bij een aanzienlijk deel van de sector is het vleesvee een kleinschalige neventak. Juist op deze kleine bedrijven kunnen bepaalde maatregelen (zoals een eis aan oppervlakte per dier of een verbod op aanbinden) een probleem opleveren, terwijl diezelfde maatregelen op de grotere bedrijven veelal al gerealiseerd zijn. Mede hierdoor zijn bandbreedtes moeilijk te geven, maar is er een indicatie van de gemiddelde jaarlijkse extra kosten per bedrijf opgenomen. De bandbreedte voor de extra kosten per diercategorie is hieronder weergegeven:

Diercategorie	**Jaarlijkse extra kosten per bedrijf**
Vleesvarkens	€ 220.000 – € 236.000
Zeugen (fokvarkens)	€ 399.000 – € 404.000
Melkvee	€ 34.000 – € 136.000
Vleeskuikens	€ 23.000 – € 79.000
Leghennen	€ 30.000 – € 47.000
Rosékalveren	€ 62.000 – € 68.000
Blankvleeskalveren	€ 155.000 – € 171.000
Vleesstieren	€ 127.000
Zoogkoeien	€ 79.000

In hoofdstukken 6.1 en 9 worden de financiële gevolgen verder toegelicht.

4. Gevolgen voor milieu

De doorontwikkeling naar een meer dierwaardige veehouderij moet integraal met andere opgaven plaatsvinden. Dat betekent dat wordt gekeken naar de samenhang en synergie met andere doelen en dat risico’s op het afwentelen op andere doelen moeten worden voorkomen. Voor deze AMvB is dat mede van belang, omdat een aantal regels impact heeft op de emissies uit stallen en daarbuiten, zoals ammoniak, geur, fijnstof en/of broeikasgassen, en mogelijk op excreties (nitraat en fosfaat). Zo is relevant dat de Europese grenswaarden voor de belangrijkste luchtvervuilende stoffen worden aangescherpt per 2030. Voor fijnstof worden als gevolg van deze aanscherping reeds overschrijdingen verwacht. Voor ammoniak stelt de Europese NEC-richtlijn vast dat Nederland in 2030 qua emissie onder de 122 kton dient te blijven. In 2022 werd in Nederland 121 kton ammoniak uitgestoten, waarvan 110 kton uit de landbouw kwam. Ook als gevolg van sommige regels in deze AMvB kan de emissie van fijnstof en ammoniak toenemen.

Voor de uitvoerbaarheid van deze AMvB is nodig dat de regels voor dierenwelzijn in de veehouderij passen binnen de (toekomstige) (inter)nationale wettelijke kaders voor natuur, milieu, lucht, water en bodem. Daar waar de regels voor dierenwelzijn negatieve gevolgen hebben op emissies van stoffen en gassen waardoor (risico op) overschrijding van de kaders in (inter)nationale regelgeving ontstaat, zullen op stal-, bedrijfs- en/of landelijk niveau maatregelen worden getroffen. Die moeten negatieve effecten verminderen of wegnemen en ervoor zorgen dat er binnen de genoemde kaders wordt gebleven. Daarom is nader onderzoek naar en monitoring van de (landelijke) effecten van de transitie naar een dierwaardige veehouderij op emissies noodzakelijk. Zie daarvoor ook meer toelichting verderop in paragraaf 6.6.

Binnen de huidige veehouderij is al veel onderzoek gedaan naar emissies naar de lucht van ammoniak, fijnstof, geur en broeikasgassen. Daarbij wordt uitgegaan van landbouwkundige randvoorwaarden (de gemiddelde agrarische praktijk) zoals die nu toegepast worden bij emissiemetingen. Er zijn ook studies gedaan naar het houden van dieren in nieuwe, meer dierwaardige concepten, en de effecten daarvan op emissies. In diverse studies zijn door experts inschattingen gedaan, echter zijn emissiemetingen in dergelijke stallen nog niet of nauwelijks gedaan.[21] Daarom is meer wetenschappelijk onderzoek naar de effecten op emissies op stal-, bedrijfs-, lokaal en nationaal niveau nodig.

Onderzoekers van de Wageningen Livestock Research (WLR) hebben de impact van de voorgenomen regels in deze AMvB in de vorm van 'expert inschattingen' in grote lijnen in kaart gebracht.[22] In de paragrafen over de regels per diersector is de door de experts verwachte impact daarvan op emissies in de stal per regel opgenomen en waar nodig toegelicht. Tevens zijn de uitkomsten van WLR meegenomen in de uitgevoerde Milieueffectentoets (MET). Hieruit komt naar voren dat het de verwachting is dat (enkele) regels uit de AMvB met name gevolgen hebben voor emissies, en in mindere tot geen mate op andere milieuzaken zoals afvalstromen en energieverbruik.

Zo zorgt het bieden van meer ruimte per dier bijvoorbeeld voor een groter emitterend oppervlak, waardoor het aannemelijk is dat er per dierplaats een toename is van de emissies van ammoniak. Daarnaast bestaat de verwachting dat het anders inrichten van de stal vanwege dierwaardigheid – bijvoorbeeld het gebruik van dagontmesting, het gebruik maken van robuuste rassen, andere soorten strooisel of een ander type vloeren – effecten (positief of negatief) op de emissie van ammoniak en andere stoffen kunnen hebben. Nog niet bekend is hoe de voorgenomen regels in de AMvB op elkaar ingrijpen en hoe de verschillende factoren en omgevingsfactoren die een rol spelen bij de vorming van ammoniak en andere emissies hierdoor beïnvloed worden. Onderzoek is nodig om het totaalbeeld van het emissieproces in deze nieuwe situatie te begrijpen en te beheersen. Die kennis kan worden toegepast in onderzoeken naar (nieuwe) emissiearme stalsystemen en technieken om negatieve effecten op emissies te kunnen wegnemen of verminderen. Daarbij zijn ook emissiemetingen in praktijkstallen noodzakelijk. Het is nog niet mogelijk om de verwachte impact op emissies op verschillende niveaus nader te kwantificeren, omdat daar nog onvoldoende data voor beschikbaar is. Met het oog op de invoering van de regels in de AMvB is daarom op korte termijn nader onderzoek naar deze effecten nodig, zodat dierenwelzijnsregels in 2030 in werking kunnen treden voor nieuw te bouwen of te verbouwen stallen, en om te weten welke maatregelen eventueel nodig zijn om negatieve effecten op emissies te kunnen wegnemen of verminderen. Op het moment dat er nu al een substantiële impact van maatregelen op emissie te voorzien is in bestaande stallen, treden deze later of nog niet in werking. Hierover heeft bij elke maatregel een afweging plaatsgevonden waarbij ook het belang van het dier is betrokken.

6. Uitvoering – stapsgewijze implementatie

[21] Onder andere 'Resultaten geur- en fijnstofmetingen vleeskuikens Beter Leven 1ster, indicatieve metingen tijdens een enkele ronde', rapport 1206 Wageningen University & Research en 'Advies Voorzorg correcties emissies uit stallen met vleeskuikens gehouden volgens Beter Leven keurmerk 1ster, bijlage bij Kamerstuk 28 973, nr. 252.
[22] Van Niekerk, T.G.C.M., J. van Harn, A.J.A. Aarnink, L.R. Gollenbeek , H.J.C. van Dooren, 2025. Impactanalyse maatregelen AMvB Dierwaardige Veehouderij op stalemissies; Wageningen Livestock Research, Openbaar Rapport 1572.

De regels in deze AMvB treden stapsgewijs in werking. Het uitgangspunt van het gefaseerd stellen van regels is dat maatregelen zo snel als mogelijk in werking treden, uiterlijk in 2040. Per wanneer een maatregel in werking kan treden is afhankelijk van verschillende factoren. Deze factoren, die hebben meegewogen per wanneer maatregelen in werking kunnen treden, staan in dit hoofdstuk beschreven. Ten aanzien van een aantal maatregelen ontbreekt het anno 2026 nog aan kennis en kunde om meteen tot implementatie over te kunnen gaan. De factoren maken ook dat er voor een aantal maatregelen nog geen inwerkingtredingsmoment is opgenomen. Het gaat hierbij om grote, impactvolle maatregelen waarbij op het moment van het opstellen van deze AMvB nog niet aan de randvoorwaarden voldaan kan worden of waarover de benodigde kennis ontbreekt. Denk bijvoorbeeld aan grote kostbare stalaanpassingen in bestaande stallen, waarbij de investeringen op dit moment niet redelijkerwijs terug te verdienen zijn. Deze maatregelen kennen een evaluatiebepaling, waarover meer wordt toegelicht in hoofdstuk 9. Voor deze betreffende maatregelen is wel een voorgenomen moment van inwerkingtreding opgenomen in deze toelichting, wat in de dierinhoudelijke hoofdstukken is terug te lezen (‘inwerkingtreding *is voorzien* per’).

Voor de ontwikkeling naar een dierwaardige veehouderij is van belang dat die gelijk oploopt met de andere opgaves voor de veehouderij, bijvoorbeeld in het kader van klimaat, en met de realisatie van een aantal randvoorwaarden. Hier is onder andere rekening mee gehouden door onderscheid te maken tussen het moment van inwerkingtreding van maatregelen bij bestaande of nieuw te bouwen/verbouwen stallen.

Voor het moment van inwerkingtreding van een maatregel is een afweging gemaakt tussen de volgende randvoorwaarden die voor de uitvoerbaarheid van de voorschriften in deze AMvB cruciaal zijn:
1) dat er verdienmodellen zijn voor dierwaardig geproduceerde producten,
2) dat door veehouders de benodigde investeringen die noodzakelijk zijn voor het doorvoeren van de dierenwelzijnsmaatregelen redelijkerwijs kunnen worden gedaan,
3) dat in Nederland de benodigde vergunningen redelijkerwijs kunnen worden verkregen voor het uitvoeren van de aanpassingen in bestaande stallen en voor het bouwen van nieuwe stallen en de kosten daarvan terugverdiend kunnen worden zodat het verdienvermogen van veehouders op een goed niveau kan blijven, en
4) dat de doorontwikkeling naar een dierwaardige veehouderij plaatsvindt binnen de (toekomstige) (inter)nationale wettelijke kaders voor natuur, milieu, lucht, water en bodem.

Het borgen van deze aspecten, rekening houdend met alle relevante omstandigheden, vergt een inzet van alle betrokken partijen: van de overheid tot markt- en ketenpartijen, van financiële instellingen tot veehouderijsectoren. Dat die aspecten tijdens het tot stand komen van deze AMvB nog onvoldoende geborgd zijn, maakt dat de doorontwikkeling naar een dierwaardige veehouderij voor veehouders een pad is met onzekerheden, zeker indachtig de mogelijke economische gevolgen die door WSER/CAF in kaart zijn gebracht. Daarom is nodig dat de invoering van maatregelen vergezeld wordt door flankerende activiteiten die mogelijk maken dat dierwaardige veehouderij kan worden gerealiseerd. Dit betekent dat er inspanningen moeten worden gepleegd door zowel de overheid als alle partijen in de keten om redelijkerwijs de genoemde aspecten te borgen. Daarmee wordt ook voorkomen dat het onmogelijk wordt om in Nederland vee te houden. Juist vanuit het oogpunt van dierenwelzijn en het hoge niveau daarvan in de Nederlandse veehouderij zou verplaatsing van veehouderij naar landen met een lager niveau van dierenwelzijn een zeer ongewenst neveneffect zijn.

1. Verdienmodellen
Markt- en ketenpartijen hebben de meeste invloed op de mate waarin dierwaardig geproduceerde producten hun weg vinden naar de afzetmarkt. Daarmee spelen zij een grote rol bij de vraag of er verdienmodellen zijn voor die producten en of veehouders een goede prijs krijgen voor die producten. Die verdienmodellen zijn voor veehouders mede doorslaggevend of zij investeringen in dierwaardige stallen kunnen terugverdienen, waarbij ook de Europese en internationale markt van

belang is. De afzetmarkt van dierlijke producten heeft voor alle veehouderijsectoren namelijk een sterk internationaal karakter. In het Convenant hebben partijen eveneens vastgelegd dat voor het zetten van stappen naar een dierwaardige veehouderij cruciaal is dat er een markt met een positieve *business case* is voor dierwaardig geproduceerde producten die opschaling mogelijk maken. Beoogd is dat partijen hiertoe afspraken maken.

Met de impact van maatregelen op het verdienmodel is rekening gehouden. Zo treden maatregelen later in werking wanneer de kosten van implementatie van invloed zijn op het verdienmodel, of treden maatregelen nog niet in werking. Een voorbeeld daarvan zijn de meest impactvolle ruimtenormen. Deze hebben, zo blijkt uit de berekeningen van WSER/CAF, de grootste impact op het verdienmodel van veehouders. Het is daarom van belang om komende jaren in te zetten op het creëren van een verdienmodel. Omdat het niet zeker is op dit moment hoe de markt eruitziet richting 2040, is onder andere aan deze normen de evaluatiebepaling gekoppeld. Dit houdt in dat voorafgaand aan de voorziene inwerkingtreding er een evaluatie plaats vindt die onder andere toetst of veehouders de kosten redelijkerwijs kunnen terugverdienen doordat er marktvraag naar is. Pas na deze evaluatie zal de regel inwerkingtreden. De inzet op het creëren van een verdienmodel is dus van groot belang om de omslag naar een dierwaardige veehouderij in gang te zetten, waar markt- en ketenpartijen een belangrijke rol hebben om dit mogelijk te maken. Nederland zet in de Europese Unie in op een gelijk speelveld in Europa. Daartoe wordt ingezet op het zoveel mogelijk harmoniseren en verbeteren van de Europese dierenwelzijnsregelgeving. Voor de AMvB zijn ontwikkelingen in andere lidstaten op het gebied van dierenwelzijnsregels betrokken en op een aantal onderdelen is daarbij in de regels aangesloten. Voor veehouders is het ook van belang dat de kosten van de maatregelen in de AMvB kunnen worden terugverdiend uit de Europese markt.

Private kwaliteitssystemen en keurmerken kunnen worden ingezet om te bevorderen dat bovenwettelijke houderijsystemen een plek verwerven en behouden in de markt, zodat zij op die manier als voorlopers bijdragen aan de verdere doorontwikkeling van dierwaardige veehouderij.

2. Investeringen en financiering
Het kunnen doen van investeringen hangt voor veehouders af van allerlei aspecten en is heel bedrijfsafhankelijk. De mate van mogelijkheden tot financiering hangt voor een groot gedeelte ook af van marktaspecten. De overheid kan enkel een faciliterende rol spelen. In dat kader heeft het ministerie van LVVN in het Convenant de afspraak gemaakt dat LVVN zich er binnen de budgettaire kaders voor inspant dat in bestaande en nieuwe relevante subsidieregelingen en/of andere regelingen, de doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij een volwaardige en expliciete plek in de belangenafweging krijgt, zodat die regelingen potentieel benut kunnen worden voor de doorontwikkeling en de uitrol van bewezen en praktijkrijpe dierwaardige en emissiearme systemen. Daarnaast is in het Convenant de afspraak gemaakt dat partijen zich inspannen om, in samenwerking met banken en andere financiële instellingen, private financiële ondersteunende instrumenten te ontwikkelen die bijdragen aan de uitrol van bewezen en praktijkrijpe dierwaardige systemen.

3. Vergunningverlening
Het binnen de geldende beslistermijnen krijgen van een omgevingsvergunning voor één of meer activiteiten, als die vergunningsplichtig zijn, is voor het uitvoeren van benodigde aanpassingen voor veehouders noodzakelijk om stappen daadwerkelijk te kunnen zetten. Zonder die vergunningen kunnen zij bepaalde stalaanpassingen niet uitvoeren. Voor sommige regels zal een vergroting van het bouwblok nodig zijn om een economisch rendabele stal neer te zetten. Meer ruimte in stallen kan vanwege de toename van emitterend oppervlak leiden tot extra emissie-uitstoot, hetgeen een remmend effect heeft op het kunnen verkrijgen van een vergunning. Voor veehouders is het verkrijgen van een vergunning dan ook een ingewikkeld en vaak langdurig traject.

In het Convenant is hierover afgesproken dat het ministerie van LVVN zich er, in samenwerking met het bevoegd gezag (gemeente, provincie) en andere betrokken departementen, maximaal voor inzet dat bestaande en nieuwe knelpunten bij het verkrijgen van de benodigde omgevingsvergunningen voor het aanpassen van een stal om stappen te zetten voor dierwaardigheid, bij het juiste bevoegd gezag worden geadresseerd en waar mogelijk worden weggenomen.

In dit kader is het vraagstuk rondom natuurvergunningverlening heel relevant. Het kabinet heeft op 26 juni 2026 een pakket aan maatregelen uit de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof gepresenteerd waarmee de stikstofuitstoot structureel en geborgd wordt verlaagd en Nederland stapsgewijs van het slot komt.[23]

De inwerkingtreding van regels in de AMvB waarvoor omgevingsvergunningen voor één of meer activiteiten zijn vereist, kan pas plaatsvinden voor bestaande stallen wanneer voldoende blijkt dat vergunningverlening in de veehouderij in principe kan plaatsvinden. Vergunningverlening is één van de onderdelen van de evaluaties bij deze AMvB, waarbij ook naar de realisatie van de andere randvoorwaarden wordt gekeken. Bij het bepalen van de inwerkingtredingsdata van de regels in de AMvB is mede rekening gehouden met de beslistermijnen en de gemiddelde duur van een vergunningentraject. Hiervoor gelden twee uitzonderingen, namelijk voor de inwerkingtreding van het verbod op koloniekooihuisvesting voor legkippen, opfoklegkippen en vleeskuikenouderdieren per 2035, het verbod op systemen waar vleeskuikenouderdieren hun gedragsbehoeften niet kunnen uitvoeren per 2035 en het verbod voor aanbindstallen voor runderen per 2040. Voor deze maatregelen is met het stellen van het overgangstermijn rekening gehouden met de duur van het hele proces dat moet worden doorlopen, inclusief de vergunningverlening, voor de bouw van nieuwe stallen of de verbouw van de bestaande stal. Er is een uitzondering ingeregeld voor het scenario dat het verkrijgen van een natuurvergunning vanwege stikstofproblematiek (nog) niet mogelijk is. Wanneer een veehouder kan aantonen dat uiterlijk op 1 januari 2031 een aanvraag voor een natuurvergunning (omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit) voor de nieuwbouw of verbouw is ingediend, maar deze natuurvergunning buiten zijn schuld (nog) niet kan worden verleend, wordt deze uitgezonderd van het verbod.

Voor nieuw te bouwen of te verbouwen stallen gaan de meeste maatregelen die stalaanpassingen vergen al in per 2030, zodat op het moment dat wanneer nieuw- of verbouw van stallen weer mogelijk is, deze ook dierwaardig zijn.

4. Emissies
Voorafgaand aan de inwerkingtreding van regels voor dierenwelzijn in de veehouderij moet gewaarborgd zijn dat de effecten van de regels op emissies tezamen met de al dan niet te nemen maatregelen om negatieve effecten te verminderen of weg te nemen, passen binnen de regels voor emissies van stoffen en gassen. De effecten op emissies worden gemonitord en zijn onderdeel van de evaluaties. In de AMvB is rekening gehouden met de onzekerheden die er op dit moment zijn omtrent de gevolgen van de regels in de AMvB dierwaardige veehouderij voor emissies van ammoniak, fijnstof, geur en broeikasgassen. Daarvoor zijn voor een eerste duiding de 'expertinschattingen' van de WLR gebruikt. Bij het vaststellen van de inwerkingtreding is rekening gehouden met de impact op emissies. Een belangrijk punt van aandacht hierbij is de prioriteit die er gegeven moet worden aan onderzoek naar de impact van alle maatregelen tezamen op emissies in de stal. Voor individuele maatregelen is er veelal wel een beeld van de mogelijke impact, maar nog niet van het totaal. Aangezien de meeste maatregelen die stalaanpassingen vereisen voor nieuw- en grote verbouw in 2030 in werking zullen treden, om gelijk te lopen met de investeringen die veehouders mogelijk moeten doen om aan de bedrijfsspecifieke emissienormen per 2035 te voldoen, moet deze kennis er in 2030 zijn. Het ministerie van LVVN zal zich inspannen om middelen te reserveren voor aanvullend onderzoek naar in ieder geval de gevolgen van de regels in

[23] Kamerstuk 28286-1478.

de AMvB voor emissies, waar mogelijk in de vorm van een kwantitatieve modelmatige analyse en naar emissiebeperkende maatregelen in dierwaardige stalconcepten en deelontwerpen.

Bovenstaande punten 1 t/m 4 zijn betrokken bij de keuzes in de AMvB over het moment van inwerkingtreding van de maatregelen. Bovenstaande vier randvoorwaarden voor de ontwikkeling naar een dierwaardige veehouderij maken onderdeel uit van evaluaties voorafgaand aan inwerkingtreding van meerdere regels die bij deze AMvB worden uitgevoerd. Hierop wordt in hoofdstuk 9 over Evaluaties nader ingegaan.

Monitoring
Om de voortgang van de ontwikkeling naar dierwaardige veehouderij te bewaken, en informatie mee te kunnen wegen over de effecten van de AMvB-regels in de praktijk en de ontwikkelingen omtrent het borgen van aspecten die nodig zijn om dierwaardige veehouderij volledig te kunnen realiseren, is het noodzakelijk de ontwikkeling te monitoren.

Ook bij de mogelijke impact op emissies speelt monitoring een belangrijke rol. De monitoring moet onder meer zoveel mogelijk informatie bieden die inzichtelijk maakt dat de emissies die optreden als gevolg van de in werking te treden AMvB-regels binnen de wettelijke kaders voor natuur, milieu, lucht, water en bodem blijven. Het is daarom van belang dat de monitoring op landelijk niveau plaatsvindt en dat daarbij wordt gekeken naar de voor emissies relevante aspecten in reeds bestaande rapportages, zoals bijvoorbeeld trends en ontwikkelingen in het mestbeleid.
Ten aanzien van de monitoring van effecten op emissies wordt bezien of en hoe samenwerking met de Emissieregistratie (samenwerkingsverband tussen vijf kennisinstellingen: het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), WUR en Deltares, met economische instellingen (zoals bijvoorbeeld WSER, CAF, het Centraal Planbureau (CPB)) en andere instellingen kan plaatsvinden. Indien nodig kunnen aanvullende rapportages worden ontwikkeld.

Autoriteit Dierwaardige veehouderij
Partijen hebben in het Convenant (artikel 7) afgesproken dat zij de noodzaak onderschrijven om voorgenomen stappen en resultaten van ontwikkelingen te laten monitoren en in onderlinge samenhang te laten toetsen door een autoriteit. Partijen stellen daartoe een nog op en in te richten nieuwe onafhankelijke autoriteit dierwaardige veehouderij in die een centrale rol krijgt in het monitoren van de uitvoering van de afspraken in het Convenant en in zich voordoende ontwikkelingen op het gebied van dierwaardige veehouderij. Convenantpartijen zijn gestart met voorbereidende activiteiten voor de oprichting door onder andere het laten opstellen van een verkenning.[24]

Omdat de autoriteit ook zaken monitort die onderwerp zijn van de evaluatie van nog niet in werking getreden voorschriften van deze AMvB (artikel 2.79, tweede lid), zullen rapportages van de autoriteit worden betrokken bij de uitvoering van die evaluaties.

Onderzoek, onderwijs en pilots
Om te komen tot een dierwaardige veehouderij is voldoende kennis en onderbouwing vereist. Die is nodig om adequaat de te nemen (dierinhoudelijke) maatregelen te bepalen. Daarnaast is (praktijk) kennis nodig hoe de maatregelen – binnen de voorgenomen inwerkingtredingstermijn – in de praktijk geïmplementeerd kunnen worden. Met de 'QuickScan informatieset dierwaardige veehouderij', uitgevoerd door Universiteit Utrecht, is een wetenschappelijke basis neergelegd met daarin de bestaande kennis over gedragsbehoeften van dieren. Verder is in het convenantproces door de onderzoekersgroep in de Dierinhoudelijke toets beschreven wat er per diercategorie (melkvee, kalveren, varkens en pluimvee (alleen kippen)) nodig is om tot een dierwaardige veehouderij te komen. Deze documenten laten zien dat er al veel kennis beschikbaar is, maar dat er ook nog verschillende kennishiaten zijn, zowel over de praktische toepassing als

[24] Dierwaardige Veehouderij - Verkenning naar oprichting en inrichting van een Autoriteit | Rapport | Rijksoverheid.nl

wetenschappelijke kennis. Beide zijn nodig om nadere regels te kunnen bepalen, om een GGP in te kunnen vullen en om te weten hoe dit in de praktijk vorm moet worden gegeven. In samenwerking met alle betrokken partijen (sector, belangenorganisaties, wetenschap, onderwijs) is gewerkt aan een kennisagenda dierwaardige veehouderij waarin bij alle relevante betrokkenen is opgehaald welke kennishiaten er zijn. Deze kennisvragen zijn gebundeld in een rapportage.[25] Er wordt een aanpak ontwikkeld om aan deze kennishiaten, bijvoorbeeld in de vorm van een onderzoeksprogramma, te werken. Er is gekozen voor een brede aanpak om te borgen dat het gaat om kennis over de volle breedte van dierwaardige veehouderij (diergezondheid, dierenwelzijn, impact op emissies en economische aspecten). Ook kennisinstellingen (wetenschappelijk, HBO, MBO) worden rechtstreeks betrokken bij dierwaardige veehouderij, zodat ook zij zo mogelijk ingezet kunnen worden bij het beantwoorden van kennisvragen.

Er is niet alleen behoefte aan het opdoen van kennis, maar juist ook aan het opdoen van ervaring. Er wordt dan ook gedacht aan het opzetten en uitvoeren van pilots (bij veehouderijbedrijven) en ketendeals (om ervaring met het vermarkten van dierwaardige geproduceerde producten op te doen), om staltoepassingen, stalconcepten en verdienmodellen in de praktijk uit te proberen en daarvan te leren.

Boeren met alternatieve, natuurinclusieve houderijsystemen
De AMvB legt voor alle veehouders vast welke regels gelden om dierwaardige veehouderij in 2040 te bewerkstelligen. Binnen de veehouderij is een grote verscheidenheid aan bedrijven, waarbij een deel van de veehouders reeds houderijsystemen gebruikt die in meer of mindere mate al voldoen aan de eisen voor dierwaardige veehouderij en/of andere duurzaamheidsdoelen. Het betreft een uiteenlopend scala aan bedrijven (groot en klein) die biologisch, natuur-inclusief of regeneratief werken. Dit type bedrijven doorloopt mogelijk een andere doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij dan de meer reguliere veehouderijbedrijven (waarbinnen overigens ook sprake is van een grote variatie). In de stappen naar dierwaardige veehouderij zal met deze variatie aan bedrijven rekening worden gehouden om zo te bevorderen dat de doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij voor alle typen bedrijven mogelijk kan zijn. In de AMvB is hiermee rekening gehouden door te zorgen dat de regels geen belemmeringen vormen voor de verschillende typen bedrijven. Dit sluit daarmee goed aan bij het Convenant waaraan niet alleen wordt deelgenomen door de reguliere veehouderijsectoren, maar ook door Caring Farmers. Het streven is erop gericht om in de verdere stappen naar dierwaardige veehouderij aan dit type bedrijven specifiek aandacht te blijven besteden.

Een deel van de Nederlandse veehouders houdt dieren op biologische wijze waarvoor regels gelden vanuit de Europese biologische Verordening 2018/848. Deze verordening stelt vooral regels op het gebied van duurzaamheid en voor sommige veehouderijsectoren ook regels aan dierenwelzijn. De regels in deze AMvB gaan, behoudens een enkele uitzondering, niet verder dan die in de Europese biologische verordening, waarmee het dus ook voor biologische veehouders mogelijk blijft om door te ontwikkelen naar dierwaardige veehouderij. Biologische veehouders laten op onderdelen namelijk zien hoe een dierwaardige veehouderij er in de praktijk uit kan zien.

7. Toezicht en handhaving

De regels in de AMvB bieden duidelijkheid aan houders van productiedieren over de eisen waaraan zij dienen te voldoen voor dierenwelzijn op de korte en langere termijn. Die duidelijkheid is evenzeer van belang voor de toezichthouder. Voor toezicht en met name handhaving zijn voldoende concrete en handhaafbare normen van belang, die ook uitvoerbaar en fraudebestendig zijn. Met het vastleggen van regels voor dierwaardige veehouderij in deze AMvB worden nadere regels gesteld die duidelijk maken welke gedragsbehoeften dieren in de veehouderij in ieder geval moeten kunnen uitoefenen. Daarmee vindt voor een aantal diersoorten een meer specifieke

[25] Hoorweg, F. A., van Dixhoorn, I. D. E., de Greef, K. H., Wolthuis, M., Huisman, I., & Booijen, M. (2025). *Kennisvragen dierwaardige veehouderij*. (Rapport / Wageningen Livestock Research; No. 1585). Wageningen Livestock Research. https://doi.org/10.18174/698735.

invulling plaats van het huidige artikel 1.6, tweede lid, van het Bhd, waarin staat dat dieren voldoende ruimte wordt gelaten voor het uitoefenen van hun fysiologische en ethologische behoeften.

Om effectief te kunnen handhaven op de doelvoorschriften in de AMvB is nodig dat die regels voldoende helder en concreet zijn geformuleerd zodat ook voor elke veehouder duidelijk is welk doel moet worden bereikt om aan een regel te voldoen, onder meer door voldoende specifieke aanduidingen in de doelvoorschriften. Hiervoor is in sommige doelvoorschriften gebruik gemaakt van kwantitatieve elementen, zoals grenswaarden of minimale of maximale vereiste waarden. Kwantificering draagt bij aan een betere handhaafbaarheid. Daarnaast is voor een aanzienlijk deel van de doelvoorschriften voorzien in een nadere duiding via het opstellen van GGP's door sectorpartijen.

De stapsgewijze invoering van het bewerkstelligen van dierwaardige veehouderij vergt een toezichtstrategie die door de toezichthouder wordt vormgegeven en is afgestemd op de invoeringsstrategie van deze AMvB. Het (tussentijds) meten en monitoren van de (door)ontwikkeling en implementatie van houdvoorschriften zijn instrumenten die daarin ook voor de toezichthouder van toegevoegde waarde zijn. Daarnaast wordt bij de geplande tussentijdse evaluaties ook het aspect van toezicht en handhaving betrokken. Tevens is de toezichthouder betrokken in de procedure om de ingediende GGP te beoordelen op uitvoerbaarheid, fraudebestendigheid en handhaafbaarheid.

Parallel aan de internetconsultatie heeft de NVWA een handhaafbaarheid-, uitvoerbaarheid- en fraudebestendigheidstoets (HUF) uitgevoerd voor deze AMvB. De uitkomsten daarvan zijn betrokken bij de vormgeving van de AMvB. Daarnaast heeft de NVWA een tweede HUF-toets uitgevoerd op de AMvB na verwerking van de resultaten uit de internetconsulatie en toetsen. De uitkomsten van deze toets en hoe er met de uitkomsten is omgegaan staat nader beschreven in hoofdstuk 10.

Gidsen voor goede praktijken
Om doelvoorschriften uit te werken, in te vullen en te interpreteren kan door sectorpartijen gebruik worden gemaakt van het private instrument Gids voor goede praktijken (GGP). Een GGP heeft geen algemeen verbindend karakter, maar kan de naleving van voorschriften door houders bevorderen en kan voor het toezicht tot op zekere hoogte behulpzaam zijn. De Gidsen voorzien in een uitwerking van voorschriften van de sector zelf en geven ook houvast aan houders die zelf geen mogelijkheid of gelegenheid hebben om initiatieven te nemen of te delen om tot invulling of nadere duiding te komen van de wettelijke voorschriften. Een GGP kan zowel zien op de artikelen in deze AMvB als op bestaande voorschriften in of krachtens de Wet dieren. Een GGP vervangt niet de regelgeving.

GGP's kunnen conform artikel 8:44 van de Wet dieren aan de minister ter beoordeling worden voorgelegd. De minister beoordeelt dan of een GGP kan bijdragen aan de naleving van voorschriften. Deze beoordeling wordt gezamenlijk uitgevoerd door het ministerie en de toezichthouder. Daarbij wordt gekeken of de invulling in de GGP binnen het kader van het doelvoorschrift en de beleidsdoelstelling past, of er voldoende wetenschappelijke onderbouwing aan ten grondslag ligt en of de voorbeelden en aanbevelingen handhaafbaar zijn. Een beoordeelde GGP heeft voor de onderdelen die akkoord zijn bevonden meer 'zeggenschap' dan een niet-beoordeelde GGP, vanwege het vertrouwen dat met de beoordeling is gewekt, in relatie tot het toezicht. Een beoordeling heeft juridisch geen rechtsgevolg.

In de uitvoering van het toezicht handhaaft de NVWA niet op het nakomen van aanbevelingen in een GGP, maar of voldaan is aan het voorschrift in de regelgeving. De NVWA kan daar wel bij betrekken of een aanbeveling uit de GGP overeenkomstig de GGP is toegepast. Bij inspectie door de toezichthouder zal altijd in de context van het bedrijf worden bezien hoe de GGP wordt toegepast en of daarmee regelgeving wordt nageleefd. Ook in situaties waarvoor geen

aanbevelingen in een GGP bestaan of situaties waarin houders afwijken van aanbevelingen uit een GGP, zal de NVWA de situatie beoordelen op basis van de voorschriften van de AMvB. Indien de NVWA kan vaststellen dat een houder een aanbeveling uit de beoordeelde, vigerende GGP één op één heeft toegepast, kan de houder daar in principe het vertrouwen aan ontlenen dat de NVWA zal oordelen dat de houder aan het voorschrift heeft voldaan waarin de aanbeveling voorziet. In een concrete situatie, in geval een houder de beoordeling van de toezichthouder betwist, is het uiteindelijk altijd aan de rechter zijn om te beoordelen of aan een voorschrift in de regelgeving is voldaan.

Partijen die deelnemer zijn aan het Convenant hebben afgesproken dat sectorpartijen het voortouw nemen om met relevante partijen en deskundigen GGP's op te stellen, die te laten beoordelen door de Minister en aan veehouders ter beschikking te stellen en onder de aandacht te brengen. De opstellende sectorpartij is zelf volledig verantwoordelijk voor de totstandkoming en de kwaliteit van de inhoud van de GGP. Om de totstandkoming van de GGP's aan te moedigen, bevat de AMvB een (voor houders van vleeskuikens reeds bestaande) bepaling dat veehouders de desbetreffende GGP's beschikbaar hebben. Deze verplichting geldt alleen indien de GGP actueel is. Hierop wordt in de artikelsgewijze toelichting nader ingegaan. In het dierinhoudelijke deel wordt bij de daartoe relevant geachte maatregelen aangegeven waar een GGP behulpzaam zou zijn.

8. Financiële gevolgen

De economische impact van de AMvB is door WSER/CAF in kaart gebracht in een economische impactanalyse, waarvan de resultaten op hoofdlijnen in hoofdstuk 6.1 zijn opgenomen. Het onderzoek maakt duidelijk dat de doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij ingrijpende kosten met zich meebrengt. WSER/CAF heeft een inschatting gemaakt van de investeringsbehoefte en een inschatting gemaakt van de benodigde financiële compensatie om de effecten van de AMvB op de jaarkosten en opbrengsten te neutraliseren. De financiële gevolgen voor de veehouderijsectoren kunnen fors zijn, met name bij de varkenshouderij en kalverhouderij. Voor het merendeel van de bedrijven zal de benodigde of equivalente financiële compensatie hoger zijn dan het gerealiseerde inkomen. WSER/CAF stelt dat wanneer de rekening van de verbetering in dierenwelzijn volledig zou worden doorberekend aan de consument, dit volgens een indicatieve becijfering zou leiden tot een toename van de jaarlijkse huishouduitgaven van 52 tot 88 euro per gemiddeld huishouden. Rekening houdend met de vierkantsverwaarding is hierbij uitgegaan van de hogere kostprijs, een prijsverhoging van dierlijke producten en enige afname in de vraag.[26]

Voor alle sectoren geldt dat de uiteindelijk te maken kosten zullen verschillen tussen individuele bedrijven, afhankelijk van de uitgangssituatie waarin deze verkeren (reeds gepleegde investeringen), tweede orde effecten (indirecte gevolgen van de maatregelen), en de mate en het tempo waarin deze extra kosten door de markt kunnen worden geïncorporeerd. Het kunnen doen van investeringen hangt voor veehouders af van allerlei aspecten en is heel bedrijfsafhankelijk. Zo kan het bijvoorbeeld uitmaken of een veehouder al voornemens was een nieuwe stal te bouwen en zo maatregelen voor dierwaardig kan meenemen. De mate van mogelijkheden tot financiering hangt voor een groot gedeelte ook af van marktaspecten.

Het ministerie van LVVN heeft in het Convenant aangegeven dat het zich er – binnen de budgettaire kaders – voor inspant dat de doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij in bestaande en nieuwe relevante subsidieregelingen en andere regelingen een volwaardige plek krijgt. Die regelingen kunnen dan potentieel benut worden voor de invoering van regels in de AMvB en bijbehorende doorontwikkeling en uitrol van bewezen en praktijkrijpe dierwaardige en emissiearme stallen. In het Coalitieakkoord 'Aan de slag 2026-2030' geeft het kabinet Jetten I aan te willen investeren in een dierwaardige veehouderij door middel van subsidies en fiscale regelingen met het oog op een economisch perspectief voor gezinsbedrijven. De nadere uitwerking van deze afspraak vindt plaats in de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof. Dit omdat de stappen

[26] Zie ook de rapportage van WEcR/CAF van 14 oktober 2024 'Werken aan dierenwelzijn in de veehouderij', https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2024/10/14/bijlage-werken-aan-dierenwelzijn-in-de-veehouderij.

naar dierwaardige veehouderij een sterke relatie hebben met alle andere opgaven, zoals vanuit milieu en klimaat, die op het boerenerf afkomen. In de verdere uitwerking zal dan ook steeds naar de integraliteit van opgaven worden gekeken, zodat boeren weten waar ze aan toe zijn en verantwoorde investeringsbeslissingen kunnen nemen voor integraal duurzame stallen.

De overheid kan tevens een faciliterende rol spelen in de doorontwikkeling naar dierwaardige veehouderij door middel van het opzetten van een onderzoeksprogramma en het uitvoeren van pilots en ketendeals. Het ministerie van LVVN heeft hiertoe financiële middelen ter beschikking gesteld.

9. Evaluatie

Omdat de transitie naar dierwaardige veehouderij gefaseerd wordt vormgegeven, kent dit besluit zowel een evaluatie achteraf van inwerking getreden maatregelen, als evaluaties voorafgaand aan de inwerkingtreding van een aantal maatregelen.

Evaluaties vooraf
Voor de evaluaties voorafgaand aan de inwerkingtreding geldt voor een aantal specifieke maatregelen, dat bij het moment van het opstellen van dit besluit, nog onvoldoende informatie beschikbaar is, of dat er onzekerheden of onduidelijkheden gelden. Het doel van de evaluatie voorafgaand aan de inwerkingtreding van maatregelen is om te toetsen of inwerkingtreding mogelijk is in het beoogde jaar. Deze onduidelijkheden kunnen verschillen in de inhoud. Daarom kent dit besluit twee verschillende inhoudelijke evaluaties op basis waarvan getoetst wordt of en wanneer een maatregel in werking kan treden.

1. Evaluatie vanwege noodzakelijk onderzoek

Voor een aantal maatregelen geldt dat deze nog niet in werking kunnen treden omdat er nog onderzoek of pilots nodig zijn met oog op de praktische uitvoerbaarheid van een maatregel. Aan de zogenoemde randvoorwaarden heeft al een afweging plaatsgevonden bij het opstellen van deze AMvB. Vandaar dat er een onderscheid gemaakt wordt in twee soorten evaluaties voorafgaand aan inwerkingtreding. Voor de maatregelen inrichting van functiegebieden voor varkens en pluimvee, de donkerperiode bij vleeskuikens, en de ondergronden bij kalveren en rundvee (behalve melkvee) geldt dat onderzoek nodig is om deze maatregelen in werking te kunnen laten treden. Omdat de inwerkingtreding voor deze maatregelen in 2030 is voorzien (met uitzondering van donkerperiode vleeskuikens gaat het hierbij specifiek voor nieuwbouw) dient onderzoek met prioriteit plaats te vinden. Deze evaluatie geldt ook voor het verbod op het couperen van varkensstaarten. Uiterlijk in 2028 is de evaluatie voorzien, waarin bepaald wordt of de maatregel het beoogde jaartal in werking kan treden of dat dit later plaats vindt. Inwerkingtreding volgt daarna per koninklijk besluit.

2. Evaluatie vanwege randvoorwaarden

In hoofdstuk 6 is uitgebreid ingegaan op de randvoorwaarden waaraan getoetst is of en wanneer een maatregel in werking kan treden. Voor een aantal maatregelen is deze evaluatie beoogd. Het gaat hierbij om verschillende maatregelen die *voorzien* zijn in werking te treden per 2035 of 2040. Dit betekent dat deze maatregelen met dit besluit nog niet inwerkingtreden; de inwerkingtreding vindt plaats op een bij koninklijk besluit te bepalen datum. Voorafgaande daaraan heeft er een evaluatie plaats. Voor deze maatregelen is in de toelichting een *voorgenomen* inwerkingtredingsmoment beschreven (veelal 2035 of 2040). Het beleidsmatige uitgangspunt in de transitie naar een dierwaardige veehouderij is dat maatregelen zo snel mogelijk in werking treden wanneer dit realistisch wordt geacht. De evaluatie geeft actuele informatie over een aantal onderwerpen die raken aan de uitvoerbaarheid van de voorgenomen maatregelen.

Deze evaluatie vooraf bevat in elk geval informatie over de volgende punten:
- de (wetenschappelijke) inzichten met betrekking tot de verbetering van het dierenwelzijn,

- of er nieuwe inzichten zijn in de gevolgen van dierenwelzijnsmaatregelen die nog niet in werking zijn getreden voor emissies van stoffen of gassen waaraan op grond van regelgeving van de Europese Unie of van Nederlandse regelgeving beperkingen zijn gesteld en, als die gevolgen er zijn, welke die zijn,
- wat de dan verwachte gemiddelde duur van vergunningverlening is, voor zover vergunningverlening voorwaardelijk is voor het kunnen uitvoeren van een of meer nog niet in werking getreden maatregelen, en
- de ontwikkeling van het verdienvermogen van de veehouderij.

De evaluatiemomenten vooraf verschillen per maatregel. Voor sommige maatregelen waar bijvoorbeeld stalaanpassingen nodig zijn, is tijdige evaluatie en de bepaling van het moment van inwerkingtreding belangrijk. Voor deze maatregelen vindt uiterlijk vijf jaar voorafgaand aan de voorgenomen inwerkingtreding de evaluatie plaats. Voor de maatregelen die mogelijk een groot effect hebben op het verdienmodel, zoals de ruimtenormen, vindt evaluatie uiterlijk twee jaar voorafgaand aan inwerkingtreding plaats. Voor de maatregel om te stoppen met het couperen van varkensstaarten is in 2028 een evaluatiemoment opgenomen.

De informatie uit de evaluaties vooraf wordt betrokken bij de vraag of maatregelen per de voorgenomen datum daadwerkelijk in werking kunnen treden, al dan niet in combinatie met maatregelen gericht op het voorkomen van verslechtering op het gebied van emissies, dan wel (dreigende) overschrijdingen van emissienormen. Bovengenoemde lijst met punten is niet limitatief, waar relevant kunnen ook andere punten worden meegenomen, zoals de stand van de wetenschap of de impact van maatregelen op de brandveiligheid in een stal. Bij de evaluaties worden ook gegevens en adviezen van de Autoriteit, die in het kader van het Convenant wordt opgericht, betrokken. Op basis van de evaluatie zal dan een beslissing worden genomen over de inwerkingtreding. De evaluaties kunnen ertoe leiden dat voor maatregelen een later inwerkingtredingsmoment wordt bepaald dan nu is voorgenomen, dat er nog geen inwerkingtredingsmoment wordt bepaald of dat maatregelen inhoudelijk worden aangepast. Door op deze wijze te evalueren wordt rekening gehouden met relevante ontwikkelingen en omstandigheden in de praktijk en wordt geborgd dat regels op het moment in werking treden dat dit uitvoerbaar en haalbaar is.

Het bovenstaande betekent dat er voor verschillende maatregelen geen evaluatie voorafgaand aan inwerkingtreding is. Voor maatregelen die per 2028 of 2030 in werking treden heeft de afweging op de randvoorwaarden al plaatsgevonden tijdens het opstellen van de AMvB. Hier is een evaluatie dan ook niet nodig. Daarnaast geldt dat voor de verboden van huisvestingsystemen, koloniekooihuisvesting bij pluimvee en aanbindstallen bij rundvee, in de bepaling van de inwerkingtredingsdatum rekening is gehouden met o.a. de afschrijvingstermijn. Daarnaast gaat deze AMvB ervan uit dat het in de komende jaren weer mogelijk wordt vergunningen te krijgen voor eventuele nieuw te bouwen of verbouwen stallen (zie daarvoor ook paragraaf 6). Voor deze maatregelen is een evaluatie vooraf dan ook niet voorzien. Dit betekent dat deze verboden voor bestaande stallen per 2035 of 2040 in werking treden en per 2028 voor nieuwbouw. Voor enkele andere maatregelen die in 2035 of 2040 zijn voorzien waar de evaluatiebepaling niet is opgenomen, staat dit in de dierspecifieke toelichting.

Evaluatie achteraf
De evaluatie achteraf ziet op alle maatregelen die op dat moment al in werking zijn getreden. Het is belangrijk om periodiek nadat er praktijkervaring is opgedaan met aangewezen gedragsbehoeften te bezien of dit met het oog op het dierenwelzijn doeltreffend is en wat de effecten ervan zijn op zowel dierenwelzijn als voor de uitvoering van de maatregelen door veehouders. Omdat de wetenschappelijke kennis over dierenwelzijn naar de aard ervan niet stilstaat, is het ook noodzakelijk periodiek te bezien wat de stand van de wetenschappelijke kennis over dierenwelzijn is en of die aanleiding geeft tot aanpassing of aanvulling van de voorschriften aan houders vanwege de aangewezen gedragsbehoeften zodat de regelgeving blijft aansluiten bij de stand van de wetenschappelijke kennis. De evaluatie achteraf vindt steeds uiterlijk vijf jaar na

inwerkingtreding van een van de wijzigingsartikelen plaats, tot vijf jaar na het laatste inwerkingtredingsmoment van de AMvB.

10. Advies en consultatie

Internetconsultatie varkens, melkvee, kalveren en pluimvee

Om iedereen die met productiedieren in de veehouderij werkt en/of zich bezighoudt met of inzet voor het welzijn van productiedieren op de concept-AMvB te kunnen laten reageren, is een internetconsulatie opengesteld.

De internetconsultatie liep van 24 juni 2025 tot 05 augustus 2025 en heeft geleid tot 7.236 reacties. Hier is een separaat verslag voor opgesteld waar alle reacties in zijn behandeld en wordt aangegeven of en zo ja hoe reacties tot aanpassingen in de AMvB of toelichting hebben geleid. Gezien de grote omvang van de reacties die op de inhoudelijke delen zijn ontvangen, wordt hieronder enkel kort ingegaan op reacties die hebben geleid tot aanpassingen in deze AMvB. Voor een uitgebreider overzicht van alle reacties die zijn binnengekomen kan het verslag worden geraadpleegd.

Het overgrote deel (ongeveer 90%) van de reacties is afkomstig van burgers. Daarnaast hebben verschillende sector- en ketenpartijen uit de veehouderij, dierenwelzijnsorganisaties en individuele veehouders op de internetconsultatie gereageerd.

Van het totaal aantal reacties, stelt 88% dat de concept-AMvB niet of onvoldoende leidt tot een dierwaardige veehouderij. Dit percentage is grotendeels terug te voeren op het gebruik van voorbeeldreacties die door dierenwelzijnsorganisaties beschikbaar zijn gesteld. Ongeveer 59% van het totaal aantal reacties zijn burgers die de AMvB 'niet ver genoeg vinden gaan', waarbij de reacties direct terug te leiden naar deze voorbeeldreacties). Dat een grote groep burgers ervoor heeft gekozen om door middel van een reactie op de internetconsultatie hun zorgen te uiten over het welzijn van dieren in de veehouderij laat zien dat er binnen de maatschappij duidelijke wensen zijn om op een bepaalde manier dieren in de veehouderij te houden en er zeer kritisch wordt gekeken naar de inhoud van de AMvB. Deze zorgen worden serieus genomen.

Er zijn ook meerdere reacties van dierenwelzijnsorganisaties en burgers die stellen dat de concept-AMvB niet leidt tot een dierwaardige veehouderij in 2040 en dat er stevigere maatregelen nodig zijn om dit te bereiken. Anderzijds zijn er ook reacties van veehouders en enkele sectorpartijen die het tegenovergestelde aangeven en de AMvB te ver vinden gaan en stellen dat er onvoldoende oog is voor realisme en de praktijk. Deze uiteenlopende reacties illustreren dat er geen eenduidige visie bestaat op de effectiviteit, haalbaarheid en wenselijkheid van de voorgestelde maatregelen.

Algemene deel
Diverse dierenwelzijnsorganisaties stellen dat een dierwaardige veehouderij zou moeten gelden voor alle voor productie gehouden dieren. Deze AMvB stelt nu alleen regels voor varkens, runderen, kalveren en pluimvee. Uit artikel 2.3a van de Wet dieren volgt dat voor alle dieren in de veehouderij regels dienen te worden gesteld gericht op het bewerkstelligen van een dierwaardige veehouderij. De andere diersectoren volgen dus op een later moment. Naar aanleiding van genoemde opmerkingen is de toelichting hierop verduidelijkt. De vleesveesector is naar aanleiding van reacties wel toegevoegd aan deze AMvB. Dit is gedaan onder andere vanwege het feit dat de reeds bestaande regels voor kalveren tot zes maanden reeds golden voor alle kalveren ongeacht het productiedoel. Door vleesvee niet mee te nemen ontstond onduidelijkheid over de toepassing van de aangescherpte regels voor kalveren in de vleesveesector. Daarnaast werden in de consultatie versie gedragsbehoeften aangewezen voor runderen en kalveren. Deze dieren worden ook in vleesveehouderij gehouden en het buiten beschouwing laten van deze sector zou dan ook tot onduidelijkheid leiden. Ook runderen en kalveren gehouden in de vleesveesector hebben immers dezelfde gedragsbehoeften. Daarom is deze AMvB uiteindelijk opgesteld met het uitgangspunt te voorzien in de gedragsbehoeften voor de diersoort rund (Bos taurus) ongeacht waar of met welk productiedoel het dier gehouden wordt. Omdat de regels voor de vleesveesector

na deze internetconsultatie zijn toegevoegd, is hier een aparte internetconsultatie voor gehouden. De uitkomsten van deze consultatie zijn terug te lezen in de volgende paragraaf.

De transportsector heeft zorgen geuit over het effect de betrekking van de regelgeving op transport, verzamelcentra en slachthuizen. De specifieke houdvoorschriften die met de AMvB aan Hoofdstuk 2 van het Bhd worden toegevoegd zien op de primaire veehouderij en niet op verzamelcentra en slachthuizen. Voor verzamelcentra en slachthuizen gelden houdvoorschriften rechtstreeks op grond van Europese verordeningen, 1/2005 (transport) en 2016/429 (verzamelcentra) en 1099/2009 (slachthuizen). Als Nederland aan verzamelcentra en slachthuizen strengere nationale eisen wil stellen dan op grond van die verordeningen gelden, dan kan dat alleen voor zover die verordeningen dat toelaten. Voor het transport van kalveren (de transportleeftijd) wordt met gebruikmaking van de mogelijkheid die de Transportverordening daartoe geeft, een strengere nationale maatregel voorgeschreven.

Verschillende reacties stellen dat de invoeringsstrategie te vrijblijvend is en geen duidelijke stip op de horizon zet waardoor veehouders niet weten waar ze aan toe zijn. De invoeringsstrategie is om deze reden op een aantal punten aangepast. Zo treden vrijwel alle maatregelen van 2028 en 2030 zonder evaluatie in werking, is de evaluatiebepaling alleen gekoppeld aan maatregelen waarvoor de randvoorwaarden van belang zijn voor veehouders om er invulling aan te kunnen geven, en worden verschillende maatregelen voor nieuw- en verbouw in 2030 al verplicht. Daarnaast is er een extra evaluatiebepaling opgenomen die niet aan de genoemde randvoorwaarden toetst maar of er voldoende (praktische) kennis is op welke wijze een maatregel uitgevoerd zou moeten/kunnen worden.

Een aantal reacties had betrekking op de wetenschappelijke onderbouwing van de AMvB. Dierenwelzijnsorganisaties stelden dat de voorgestelde maatregelen onvoldoende aansloten bij wetenschappelijke inzichten, bijvoorbeeld op het gebied van gedragsbehoeften, natuurlijk gedrag en buitenuitloop. Sectorpartijen wezen daarentegen op de praktische uitvoerbaarheid van maatregelen en de noodzaak om rekening te houden met economische gevolgen, emissies en vergunningverlening.

In de toelichting is uitgebreider toegelicht hoe de afwegingen zijn gemaakt. Daarbij staat het dierenwelzijn centraal, maar wordt ook rekening gehouden met uitvoerbaarheid en proportionaliteit. Dit kan ertoe leiden dat sommige maatregelen minder ambitieus zijn dan wetenschappelijk wenselijk, of dat de inwerkingtreding wordt uitgesteld. Zo wordt buitenuitloop niet verplicht gesteld in de AMvB, en is uitvoeriger per diersoort toegelicht waarom niet. Ook over de RDA-principes (Raad voor Dierenaangelegenheden) waren reacties. Dierenwelzijnsorganisaties pleitten voor het zesde principe (ervaring van een positieve staat van welzijn) als apart uitgangspunt. In de toelichting is verduidelijkt dat de AMvB alle zes principes als uitgangspunt neemt, waarbij de eerste vijf principes leiden tot het zesde principe.

Verschillende reacties vroegen om duidelijke ingangsdata voor alle maatregelen. Sectorpartijen vonden de eerste inwerkingtredingsdatum (1 januari 2027) te snel, gezien de vertraging in de totstandkoming van de AMvB. Daarom is deze datum uitgesteld naar 1 januari 2028. Daarnaast is er onderscheid gemaakt in de invoeringsdata voor bestaande, nieuwe en te verbouwen stallen. Waar mogelijk worden maatregelen die stalaanpassingen vragen voor nieuwbouw vanaf 2030 verplicht gesteld.

De AMvB stelt zoveel mogelijk doelvoorschriften, omdat deze ruimte bieden voor innovatie en maatwerk. Dierenwelzijnsorganisaties vonden deze voorschriften echter te vaag en pleitten voor middelvoorschriften. Sectorpartijen benadrukten juist het belang van flexibiliteit. Naar aanleiding van de consultatie zijn waar mogelijk doelvoorschriften geconcretiseerd en toegelicht waarom voor doelvoorschriften is gekozen. Een belangrijk instrument bij de uitvoering van doelvoorschriften zijn GGP's. Deze gidsen zijn vrijwillige leidraden die veehouders helpen bij de invulling van doelvoorschriften. Tijdens de consultatie ontstond verwarring over de status van GGP's: zijn ze verplicht of niet? In de toelichting is de paragraaf over de GGP's op verschillende onderwerpen naar

aanleiding van deze reacties verduidelijkt.

Ook wezen reacties uit dat het onderdeel over het klimaatadaptatieplan nog niet scherp genoeg was. Dit is verduidelijkt. De inhoud en toepassing van het klimaatadaptatieplan zijn verduidelijkt, de term is gewijzigd naar *thermoregulatieplan* en toegelicht is waarom deze verplichting voor alle diersectoren die gebruik maken van een bedrijfsgezondheidsplan geldt. Hiermee is duidelijker gemaakt hoe veehouders dieren moeten ondersteunen bij het omgaan met temperatuur- en klimaatomstandigheden.

Naar aanleiding van de reacties is voor alle diersoorten de gedragsbehoefte respiratie opgenomen met verwijzing naar de reeds bestaande bepaling over stalklimaat. In deze toelichting is hierover een passage opgenomen, Ook zijn er diverse reacties die vragen om het verplichten van pijnstilling bij ingrepen. Hiervoor geldt al op basis van artikel 2.7 van het Besluit diergeneeskundigen dat ingrepen zo worden uitgevoerd dat bij het dier geen onnodige pijn of onnodig letsel wordt veroorzaakt en dat het dier niet meer dan nodig is in zijn functioneren wordt belemmerd. Dit betekent dat bij ingrepen het verplicht is om onnodige pijn te voorkomen, bijvoorbeeld door het toepassen van sedatie indien van toepassing of lokale verdoving en langdurige pijnstilling. Dit heeft dan ook niet geleid tot aanpassing van de AMvB.

Varkens
Naar aanleiding van reacties zijn verschillende onderdelen van de AMvB en toelichting aangepast en verduidelijkt. Allereerst zijn er een aantal reacties gekomen op het algemene stuk over varkens. Zo is de toelichting aangepast en is de diercategorie drachtige zeugen opgenomen. De dubbele vermelding van kraamzeugen en zogende zeugen is verwijderd. Ook is in de toelichting verduidelijkt dat de gedragsbehoefte 'maternaal gedrag' zowel het uitvoeren van maternaal gedrag door de zeug als het ontvangen van maternaal gedrag door de big betreft.

Ook is de datum van inwerkingtreding voor de verplichting tot toetreding van daglicht in nieuw te bouwen stallen is toegevoegd en vastgesteld op 2030. Daarnaast zijn minimumeisen aan de toetreding van daglicht opgenomen om meer duidelijkheid te bieden over wat als voldoende daglichttoetreding wordt beschouwd.

De formulering van de maatregel gescheiden functiegebieden is aangepast in de AMvB ter verduidelijking. Tevens is in de toelichting toegelicht dat deze verplichting niet geldt voor de dekstal. Daarnaast is er een aparte evaluatie toegevoegd voorafgaand aan de inwerkingtreding van deze maatregel voor nieuwbouw en verbouwde stallen. In 2028 vindt deze plaats en wordt beoordeeld of voldoende kennis beschikbaar is om de maatregel in 2030 in werking kan treden.

In deze toelichting is ter verduidelijking nader omschreven hoe concurrentie om voer- en waterplaatsen kan worden voorkomen.

Ten aanzien van de maatregel over stalklimaat zijn verschillende reacties binnengekomen. Naar aanleiding van de reacties is de norm voor ammoniak nader uitgewerkt, is er een onderscheidt gemaakt tussen de norm voor nieuwbouw en bestaande stallen, waarbij voor bestaande stallen monitoring is toegevoegd en er een uitzondering geldt voor bedrijven met een permanent toegankelijke buitenuitloop.

Uit reacties werd duidelijk dat een ‘toereikende hoeveelheid ruwvoer’ leidde tot onduidelijkheden. Daarom is in de AMvB de term gewijzigd naar 'permanent ruwvoer’, dat beschikbaar moet zijn voor guste en drachtige zeugen en gelten.

In de AMvB is opgenomen dat per 2028 een deel van de (bestaande) roostervloeren in stallen voor gespeende varkens moeten worden afgedekt met een bovenlaag die geschikt is voor hokverrijking. Reacties geven aan dat duidelijk zou moeten worden gemaakt hoe groot het deel moet zijn dat dient te worden afgedekt met een bovenlaag, zodat het ook beter handhaafbaar wordt. Naar aanleiding hiervan is in deze toelichting verduidelijkt welke omvang de bovenlaag minimaal moet hebben.

Bij de maatregel die bepaalt dat biggen vanaf een week voer krijgen aangeboden in nabijheid van de zeug, zijn een aantal zaken aangepast en verduidelijkt. Het doel van de maatregel is dat biggen van de moeder kunnen leren om vast voer op te nemen. Dat vereist dat de voerbakken voor beiden in elkaars nabijheid moeten staan, zodanig dat de biggen tijdens het eten kunnen waarnemen dat de zeug aan het eten is. Dit is verduidelijkt in deze toelichting. Ook is de AMvB aangepast zodat biggen vanaf één week leeftijd permanent toegang moeten hebben tot vers drinkwater, zodat biggen het voer makkelijker kunnen opnemen.

Ten aanzien van de maatregel dat een zeug zich vrij moet kunnen bewegen in de kraamperiode zijn de normen in de AMvB over de toegestane fixatieperiode aangepast naar aanleiding van zorgen over nestbouwgedrag en langdurige fixatie. Ook is in de toelichting explicieter ingegaan op de fixatieperiode en is verduidelijkt dat immobilisatie op zichzelf een beperking van het welzijn vormt. Verschillende reacties pleiten ervoor de uitzondering te schrappen dat nestmateriaal niet hoeft te worden verstrekt als dit vanwege de gebruikte mengmestmethode technisch niet uitvoerbaar is. Voor nieuw te bouwen stallen vervalt deze uitzonderingsgrond per 2028. Bij nieuwbouw kan de mestafvoer zodanig worden ontworpen dat het gebruik van nestmateriaal niet leidt tot verstopping. Voor bestaande stallen vervalt deze uitzonderingsgrond per 2040.

Er zijn verduidelijkingen in de toelichting van het vijlen van hoektanden en het couperen van staarten aangebracht. Wat betreft het vijlen van hoektanden is verduidelijkt dat maatregelen die in het door de dierenarts op te stellen verbeterplan worden opgenomen, zich moeten richten op het wegnemen van de oorzaak voor het ontstaan van kwetsuren. Voor het couperen van staarten is verduidelijkt welk deel van de staart een houder mag couperen als hij aan de gestelde voorwaarden voor het mogen couperen voldoet. Daarnaast is naar aanleiding van reacties over het toepassen van pijnstilling bij couperen in de toelichting verduidelijkt dat geven van pijnstilling passend is passend gelet op de verplichting van artikel 2.7, lid 1 Besluit diergeneeskundigen die houders verplicht om ingrepen op zodanige wijze uit te voeren dat bij het dier geen onnodige pijn of onnodig letsel.

Daarnaast stelden dierenwelzijnsorganisaties en burgers dat een verdere verlaging van de bezettingsgraad in stallen nodig is. Hoewel dit niet tot aanpassing van de norm heeft geleid, is in de toelichting erkend dat een lagere bezettingsgraad vanuit welzijnsperspectief wenselijk is, maar dat hier aanzienlijke economische gevolgen tegenover staan. Ook pleitten diverse dierenwelzijnsorganisaties en burgers voor een verplichte buitenuitloop voor varkens. Deze verplichting is niet overgenomen, maar er is uitgebreider toegelicht waarom deze maatregel niet is opgenomen.

Tot slot is deze toelichting aangepast naar aanleiding van reacties van een dierenwelzijnsorganisatie op de beschrijving van het systeem van voerligboxen met uitloop voor drachtige zeugen en die stellen dat dit als maatregel zou moeten worden verboden. Hierin is nu expliciet een passage opgenomen waarin de afwegingen voor het niet opnemen van de maatregel nader worden toegelicht.

Runderen
Naar aanleiding van de consultatiereacties zijn verschillende onderdelen van de AMvB en toelichting verduidelijkt en waar nodig aangepast. Zoals eerder aangegeven bij de passage over het algemene deel, is de AMvB rundvee later uitgebreid met vleesvee. Gelet op het feit dat de maatregelen in deze AMvB voor runderen en kalveren gelden die worden gehouden voor de productie van melk, kalf- of rundvlees kan het zijn dat ook de reacties op de internetconsultatie vleesvee hebben geleid tot aanpassingen in de AMvB of de toelichting.

Ten aanzien van de graasbehoefte van runderen werd in de internetconsultatie zeer vaak genoemd dat runderen toegang moeten kunnen hebben tot weidegang en dat hier dus een maatregel voor opgenomen moet worden. Deze maatregel wordt niet ingevuld. In deze toelichting wordt dit nader toegelicht en het eindbeeld voor weidegang concreter gemaakt. Ook de passage inzake kalf bij koe is verder aangevuld en verduidelijkt met de inzet op onderzoek.

Over het verbod op aanbindstallen liepen de reacties uiteen. Verschillende maatschappelijke organisaties vonden dat het verbod te laat ingaat, terwijl een sectorpartij juist aangaf dat de maatregel te snel wordt ingevoerd en juist wees op de voordelen van aanbindstallen. In deze toelichting is daarom nader toegelicht dat runderen in een aanbindstal worden beperkt in het uitoefenen van hun gedragsbehoeften en dat dit de belangrijkste reden is voor de uitfasering. Bij de aanvankelijk in de concept-AMvB gekozen invoeringsdatum van 2035 was rekening gehouden met de beperkte omvang van deze houderijvorm, het bestaande verbod op nieuwbouw vanuit kwaliteitssystemen van de zuivel en de uitkomsten van de agrarische praktijktoets. Echter, met het opnemen van de vleesveesector is, vanwege de grote groep vleesveehouders die nog gebruik maakt van de aanbindstal, ervoor gekozen de datum te verplaatsen naar 2040.

In de reacties werd erop gewezen dat de eis van 'één ligplaats' zou moeten worden gewijzigd naar een eis van '*minimaal* één ligplaats'. Dit was wel zo beschreven in de toelichting en de AMvB is daarop aangepast. Ook ten aanzien van de beschikbare oppervlakte was de AMvB niet in lijn met hetgeen in de toelichting werd vermeld. In de AMvB werd gesproken over een melkveerund van één jaar of ouder, dit is gewijzigd conform toelichting naar melkgevende en droogstaande koeien vanaf een leeftijd van twee jaar. Naar aanleiding van de reacties in combinatie met de wetenschappelijke toets is ten aanzien van de beschikbare oppervlakte een nieuwe eis voor nieuwbouw per 2030 opgenomen van 11 m^2 voor eerder bedoelde groep.

Naar aanleiding van de reacties over de geschikte ondergrond zijn de termen vlak en stabiel uit de AMvB geschrapt en is de term indrukbaar toegevoegd. Vanwege onduidelijkheid over de geschikte ondergrond is de tekst in deze toelichting aangepast en uitgebreid met de, op korte termijn, inzet op onderzoek naar geschikte ondergrond. Ten aanzien van de vachtverzorging zijn in de AMvB uitzonderingen opgenomen voor ziekenstal, afkalfstal en aanbindstallen. Vanwege onduidelijkheden die de term 'onbeperkt' ten aanzien van de toegang tot ruwvoer opriep is deze term vervangen door 'permanent'. Ten slotte hebben meerdere partijen aangegeven dat de eis van voldoende eetplaatsen te weinig concreet was en voorgesteld deze te specificeren als één eetplaats per dier. Specifiek voor dit onderwerp is een aanvullende impactanalyse gemaakt waaruit blijkt dat ongeveer 40%van de melkveehouders één eetplaats per dier heeft. Voor de overige houders geldt dat het vanwege het type stal nauwelijks te realiseren is, zeker in combinatie met praktische obstakels zoals bouwblok. Runderen hebben de behoefte om tegelijk met andere soortgenoten in de groep te eten en ze doen dit meerdere keren per dag. Aangezien één van de maatregelen ook is dat er permanent ruwvoer beschikbaar moet zijn, is de maatregel voldoende eetplaatsen onveranderd gebleven. Wel is de toelichting bij de maatregel uitgebreid en is onder andere opgenomen dat de norm ingevuld en geconcretiseerd wordt middels een GGP.

Kalveren
Ook voor de maatregelen voor kalveren zijn reacties uit de internetconsulatie gekomen die hebben geleid tot aanpassingen in de AMvB en deze toelichting.

Ten aanzien van de oppervlakte eis voor groepshuisvesting wordt gewezen op het feit dat de huidige opbouw in beschikbare oppervlakte, naar gewichtsklassen, van het Bhd is komen te vervallen in de AMvB en dat hierdoor met name gesloten bedrijven in de problemen komen. In de impactanalyse van WSER/CAF is de economische impact voor startkalverenbedrijven ten aanzien van het beschikbare oppervlakte destijds niet specifiek meegenomen. Naar aanleiding van het signaal in de internetconsultatie is dit aanvullend berekend door WSER/CAF. Hieruit is gebleken dat de economische impact voor startkalverbedrijven anders is dan voor andere vleeskalverbedrijven en dat deze aanzienlijk is. Door voor alle kalveren tot zes maanden leeftijd te werken met één oppervlaktemaat heeft dit nadelige gevolgen op de verhouding in dieraantallen op gesloten bedrijven met aparte stallen voor de jongste dieren en de oudere dieren. Hierdoor worden bedrijven gedwongen kalveren op een later moment aan te kopen. Dit is onwenselijk vanwege gezondheidsaspecten en extra transportbewegingen. Daarom heeft dit geleid tot aanpassing van de norm. Voor kalveren tot drie maanden leeftijd in groepshuisvesting is de norm bijgesteld naar 1,65 m^2. Hiermee wordt de stapsgewijze verhoging die reeds in het Bhd was opgenomen behouden, maar worden de bestaande eisen aan beschikbare oppervlakte allemaal met hetzelfde percentage verhoogd. Het betreft hier een eerste stap in de verhoging van het beschikbare oppervlakte.

In de consultatieversie was een stapsgewijze verhoging van de oppervlakte voor individuele huisvesting opgenomen (1,5 m^2 in 2027 en 2 m^2 in 2030). De reacties hierop betroffen met name dat door deze maatregel veehouders onnodig op kosten zouden worden gejaagd. De tussenstap van 1,5 m^2 is daarom komen te vervallen. Kalveren mogen tot uiterlijk 14 dagen leeftijd individueel gehouden worden. Specifiek voor kalverhouders is naar aanleiding van de reacties een uitzondering opgenomen op het verbod op individuele huisvesting na 14 dagen leeftijd en wel voor de eerste twee dagen na aankomst op het kalverbedrijf. Ten aanzien van de zoogpositie wordt door de kalversector aangegeven dat onder andere vanwege praktische bezwaren het ook mogelijk zou moeten zijn met drijfspenen te werken. Andere partijen geven aan dat het verstrekken van melk via de speen langer verplicht zou moeten worden gesteld. In de AMvB en toelichting is daarom een aanpassing gedaan. De zoogpositie is geschrapt en opgenomen is dat er onderzoek zal worden gedaan naar het langer verstrekken van melk via de speen en naar het verstrekken van melk via de speen in zoogpositie.

Specifiek inzake de onbeperkte toegang tot vers water is door sectorpartijen gewezen op de noodzaak van het gebruik van het melksysteem, terwijl anderen juist pleitten voor het afbouwen van deze uitzondering. De uitzondering is behouden en opgenomen in de AMvB. De uitzondering voor waterverstrekking via het drinkwatersysteem vervalt bij nieuwbouw. Ten aanzien van het aantal eetplaatsen voor kalveren is verduidelijkt dat de huidige bepaling van het Bhd blijft bestaan en er dus één eetplaats per drie kalveren moet zijn.

Naar aanleiding van reacties inzake vachtverzorging is specifiek voor kalveren ook een voorbeeld opgenomen voor vachtverzorging in zowel de AMvB als deze toelichting.

Naar aanleiding van de reacties en de impact voor met name de kalverhouderij ten aanzien van de maatregel dat kalveren minimaal zes weken melk via een speen in zoogpositie moeten krijgen is de toevoeging zoogpositie uit de AMvB geschrapt. Wel is in de toelichting opgenomen dat wordt ingezet op onderzoek naar het eventueel langer verstrekken van melk via de speen en naar het verstrekken van melk via de speen in zoogpositie.

Door dierenwelzijnsorganisaties is benadrukt dat kalveren een zachte, schone ligplek nodig hebben. In de AMvB is opgenomen dat de vloer van de ligruimte voor het kalf indrukbaar en droog moet zijn en voldoende grip moet geven. In deze toelichting is daarnaast aangegeven dat er op korte termijn ingezet wordt op onderzoek naar geschikte ondergrond, dit om duidelijkheid te verkrijgen. Als onderdeel van het onderzoek zal ook gekeken worden naar het inrichten van aparte ligplaatsen met schoon, droog en zacht strooisel.

Er zijn veel uiteenlopende reacties binnengekomen op de norm voor het hemoglobinegehalte (Hb). De inbreng heeft niet geleid tot een aanpassing van de AMvB. Wel is in deze toelichting opgenomen dat er variatie kan zitten in het Hb-gehalte en dat het niet de bedoeling is dat een kalverhouder direct wordt afgerekend op enkele kalveren met een lager Hb-gehalte.

Tot slot is na reacties vanuit de sector betreffende de onderbouwing bij de termijn van individuele huisvesting van kalveren en de transportleeftijd van kalveren de toelichting verduidelijkt. Naar aanleiding van zorgen vanuit de sector is verduidelijk in deze toelichting dat het voor een veehouder mogelijk blijft een kalf van jonger dan 28 dagen met een eigen vervoermiddel te vervoeren wanneer het een niet-economisch transport betreft, bijvoorbeeld van de wei naar de stal.

Pluimvee
Naar aanleiding van de reacties uit de internetconsultatie zijn voor de pluimveesector verschillende verduidelijkingen en aanpassingen doorgevoerd in de AMvB en deze toelichting. Er zijn meerdere reacties die stellen dat er geen/te weinig aandacht is voor andere de hanen van legkippen en dubbeldoelkippen. In deze toelichting wordt daarom verduidelijkt waarom is gekozen voor de categorieën pluimvee waar de AMvB op van toepassing is. Aan de gedragsbehoeften is ‘respiratie’ toegevoegd en zijn bepaalde gedragsbehoeften die abusievelijk slechts aan één subcategorie waren toegewezen opgenomen voor meerdere subcategorieën.

In de reacties is er door dierenwelzijnsorganisaties voor gepleit dat er in de AMvB een maatregel (overdekte) uitloop zou moeten worden opgenomen. Deze maatregel is niet opgenomen. In deze toelichting is hierover een passage opgenomen over waarom deze maatregel niet is opgenomen.

Aan verzoeken om meer duidelijkheid te geven over een expliciete einddatum voor koloniehuisvesting voor bestaande bedrijven met koloniekooihuisvesting is gehoor gegeven. In de AMvB is vastgelegd dat bestaande bedrijven uiterlijk per 2035 moeten stoppen met deze huisvestingsvorm en dat nieuwbouw vanaf 2028 niet meer is toegestaan. Daarnaast is de terminologie van 'ingrijpende verbouwing' aangepast naar 'verbouwing'. In deze toelichting zijn naar aanleiding van de reacties op de consultatie specifieke (merk)namen van huisvestingssystemen uit deze toelichting verwijderd en is in deze toelichting verduidelijkt dat huisvestingssystemen moeten voorzien in de gedragsbehoeften.

Ook hebben reacties geleid tot aanpassingen voor de tijdelijke afzonderlijke huisvesting van opfoklegkippen. Verschillende indieners wezen erop dat de voorgestelde termijn van twee weken voor afzonderlijke huisvesting in de praktijk niet goed uitvoerbaar is en mogelijk nadelig kan zijn voor het dierenwelzijn. Naar aanleiding hiervan en aanvullend overleg met deskundigen is besloten deze termijn te verruimen naar maximaal vijf weken.

Er zijn verschillende reacties binnengekomen over de bezettingsdichtheden. Hoewel deze reacties niet tot aanpassingen hebben geleid van de normen, is in de toelichting duidelijker gemaakt welke afwegingen zijn gemaakt. Daarnaast is de toelichting verduidelijkt dat de bezettingsdichtheid steeds in combinatie met de andere maatregelen moet worden bezien.

Daarnaast zijn opmerkingen gemaakt over het feit dat de zitstokruimte voor leghennen niet is verruimd en dat er geen concrete norm was opgenomen voor opfoklegkippen. De bestaande norm voor leghennen van 15 cm wordt voor bestaande bouw per 2040 verhoogd naar 17 cm zitstokruimte per dier, voor nieuwbouw geldt de norm vanaf 2030. Voor opfoklegkippen is een norm van 14 cm opgenomen. De geldt per 2030 voor nieuwbouw en per 2040 voor bestaande bouw. Ten aanzien van de plateaus voor vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren is verduidelijkt dat ook vleeskuikenouderdieren gebruikmaken van plateaus, de verplichting hiervoor is daarom gelijkgetrokken met die voor vleeskuikens. De eerder opgenomen minimum oppervlakte eis van 20% voor de plateaus is naar aanleiding van de reacties aangepast naar 10% conform EFSA. Daarnaast is de in toelichting opgenomen hellingshoek van 25 graden voor de hellinkjes die toegang geven tot de plateaus geschrapt vanwege onderzoek dat nog uitgevoerd dient te worden.

Ten aanzien van de formulering in de AMvB inzake robuuste rassen is opgemerkt dat deze zich beperkt tot slechts één aspect van welzijn (natuurlijke voortbeweging). De tekst van de AMvB is op dit punt uitgebreid en daarmee meer in lijn gebracht met de toelichting. Naar aanleiding van verschillende reacties van dierenwelzijnsorganisaties waarom er geen maatregel robuuste rassen vleeskuikenouderdieren is opgenomen is een passage opgenomen die dit nader toelicht. Door dierenwelzijnsorganisaties is gewezen op een onjuiste en onvolledige beschrijving in de toelichting ten aanzien van vleeskuikenouderdieren en de voerbeperking die in de praktijk wordt toegepast. Deze passage in de toelichting is naar aanleiding hiervan gecorrigeerd en aangevuld.
Naar aanleiding van de reacties, is de maatregel daglicht in de stal opgenomen om de toetreding van daglicht in pluimveestallen te verplichten. Daarnaast is een maatregel inzake de donkerperiode opgenomen. Ook zijn er uiteenlopende reacties binnengekomen over de bezettingsdichtheden. Er zou onvoldoende onderbouwd zijn dat lagere bezetting leidt tot beter dierenwelzijn. De toelichting is op dit punt uitgebreid en verduidelijkt met de in de wetenschappelijke literatuur beschreven welzijnsvoordelen.

Verder is ten aanzien van de onduidelijkheden die de maatregel 'voldoende strooisel' met zich meebracht en de opmerking dat een maatregel voor nestmateriaal ontbrak de toelichting verduidelijkt wat het doel is van de maatregel voldoende strooisel (het voorzien in de gedragsbehoeften scharrelen, foerageren, exploreren, nesten en stofbaden).

Tot slot kwam naar voren dat er geen eisen zijn gesteld aan het stalklimaat. In deze toelichting is daarom een passage opgenomen met daarin een verwijzing naar de huidige (open) norm van het Bhd met daarbij de toelichting dat onderzoek zal worden ingezet op drempelwaarden.

Internetconsultatie vleesvee

Van 28 april 2026 tot en met 26 mei 2026 liep de internetconsultatie van de concept-AMvB dierwaardige vleesveehouderij. De consultatie heeft 83 reacties opgeleverd. Het grootste deel (ongeveer 63%) van de reacties is afkomstig van burgers. Daarnaast hebben verschillende veehouderijsectorpartijen, ketenpartijen, dierenwelzijnsorganisaties en individuele veehouders op de internetconsultatie vleesvee gereageerd. Aangezien een groot deel van de in consultatie gebrachte tekst hetzelfde of zeer vergelijkbaar was als de consultatie voor de AMvB dierwaardige veehouderij voor varkens, melkvee, kalveren en pluimvee is er een grote overlap in reacties. Naar aanleiding van de reacties zijn enkele onderdelen van de AMvB verduidelijkt en waar nodig aangepast. Een aantal van deze aanpassingen zijn reeds toegelicht bij de voorgaande paragraaf over de internetconsultatie. In onderstaand stuk wordt daarom enkel ingegaan op de reacties die specifiek voor vleesvee tot een aanpassing in de AMvB zelf hebben geleid dan wel tot verduidelijking van deze toelichting.

In de reacties is gewezen op het feit dat er geen maatregel is opgenomen ten aanzien van de zogenaamde dikbilrunderen en de routinematige keizersneden die bij deze runderen worden toegepast. In deze toelichting is daarom een extra passage opgenomen betreffende dit onderwerp waar wordt toegelicht waarom er, ondanks dat het routinematig uitvoeren van keizersnedes vanwege de wijze waarop de runderen zijn gefokt en het fokken met deze rassen niet past niet in een dierwaardige veehouderij, geen maatregel is opgenomen.

Net als in de eerdere consultatie zijn er ook veel reacties gekomen op de onderwerpen weidegang en kalf bij de koe. De betreffende passages zijn verduidelijkt en aangepast en daar waar van toepassing ook toegespitst op vleesvee.

Ten aanzien van het verbod op aanbindstallen per 2035 zijn meerdere reacties binnengekomen. Naar aanleiding van deze reacties is de inwerkingtredingsdatum van het verbod op aanbinden gewijzigd naar 2040. Bij de aanvankelijk gekozen invoeringsdatum van 2035 is rekening gehouden met de beperkte omvang van deze houderijvorm in de melkveehouderij. Echter met het toevoegen van de vleesveesector wordt een aanzienlijk grotere groep geraakt die in tegenstelling tot de melkveehouderij nog niet te maken had met het privaat uitfaseren van dit huisvestingssysteem. Daarnaast is in de AMvB expliciet opgenomen dat nieuwbouw van aanbindstallen per 2028 verboden is. In de toelichting is verduidelijkt dat het tijdelijk aanbinden (bijvoorbeeld voor medische behandelingen) niet onder het verbod valt.

Ten aanzien van de term 'vers drinkwater' werd erop gewezen dat runderen die in natuurgebieden leven oppervlaktewater drinken en dat de term drinkwater tot discussie kan leiden. Naar aanleiding van deze reactie is de term gewijzigd in 'vers water van passende kwaliteit'.

In de consultatie specifiek voor vleesvee was, anders dan in de algemene consultatie, opgenomen dat er per 2040 minimaal één eetplaats per rund ter beschikking moet zijn. Naar aanleiding van de reacties is de maatregel terug gewijzigd in voldoende eetplaatsen per 2030. Wel is de toelichting bij de maatregel uitgebreid en is onder andere opgenomen dat de norm ingevuld en geconcretiseerd wordt middels een GGP. Vanwege onduidelijkheden over de term 'onbeperkte toegang tot ruwvoer' is de term gewijzigd naar 'permanente toegang tot ruwvoer'. Veehouders en sectorpartijen stellen dat er veiligheidsrisico's zijn bij een verbod op onthoornen. In de toelichting is daarom extra verduidelijkt dat veiligheid onderdeel is van de evaluatie voorafgaand aan de inwerkingtreding van deze maatregel. Vanwege het feit dat er opmerkingen zijn gemaakt over het opnemen in de AMvB van de ingrepen castratie, verwijderen bijspenen en aanbrengen neusring en de voorwaarden daarbij is in deze toelichting verduidelijkt dat deze reeds vermeld worden in het huidige Besluit diergeneeskundigen.

In de reacties wordt gewezen op onduidelijkheden betreffende de mogelijkheid stieren individueel te huisvesten. Zo is in de toelichting beschreven dat het hierbij gaat om dekstieren en stieren die na tijdelijke afzondering door ziekte niet meer teruggeplaatst kunnen worden in de groep. In de AMvB lijkt het dat deze mogelijkheid bestaat voor alle stieren. Dat is niet zo bedoeld en de tekst in de AMvB is daarop aangepast. Ook zijn de eisen waar de individuele huisvesting van de stier aan moet voldoen in de AMvB aangevuld met de mogelijkheid tot fysiek contact, zicht en gehoor met soortgenoten.

Ten aanzien van de mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven werd aangegeven dat deze eisen niet moeten gelden voor koeien die in de weide kalven. In deze toelichting is verduidelijkt dat deze maatregel niet van toepassing is op koeien die in de wei kalven (ze hoeven dus niet naar binnen te worden gehaald wanneer ze gaan kalven). Daarnaast is naar aanleiding van reacties inzake de aanwezigheid van nestmateriaal in deze toelichting, bij de maatregel mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven, opgenomen dat de aanwezigheid van stro of ander manipuleerbaar materiaal het natuurlijke gedrag kan ondersteunen.

Als laatste is ten aanzien van de maatregel over de ondergrond voor runderen en kalveren de toelichting aangevuld dat er op korte termijn onderzoek wordt uitgevoerd naar geschikte ondergronden voor zowel lig- als loopoppervlakken voor runderen (anders dan melkgevend en droogstaand) en kalveren. Daarbij is het doel om de maatregel geschikte ondergrond voor deze groep per 2030 voor nieuwbouw en per 2040 voor bestaande stallen in werking te laten treden.

<u>Handhaafbaarheid-, uitvoerbaarheid- en fraudebestendigheidstoets</u>

Parallel aan de internetconsultatie over pluimvee, melkvee, kalveren en varkens heeft een HUF-toets plaatsgevonden, die is uitgevoerd door de NVWA. Na het verwerken van de inbreng van de internetconsultatie en toetsen heeft de NVWA een tweede HUF-toets uitgevoerd op de gewijzigde AMvB. Hieronder worden de belangrijkste bevindingen beschreven en toegelicht op welke wijze dit op verschillende onderdelen heeft geleid tot een aanpassing of verduidelijking van de AMvB of toelichting, of waarom niet.

Algemeen
De NVWA stelt vast dat de opzet en invulling van de AMvB, in samenhang met de afspraken uit het Convenant, in aanleg de benodigde bouwstenen bevat om de beweging naar een dierwaardige veehouderij in te zetten en verder vorm te geven. Primair is voor de NVWA van belang dat nieuwe wetgeving voldoende duidelijkheid biedt aan de ondernemer waar hij aan moet voldoen, zo ook de toezichthouder in staat stelt objectief vast te stellen wanneer de ondernemer voldoet aan de voorschriften en het voor de samenleving duidelijk is wat op het gebied van dierenwelzijn van de primaire sector verwacht mag worden.

De NVWA stelt dat met de keus voor de huidige opzet van de AMvB het doelbereik op voorhand begrensd is omdat op dit moment nog geen sprake is van volledige invulling van de zes leidende principes van de RDA, de gedragsbehoeften en/of de benodigde voorschriften om hierin te voorzien. De NVWA meent dat de scope van de AMvB in de toekomst verder verbreed en verdiept zou moeten worden. Hierbij noemt de NVWA als voorbeelden het verder uitwerken van de RDA-principes rondom intrinsieke waarde en diergezondheid, alsook het betrekken van nog ontbrekende diercategorieën en ketenschakels zoals fokkerij en transport. De fokkerij, het transport en de slacht van dieren vormen schakels in de keten waarvoor het dierenwelzijn eveneens van belang is, maar vallen niet onder de reikwijdte van deze AMvB. Dat laat onverlet dat er raakvlakken zijn, dat deze AMvB integraal wordt vormgegeven en dat het brede beleid erop is gericht om dierwaardigheid ook bij deze schakels te bevorderen. Voor wat betreft is gezondheid is dit voor alle drie de diercategorieën aangewezen als gedragsbehoefte en daarmee reeds onderdeel van de AMvB.

De AMvB heeft als uitgangspunt waar mogelijk gebruik te maken van doelvoorschriften, zodat enerzijds het te bereiken dierenwelzijnsdoel helder is, maar er anderzijds handelingsruimte is voor de veehouder om dat doel zo te bereiken dat deze het best past binnen de eigen bedrijfsvoering.

Veehouderijen verschillen namelijk sterk van elkaar in omvang, inrichting, bedrijfsvoering et cetera, waardoor het niet altijd mogelijk en niet wenselijk is om een "one size fits all"-aanpak voor te schrijven. Bovendien bieden doelvoorschriften, die bovendien techniekonafhankelijk zijn omschreven, ruimte voor innovatie en mogelijk nieuwe toekomstige geschikte manieren om aan een gedragsbehoefte invulling te geven. Het gebruik van doelvoorschriften vereist dat ofwel het nagestreefde doel voldoende helder is benoemd ofwel het houdvoorschrift zodanig concreet is geformuleerd dat objectief kan worden vastgesteld dat door de houder aan de wetgeving is voldaan. De NVWA constateerde in de eerste HUF dat meerdere houdvoorschriften/maatregelen in de concept-AMvB nu nog onvoldoende concreet zijn geformuleerd en/of een gedeeld referentiekader ontbreekt waarlangs de implementatie van de houdvoorschriften kan worden getoetst. Om deze reden zijn de maatregelen waar mogelijk, ook in overleg met de NVWA, geconcretiseerd en verduidelijkt. Wel geeft de NVWA in de tweede toets aan dat nog steeds veel normen nadere concretisering behoeven. Voor de meeste van deze normen is er voor de invulling van het doelvoorschrift een rol weggelegd voor de GGP's. Deze insteek past wat de NVWA betreft bij het uitgangspunt dat de verantwoordelijkheid voor het dierwaardig houden van productiedieren primair ligt bij de beroepsmatige houder van de dieren. Wel stelt de NVWA dat het voor het opstellen van een GGP echter noodzakelijk is dat er een beoordelings- of referentiekader komt aan de hand waarvan kan worden getoetst of met naleving van de GGP aan het wettelijke doel of voorschrift wordt voldaan. De totstandkoming van goede GGP's is dan ook voor veel maatregelen van groot belang voor zowel de veehouder, als de handhaafbaarheid van de toezichthouder. LVVN zal, zoals de NVWA ook adviseert, de totstandkoming van de beoogde GGP's monitoren. Voor wat betreft de totstandkoming van de GGP's zijn goede afspraken gemaakt met de sectorpartijen in het Convenant en zullen deze de komende jaren tot uitvoering komen. Met het oog op de handhaving op eenvoudige(re) houdvoorschriften, waarbij de nadere duiding met name ziet op praktische, uitvoeringstechnische aspecten, zal de NVWA verkennen of en hoe zij hieraan mogelijk zelf nadere invulling kan geven.

De NVWA heeft in de eerste HUF het ministerie opgeroepen om, indien beoogde GGP's niet tijdig voor inwerkingtreding van voorschriften in de AMvB gerealiseerd zijn, zelf de open normen nader in te vullen en hiermee al te beginnen wanneer het opstellen van GGP's nog loopt. LVVN kent een vaste werkwijze om te komen tot invulling van normen in de regelgeving die door open, ruimere formulering tot problemen leiden in de naleving en handhaving. LVVN werkt hierin samen met de toezichthouder en beziet in die gevallen waar invulling aan de orde is en welk instrument daarvoor kan worden ingezet. Deze AMvB brengt geen wijziging aan in die werkwijze en in die mogelijkheid om open normen in te vullen. Daarbij wordt erop gewezen dat een GGP geen vervanging is van regelgeving, maar een private leidraad die door veehouderijsectoren en veehouders kan worden gebruikt. Indien de handhaver objectief kan vaststellen dat een houder een aanbeveling uit de beoordeelde, vigerende GGP één op één heeft toegepast, kan de houder daar in beginsel het vertrouwen aan ontlenen dat de NVWA zal oordelen dat hij aan het voorschrift heeft voldaan waarin de aanbeveling voorziet.

De NVWA adviseert over het instrument GGP om de meest impactvolle houderijvoorschriften niet 'in beheer te geven' bij private partijen zonder afdoende borging vooraf. Benadrukt wordt dat de GGP en de invulling van doelvoorschriften daarin, geen vervanging van regelgeving is. Het betreft aanbevelingen voor de houders over manieren waarop voorschriften in de praktijk kunnen worden ingevuld. Die manieren zullen moeten voldoen aan het voorschrift en de onderliggende beleidsdoelstelling. Wetenschappelijke onderbouwing is daarvoor als borging eveneens vereist. Daarnaast beoogt deze AMvB om zoveel mogelijk een kader en concrete elementen toe te voegen aan de doelvoorschriften en bijbehorende toelichting, zodat voldoende duidelijk is wat de kaders zijn waarbinnen een GGP gemaakt kan worden.

De NVWA geeft in de tweede HUF aan dat in het geval nadere benodigde concretisering uitblijft, de NVWA niet handhavend zal kunnen optreden, maar waar mogelijk zal inzetten op andere wijzen van toezicht om de naleving te ondersteunen en te bevorderen en/of het doelbereik te (helpen) vergroten. Op voorhand is – net als bij regulier toezicht - moeilijk aan te geven wat de effectiviteit

is van andere vormen van toezicht. De NVWA zal dit, inclusief mensen en middelen, in beeld brengen in haar toezichtstrategie op de AMvB. Een cruciale randvoorwaarde is in ieder geval dat de NVWA beschikt, of komt te beschikken, over de data waarmee een voldoende en kwalitatief goede data- en informatiepositie kan worden verkregen op grond waarvan de NVWA uitspraken kan doen over de staat van het dierenwelzijn op bedrijfsniveau. In de WLR-rapportage 'Kennisvragen dierwaardige veehouderij' is eerder geconstateerd dat er behoefte is aan meetinstrumenten om een dierwaardige veehouderij te kunnen borgen waarbij validatie en acceptatie belangrijke uitgangspunten zijn voor de beoogde meetinstrumenten. Belangrijk vraagstuk daarin is hoe het dierenwelzijn en de emotionele toestand van dieren objectief kan worden gemeten. Hier zal de komende jaren inzet op worden gepleegd. Daarnaast adviseert de NVWA om effectiviteit van doelvoorschriften te monitoren door inhoudelijke tussendoelen te stellen en de monitoring hierop in te richten met behulp van bepalende uitkomstparameters. De NVWA kan hier middels reflectief toezicht een bijdrage aan leveren en zal hiertoe voorafgaand aan de inwerkingtreding van de AMvB voor een aantal sleutelparameters een voorstel uitwerken, inclusief de randvoorwaarden die hiervoor moeten worden ingevuld.

De AMvB kent een gefaseerde invoering van maatregelen tot 2040. De NVWA geeft in de HUF aan de noodzaak om de maatregelen stapsgewijs in te voeren te herkennen, maar ziet daarin tegelijkertijd ook een risico aangezien onvoldoende voortgang op de afspraken uit het Convenant kan leiden tot ongewenst uitstel of zelfs afstel van beoogde maatregelen. De NVWA pleit er daarom voor om vooraf heldere afspraken te maken over de inhoudelijke invulling (waar wordt op getoetst en hoe), verantwoordelijkheden (wie heeft welke rol) en tijdspad van deze evaluaties en de handhaafbaarheid en uitvoerbaarheid van maatregelen hier expliciet bij te betrekken. Tevens geeft de NVWA aan dat op voorhand inzicht nodig in de consequenties die aan de evaluaties worden verbonden. Het gezamenlijk opstellen van een referentiekader waaraan de implementatie van de maatregelen getoetst kan worden helpt bij de borging van normen. Mede omdat er inderdaad onduidelijkheid uit ging van de invoeringsstrategie met evaluaties, is ervoor gekozen de invoeringsstrategie aan te passen. Ook is de evaluatiebepaling voorafgaand aan inwerkingtreding aangepast, zodat deze alleen geldt voor maatregelen waar dit echt nodig is. Daarnaast is getracht meer duidelijkheid te geven per maatregel wat er van de evaluatie wordt verwacht, en wanneer deze moet plaatsvinden. De zorg die de NVWA heeft over de consequenties van de evaluaties, en of maatregelen worden aangepast, is daarmee ook verminderd. Daarmee zou er ook geen verstoring zijn in het handhavingsregime van de NVWA op de regels in de AMvB.

Als laatste benoemt de NVWA ook in de HUF de verwachting te hebben dat er handhavingsverzoeken zullen worden ingediend, bijvoorbeeld om de inhoudelijke invulling of het tijdspad van een maatregel uit de AMvB te toetsen. De NVWA hecht er daarom aan dat de geplande wetenschappelijke toets en de uitkomsten van de diverse wetgevingstoetsen nadrukkelijk betrokken worden bij de finale invulling van de structuur, de inhoudelijke maatregelen en de daaraan gekoppelde inwerkingtredingsdata. Dat is ook gebeurd bij de aanpassingen aan de AMvB en wordt zoals meer specifiek toegelicht in de paragraaf over de wetenschappelijke toets.

Ten aanzien van de uitkomsten van beide HUF-toetsen op maatregelniveau waar mogelijk de norm geconcretiseerd of uitvoeriger beschreven.

<u>Regeldruktoets door ATR</u>

Parallel aan de internetconsultatie van zowel de regels voor pluimvee, melkvee, kalveren en varkens, als de aparte internetconsultatie voor de regels voor vleesvee, heeft de toetsing van de regeldruk door het Adviescollege toetsing regeldruk (ATR) plaatsgevonden. ATR heeft op basis van de concept-AMvB verschillende adviezen gedaan om de regeldruk van de regelgeving te verbeteren of beter inzichtelijk te maken. Na aanpassing van de adviezen van ATR zijn de wijzigingen voorgelegd voor een aanvullende zienswijze. Hieronder zijn die adviespunten benoemd, inclusief of en hoe die zijn verwerkt in deze toelichting.

ATR concludeert in het advies dat het nut en de noodzaak van de regelgeving voldoende duidelijk zijn en dat het geen adviespunten heeft ten aanzien van de onderbouwing. Ook deelt ATR het standpunt dat er geen minder belastende alternatieven denkbaar zijn en heeft het hier geen adviespunt over.

Wel ziet ATR een minder belastend alternatief ten aanzien van de aankondiging in de toelichting van een nog op te richten onafhankelijke autoriteit dierwaardige veehouderij. Dit wordt ook nogmaals benoemd in de aanvullende zienswijze, gelet op de regeldruk van aanvullende monitoring. De oprichting en inrichting van deze autoriteit is echter een afspraak (artikel 7) uit het Convenant 'Stappen naar een dierwaardige veehouderij'. In deze toelichting wordt meerdere keren verwezen naar het Convenant omdat er een belangrijke relatie is tussen het Convenant en deze AMvB. Echter de oprichting en inrichting van de autoriteit maakt geen onderdeel uit van deze AMvB. Het is aan de convenantpartijen om de afspraken uit het Convenant uit te voeren; zo ook de afspraak over de oprichting van de autoriteit. In artikel 7 van het Convenant zijn deze afspraken beschreven. ATR stelt dat onduidelijk is waarom deze monitoring niet op een andere manier kan worden uitgevoerd, bijvoorbeeld door convenantpartijen of door bestaande toezichthouders. ATR constateert terecht dat er meerdere mogelijkheden zijn om de stappen naar dierwaardige veehouderij te monitoren. De convenantpartijen hebben echter een uitdrukkelijke wens met elkaar afgesproken om dit te doen via een onafhankelijke autoriteit. Andere alternatieven vonden zij niet afdoende. De rol van de Autoriteit staat nader omschreven op p. 40. Wellicht ten overvloede wordt hierbij opgemerkt dat de nog in te richten autoriteit geen (publieke) toezichthoudende taak zal krijgen. Die taak blijft onverminderd toebedeeld bij de huidige toezichthouders.

Verder adviseert ATR om de uitwerking van gestelde open normen te verduidelijken voordat deze in werking treden, inclusief de samenhang met bestaande nationale en Europese regelgeving. De AMvB kent een gefaseerde inwerkingtreding tot 2040, omdat voorafgaand aan voorgenomen inwerkingtreding in sommige gevallen nader onderzoek benodigd is of evaluaties zijn voorzien. Bij het opstellen van deze AMvB is reeds rekening gehouden met de samenhang met bestaande nationale en Europese regelgeving (zie hoofdstuk 3, verhouding tot hoger recht, en hoofdstuk 4, verhouding tot nationale regelgeving). Bij latere ontwikkelingen ten aanzien van voorschriften voor een dierwaardige veehouderij, bijvoorbeeld naar aanleiding van aangekondigde evaluatiemomenten, wordt uiteraard ook rekening gehouden met de samenhang met bestaande nationale en Europese regelgeving.

ATR geeft in het advies aan dat uit deze toelichting nog onvoldoende naar voren komt of de voorgestelde bepalingen financieel haalbaar zijn voor veehouders. Ze adviseren daarom om de financiële werkbaarheid van de voorgestelde bepalingen voor veehouders nader uit te werken. Dit was tevens het enige adviespunt dat ATR had bij de regeldruktoets voor vleesvee. Dit is toegevoegd aan paragraaf 5.3. Hierbij zijn ook de administratielasten middels de Rijksbrede methodiek verduidelijkt en zijn de kennisname- en nalevingskosten toegevoegd aan de regeldrukparagraaf.

<u>Bedrijfseffectentoets (BET)</u>

De bedrijfseffecten zijn in kaart gebracht met de uitgevoerde impactanalyse van WSER/CAF. De uitkomsten daarvan zijn samengevat opgenomen in hoofdstuk 6.
Tevens zijn de regeldrukeffecten inzichtelijk gemaakt en is een agrarische praktijktoets uitgevoerd.

<u>Milieueffectentoets (MET)</u>

De milieueffecten zijn voor zover mogelijk in kaart gebracht. De gevolgen van de regels in de AMvB voor emissies zijn in de vorm van expert-schattingen door WLR in kaart gebracht. De uitkomsten daarvan zijn samengevat opgenomen in paragraaf 6.4 over de gevolgen voor het milieu en waar relevant per maatregel.

Wetenschappelijke toets

Gelijktijdig aan de internetconsultatie heeft een wetenschappelijke toets op de concept-AMvB plaatsgevonden, door een onderzoekersgroep van de WUR en Universiteit Utrecht[27] die ook in een eerdere fase van het proces richting het Convenant een Dierinhoudelijke Toets (DIT) heeft opgesteld, waarin op basis van wetenschappelijke kennis is aangegeven wat vereist zou moeten zijn voor een dierwaardige veehouderij. Met deze wetenschappelijke toets is invulling gegeven aan een motie van Kamerlid van Campen c.s.[28]. De onderzoekers hebben een reflectie opgesteld waarbij de AMvB met de eerdere DIT is vergeleken en de overeenkomsten en verschillen zijn geanalyseerd. De wetenschappelijke toets richt zich op het dierenwelzijn binnen de veehouderij voor varkens, melkvee, kalveren en pluimvee. Bedrijfs- en macro-economische-, arbeid technische- en milieukundige overwegingen zijn geen onderdeel van de wetenschappelijke toets.

Op basis van de concept-AMvB concludeert de wetenschappelijke toets dat de veehouderij ook na 2040 niet als geheel dierwaardig zal zijn. De onderzoekers wijzen daarbij op vijf karakteristieken van de concept-AMvB: nog niet aan alle gedragsbehoeften wordt invulling gegeven; er zijn tal van uitzonderingen en mogelijkheden opgenomen, waardoor het mogelijk blijft om niet aan de eisen te hoeven voldoen; meerdere eisen zijn weinig concreet; het zesde principe van de RDA ontbreekt in de uitwerking of concretisering en andere belangrijke aspecten van dierwaardigheid, zoals diergezondheid (voor zover niet gerelateerd aan huisvesting); transport, slacht en de invloed van genetica, blijven onderbelicht. Als laatste wordt ook opgemerkt dat veel van de maatregelen nog bij Koninklijk Besluit op een nader te bepalen moment in werking moeten treden. Hierdoor blijft de mogelijkheid tot uitstel tot na 2040 bestaan en ontbreekt het bredere perspectief op langere termijn. De invoeringsstrategie is ten opzichte van de concept-AMvB op verschillende punten aangepast. Zo treden alle maatregelen van 2028 en 2030 in werking, is de evaluatiebepaling alleen gekoppeld aan maatregelen waardoor de randvoorwaarden van belang zijn voor veehouders om er invulling aan te kunnen geven, en worden verschillende maatregelen voor nieuw- en verbouw in 2030 verplicht.

Naast voornoemde opmerkingen maken de onderzoekers in hun reflectie ook nog andere opmerkingen over de AMvB zelf en over de individuele maatregelen. Hierbij doen de onderzoekers aanbevelingen en suggesties om de AMvB dierwaardiger te maken (bijvoorbeeld op welke wijze maatregelen geconcretiseerd kunnen worden of welke gedragsbehoeften nog missen). Waar mogelijk zijn deze punten opgenomen in de AMvB en aangepast.

Ook wordt door de onderzoekers aangegeven dat de AMvB niet in het belang van het dier redeneert en dat er een sterkere stimulans zou moeten komen om ingrepen daadwerkelijk te verbannen omdat uitzonderingen mogelijk blijven op advies van de dierenarts. Zij doen de suggestie om een benchmark op te richten zoals voor antibioticagebruik in de veehouderij is gedaan. Een benchmark wordt in deze echter niet passend geacht, omdat er sprake is van een verbod en er geen reden is om aan te nemen dat dierenartsen zonder reden hier uitzonderingen op mogelijk maken.

Daarnaast wordt door de onderzoekers gesteld dat de GGP's en het thermoregulatieplan nog te vrijblijvend zijn. Dit kwam ook naar voren bij de internetconsultatie. Naar aanleiding van deze opmerkingen is deze toelichting op die twee punten aangevuld en aangescherpt.

De wetenschappelijke toets is gebruikt om inzicht te krijgen in de vraag welke maatregelen bijdragen aan een dierwaardiger veehouderijsysteem. In de regelgeving is ervoor gekozen om die elementen vast te leggen waarvoor voldoende wetenschappelijke onderbouwing bestaat en die op dit moment uitvoerbaar zijn binnen de bestaande praktijk. Op de onderdelen waar de

[27] Wetenschappelijke toets Dierwaardige veehouderij, juni 2025. Onderzoekersgroep voor het Convenant Dierwaardige Veehouderij: Imke de Boer, Bram Bos, Fleur Hoorweg, Bas Kemp, Liesbeth Bolhuis, Bas Rodenburg, Elsbeth Stassen, Arjan Stegeman.
[28] Motie van het lid Van Campen c.s. over conform de Wet dieren voortvarend keuzes maken over de invulling van AMvB's gericht op het bewerkstelligen van een dierwaardige veehouderij. Kamerstuk 28286-1341, 16 oktober 2024.

wetenschappelijke toets aangeeft dat verdere stappen wenselijk zijn, maar waar de concrete invulling of de gevolgen voor uitvoering, vergunningverlening, milieu en bedrijfsvoering nog niet zeker zijn, zijn (nog) geen specifieke verplichtingen opgenomen. Wel zijn overwegingen hiertoe nader toegelicht in deze toelichting. Daarnaast blijven deze onderwerpen onderdeel van verdere ontwikkeling, kennisuitbreiding en afspraken buiten de AMvB, om de dierwaardige veehouderij verder te ontwikkelen.

Varkens
De wetenschappelijke toets is positief dat belangrijke gedragsbehoeften van varkens en het beschikbaar stellen van verschillende functiegebieden voor deze behoeftes zijn opgenomen in de AMvB. Wel komt de AMvB maar minimaal of niet tegemoet aan sommige gedragsbehoeften. Daarbij verwijst de toets onder andere naar het ontbreken van maatregelen voor het aanbieden van nestbouwmateriaal zodat zeugen nestbouwgedrag kunnen tonen. Het beschikken van nestbouwmateriaal is op grond van artikel 2.22 lid 1 Bhd reeds verplicht. In de AMvB is deze bestaande regelgeving niet aangescherpt. De nieuwe brochure "Hokverrijking en nestbouwmateriaal voor varkens" uit 2026 biedt varkenshouders handvatten hoe ze aan de verplichting kunnen voldoen dat voldoende en adequaat nestbouwmateriaal beschikbaar is.

Zorgpunt volgens de toets is dat de voorgestelde aanpassingen vooral gestoeld zijn op het huidige systeem. Zoals de onderzoekers opmerken is in de AMvB breder gekeken dan alleen dierwaardigheid. Bij het bepalen van de maatregelen in de AMvB zijn afwegingen gemaakt tussen het belang van dierwaardigheid enerzijds en overwegingen ten aanzien van onder andere de milieu-impact en de uitvoerbaarheid in de praktijk anderzijds. Dit heeft er mede toe geleid dat bepaalde maatregelen (zoals buitenuitloop) niet opgenomen zijn in de AMvB, maar andere maatregelen (zoals vrijloopkraamhokken), die nog beperkt worden toegepast in het conventionele houderijsysteem, wel als verplichting zijn opgenomen. In de nota van toelichting is verder bij bepaalde maatregelen (waaronder minimum speenleeftijd van 28 dagen) aangegeven dat nader wetenschappelijk onderzoek gewenst is om een goede afweging te kunnen maken over een eventuele aanscherping van de norm.

Melkvee
De wetenschappelijke toets is positief over eisen zoals minimaal één ligplaats per koe, aanwezigheid van een afkalfstal en ziekenboeg, het aanbieden van melk via de speen en de verhoging van de transportleeftijd. Tegelijkertijd wordt ook aangegeven dat bepaalde eisen niet specifiek genoeg zijn onder andere door het gebruik van het woord 'voldoende', zoals bij het aantal eetplaatsen. In de toelichting is verduidelijkt dat dit kan worden ingevuld middels een GGP, en dat voldoende eetplaatsen beter aansluit bij de praktijk.

Ook geeft de wetenschappelijk toets aan dat de 9 m^2 oppervlakte eis nog onvoldoende is voor het uitoefenen van soorteigen gedrag. Voor nieuwbouw is de eis daarom verhoogd naar 11 m^2.

De wetenschappelijke toets geeft aan dat twee essentiële elementen voor een dierwaardige veehouderij missen. Dit betreft het verplicht stellen van weidegang en hoe het scheiden van koe en kalf vormgegeven moet worden, zonder maatregelen op deze onderwerpen kan niet tegemoet worden gekomen aan het natuurlijk gedrag van de runderen, aldus de wetenschappelijke toets. Voor deze laatste twee is nu in deze toelichting expliciet opgenomen wat de inzet is op deze twee thema's en waarom de gedragsbehoeften nog niet zijn aangewezen en er geen maatregel is opgenomen.

Vleeskalveren
De wetenschappelijke toets is positief over de groepshuisvesting, indrukbare vloeren en het verbod op onthoornen en de continue aanwezigheid van ruwvoer (al mist een duidelijke omschrijving hiervan). Ook is de wetenschappelijke toets positief over de eis dat kalveren de eerste zes weken melk via de speen moeten krijgen, hiermee wordt voldaan aan de zoogbehoefte. Er ontbreken echter ook een aantal belangrijke zaken zoals de aanwezigheid van ingestrooide ligplaatsen, inrichten van functiegebieden in de stal, beperking van herkomstbedrijven, beperken van

hergroeperen en weidegang. Daarnaast worden de dieren aangevoerd op een leeftijd dat er nog behoefte is aan maternale zorg. De verhoging van het minimale hemoglobinegehalte is een verbetering, maar de grens zou hoger gelegd moeten worden, aldus de wetenschappelijke toets. Ten aanzien van de ligplaatsen is in de toelichting expliciet opgenomen dat wordt ingezet op onderzoek, dit geldt ook voor ondergrond in het algemeen. Beide met als doel dat hier voor nieuwbouw tijdig rekening mee kan worden gehouden. Ten aanzien van het hergroeperen is geen maatregel opgenomen, wel is in de nota van toelichting opgenomen dat in het kader van sociaal gedrag het hergroeperen tot een minimum beperkt zou moeten worden en zou een GGP hieraan kunnen bijdragen. Ten aanzien van weidegang en maternale zorg is nu in de toelichting expliciet opgenomen wat de inzet is op deze twee thema's, waarom de gedragsbehoeften nog niet zijn aangewezen en er geen maatregel is opgenomen.

Vleesvee
Er is geen wetenschappelijke toets uitgevoerd specifiek voor vleesvee. Aangezien voor deze sector geldt dat er, net zoals in de melkveehouderij en kalverhouderij, runderen worden gehouden met dezelfde gedragsbehoeften is dit niet nodig geacht. Er is immers een AMvB rund opgesteld voor alle runderen die worden gehouden ongeacht het productiedoel (melk of vlees).

Pluimvee (leghennen, opfoklegkippen, vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren)
De wetenschappelijke toets is positief over het volledige kooiverbod en het uitfaseren van ingrepen zoals de snavelbehandeling en de ingreep aan de achterste teen bij hanen. Tegelijk concluderen de onderzoekers dat de AMvB maar in beperkte mate tegemoetkomt aan de randvoorwaarden die nodig zijn om pluimvee met intacte snavels dierwaardig te houden. De extra ruimte per dier is zeer beperkt, dit heeft direct te maken met de grote economische impact die een verlaging van de bezetting met zich meebrengt. Op basis van de wetenschappelijke toets is hier dan ook geen verruiming aangebracht.

De eisen voor strooisel, omgevingsverrijking en natuurlijke opfok zijn niet concreet genoeg, aldus de wetenschappelijke toets. Hier is bewust geen verdere invulling aan gegeven omdat er gekozen is voor doelvoorschriften. Voor strooisel en omgevingsverrijking kan de invulling via GGP's worden vormgegeven. Ten aanzien van natuurlijke opfok is geen maatregel opgenomen, omdat hiervoor nog geen systemen bekend zijn en er nog fundamenteel onderzoek naar moet worden gedaan.

Ook wijst de wetenschappelijke toets op het feit dat de verplichting tot het bieden van een (minimaal overdekte) uitloop ontbreekt. Het klopt dat er geen verplichting tot (overdekte) uitloop is opgenomen. De redenen daarvoor zijn nu expliciet beschreven.

Voor vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren geldt, aldus de wetenschappelijke toets, dat voor het gebruik van trager groeiende rassen, extra ruimte en schuilmogelijkheden onvoldoende zijn geborgd, terwijl dit essentieel is om welzijnsproblemen zoals pikkerij, veerschade en ongewenst seksueel gedrag te voorkomen. Er zijn op dit punt geen aanpassingen in de AMvB zelf gedaan, wel is de omschrijving in de toelichting verduidelijkt.

11. Voorhangprocedure

Op grond van artikel 10.10, eerste en derde lid, van de Wet dieren, wordt een voordracht van een krachtens artikel 2.2, tiende lid en twaalfde lid, 2.3a, eerste en derde lid, 2.5, tweede lid, en artikel 2.8, tweede lid, van die wet vast te stellen algemene maatregel van bestuur niet eerder gedaan dan vier weken nadat het ontwerp aan beide kamers der Staten-Generaal is overgelegd. Op grond van artikel 10.10, derde lid, vindt de overlegging van een ontwerp van een algemene maatregel van bestuur krachtens artikel 2.3a niet later plaats dan één jaar na de inwerkingtreding van de Wet van 29 mei 2024 houdende wijziging van de Wet dieren in verband met actualisering van de diergezondheidsregels en enkele technische aanpassingen (Stb. 2024, 160). Dat is 1 juli 2025. Zoals eerder benoemd is deze deadline niet gehaald. Met het oog op deze voorhangprocedure is bij

de brief van 11 september 2026 de ontwerp-AMvB aan de Tweede Kamer en Eerste Kamer toegezonden.

p.m. resultaten voorhang beschrijven.

12. Notificatie

Omdat het besluit technische maatregelen bevat, wordt de ontwerp-AMvB bij de Europese Commissie genotificeerd in het kader van richtlijn (EU) 2015/1535.

p.m. uitkomst notificatie.

Daarnaast moet op grond van de volgende artikelen van de genoemde Europese richtlijnen de Europese Commissie in kennis worden gesteld van in deze ontwerp-AMvB opgenomen maatregelen voor landbouwhuisdieren, legkippen, kalveren en varkens: artikel 10, tweede lid, van richtlijn 98/58 (Landbouwhuisdieren)[29], artikel 13, tweede lid, van richtlijn 1999/74 (Legkippenrichtlijn)[30], artikel 11 van richtlijn 2008/119 (Kalverrichtlijn)[31] en artikel 12 van richtlijn 2008/120 (Varkensrichtlijn)[32].

13. Overgangsrecht en inwerkingtreding

Overgangsrecht
Voor sommige voorschriften geldt dat zij direct na inwerkingtreding gaan gelden voor nieuw te bouwen stallen, maar nog niet voor bestaande stallen omdat daarvoor overgangsrecht geldt. Waar dat het geval is, is steeds aan het desbetreffende artikel overgangsrecht voor bestaande stallen toegevoegd. Het direct plaatsen van het overgangsrecht bij het voorschrift is de meest inzichtelijke manier voor degenen tot wie de bepaling zich richt en komt ook al meer voor in het Bhd. Daarom is afgezien van het groeperen van overgangsrecht in een apart voorschrift. Daar waar relevant wordt er bij de specifieke maatregelen ook nog ingegaan op overgangsrecht.

Inwerkingtreding
De regels in de AMvB zijn gericht op bewerkstelligen van dierwaardige veehouderij in 2040. In de periode naar 2040 toe zullen de regels op verschillende vaste data in werking treden. Een deel van de regels zal op 1 januari 2028in werking treden. Een ander deel van de regels zal in 2030en 2035 in werking treden. Daarnaast zal de inwerkingtreding van een aantal voorschriften op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip in werking treden. Dit is geregeld in artikel IX. Voor deze maatregelen is wel een voorgenomen moment in deze toelichting opgenomen, waarnaartoe wordt gewerkt om deze in werking te laten treden (2040).

Het uitgangspunt van deze AMvB is om waar mogelijk maatregelen zo snel mogelijk in werking te laten treden en dit in samenhang te laten gebeuren met andere opgaves op het boerenerf (zoals maatregelen voor klimaat). Tegelijkertijd moet het voor veehouders haalbaar worden om aan maatregelen te voldoen. Hier is bij de inwerkingtreding rekening mee gehouden. De AMvB kent daardoor verschillende momenten van inwerkingtreding tot 2040. De eerste maatregelen treden in werking per 2028 en 2030. Hierbij gaat het om twee soorten maatregelen. Allereerst treden maatregelen in werking voor alle veehouders, en gaat het om maatregelen met een relatief beperkte impact, bijvoorbeeld managementmaatregelen. Daarnaast treden in 2030 voor nieuw te bouwen stallen en (grootschalige) verbouw een reeks maatregelen in werking. Dit zijn vooral maatregelen die vragen om stalaanpassingen. Deze treden dan in werking om de bouw richting

[29] Richtlijn 98/58/EG van de Raad van 20 juli 1998 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren Publicatieblad Nr. L 221 van 08/08/1998.
[30] Richtlijn 1999/74/EG van de Raad van 19 juli 1999 tot vaststelling van minimumnormen voor de bescherming van legkippen PB L 203 van 3.8.1999.
[31] Richtlijn 2008/119/EG van de Raad van 18 december 2008 tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van kalveren PB L 10 van 15.1.2009.
[32] Richtlijn 2008/120/EG van de Raad van 18 december 2008 tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van varkens PB L 47.

toekomstbestendige stallen in gang te zetten, aan te sluiten bij de investeringsruimte van veehouders en te voorkomen dat er komende jaren stallen worden gebouwd die niet aan toekomstige dierenwelzijnsregelgeving voldoen. Op deze manier is er ook aansluiting bij het voornemen van het kabinet om tot bedrijfsspecifieke emissienormen te komen in 2035.[33] Dit zorgt voor meer duidelijkheid voor veehouders en zet een stip op de horizon. Als laatste geldt dat verboden in huisvestingssystemen, zoals een verbod op aanbindstallen of koloniekooihuisvesting, bij inwerkingtreding van de AMvB in 2028 in werking treden voor nieuwbouw, zodat er voldoende tijd is om daaraan te voldoen.

Zoals ook is toegelicht in hoofdstuk 9 over evaluatie is voor een aantal maatregelen de inwerkingtredingsdatum nog niet vastgelegd. Voorafgaande aan de inwerkingtreding daarvan vindt een evaluatie plaats op een aantal onderwerpen. Die evaluatie wordt betrokken bij de besluitvorming over de inwerkingtreding van die maatregelen. Het gaat hierbij om maatregelen voorzien in 2035 en 2040, voor zowel bestaande als nieuw te bouwen of verbouwen stallen. Zo treedt bijvoorbeeld één ligplaats per rund nog niet in werking voor bestaande stallen (voorzien in 2040, na een evaluatie), maar treedt deze maatregel wel per 2030 in werking voor nieuw- en verbouw. Wanneer op basis van alle beschikbare informatie tijdens een evaluatie wordt ingeschat dat een regel eerder in werking kan treden, kan worden gekozen voor een eerdere inwerkingtredingsdatum. Dat is het geval bij regels die relatief eenvoudig te implementeren zijn en waarbij voldaan wordt aan de randvoorwaarden. Dat is ook het geval bij regels die gericht zijn op de invulling van een open norm uit de huidige regelgeving. Het is uiteindelijk steeds de bewindspersoon van LVVN die bepaalt of en wanneer een maatregel in werking treedt.

De informatie uit die evaluaties wordt betrokken bij de vraag of maatregelen per voorgenomen datum daadwerkelijk in werking kunnen treden. Die informatie kan er ook toe leiden dat voor maatregelen een later inwerkingtredingsmoment wordt bepaald dan nu is voorgenomen, nog geen inwerkingtredingsmoment wordt bepaald of dat maatregelen inhoudelijk worden aangepast.
Met het opnemen van zowel de regels voor de korte als de langere termijn om dierwaardige veehouderij te bewerkstelligen, wordt zoveel mogelijk duidelijkheid geboden aan de veehouders, marktpartijen en overige relevante partijen over wat de eisen voor dierenwelzijn in de veehouderij worden. Hierbij is ook de motie van D66 betrokken, die vraagt om "in het kader van de genoemde wetswijziging heldere en ambitieuze tussendoelen uit te werken met jaartallen op basis van wetenschappelijke inzichten."[34]

De gefaseerde inwerkingtreding van de AMvB geeft extra tijd voor veehouders om een investeringsplan te maken, voor de dierlijke ketens om in die overgangsperiode nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen, en om de impact op emissies wetenschappelijk te onderbouwen en de daarbij benodigde maatregelen om negatieve effecten te voorkomen, verminderen of weg te nemen te treffen. Regels met grote impact zijn er daarom op gericht om niet eerder dan in 2040 in werking te treden. In voorkomende gevallen kunnen regels op een jaartal na 2040 in werking treden als dat noodzakelijk blijkt voor het terugverdienen van investeringen of worden ze in deze AMvB nog niet voorzien van een inwerkingtredingsdatum. Het nadeel van de gefaseerde inwerkingtreding en lange tijdspanne is dat de AMvB nog niet voor alle maatregelen vastlegt of, en wanneer die van kracht worden. Het risico hiervan is dat veehouders soms mogelijk nog jaren moeten wachten op meer duidelijkheid en veehouders om deze reden nog niet de investeringen doen die nodig zijn richting een dierwaardige veehouderij. Tegelijktijdig voorkomt deze inwerkingtreding dat veehouders aan het onmogelijke worden gehouden.

[33] Kamerstuk 28286-1478.
[34] Motie De Groot (D66), Kamerstuk 28286-1306.

DEEL B – artikelsgewijze toelichting

VARKENS

1. Algemeen

Achtergrondinformatie varkenshouderij

Het aantal varkensbedrijven is de afgelopen tien jaar sterk gedaald van 5.918 bedrijven in 2012 naar 2.508 bedrijven in 2025. Het aantal varkens is in die periode gedaald van 12,2 naar 9,8 miljoen. Het grootste deel van de Nederlandse vleesvarkens wordt onder gangbare omstandigheden gehouden (kwaliteitsborging varkenssector, IKB). Ongeveer 25% van de dieren wordt in een concept dat voldoet aan de criteria van het Beter Leven Keurmerk (BLk) één ster gehouden. De 25% is inclusief biologisch of 3 sterren BLk. In Nederland is geen varkenshouderij met 2 sterren BLk.

De Nederlandse varkenssector heeft een ruime zelfvoorzieningsgraad. Volgens cijfers voor 2024 bedroeg deze 283%, wat betekent dat Nederland bijna driemaal zoveel produceert als binnenlands wordt geconsumeerd. Daardoor wordt ongeveer twee derde van de productie afgezet op buitenlandse markten. De export bestaat uit biggen, vleesvarkens voor de slacht, fokvarkens en varkensvlees. Daar tegenover staat ook import van varkens en varkensproducten uit andere EU-lidstaten.

De internationale varkensvleesmarkt is sterk prijsgedreven. Dit bemoeilijkt de afzet van vlees dat op een meer welzijnsvriendelijke wijze geproduceerd is, vanwege de hogere kostprijs van dit vlees. De afgelopen jaren zijn in diverse Europese landen, waaronder Duitsland (Initiative Tierwohl), marktprogramma's van de grond gekomen op basis van bovenwettelijke standaarden.

De varkenssector, verenigd in de ketenbrede Coalitie Vitale Varkenshouderij (CoViVa), werkt sinds 2019 aan een integraal duurzame en toekomstbestendige varkenshouderij die zich via Holland Varken als centraal kwaliteitslabel en borgingsysteem internationaal kan onderscheiden. Een van de pijlers van het programma Vitale Varkenshouderij van CoViVa richt zich op gezonde varkens in een diervriendelijke houderij. CoViVa wil dit doel bereiken door de ontwikkeling van een integrale benchmark gericht op de aanpak van o.a. zorg voor jonge dieren, praktijkgerichte afbouw van fysieke ingrepen en de aanpak van bedrijfsgebonden dierziekten. De aanpak via deze benchmark zal geborgd worden via het kwaliteitssysteem Holland Varken. De huidige nationale minimumnormen voor dierenwelzijn in de varkenssector zijn vastgelegd in regelgeving in het Bhd. Deze stijgen op enkele belangrijke onderdelen uit boven de EU-minimumnormen die zijn vastgelegd in Richtlijn 2008/120/EG tot vaststelling van minimumnormen ter bescherming van varkens. Zo zijn onder andere de bestaande minimumoppervlaktenormen voor biggen en vleesvarkens, afhankelijk van de gewichtsklassen, gemiddeld zo'n 20 - 25% hoger dan de EU-minimumnormen, en worden zeugen en gelten in groepen gehouden vanaf vier dagen (en niet vanaf vier weken, conform de EU-norm) na het dekken tot één week voor de verwachte werpdatum. Daarnaast zijn in de private kwaliteitssystemen in de sector aanvullende welzijnsnormen opgenomen. Met ingang van 1 januari 2027 worden deze normen geborgd binnen het kwaliteitssysteem Holland Varken. Zo dienen varkenshouders die aangesloten zijn bij deze systemen jaarlijks een welzijnscheck uit te voeren. Deze welzijnscheck geeft de houder inzicht in onder ander de risicofactoren die op het bedrijf voorkomen die de kans op staartbijtgedrag vergroten, en helpt de varkenshouder om bedrijfsspecifieke aanpassingen te doen om het dierenwelzijn en de diergezondheid te verbeteren.

Afbakening diercategorieën varkens

In deze toelichting worden de gedragsbehoeften en verplichtingen toegelicht voor varkens. In artikel 1.1, tweede lid Bhd is een definitie van "varken" opgenomen. Een varken is een "varken dat kennelijk wordt gehouden voor de fokkerij of voor de mesterij."

In deze AMvB worden regels gesteld voor de volgende diersubcategorieën: 1) Zeugen; 2) Gelten; 3) Biggen; 4) Gespeende biggen; en 5) Vleesvarkens.

Gedragsbehoeften

1. Afbakening gedragsbehoeften
In deze AMvB worden gedragsbehoeften en bijbehorende maatregelen voor varkens aangewezen. Voor varkens is vanuit de wetenschap bekend dat de gedragsbehoeften van varkens bestaan uit: rustgedrag, eet- en drinkgedrag, mest- en urineergedrag, zelfverzorgingsgedrag, exploratiegedrag, veiligheid, beweging, (geven en ontvangen van) maternaal gedrag, gezondheid, sociaal gedrag (contact met soortgenoten en synchronisatie van gedrag), thermoregulatie, seksueel gedrag en reproductie.

In deze AMvB zijn bovengenoemde gedragsbehoeften aangewezen met uitzondering van seksueel gedrag en reproductie. Er is nog onvoldoende wetenschappelijke kennis over mogelijke effecten op het welzijn van het niet of onvoldoende kunnen uitoefenen van seksueel gedrag bij varkens. Daarbij geeft EFSA aan dat het onvermogen om seksueel gedrag te uiten niet geïdentificeerd wordt als een relevant gevolg voor het welzijn van varkens, omdat het gedurende een korte periode wordt ervaren. Reproductie kan gezien worden als een afgeleide van het kunnen uitoefenen van seksueel gedrag en maternaal gedrag.

2. Welke maatregelen geven invulling aan welke gedragsbehoeften?
Met het uitvoeren van de hierna genoemde maatregelen uit de AMvB wordt tegemoetgekomen aan de aangewezen gedragsbehoeften van varkens.

Varkens hebben een sterke behoefte om gelijktijdig met soortgenoten te *rusten* op een comfortabele, schone en droge ligplaats. Verstoring door onrust, concurrentie of een ongunstig stalklimaat kan deze behoefte belemmeren. Om deze reden bevat deze AMvB maatregelen die bijdragen aan een geschikte rustomgeving. Deze gedragsbehoefte wordt ondersteund door het thermoregulatieplan, toetreding van daglicht, maximumnormen voor gasconcentraties, het voorkomen van concurrentie om voer- en drinkwaterplaatsen, deels dichte vloeren voor gespeende varkens, functiegebieden, vrijloopkraamhokken en het verlagen van de bezettingsgraad voor vleesvarkens.

Varkens besteden van nature een aanzienlijk deel van de dag aan *eet- en drinkgedrag*, zoals bijvoorbeeld aan foerageren. Daarbij hebben zij er behoefte aan om zonder verstoring van soortgenoten te kunnen eten en drinken. Ook draagt een goede toegang tot voer en water bij aan gezondheid en welzijn. Naast de reeds bestaande bepalingen in het Bhd wordt deze gedragsbehoefte ondersteund door het voorkomen van concurrentie om voer- en drinkwaterplaatsen, functiegebieden, verhoging van de minimale speenleeftijd, het aanbieden van voer en water aan biggen vanaf een leeftijd van zeven dagen en permanente beschikbaarheid van ruwvoer voor gelten en drachtige zeugen.

Varkens zijn zindelijke dieren die hun lig- en eetplaats bij voorkeur schoonhouden. Zij hebben daarom behoefte aan een afzonderlijke plaats voor *mesten en urineren*. Deze gedragsbehoefte wordt ondersteund door de inrichting van functiegebieden en deels dichte vloeren voor gespeende varkens.

Varkens besteden aandacht aan *zelfverzorging* van hun huid en lichaam. Zij schuren zich onder meer om jeuk te verminderen en huidirritaties tegen te gaan. Deze gedragsbehoefte wordt ingevuld door de verplichting een voorziening aan te bieden waartegen het varken zich kan schuren.

Varkens hebben een behoefte aan *exploreren* en zijn van nature sterk gemotiveerd om hun omgeving te onderzoeken, te manipuleren en te wroeten. Wanneer hiervoor onvoldoende mogelijkheden aanwezig zijn, kan frustratie ontstaan en neemt het risico op ongewenst gedrag toe. Deze gedragsbehoefte wordt ondersteund door de reeds bestaande verplichting tot het aanbieden van eetbaar en wroetbaar hokverrijkingsmateriaal en wordt verder ingevuld door deels dichte vloeren voor gespeende varkens en de inrichting van functiegebieden.

Varkens hebben behoefte aan *veiligheid*, en dus aan een omgeving waarin angst, stress, pijn en verwondingen zoveel mogelijk worden voorkomen. Een voorspelbare omgeving met voldoende mogelijkheden om belangrijke gedragingen uit te voeren draagt hieraan bij. Naast de reeds bestaande bepalingen in het Bhd wordt deze gedragsbehoefte ondersteund door het voorkomen van concurrentie om voer- en drinkwaterplaatsen en het inrichten van duidelijke functiegebieden.

Varkens hebben behoefte aan voldoende ruimte om zich vrij te kunnen verplaatsen, soortgenoten te passeren en verschillende activiteiten uit te voeren, oftewel aan *beweging*. Bewegingsvrijheid draagt tevens bij aan het kunnen uitvoeren van andere gedragingen, zoals exploreren, rusten en sociaal contact. Deze gedragsbehoefte wordt ondersteund door het verlagen van de bezettingsgraad voor vleesvarkens, door functiegebieden en door huisvesting van kraamzeugen in hokken waarin zij zich vrij kunnen bewegen.

Rond het werpen en tijdens de zoogperiode hebben zeugen een sterke behoefte om *maternaal gedrag* uit te voeren, waaronder nestbouw, verzorging van de biggen en sociaal contact met hun nakomelingen. Ook de biggen hebben belang bij een geleidelijke overgang naar zelfstandigheid. Deze gedragsbehoefte wordt ondersteund door verhoging van de speenleeftijd, vrijloopkraamhokken, het aanbieden van vast voer aan biggen vanaf een leeftijd van één week en de beschikbaarheid van voldoende en adequaat nestmateriaal.

Varkens hebben behoefte aan omstandigheden die bijdragen aan het behoud van een goede *gezondheid* en het voorkomen van ziekte, letsel en pijn. Veel factoren die welzijn beïnvloeden hebben tevens gevolgen voor de gezondheid. Deze gedragsbehoefte wordt ondersteund door maximumnormen voor gasconcentraties, het voorkomen van concurrentie om voer- en drinkwaterplaatsen, deels dichte vloeren voor gespeende varkens, functiegebieden, verhoging van de speenleeftijd, vrijloopkraamhokken, permanente beschikbaarheid van ruwvoer voor drachtige gelten en zeugen, verlaging van de bezettingsgraad voor vleesvarkens en pijnstilling bij het couperen van staarten zolang deze ingreep nog onder voorwaarden is toegestaan.

Varkens zijn sociale dieren, die *sociaal gedrag* vertonen door activiteiten zoals rusten, eten en exploreren bij voorkeur gelijktijdig uit te voeren. Een stabiele sociale omgeving vermindert stress en agressie. De maatregelen in deze AMvB zijn erop gericht sociaal synchroon gedrag mogelijk te maken en factoren die tot onrust of agressie kunnen leiden te beperken. Deze gedragsbehoefte wordt ondersteund door het voorkomen van concurrentie om voer- en drinkwaterplaatsen en functiegebieden.

Varkens hebben behoefte aan een omgeving waarin zij hun lichaamstemperatuur kunnen reguleren (*thermoregulatie*). Omdat varkens slechts beperkt kunnen zweten, zijn zij gevoelig voor zowel hitte- als koudestress. Varkens passen hun gedrag aan de omgevingstemperatuur aan door bijvoorbeeld hun ligplaats te kiezen of hun activiteit te veranderen. Om varkens in staat te stellen adequaat te thermoreguleren, bevat deze AMvB maatregelen gericht op het stalklimaat en de inrichting van het verblijf. Deze gedragsbehoefte wordt ondersteund door het thermoregulatieplan, maximumnormen voor gasconcentraties, deels dichte vloeren voor gespeende varkens, functiegebieden en het verlagen van de bezettingsgraad voor vleesvarkens.

Varkens hebben behoefte aan schone lucht van goede kwaliteit om normaal te kunnen ademhalen (*respiratie*). Een verhoogde concentratie van schadelijke gassen, zoals ammoniak en koolstofdioxide (CO_2), kan leiden tot irritatie van de luchtwegen, gezondheidsproblemen en

verminderd welzijn. Een goed stalklimaat draagt daarom bij aan een goede ademhalingsfunctie en voorkomt luchtwegproblemen. Deze gedragsbehoefte wordt ondersteund door het thermoregulatieplan en de maximumnormen voor gasconcentraties van ammoniak en CO_2 in de stal.

Niet opgenomen maatregelen specifiek voor varkens

Aanpassing huisvesting drachtige zeugen

Sinds 2013 is het verplicht om gelten en dragende zeugen in groepshuisvesting te houden. Voor die tijd werden deze dieren individueel gehuisvest in zogenaamde voerligboxen. Vanaf 2013 is het toegestaan om deze voerligboxen te gebruiken, mits de zeug de voerligbox uit kan en ze gebruik kan maken van de ruimte achter de voerligbox. Zo is de groepshuisvesting "voerligboxen met uitloop" ontstaan. Een nadeel van dit systeem is dat de breedte van de "de uitloop" beperkt is, waardoor de zeugen niet gezamenlijk kunnen liggen. Daarom blijven varkens in dit systeem veelal liggen in de voerligbox. Varkens zijn sociale dieren en liggen bij voorkeur samen bij elkaar. Daarmee geeft dit systeem onvoldoende invulling aan het rustgedrag.
Overwogen is om een traject voor het uitfaseren van dit huisvestingsysteem op te nemen in de AMvB. Daarvan is afgezien omdat er geen alternatief huisvestingsysteem lijkt te zijn dat optimaal scoort op de relevante dierenwelzijn- en diergezondheidsaspecten en werkbaarheid in de agrarische praktijk.[10] Daarom is onderzoek uitgezet naar ontwikkeling van duurzame huisvestingsystemen voor drachtige zeugen waarbij het dier centraal wordt gesteld conform het model van de zes leidende principes voor een dierwaardige veehouderij van de RDA. Daarbij wordt ingezet op het identificeren en meetbaar maken van positieve aspecten van het welzijn van de zeugen, zodat deze aspecten kunnen worden meegenomen bij het (her)ontwerp van een nieuw dierwaardig huisvestingsysteem voor drachtige zeugen. Dit onderzoek maakt onder andere onderdeel uit van het publiek-privaat onderzoeksprogramma Vitale Varkenshouderij dat loopt van 2025 tot en met 2028. Mede op basis van de uitkomsten van dit onderzoek, kan worden bezien welk ontwerp van een huisvestingsysteem voor drachtige zeugen aan de eisen voor een dierwaardige veehouderij voldoet.

Buitenuitloop

In de AMvB is geen verplichting opgenomen voor een buitenuitloop en/of weidegang. De keuze om dit niet te doen is gemaakt op basis van verschillende onderliggende overwegingen. Uitloop en weidegang kunnen bijdragen aan het verbeteren van het dierenwelzijn en stelt de dieren beter in staat om te voorzien in diverse gedragsbehoeften, waaronder exploratiegedrag en beweging. Echter is er, zoals de dierinhoudelijke toets (DIT) stelt, momenteel onvoldoende wetenschappelijk bewijs of het buiten zijn op zichzelf een behoefte is, of dat het mogelijk is om in een binnenruimte tegemoet te komen aan de gedragsbehoeften die samenhangen met het buitenzijn. Voorbeelden van gedragsbehoeften die samenhangen met het buitenzijn, en die door de dieren mogelijk ook in voldoende mate in een binnenruimte kunnen worden gerealiseerd, zijn bijvoorbeeld exploratiegedrag door het verstrekken van adequaat en voldoende verrijkingsmateriaal of het extra faciliteren van thermoregulatiegedrag door bijvoorbeeld een "varkensdouche" te installeren. Ook is meegewogen dat buitenvarkens een groter risico hebben op het krijgen van endoparasitaire infecties, die in bepaalde gevallen tevens kunnen leiden tot risico's voor de voedselveiligheid. Bij de afweging is tevens rekening gehouden met de effecten voor het milieu. Het verplichten van een buitenuitloop zou tot verhoging van bijvoorbeeld emissies van ammoniak leiden. Tot slot is rekening gehouden met de uitvoerbaarheid en proportionaliteit van deze maatregel. Voor veel bedrijven zal het lastig zijn om een buitenuitloop te realiseren, vanwege onder andere de grond die hiervoor nodig is. Maar ook omdat de mogelijkheid om hier een vergunning voor te krijgen, gelet op het risico van stijging van emissies naar het milieu in de praktijk, zeer beperkt zullen zijn.

Castreren van beerbiggen

Het huidige Besluit diergeneeskundigen wijst het onvruchtbaar maken van mannelijke varkens (castreren) aan als toegestane ingreep, mits de ingreep op andere wijze plaatsvindt dan door het scheuren van weefsel, de ingreep onder anesthesie en langdurige analgesie wordt uitgevoerd en het dier ouder is dan zeven dagen. Daarnaast is aanvullend in de private kwaliteitssystemen van de sector de verplichting opgenomen dat castratie bij biggen jonger dan zeven dagen alleen onder anesthesie en analgesie mag plaatsvinden.
De reden dat deze ingreep in de conventionele varkenshouderij wordt uitgevoerd is niet vanwege het houderijsysteem, maar om aan de marktvraag van voornamelijk buitenlandse afnemers te kunnen voldoen. Het vlees van niet-gecastreerde beren kan een onaangename geur hebben ("berengeur"). Om dit te voorkomen en daarmee aan de vraag van de markt te voldoen, kan worden besloten om beerbiggen te castreren.

In Nederland worden beerbiggen uit de conventionele varkenshouderij bestemd voor de Nederlandse markt echter al meer dan tien jaar niet meer gecastreerd. De sector is in overleg met de Nederlandse retail erin geslaagd om karkassen met berengeur in de slachtlijn te detecteren en apart te verwerken en af te zetten. Deze ketensamenwerking heeft ertoe geleid dat circa 60% van de beerbiggen in Nederland niet meer wordt gecastreerd.

Toename van acceptatie van vlees van intacte (niet-gecastreerde) beren door buitenlandse afnemers kan ertoe leiden dat het aandeel intacte beren verder zal toenemen.

Deze AMvB stelt regels aan de wijze waarop dieren worden gehouden en aan het houderijsysteem. De voorschriften voor ingrepen in deze AMvB zien daarom op ingrepen die rechtstreeks verband houden met het houderijsysteem. De castratie van beerbiggen in de conventionele houderij wordt niet uitgevoerd omdat dit noodzakelijk is om de dieren binnen het houderijsysteem te kunnen houden, maar met name om aan de marktvraag van voornamelijk buitenlandse afnemers te voldoen. Om die reden is in deze AMvB geen voorschrift opgenomen om de castratie van beerbiggen uit te faseren.

Het overheidsbeleid blijft gericht op het uitfaseren van ingrepen, inclusief de castratie van beerbiggen. De komende jaren zal worden bezien op welke wijze verdere stappen kunnen worden gezet om de afzet van vlees van niet-gecastreerde beren te vergroten, zodat het castreren in de conventionele varkenshouderij verder kan worden uitgefaseerd. De beerbiggen in marktconcepten waarbij de varkens op latere – geslachtsrijpe - leeftijd worden geslacht (zoals in de biologische varkenshouderij), worden veelal wel gecastreerd om beergedrag of agressief gedrag te voorkomen, en de kwaliteit van het vlees te kunnen handhaven. Castratie bij biologische varkens is in de EU, dus ook in Nederland om deze reden toegestaan op grond van de Europese Verordening inzake biologische productie (Verordening (EU) 2018/848).

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat beren in het algemeen efficiënter omgaan met het voer dan biggen. Daarom is het de verwachting dat bij het stoppen met castreren de emissies van ammoniak, methaan en geur enigszins zullen worden gereduceerd. Door de beren kan er, bij gemengd opleggen, meer onrust ontstaan in het hok. Dat kan tot enigszins hogere fijnstofemissies leiden.

2. Maatregelen specifiek voor varkens

Thermoregulatieplan (alle diersoorten)

Mede vanwege de steeds warmer wordende zomers, is aandacht en actie voor het voorkómen en beperken van hittestress van groot belang voor het welzijn van dieren. In april van 2022 is daarom het plan van aanpak voor hittestress bij landbouwhuisdieren naar de Tweede Kamer gestuurd.[35] Via dit plan werkt het ministerie van LVVN met de NVWA en sectorpartijen samen aan het voorkomen van hittestress bij landbouwhuisdieren. Mede door het plan van aanpak, waar ook communicatie een belangrijk onderdeel van uitmaakt, is er steeds meer bewustwording ontstaan over hittestress bij landbouwhuisdieren en manieren om dit te beperken.

[35] Kamerstuk 28286-1255.

Om nog een stap te zetten op dit onderwerp, en het te verbreden naar koudestress, is in de AMvB de verplichting opgenomen dat een houder een thermoregulatieplan dient te hebben waarin maatregelen zijn opgenomen ter voorkoming van hitte- en koudestress. Het doel van de verplichting is dat de veehouder zich bewust is van periodes waarin dieren hitte- of koudestress kunnen ervaren en dat hiervoor bedrijfsspecifiek handelingsperspectief op papier staat. Het plan beschrijft hoe het beste te handelen in voorbereiding op- en tijdens warme en koude periodes zodat de dieren de mogelijkheid hebben zich hierop aan te passen om hitte- en koudestress tot een minimum te beperken.

Aangezien zowel hitte- als koudestress kan leiden tot gezondheidsproblemen wordt het onderwerp vastgelegd in het bedrijfsgezondheidsplan (BGP) als bedoeld in artikel 1.28 Bhd (waarvan de eisen aan inhoud zijn vastgelegd in artikel 5.14 Regeling diergeneeskundigen). De veehouder is er ten principale zelf voor verantwoordelijk dat deze een thermoregulatieplan heeft. Het plan hoeft niet door de (bedrijfs)dierenarts te worden opgesteld, dit kan ook door een externe deskundige partij worden gemaakt.

In het thermoregulatieplan zijn de maatregelen opgenomen die een veehouder neemt om hitte- dan wel koudestress zo veel mogelijk te voorkomen. Welke maatregelen nodig en mogelijk zijn is bedrijfs- en diersoortafhankelijk. Het gaat daarbij om zowel managementmaatregelen als eventuele aanpassingen in de stal of in de wei. Denk hierbij bijvoorbeeld aan aanpassingen in voer- en watergift en maatregelen die het klimaat in de stal reguleren (zoals ventilatoren, verwarming of warmtelampen), maar ook bijvoorbeeld aan het toepassen van kalverdekjes of een schaduwplek in de weide. In het plan is daarnaast in ieder geval vastgelegd in welke situaties met betrekking tot temperatuur, luchtvochtigheid en THI-index het thermoregulatieplan van toepassing is. Dit zal, net als de maatregelen, per diersoort- en leeftijdscategorie verschillen. Bij het opstellen van een dergelijk plan kan ten aanzien van hittestress bijvoorbeeld gebruik gemaakt worden de website van de gezondheidsdienst voor dieren (Hittestress Check & Advies).[36]

Deze maatregel treedt in 2028 in werking voor alle houders van dieren waarvoor een bedrijfsgezondheidsplan verplicht is gesteld.

De toezichthouder zal controleren op de aanwezigheid van een plan. Daarnaast houdt de toezichthouder toezicht op de reeds geldende regelgeving ten aanzien van hitte- en koudestress, zoals de verplichting om dieren die niet in een gebouw worden gehouden te beschermen tegen slechte weersomstandigheden (artikel 1.6 lid 3 van het Bhd) en de norm dat de luchtcirculatie, de temperatuur en de relatieve luchtvochtigheid in de omgeving van het dier niet schadelijk mogen zijn voor het dier (artikel 2.5, lid 4 van het Bhd).

Schuurmogelijkheid

Met het permanent aanbieden van een middel waar het varken tegen aan kan schuren wordt tegemoet gekomen aan de gedragsbehoefte voor zelfverzorging. Door het schuren kan het dier zich beschermen tegen bijvoorbeeld jeuk of huidirritaties. Een schuurmogelijkheid kan o.a. bestaan uit een houten paal, een schuurborstel, een ruwe betonnen hokafscheiding of een hoekijzer. De voorziening dient passend te zijn bij de betreffende diercategorie en de leeftijd van de dieren. De voorzieningen moeten op een voor de betreffende diercategorieën goed bereikbare plaats zijn gemonteerd. Uit artikel 1.8 lid 2 Bhd volgt dat een voorziening waar het varken zich tegen aan kan schuren geen scherpe randen of uitsteeksels bevat waar het dier zich aan kan verwonden. Vanwege de verschillende bestaande typen schuurmogelijkheid is deze niet nader gespecificeerd. Een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden bij verschillende staltypen en voorbeelden van een passende verhouding tussen het aantal varkens en het aantal schuurmogelijkheden kan hierbij behulpzaam zijn.

[36] https://www.gddiergezondheid.nl/hittestress.

In de dekstal hoeft geen schuurmogelijkheid aangebracht te worden. Gelten en zeugen verblijven hier een relatief korte tijd. Daarnaast is geen schuurmogelijkheid vereist in bestaande kraamboxen. De zeug is in een kraambox tijdens de gehele kraamperiode zodanig geïmmobiliseerd dat ze geen effectief gebruik kan maken van een schuurmogelijkheid. De biggen in de kraambox kunnen zich schuren aan de beugels waar de zeug is vastgezet.

Deze maatregel treedt in werking per 2028; uitvoering van dit voorschrift vergt een relatief beperkte investering.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat de emissies uit mest (ammoniak, methaan, geur) niet beïnvloed zullen worden door het aanbieden van deze voorziening. De fijnstofemissie zal naar verwachting wel enigszins stijgen, doordat meer huidschilferdeeltjes in de lucht opgenomen zullen worden als fijnstof. Huidschilfers zijn naast mestdeeltjes de belangrijkste bron van fijnstof in varkensstallen.

Daglicht in de stal

Toetreding van daglicht is van belang zodat de varkens een natuurlijk dag en nacht ritme kunnen ervaren. Dit ritme ondersteunt het uiten van onder andere het natuurlijk rustgedrag. Daarom wordt voorgeschreven dat stallen voor varkens beschikken over voorzieningen die voldoende daglicht toelaten.

Van voldoende daglichttoetreding is sprake indien het daglicht doorlatende oppervlakte voldoet aan de hieronder opgenomen normen waarbij rekening wordt gehouden met de wijze waarop het daglicht de afdeling binnenkomt. Het vloeroppervlak betreft de oppervlakte van de afdeling inclusief voergang en werkpaden.

Bij de bepaling van het vereiste daglicht doorlatende oppervlak gelden de volgende normen:

- daglichttoetreding via de zijwand: ten minste 2% van de vloeroppervlakte;
- daglichttoetreding via het dak: ten minste 1% van de vloeroppervlakte;
- daglichttoetreding via een daglichtkoker of daglichtbuis in het dak: ten minste 0.5% van de vloeroppervlakte.

Deze differentiatie houdt rekening met verschillen in de effectiviteit van verschillende vormen van daglichttoetreding. Daglicht dat via het dak of via daglichtkokers de stal binnenkomt wordt doorgaans gelijkmatiger over de afdeling verspreid dan daglicht dat uitsluitend via zijwanden binnenkomt.

Het daglicht doorlatende oppervlak kan bestaan uit bijvoorbeeld ramen, lichtdoorlatende dakplaten, daglichtkokers of daglichtbuizen. Ook andere materialen kunnen worden toegepast, zoals melkglas, glasblokken of polycarbonaat kanaalplaten, mits deze een vergelijkbare hoeveelheid daglicht doorlaten. Bij materialen met een lagere lichttransmissie dient het daglicht doorlatende oppervlak evenredig te worden vergroot om een gelijkwaardig niveau van daglichttoetreding te realiseren.

Van 1 april tot en met 30 september mogen daglicht doorlatende oppervlakken worden gekalkt, mits voldoende daglicht de stal blijft binnentreden zodat het natuurlijke dag- en nachtritme voor de dieren waarneembaar blijft. Van 1 oktober tot en met 31 maart dienen deze oppervlakken vrij te zijn van een kalklaag.

De vloeroppervlakte omvat de oppervlakte van de stalruimte waar de varkens verblijven inclusief de voergang en/of werkpaden. Daarbij dient het lichtdoorlatend materiaal zodanig te zijn aangebracht dat het licht in de stal gelijkmatig is gespreid.

Gelet op diverse mogelijkheden om toetreding van daglicht te realiseren, en de grote diversiteit aan stalsystemen ligt het in de rede ruimte te geven aan de houders om, binnen de kaders van deze maatregel en bestaande regelgeving, zelf invulling te geven aan een passende voorziening voor daglichttoetreding. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden voor daglichttoetreding ten behoeve van een natuurlijk dag-nacht ritme behulpzaam zijn. Op grond van de Europese Richtlijn ten aanzien van minimumnormen ter

bescherming van varkens dient de lichtintensiteit in een stal bestemd voor varkens gedurende ten minste acht uur per dag ten minste 40 lux te bedragen. Deze verplichting is overgenomen in artikel 2.23 eerste lid van het Bhd. Uit onderzoek blijkt dat varkens in het rustgedeelte van het hok behoefte hebben aan een lage lichtintensiteit. Bij de uitwerking van de GGP kan hiermee rekening worden gehouden, bijvoorbeeld door voorbeelden op te nemen van stalinrichtingen waarbij binnen een afdeling verschillen in lichtintensiteit aanwezig zijn die aansluiten bij de behoeften van de dieren, mits wordt voldaan aan artikel 2.23 eerste lid van het Bhd.

Deze maatregel treedt voor nieuw te bouwen stallen per 2030 in werking en voor alle bestaande stallen is dit voorzien per 2040.Uit de economische impactanalyse van WSER/CAF blijkt dat de investeringen voor implementatie van deze verplichting relatief beperkt zijn.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan te verwachten dat de toename van daglicht geen invloed zal hebben op de emissies uit de mest (ammoniak, methaan, geur). Toetreding van daglicht kan leiden tot meer activiteit van de dieren. Hierdoor kan de fijnstofemissie enigszins toenemen.

Voorkomen van concurrentie om voer- en waterplaatsen

Onvoldoende beschikbaarheid van eet- en drinkplaatsen kan leiden tot concurrentie om voer en water. Gevolg hiervan is dat er onrust en agressie kan ontstaan in groepen varkens. Concurrentie om voer- en drinkwaterplaatsen is tevens een belangrijke risicofactor bij het ontstaan van staart- en oorbijten.

Om dit te voorkomen dient de houder toereikende maatregelen te nemen om concurrentie om voer- en waterplaatsen te voorkomen. Zodat de varkens zoveel mogelijk ongestoord kunnen eten, zonder dat ze daarbij door andere varkens worden lastiggevallen. Dit is met name van belang in die situaties, waarbij dieren beperkt worden gevoerd, zoals in de praktijk vaak het geval is bij drachtige gelten en zeugen. Deze maatregel komt daarmee tegemoet aan de gedragsbehoeften rustgedrag, eet- en drinkgedrag, veiligheid, sociaal gedrag en gezondheid.

In de regelgeving wordt bij systemen waarbij groepen varkens een of meerdere malen per dag worden gevoerd al rekening gehouden met het belang om concurrentie om voerplaatsen te voorkomen. Hiertoe is in artikel 2.25 Bhd al de verplichting opgenomen dat bij groepen varkens die niet onbeperkt (niet ad libitum) worden gevoerd, de lengte van de trog zodanig moet zijn dat alle varkens tegelijkertijd kunnen eten.

Ook bij voedersystemen waar de varkens wel ad libitum (waarbij het voer gedurende de dag vrij beschikbaar is) worden gevoerd, is het van belang dat voerconcurrentie wordt voorkomen, door onder meer – afgestemd op de omvang van de groep varkens - voldoende eetplekken in het hok aan te bieden, met een breedte die afgestemd is op de diercategorie en de omvang dan wel het gewicht van het dier, en die zich op een geschikte plek in het hok bevinden. Om concurrentie om water te voorkomen dienen er – afgestemd op de omvang van de groep varkens – voldoende drinkplaatsen aanwezig te zijn. Daarbij moeten de drinkplaatsen goed bereikbaar zijn voor de verschillende diercategorieën. Dat wil zeggen rekening houdend met de verschillende functiegebieden in het hok en zodanig gemonteerd dat de varkens vanuit een natuurlijke houding kunnen drinken. De plaatsing dient ook zo gekozen te worden dat de kans dat een (dominant) dier de toegang tot de drinkplaats belemmert, wordt beperkt. Ook dient de waterafgifte (het debiet) van het waterpunt afgestemd te zijn op de drinksnelheid van de diercategorie. Een te lage waterafgifte kan mogelijk leiden tot concurrentie, doordat varkens langer nodig hebben om te drinken, of tot een te lage waterconsumptie.

Gelet op de diversiteit aan voersystemen voor de diverse diercategorieën is hier gekozen voor een doelvoorschrift. Dit biedt de houder de mogelijkheid om nader invulling te geven aan dit voorschrift. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden voor voer- en drinkplaatsen behulpzaam zijn. In een GGP kan ook rekening worden gehouden met dagelijkse managementaspecten van de voer- en watervoorziening, zoals bijvoorbeeld het belang van regelmatige controle en onderhoud van het voersysteem, van controle van (het debiet van)

waterpunten of controle dat bij toepassing van brijvoer het voer zich verspreidt over de volledige lengte van de trog.

Dit voorschrift treedt in werking per 2030. Dit geeft de houders de tijd om aan de hand van een nog op te stellen GGP nader invulling te geven aan deze maatregel.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan te verwachten dat bij gelijke voer- en wateropname deze maatregelen naar verwachting weinig effect zullen hebben op de emissies van ammoniak, methaan, geur en fijnstof. Als deze maatregelen wel leiden tot een hogere water en/of voer verhouding dan kan de ammoniakemissie afnemen door een grotere verdunning van de mest.

Aanwijzen functiegebieden

Varkens zijn sociale dieren, die zoveel mogelijk samen activiteiten willen uitvoeren, zoals samen rusten, eten of exploreren. Daarnaast zijn het zindelijke dieren die bij voorkeur op een vaste plaats mesten en urineren om zo de ligplaats en eetplaats schoon te houden.

In deze AMvB is opgenomen dat een hok zo wordt ingericht dat het varken specifieke functiegebieden kan onderscheiden voor het uitoefenen van de gedragsbehoeften rusten, mesten en urineren, eten en exploreren. Varkens synchroniseren hun gedrag aan dat van hun soortgenoten in de groep. Ze rusten op hetzelfde moment en zijn op een ander moment van de dag veelal tegelijk actief. De functiegebieden maken synchronisatie van gedrag mogelijk; bijvoorbeeld doordat alle varkens samen kunnen rusten, dan wel liggen. Daardoor kan één functiegebied meer functies hebben. De dichte vloer dient bijvoorbeeld als ligplek tijdens rustmomenten en kan dienen als plek om te exploreren tijdens actieve momenten.

De positionering van de functiegebieden dient zodanig te zijn dat er in het hok logische looplijnen zijn, zodat bijvoorbeeld een varken dat gaat mesten de rustende varkens niet onnodig verstoort. Dit draagt bij aan het voorkomen van stress en agressie, en draagt daarmee bij aan de gedragsbehoefte voor veiligheid en sociaal gedrag. Daarnaast draagt een duidelijk functiegebied voor mesten en urineren bij aan sturing van het mest- en urineergedrag van de varkens. Dat wil zeggen dat de varkens mesten en urineren in het mestgedeelte van het hok. Hierdoor wordt het mogelijk om aanvullende maatregelen te nemen om vorming van ammoniak te beperken en daarmee het stalklimaat te verbeteren. Daarbij wordt hiermee bevuiling met mest en urine van de rest van het hok voorkomen. Deze hokbevuiling kan een negatief effect hebben op diergezondheid en op het stalklimaat.

Bij systemen waarbij de varkens gelijktijdig gevoerd worden aan een lange trog kan het functiegebied eten deels overlappen met het functiegebied rusten. Daarnaast kan de oppervlakte voor het functiegebied exploreren deels overlappen met het functiegebied voor eten en drinken.

De verplichting geldt niet voor dekstallen, waar zeugen individueel worden gehouden voor inseminatie. De beschikbare ruimte in deze stallen is beperkt, waardoor het niet mogelijk is om de ruimte in te richten in functiegebieden. Dit is een doelvoorschrift. Gelet op de diversiteit aan hokken en aan de inrichting van deze hokken voor de diverse diercategorieën is het niet mogelijk om middels eenduidige regels voor te schrijven hoe indeling van hokken in functiegebieden gerealiseerd dient te worden. Daarbij ontbreekt het nog aan kennis over hoe een hok het beste kan worden ingericht in functiegebieden die in de praktijk tegemoet komen aan de diverse gedragsbehoeften van de varkens. Nader onderzoek is nodig om deze kennisbehoefte in te vullen.

Gelet op bovenstaande en de verwachte ontwikkelingen in de praktijk ligt het in de rede ruimte te laten aan houders om deze verplichting invulling te geven. Zodra meer kennis beschikbaar komt, kan deze worden benut bij de verdere ontwikkeling van praktijkoplossingen. Een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden van de indeling van verblijven in functiegebieden voor verschillende diercategorieën kan daarbij behulpzaam zijn.

Voor het realiseren van een duidelijke indeling in functiegebieden zal veelal nieuwbouw nodig zijn. Zeker als dit gepaard gaat met andere aanpassingen, bijvoorbeeld die nodig zijn om het stalklimaat te verbeteren of de overgang naar vrijloopkraamhokken te realiseren.

Omdat eerst nader onderzoek vereist is voor een adequate implementatie van deze verplichting en veelal nieuwbouw nodig is, is voorzien dat deze verplichting voor nieuwbouw per 2030 in werking treedt. Tevens is voorzien dat de maatregel om alle varkens te huisvesten in een verblijf met duidelijk gescheiden functiegebieden in 2040 in werking treedt. Vanwege het belang van functiegebieden voor het kunnen uitvoeren van verschillende gedragsbehoeften en de voorgenomen inwerkingtreding voor nieuwbouw per 2030, dient het benodigde onderzoek tijdig te worden opgestart. Daarom zal in 2028 worden geëvalueerd of er inmiddels voldoende kennis beschikbaar is over de wijze waarop functiegebieden in de praktijk kunnen worden ingericht om tegemoet te komen aan de gedragsbehoeften van varkens. Indien uit de evaluatie blijkt dat de benodigde kennis voor een adequate implementatie nog onvoldoende beschikbaar is, zal worden bezien of aanpassing van het tijdpad voor inwerkingtreding noodzakelijk is.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat een goede hokinrichting met duidelijke functiegebieden van belang is om bevuiling van de dichte vloer te voorkomen. Als functiegebieden niet goed zijn gescheiden of het hok anderszins niet goed is ingericht of de juiste lay-out heeft, kan er veel hokbevuiling optreden. De ammoniakemissie zal daardoor stijgen. De methaanemissie zal naar verwachting niet beïnvloed worden door deze maatregel. Zoals geldt voor de ammoniakemissie kan de geuremissie ook sterk stijgen bij vervuilde hokken. Hokbevuiling kan ook een hogere fijnstofemissie geven. Door de bevuiling drogen feces op, zowel op de vloer als op de varkens zelf. Hierdoor kunnen fijne mestdeeltjes als fijnstof in de lucht worden opgenomen. Hokken met een goede lay-out en scheiding van functiegebieden is een randvoorwaarde voor emissiearme stallen.

Geen schadelijk stalklimaat

Artikel 2.5 lid 4 van het huidige Bhd bepaalt onder meer dat de gasconcentraties in de omgeving van het dier niet schadelijk mogen zijn voor het dier. Dit is een open norm die onvoldoende duidelijkheid biedt voor de varkenshouder over wat hij moet doen om de norm na te leven, omdat onvoldoende duidelijk is wanneer gasconcentraties schadelijk zijn voor het dier. Dit maakt de norm ook lastig handhaafbaar. Invulling van deze open norm is wenselijk om duidelijkheid te bieden wanneer bepaalde gasconcentraties in de stal schadelijk kunnen zijn voor het varken.

Een slechte luchtkwaliteit in de stal kan een negatief effect hebben op het welzijn en de gezondheid van de varkens. Zo kan een slechte luchtkwaliteit in de stal het varken meer vatbaar maken voor longaandoeningen, is het een risicofactor voor het ontstaan van staartbijten, en heeft een slechte luchtkwaliteit met een hoge luchtvochtigheid effect op de gevoelstemperatuur. Het verbeteren van de luchtkwaliteit komt tegemoet aan de gedragsbehoeften thermoregulatie, rustgedrag en gezondheid.

Om de kwaliteit van de stallucht te bepalen worden doorgaans de concentraties gemeten van ammoniak en koolstofdioxide.

Ammoniak
Ammoniak wordt snel gevormd in mengmest en urineplassen op de vloer. Diverse factoren kunnen de concentratie van ammoniak ongunstig beïnvloeden, waaronder een groot emitterend mestoppervlak, het optreden van luchtstromen in de mestput, hokbevuiling, hoge temperaturen in de stal en onvoldoende ventilatie. Dat impliceert dat er fluctuaties in de concentratie van ammoniak in de loop van de dag kunnen optreden als gevolg van bijvoorbeeld temperatuurwisselingen, tussen seizoenen of als gevolg van bepaalde activiteiten, zoals het leegmaken van de mestput.

Een recente studie van WLR[37] stelt dat er op basis van de wetenschappelijke literatuur geen heldere grenswaarde kan worden gedefinieerd waarboven de concentratie van ammoniak onacceptabel genoemd kan worden. Tot een ammoniak concentratie van 20 ppm (parts per million)

[37] Vermeer, H.M. en K.H. de Greef, 2024. Effecten van ammoniak op gezondheid en welzijn van varkens. Wageningen Livestock Research, Openbaar rapport 1506.

is naar verwachting amper of geen sprake van schade voor varkens, maar is de leefomgeving mogelijk wel minder aantrekkelijk voor de varkens. Ook wijzen de onderzoekers erop dat er onvermijdelijk fluctuaties in de concentraties van ammoniak in de stal optreden, in de loop van de dag en over seizoenen. De concentratie kan ook binnen de stal of zelfs het hok verschillen. Op basis van de literatuur en de normen in omliggende landen ligt het volgens de onderzoekers niet voor de hand om voor een gemiddeld gehalte van meer dan 20 ppm ammoniak te kiezen.

Om ammoniakconcentraties in de stal te kunnen realiseren die onder de 20 ppm liggen, zijn veelal aanvullende brongerichte maatregelen in de stal nodig. Brongericht betekent dat de vorming van ammoniak zoveel mogelijk wordt voorkomen. Bijvoorbeeld door de mest snel uit de stal af te voeren, het scheiden van mest en urine of door innovatieve emissiearme stalsystemen en technieken die voorkomen dat emissies die in de mestkelder ontstaan de stalruimte kunnen binnenkomen. Deze brongerichte maatregelen zijn nog volop in ontwikkeling. Daarbij geldt dat voor realisering van deze maatregelen in de praktijk nieuwbouw nodig is en deze maatregelen naar verwachting een forse investering van de houders vergen.

Ammoniakconcentratie in nieuw te bouwen stallen
Mede op basis van bovengenoemde studie van WLR is de verplichting opgenomen dat per 2030 de ammoniakconcentratie bij nieuwbouw van varkenstallen ten hoogste 20 ppm bedraagt.
Deze norm is van toepassing gedurende de perioden waarin dieren in de betreffende afdeling aanwezig zijn. In perioden waarin geen dieren in de afdeling aanwezig zijn, geldt deze norm niet.

De norm van ten hoogste 20 ppm beoogt te waarborgen dat in de leefomgeving van dieren geen structureel schadelijke concentraties ammoniak voorkomen.

De term "permanent" in deze context ziet op de situatie dat gedurende de aanwezigheid van dieren in de betreffende afdeling structureel aan de norm wordt voldaan. De norm vereist dat de stal zodanig wordt ontworpen en beheerd dat gedurende de aanwezigheid van dieren in de betreffende afdeling structureel aan deze grenswaarde wordt voldaan. Bij de verdere uitwerking van de meet- en beoordelingssystematiek zal worden bepaald op welke wijze wordt vastgesteld of aan de norm wordt voldaan. Daarbij zal worden uitgewerkt op welke meetlocaties en over welke beoordelingsperioden wordt gemeten.

De technische uitwerking van monitoring, meetmethoden en mogelijke brongerichte maatregelen zal nader worden uitgewerkt in een GGP in overleg met sectorpartijen en kennisinstellingen. De inwerkingtreding van deze norm per 2030 biedt ruimte voor deze nadere uitwerking en voor de verdere ontwikkeling en implementatie van de benodigde maatregelen in de praktijk.

Ammoniakconcentratie in bestaande stallen
Voor bestaande varkensstallen geldt vanaf 2030 dat de ammoniakconcentratie gemiddeld ten hoogste 20 ppm bedraagt. Daarbij wordt rekening gehouden met de onvermijdelijke fluctuaties in ammoniakconcentraties die in bestaande stallen kunnen optreden als gevolg van onder meer ventilatie, temperatuur, seizoensinvloeden en het mestgedrag van dieren.

Uit onderzoek van WLR blijkt dat het technisch mogelijk is om ammoniakconcentraties in bestaande stallen structureel onder de 20 ppm te brengen, maar dat dit in veel gevallen gepaard gaat met ingrijpende investeringen en hoge kosten. Daarom is voor bestaande stallen gekozen voor een norm waarbij de ammoniakconcentratie gemiddeld ten hoogste 20 ppm bedraagt. Hiermee wordt beoogd een balans te bereiken tussen verbetering van het stalklimaat en dierenwelzijn enerzijds en de praktische en economische uitvoerbaarheid voor bestaande stallen anderzijds.

Vanaf 2030 wordt continue monitoring van de ammoniakconcentratie verplicht. De monitoring heeft tot doel inzicht te geven in het stalklimaat en vast te stellen of aan de norm wordt voldaan. Indien uit de monitoring blijkt dat de ammoniakconcentratie structureel boven de norm ligt, stelt de houder als onderdeel van het bedrijfsgezondheidsplan een verbeterplan op. Dit verbeterplan

wordt opgesteld in afstemming met de bedrijfsdierenarts en is gericht op het verbeteren van het stalklimaat en het verlagen van de ammoniakconcentratie. De houder bepaalt, afhankelijk van de bedrijfssituatie, welke maatregelen daarvoor het meest passend zijn. Bij de verdere uitwerking van de meet- en beoordelingssystematiek zal worden bepaald op welke wijze wordt vastgesteld of aan de norm wordt voldaan. Daarbij zal worden uitgewerkt op welke meetlocaties en over welke beoordelingsperioden wordt gemeten, alsmede op welke wijze de monitoring, registratie en beoordeling van meetgegevens plaatsvinden. Ook zal worden uitgewerkt in welke gevallen sprake is van een structurele overschrijding van de norm en welke eisen aan het verbeterplan worden gesteld.

De technische uitwerking van monitoring, meetmethoden, beoordelingssystematiek en mogelijke brongerichte maatregelen zal nader worden uitgewerkt in een GGP. De inwerkingtreding van deze norm per 2030 biedt ruimte voor deze nadere uitwerking en voor de verdere ontwikkeling en implementatie van de benodigde maatregelen in de praktijk.

Voor bestaande stallen die aan de voor nieuw te bouwen stallen geldende norm van ten hoogste 20 ppm ammoniak voldoen geldt geen verplichting tot continue monitoring van de ammoniakconcentratie. Het gaat hierbij om bestaande stallen waarin bijvoorbeeld door het toepassen van brongerichte maatregelen een ammoniakconcentratie van ten hoogste 20 ppm wordt gerealiseerd. Deze uitzondering voorkomt dat in bestaande stallen waarin reeds een beschermingsniveau wordt bereikt dat gelijk is aan het niveau dat voor nieuw te bouwen stallen wordt vereist tevens een afzonderlijke monitoringsverplichting geldt.

De uitzondering op de monitoringsverplichting is daarmee gekoppeld aan het voldoen aan de norm van ten hoogste 20 ppm en niet aan het enkel toepassen van een bepaalde maatregel. Bij de verdere uitwerking zal worden bepaald op welke wijze wordt vastgesteld of een bestaande stal aan deze norm voldoet en op welke wijze de houder dit kan aantonen. Daarbij kan onder meer worden aangesloten bij de voor nieuw te bouwen stallen te hanteren meet- en beoordelingssystematiek en de daarbij vast te stellen voorwaarden voor brongerichte maatregelen.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat om de ammoniakconcentratie voldoende te beperken, vooral in de winter, bronmaatregelen nodig zijn. Als alleen bronmaatregelen worden getroffen, of bronmaatregelen in combinatie met luchtwassers, zal de ammoniakemissie worden gereduceerd. Brongerichte maatregelen verminderen vaak ook de geuremissie. In welke mate dit gebeurt, hangt echter sterk af van het soort maatregel. Verder geeft WLR aan dat brongerichte maatregelen die gericht zijn op de reductie van de ammoniakemissies vanaf de vloer, bijvoorbeeld door toepassing van goed doorlatende roostervloeren en vermindering van hokbevuiling door optimalisering van het stalklimaat, fijnstof kunnen reduceren.

Koolstofdioxide
De concentratie van koolstofdioxide in de stal wordt gebruikt als een maatstaf voor de gewenste minimum ventilatie. Naast het normale gehalte van koolstofdioxide in de (buiten)lucht, neemt de concentratie van koolstofdioxide in de stal vooral toe door de koolstofdioxide in de uitgeademde lucht van de varkens. Bij onvoldoende ventilatie wordt deze concentratie te hoog. Het Scientific Veterinary Committee van de Europese Commissie heeft in 1997 een maximumgehalte van 3000 ppm koolstofdioxide in stallucht voor varkens geadviseerd.

Ook het Klimaatplatform Varkenshouderij, een groep van deskundigen die de sector adviseert over het stalklimaat, adviseert uit te gaan van minimale ventilatienormen die gebaseerd zijn op een concentratie van koolstofdioxide van ten hoogste 3000 ppm. Het Klimaatplatform adviseert tevens om in koude perioden de binnenkomende lucht in de stal voor te verwarmen zodat bij voldoende ventilatie de temperatuur in de stal niet te laag wordt en/of er te veel tocht ontstaat. Om dit te realiseren kunnen technische aanpassingen nodig zijn in de stal en in het ventilatiesysteem.

Gelet op deze adviezen is de maatregel opgenomen dat de concentratie van koolstofdioxide in varkensstallen per 2028 ten hoogste 3000 ppm mag zijn. De benodigde technieken voor ventilatie

en klimaatbeheersing zijn reeds beschikbaar, waardoor deze maatregel binnen deze termijn uitvoerbaar wordt geacht.

Permanente ruwvoervoorziening voor drachtige gelten en zeugen

Tijdens de dracht worden gelten en zeugen in het algemeen beperkt gevoerd. Ze krijgen via krachtvoer alle energie en nutriënten die ze fysiologisch nodig hebben. De varkens houden echter een groot deel van de dag een hongergevoel, omdat ze van alleen krachtvoer niet verzadigd raken. Dit kan leiden tot onrust, ongerief, en stereotiep gedrag bij de zeugen zoals "looskauwen".

Drachtige zeugen worden beperkt gevoerd om gezondheids- en voortplantingsproblemen te beperken. Onbeperkt voeren kan leiden tot vervetting van de drachtige zeugen, het geboorteproces van de biggen bemoeilijken en leiden tot andere gezondheidsproblemen. Om dit ernstige ongerief te voorkomen is het van belang dat de zeug naast voldoende nutriënten ook voldoende maag- en darmvulling (mechanische verzadiging) krijgt door het opnemen van vezelrijk ruwvoer. In de huidige regelgeving is hierin deels voorzien. Op grond van artikel 2.26 lid 3 van het Bhd zijn houders verplicht om aan drachtige zeugen en gelten een toereikende hoeveelheid bulk- of vezelrijk en energierijk voer te verstrekken om hun honger te verminderen en in de behoefte tot kauwen te voorzien. Hiermee wordt echter nog niet bereikt dat de zeug ook verzadigd raakt. Ondanks deze wettelijke eis krijgen drachtige zeugen minder dan de hoeveelheid die ze zouden opnemen bij onbeperkte voerverstrekking.[38]

De permanente beschikbaarheid van ruwvoer zoals bijvoorbeeld stro, hooi, kuilvoer of bietenpulp voorziet naast de behoefte aan mechanische vulling ook in de behoefte aan exploreren. De zeug benut dit ruwvoer door erin te wroeten, door er op te kauwen en te bijten. Opname van het ruwvoer (al dan niet in gedroogde of geperste vorm) draagt bij aan een langduriger verzadigingsgevoel. Met deze maatregel wordt tegemoetgekomen aan de gedragsbehoeften eetgedrag, exploratiegedrag en gezondheid.

Met permanente beschikbaarheid wordt bedoeld dat ruwvoer voor de dieren toegankelijk is en beschikbaar is. Daarbij wordt niet voorgeschreven op welke wijze het ruwvoer wordt aangeboden of in welke hoeveelheden dit telkens aanwezig moet zijn, mits de voorziening zodanig is ingericht dat de dieren toegang hebben tot ruwvoer wanneer zij daaraan behoefte hebben en dat toereikend is om de honger te stillen en in de behoefte tot kauwen te voorzien.

De praktische invulling van de permanente beschikbaarheid van ruwvoer kan op verschillende manieren plaatsvinden, bijvoorbeeld via een ruif of een andere voorziening waarmee ruwvoer permanent beschikbaar is voor de dieren. Gelet op de diversiteit aan huisvestingssystemen en beschikbare ruwvoersoorten is niet voorgeschreven op welke wijze het ruwvoer moet worden aangeboden. Voorbeelden van geschikte vormen van ruwvoer en de wijze waarop hier in de praktijk invulling aan kan worden gegeven, kunnen worden opgenomen in een GGP.
Ruwvoer dat zodanig wordt aangeboden dat dieren ermee kunnen wroeten en exploreren, kan daarnaast bijdragen aan het voldoen aan de eisen voor hokverrijking. Dit laat onverlet dat ook aan de overige voorwaarden voor geschikte hokverrijking moet worden voldaan.

Deze maatregel zal per 2028 in werking treden. Uit de impactanalyse blijkt dat de investeringen (bijvoorbeeld het installeren van ruiven of een andere voorziening voor het permanent kunnen aanbieden van ruwvoer) voor implementatie van deze verplichting relatief beperkt zijn.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat de stikstof-uitscheiding van de urine (ureum) naar de feces verschuift (bacterieel eiwit) als gevolg van de verhoogde opname van NSP's (Non Starch Polysacharide/voedingsvezels). Gevolg hiervan is een lagere ammoniakemissie. De mate van reductie hangt af van de extra opname aan NSP's. WLR geeft verder aan dat het effect op methaan tegengesteld is aan het effect op ammoniak. Afhankelijk van het type ruwvoer kan deze

[38] Bracke, M.B.M., De Greef, K.H., Van der Peet-Schwering, C.M.C., Gerritzen, M.A., Vermeer, H.M., 2021. Bouwstenen voor een risicoanalyse dierenwelzijn in de varkensketen; Deskstudie en expertopinie. Wageningen UR Livestock Research, Wageningen, Livestock Research Rapport 1294.

maatregel in meer of mindere mate een extra bron zijn voor fijnstof. Effecten op geuremissie zijn op dit moment niet bekend.

Gedeeltelijk roostervloer voor gespeende varkens

Met deze wijziging mag de vloer van een stal voor gespeende varkens niet meer bestaan uit volledig roostervloer. Een vloer die gedeeltelijk uit roostervloer bestaat, en daarmee een dicht vloergedeelte heeft, biedt een aantal voordelen voor het welzijn en de gezondheid van de dieren. Op het dichte vloergedeelte kunnen varkens comfortabeler liggen. Dit draagt bij aan het kunnen uiten van hun rustgedrag. Het varken houdt als zindelijk dier de ligplaats (het dichte vloer gedeelte) graag schoon en kiest er dan voor om op een andere plaats (het roostergedeelte) te mesten. Daarbij kan de houder wroetbare en eetbare hokverrijking op het dichte vloer gedeelte verstrekken. Geschikte hokverrijking draagt bij aan het exploratiegedrag. Op een roostervloer zou deze verrijking snel door het rooster verdwijnen en daardoor niet meer beschikbaar zijn voor de varkens.

Verder is bekend dat een volledig roostervloer een risicofactor is voor het ontstaan van staartbijten. Dat hogere risico hangt onder andere samen met de problemen om adequate hokverrijking op een volledig roostervloer aan te bieden, verder kan een vloer met een dicht vloergedeelte een positief effect hebben op het klimaat in de stal. Daarmee komt deze maatregel tegemoet aan de gedragsbehoeften voor rustgedrag, mest- en urineer gedrag, exploratiegedrag, sociaal gedrag, thermoregulatie en gezondheid.

Deze maatregel treedt voor nieuw te bouwen stallen per 2030 in werking. Voor bestaande stallen is voorzien dat deze maatregel per 2040 in werking treedt, waar een evaluatie aan voorafgaat. In de economische impactanalyse wordt namelijk aangegeven dat de verplichting tot een gedeeltelijk roostervloer een relatief grote economische impact heeft op zeugenbedrijven. In artikel 2.18, derde lid, van het huidige Bhd is bepaald dat het dichte deel van de vloer ten minste 40% is van de ingevolge artikel 2.17 voorgeschreven oppervlakte per varken.

Als tussenstap wordt verplicht dat vanaf 2028 in stallen voor gespeende varkens met een volledig roostervloer een deel van de roostervloer wordt afgedekt waardoor een aaneengesloten dicht vloergedeelte ontstaat dat geschikt is voor het aanbieden van eetbare en wroetbare hokverrijking en voor rusten. Deze afgedekte voorziening dient zodanig te zijn uitgevoerd dat ten minste 25% van de in het hok aanwezige dieren gelijktijdig gebruik kan maken van de aangeboden hokverrijking.

De maatregel heeft tot doel om in bestaande stallen met volledig roostervloer een geschikt dicht vloergedeelte te creëren. Hierdoor wordt het exploratie- en wroet- en rustgedrag van varkens ondersteund en wordt een bijdrage geleverd aan het verminderen van risicofactoren voor ongewenst gedrag, waaronder staartbijten.

De afgedekte voorziening leidt daarnaast tot de aanwezigheid van een beperkt dicht vloergedeelte in hokken die voorheen volledig uit roostervloer bestonden. Daarmee vormt deze maatregel een eerste stap naar de voorgenomen verplichting dat stallen voor gespeende varkens vanaf 2040 beschikken over een gedeeltelijk dichte vloer.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat hokken met gedeeltelijk roostervloer in het algemeen lagere ammoniakemissies geven dan hokken met volledig roostervloer bij gespeende biggen. Er is wel meer risico op hokbevuiling bij hokken met gedeeltelijk roostervloer, maar bij een goede hokinrichting en scheiding van functiegebieden is dit risico bij gespeende biggen vrij gering. WLR geeft verder aan dat meestal vrijwel alle mest onder de roosters in de stal wordt opgeslagen en niet in een opslag buiten de stal. Indien dat inderdaad het geval is, zal er weinig invloed zijn op de methaanemissie. Voor wat geur betreft geldt dat door verkleining van het emitterend kelderoppervlak de geuremissies enigszins zal afnemen, echter minder dan geldt voor ammoniak. Tot slot geeft WLR aan dat door meer dichte vloer de fijnstofemissie zal toenemen. In een hok met volledig roostervloer dwarrelt het fijnstof dat neerdaalt door de roosters in de mest. Bij hokken met

gedeeltelijk roostervloer zal het fijnstof dat neerdwarrelt op de dichte vloer door dieractiviteit weer in de lucht worden gebracht.

Biggen krijgen vanaf de leeftijd van zeven dagen in de nabijheid van de zeug voer aangeboden

Het spenen (het scheiden van de biggen van de moederzeug) is stressvol voor biggen. Ze gaan vaak naar een andere stal, ze kunnen samen in een hok komen met andere varkens die ze nog niet kennen en ze moeten overschakelen van een dieet dat bijna volledig bestaat uit melk naar (vast) voer. De plotselinge overgang van een bijna volledig melkdieet naar voer kan leiden tot problemen met het maagdarmkanaal, resulterend in bijvoorbeeld diarree een verminderde weerbaarheid.

Om deze problemen te voorkomen, is het van belang dat de biggen in de kraamperiode leren om (vast) voer en water op te nemen. De zeug kan daarbij een belangrijke rol spelen. Vanuit de gedachte "zien eten, doet eten" stimuleert de zeug de opname van voer bij de biggen. Van belang daarbij is dat de biggen kunnen mee-eten met de zeug of dat de voerbak voor de zeug en de voerbak voor de biggen met (apart) biggenvoer zodanig in elkaars nabijheid staan dat de biggen bij hun voerbak kunnen waarnemen dat de zeug aan het eten is. Het doel van deze maatregel is dat biggen reeds in de kraamperiode ervaring opdoen met het opnemen van (vast) voer. De verplichting strekt er niet toe dat biggen vanaf zeven dagen leeftijd een bepaalde hoeveelheid voer opnemen of dat daarmee in hun voedingsbehoefte wordt voorzien. Wel dient voldoende voer beschikbaar te zijn om de biggen daadwerkelijk gelegenheid te bieden het voer te verkennen en op te nemen. Met het verstrekken van (kunst)melk aan de biggen wordt niet voldaan aan deze verplichting. (Kunst)melk is geen voer.

Varkens zijn sociale dieren, en ondernemen bij voorkeur samen activiteiten zoals eten. Dit bevordert tevens het sociaal gedrag van de biggen, en kan daarmee bijdragen aan het voorkomen van beschadigend gedrag, zoals staartbijten.

Daarmee komt deze maatregel tegemoet aan de gedragsbehoeften eetgedrag, sociaal gedrag, maternaal gedrag en gezondheid. De investeringen om deze verplichting te realiseren zijn relatief beperkt blijkt uit de economische impactanalyse van WSER/CAF, en kunnen daarmee snel worden gerealiseerd. Deze verplichting treedt daarom in werking per 2028.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat deze maatregel naar verwachting geen effect heeft op emissies van ammoniak, methaan, geur en fijnstof.

Beschikbaarheid vers water voor biggen

Vanaf de leeftijd van zeven dagen krijgen biggen voer aangeboden. Om het voer dat de biggen vanaf die leeftijd krijgen gemakkelijk te kunnen opnemen, dienen biggen vanaf die leeftijd ook permanent de beschikking te hebben over voldoende vers water. Om die reden wordt artikel 2.26, tweede lid, van het huidige Bhd zo aangepast dat de huidige verplichting dat varkens ouder dan twee weken permanent over vers water beschikken voortaan geldt vanaf de leeftijd van zeven dagen.

Daarnaast is het verstrekken van vers water aan jonge biggen van belang indien de zeug door bijvoorbeeld mastitis (uierontsteking) onvoldoende melk afgeeft om voldoende aan de behoefte aan vocht van een of meer van haar biggen te kunnen voldoen. Deze maatregel komt tegemoet aan de gedragsbehoeften eet- en drinkgedrag en gezondheid. De investeringen voor deze maatregel zijn beperkt. In veel gevallen zijn reeds voorzieningen aanwezig of kunnen deze met beperkte aanpassingen worden gerealiseerd. Deze verplichting treedt in werking per 2028.

Speenleeftijd

Het is in Nederland wettelijk verboden om biggen te scheiden van het ouderdier (de zeug) voordat ze de leeftijd van 28 dagen hebben bereikt. Deze minimum speenleeftijd van 28 dagen, kan op grond van het huidige artikel 1.20 lid 3 Bhd worden verlaagd naar 21 dagen, mits de biggen naar gespecialiseerde voorzieningen worden gebracht, die volledig worden leeggemaakt en grondig zijn gereinigd en ontsmet voordat een nieuwe groep biggen is binnengebracht en gescheiden zijn van

voorzieningen waar zeugen zijn gehouden, om het overdragen van ziekten op de biggen zo veel mogelijk te beperken. Deze regelgeving is overgenomen uit de Europese Varkensrichtlijn (Richtlijn 2008/120/EG).

Zoals eerder toegelicht bij de maatregel over voer vanaf zeven dagen is het spenen is stressvol voor de biggen. EFSA constateert dat het verhogen van de speenleeftijd van 21 naar 28 dagen kan bijdragen aan betekenisvolle verbetering van het welzijn omdat op de leeftijd van 28 dagen onder andere het afweersysteem en het spijsverteringssysteem meer ontwikkeld zijn. Daarbij kan later spenen ook voordelen hebben voor de zeug. Zo krijgt de zeug langer tijd om te herstellen, voordat ze opnieuw gedekt en drachtig wordt.

Met betrekking tot effecten van een minimum speenleeftijd van meer dan 28 dagen concludeert EFSA dat er onvoldoende onderzoeksdata zijn om de gevolgen voor het welzijn van biggen en de zeug bij speenleeftijden boven de 28 dagen te beoordelen. Indicaties uit diverse diergebonden indicatoren (waaronder gastro-intestinale stoornissen of sterfte) wijzen er echter op dat eventuele voordelen van een speenleeftijd van boven de 28 dagen bij goed management beperkt zijn. EFSA stelt daarom dat het verhogen van de speenleeftijd van boven de 28 dagen waarschijnlijk geen of weinig voordelen biedt voor het welzijn van de biggen. Naar aanleiding daarvan adviseert EFSA aanvullend onderzoek te verrichten om beter zicht te krijgen op mogelijke positieve effecten van een speenleeftijd van boven de 28 dagen op het welzijn en de gezondheid van de biggen. Op basis hiervan adviseert EFSA de minimum speenleeftijd van 28 dagen te behouden en de genoemde uitzonderingssituatie op grond waarvan biggen al op 21 dagen kunnen worden gespeend, te heroverwegen.

Daarom wordt de minimumleeftijd voor het scheiden van biggen per 2040 vastgesteld op 28 dagen. Dit geeft houders die te krappe kraamboxen hebben tijd om grotere biggen (van minimaal 28 dagen) op een verantwoorde wijze te houden en de gelegenheid om over te stappen naar vrijloopkraamhokken waarbij zonder problemen voor het dierenwelzijn of de diergezondheid biggen van 28 dagen of ouder kunnen worden gehouden. Als tussenstap wordt per 2028 de in artikel 1.20 lid 3 toegestane minimum speenleeftijd verhoogd naar 25 dagen.

De speenleeftijd varieert afhankelijk van het toegepaste houderijsysteem. Veelal worden groepen zeugen een week voor het werpen naar de kraamstal overgebracht. De zeugen in de kraamstal krijgen hun biggen niet op dezelfde dag. Tussen de eerste zeug en de laatste zeug uit de kraamstal die haar biggen krijgt kan een periode van vier tot zes dagen zitten. De biggen in de kraamstal worden veelal wel op hetzelfde moment gespeend. Hierdoor zullen, uitgaande van een minimum speenleeftijd van 25 dagen, de biggen worden gespeend op een leeftijd variërend van 25 tot 31 dagen. En uitgaande van een minimum speenleeftijd van 28 dagen, zullen de biggen gespeend worden op een leeftijd die varieert van 28 tot 34 dagen.

In navolging van het advies van EFSA zal onderzoek naar de effecten van een minimale speenleeftijd van meer dan 28 dagen op het welzijn en de gezondheid van de biggen worden uitgezet. Daarbij zullen ook negatieve en positieve effecten van een hogere speenleeftijd op het welzijn en de gezondheid van de zeug worden betrokken. Uit onderzoek blijkt dat een hoge speenleeftijd van meer dan 28 dagen kan leiden tot onder andere een slechtere lichaamsconditie van de zeug en een hoger risico op beschadiging van de uiers.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat naar verwachting emissies van ammoniak, methaan, geur en fijnstof niet veel zullen worden beïnvloed door deze maatregel. Bij later spenen zal een deel van de emissies van de gespeende biggenafdeling worden verplaatst naar de kraamafdeling. Het totale effect op emissies zal naar verwachting gering zijn.

De zeug kan zich vrij bewegen in de kraamperiode

In de gangbare varkenshouderij worden vrijwel alle zeugen in de kraamperiode gehuisvest in zogenaamde kraamboxen, met een gemiddelde oppervlakte van 4,7 m^2. In dit huisvestingsysteem worden de zeugen zodanig geïmmobiliseerd dat ze vrijwel geen bewegingsruimte hebben. Hierdoor worden de kraamzeugen beperkt in het vertonen van diverse gedragsbehoeften, waaronder

beweging, rustgedrag, maternaal gedrag, mest- en urineer gedrag, sociaal gedrag, exploratiegedrag, gezondheid, zelfverzorging en thermoregulatie. Daarbij kan het huisvestingsysteem leiden tot verwondingen aan de huid en de poten van de zeugen. Deze aantasting van het dierenwelzijn doet zich voor tijdens de gehele kraamperiode (circa vier weken).

De belangrijkste reden waarom zeugen in dit systeem worden geïmmobiliseerd, is om te voorkomen dat de zeug op haar biggen gaat liggen en daardoor haar biggen dooddrukt (het zogenaamde "doodliggen"). Biggen komen onder de zeug terecht wanneer de zeug van staan naar liggen gaat of wanneer ze omrolt terwijl ze al ligt. Kraamboxen zijn ontworpen om deze verandering van houdingen te vertragen en daarmee te voorkomen dat de zeug (plotseling) gaat liggen terwijl de biggen in de buurt zijn. Daarmee krijgen de biggen meer tijd om onder de zeug vandaan te gaan. Het risico van doodliggen is met name in de eerste dagen na de geboorte het grootst. Om deze tegenstrijdige belangen (het welzijn van de zeug versus het voorkomen van doodliggen van biggen) in balans te brengen, zijn in de praktijk vrijloopkraamsystemen ontwikkeld waarbij de zeug in de periode dat ze haar biggen krijgt, tijdelijk kan worden vastgezet. Het doel van deze systemen is om de sterfte van biggen in de eerste dagen na de geboorte te beperken, en de zeug na deze eerste dagen de bewegingsvrijheid te geven om binnen het hok beter te kunnen voorzien in haar gedragsbehoeften. Door de zeug tijdelijk te immobiliseren wordt het risico van doodliggen beperkt, waardoor de sterfte van biggen niet hoger hoeft te zijn dan bij het gebruik van kraamboxen. Het tijdelijk vastzetten van de zeug beperkt haar echter wel in het uiten van haar gedragsbehoeften, waaronder het uiten van nestbouwgedrag.

EFSA schat in dat met vrijloopkraamsystemen waarbij de zeug tijdelijk wordt geïmmobiliseerd en die een groter oppervlakte hebben dan de gemiddelde oppervlakte van gangbare kraamboxen eenzelfde overlevingspercentage van de biggen kan worden bereikt als met het gebruik van kraamboxen. Mede op basis van deze bevindingen van EFSA is in de AMvB 6,5 m2 opgenomen als minimum oppervlakte voor een vrijloopkraamhok waarin de zeug het grootste deel van de kraamperiode vrij kan bewegen. In de kraamperiode mogen de zeugen niet geïmmobiliseerd worden, met uitzondering van een periode van vijf dagen die de tijd omvat waarin de gelt of de zeug haar biggen krijgt. Na die periode van vijf dagen is de kans kleiner dat de biggen onder de zeug terecht komen. Deze periode kan verlengd worden tot maximum zeven dagen, mits de houder voor elke afzonderlijke zeug waar deze verlengde periode op wordt toegepast aannemelijk kan maken dat het immobiliseren van de zeug noodzakelijk is met het oog op de diergezondheid van de zeug zelf of haar biggen. Deze uitzonderingssituatie kan zich voordoen in geval van bijvoorbeeld kreupelheid van de zeug, waardoor de zeug moeite heeft om langzaam te gaan liggen. Hierdoor kan het risico groter worden dat de nog jonge kwetsbare biggen onder de zeug terecht komen. Indien de houder er niet in slaagt deze noodzaak aannemelijk te maken, dan geldt deze uitzonderingsmogelijkheid voor een verlenging tot maximum zeven dagen niet.

Wat betreft het effect van het tijdelijk immobiliseren op het welzijn van de zeug constateert EFSA dat er relatief weinig wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar het effect van het aantal dagen dat de zeug tijdelijk geïmmobiliseerd wordt op het welzijn van de zeug. Daarbij geeft EFSA aan dat zeugen in de eerst twee dagen na het werpen overwegend inactief zijn. Dit kan erop duiden dat het immobiliseren van zeugen in die periode weinig gevolgen heeft voor het welzijn van de zeugen. Na deze tijd brengt de zeug in semi natuurlijke omstandigheden steeds langere perioden weg van het nest door en verlaat de zeug uiteindelijk het nest na zes tot negen dagen. Het tijdelijk immobiliseren beperkt de zeug wel in het uiten van bepaalde gedragsbehoeften, zoals dat van maternaal- en van mest- en urineergedrag. Een vrijloopkraamhok waarbij de zeug tijdelijk geïmmobiliseerd wordt is daarmee geen optimaal dierwaardig huisvestingsysteem.

Een meer volledig dierwaardig huisvestingsysteem voor kraamzeugen zou zodanig ontworpen moeten zijn zodat de kraamzeugen zich de gehele kraamperiode vrij kunnen bewegen én de sterfte van biggen in ieder geval niet hoger is dan bij gebruik van de kraamboxen waarbij de zeug wordt geïmmobiliseerd. Op grond van wetenschappelijk onderzoek stelt EFSA dat een dergelijk vrijloopkraamhok een oppervlakte van minimum 7,8 m2 moet hebben. Vanuit oogpunt van dierwaardigheid heeft een vrijloopkraamhok met deze afmetingen waar de zeug zich de hele kraamperiode vrij kan bewegen de voorkeur. Echter uit de economische impactanalyse van

WSER/CAF blijkt dat de verplichting voor het gebruik van vrijloopkraamhokken met een minimum oppervlakte van 6,5m2 reeds een zeer grote investering vergt en daarmee leidt tot substantiële extra jaarlijkse kosten per bedrijf. Een verplichting voor vrijloopkraamhokken van 7,8m2 zou deze extra jaarlijkse kosten verder aanzienlijk verhogen.

Daarbij sluit de verplichting voor het gebruik van vrijloopkraamhokken met een afmeting van 6,5 m2 aan bij het beleid van enkele andere lidstaten die afgelopen jaren regelgeving hebben opgesteld voor invoering van vrijloopkraamstallen. In Duitsland worden vrijloopkraamstallen met een minimale oppervlakte van 6,5 m^2 na een overgangsperiode van 15 jaar per 2036 verplicht, in Oostenrijk per 2033 met een minimum oppervlakte van 5,5 m^2 en in Denemarken per 2041 met een minimum oppervlakte van 6,5 m^2.

Gelet op de ernst van de aantasting van het welzijn van zeugen die worden gehouden in kraamboxen, treedt de verplichting om kraamzeugen te huisvesten in vrijloopkraamhokken met een minimumoppervlakte van 6,5 m^2 voor nieuw te bouwen en verbouwen stallen in werking per 2030. Voor bestaande stallen is voorzien dat deze verplichting per 2040 in werking treedt na evaluatie.

Hoewel de noodzaak om over te stappen op vrijloopkraamhokken groot is, ontbreekt nog kennis over de *optimale* inrichting en het optimale management van kraamsystemen waarbij de zeug zich vrij kan bewegen en die tegemoetkomen aan de gedragsbehoeften van zowel de zeug als de biggen. Daarom zal er (praktijk)onderzoek naar de verdere ontwikkeling van deze huisvestingssystemen worden uitgevoerd. Daarbij worden ervaringen in andere EU-lidstaten met vrijloopkraamhokken betrokken. Gelet op de diversiteit aan kraamsystemen waarbij de zeug zich vrij kan bewegen en ontwikkelingen in de praktijk ligt het in de rede ruimte te geven aan de houders om deze verplichting nader in te vullen. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden voor de veehouder behulpzaam zijn.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat vrijloopkraamhokken zonder emissiearme maatregelen beduidend meer ammoniakemissie geven dan de huidige reguliere kraamhokken. Bij volledige onderkeldering stijgt de ammoniakemissie in principe evenredig met de toename van de oppervlakte van het kraamhok. Mogelijkheden om vrijloopkraamhokken emissiearm te maken vragen nieuwe ontwerpen die moeten worden getest en bemeten in de praktijk. WLR geeft verder aan dat het niet de verwachting is dat de opslagperiode van mest zal veranderen bij de omschakeling naar vrijloopkraamhokken. Daarom zal de methaanemissie naar verwachting niet worden beïnvloed door deze omschakeling. De geuremissie zal naar verwachting net als ammoniak stijgen bij een groter emitterend oppervlak. Tot slot zou de fijnstofemissie toe kunnen nemen als gevolg van meer activiteit van zeugen in vrijloopkraamhokken.

Beschikbaarheid nestmateriaal

Enkele dagen voor de zeug haar biggen krijgt, krijgt ze sterk de behoefte om een nest te bouwen. Om aan deze gedragsbehoefte te kunnen voldoen moet ze kunnen beschikken over voldoende en adequaat nestmateriaal. Op grond van artikel 2.22 lid 2 is nestmateriaal niet verplicht als het geven van nestmateriaal niet uitvoerbaar is in verband met de op het bedrijf gebruikte mengmestmethode. Dit om te voorkomen dat het nestmateriaal kan leiden tot verstopping van de mestafvoer.

Bij nieuwbouw kan de gebruikte mengmestmethode en mestafvoer zodanig worden geconstrueerd dat het geven van nestmateriaal altijd mogelijk is en niet leidt tot problemen met afvoer van mest. Het kunnen beschikken over voldoende en adequaat nestmateriaal in de periode voorafgaand aan het werpen komt tegemoet aan de gedragsbehoefte (uitvoeren van) maternaal gedrag.

De uitzonderingsgrond vervalt voor nieuw te bouwen stallen per 2030 en voor bestaande stallen per 2040.

Bezettingsgraad

Varkens hebben voldoende ruimte nodig om belangrijke gedragsbehoeften te kunnen uitoefenen, waaronder exploratiegedrag, rustgedrag, beweging, thermoregulatiegedrag, mest- en urineergedrag en sociaal gedrag. Daarnaast hebben, zoals EFSA aangeeft, varkens voldoende ruimte nodig om verschillende functiegebieden te kunnen gebruiken. Indien die ruimte onvoldoende is, wordt het risico op ontstaan van hokbevuiling groter, hetgeen nadelige gevolgen kan hebben voor het stalklimaat en de gezondheid. Daarbij kan onvoldoende ruimte een risicofactor zijn voor het ontstaan van agressie en staartbijten. Daarmee komt het beschikken over voldoende ruimte tevens tegemoet aan de gedragsbehoefte gezondheid.

Om aan deze gedragsbehoeften tegemoet te komen wordt de bezettingsgraad voor vleesvarkens verlaagd. Op grond van de Europese Varkensrichtlijn bedraagt de beschikbare oppervlakte voor vleesvarkens met een gewicht van 85 - 110 kg ten minste 0,65 m^2. De huidige normen voor de bezettingsgraad van vleesvarkens onder de 110 kilo zijn in Nederland gemiddeld 20% hoger dan de minimum EU-normen. In het huidige artikel 2.17 Bhd is al vastgelegd dat voor vleesvarkens met een gewichtsklasse van 85–110 kilo een minimum beschikbare oppervlakte van 0,80 m^2 vereist is. Met deze AMvB zal deze norm voor de beschikbare ruimte worden aangescherpt tot 0,90 m^2 voor vleesvarkens in de gewichtsklasse van 85–110 kilo. Bij de keuze voor een minimum beschikbare oppervlakte van 0,90 m^2 is een afweging gemaakt tussen het belang van extra ruimte voor het welzijn van de dieren en de gevolgen van een verdere verlaging van de bezettingsgraad voor de economische haalbaarheid van de bedrijfsvoering.

Omdat vleesvarkens in de praktijk doorgaans gedurende de gehele mestperiode in vaste groepen worden gehouden werkt de verhoging van de beschikbare oppervlakte in deze gewichtsklasse in de praktijk ook door naar de lichtere gewichtsklassen. Voor vleesvarkens met een gewicht van meer dan 110 kg blijft de reeds geldende minimale beschikbare oppervlakte van 1,0 m^2 per dier gehandhaafd. Een verdere vergroting van de beschikbare oppervlakte, waaronder die voor andere gewichtsklassen, is gelet op de economische gevolgen voor de bedrijfsvoering niet opgenomen.

Het verlagen van de bezettingsgraad is vanuit economisch oogpunt namelijk een dure maatregel voor de houders. Dat komt omdat alle vaste kosten bij verlaging van de bezettingsgraad worden omgeslagen op minder varkens. Gelet op het drukkend effect van deze maatregel op het kunnen realiseren van een economisch gezonde bedrijfsvoering is voorzien deze maatregel in 2040 in werking te laten treden. Dat geeft de keten de tijd om een aanpassing in het verdienmodel te kunnen realiseren om daarmee de extra kosten te kunnen terugverdienen.

Vanuit het oogpunt van dierwaardigheid zou een verdere verlaging van de bezettingsgraad wenselijk zijn, opdat de dieren nog meer ruimte krijgen om hun gedragsbehoeften te kunnen uitoefenen. Een verdere verlaging van de bezettingsgraad zal echter leiden tot een groter inkomensverlies per bedrijf per jaar. Hierdoor zou het voor veel houders lastig worden om een economisch gezonde bedrijfsvoering binnen de huidige interne EU-markt, waar de grootste afzet plaatsvindt, te kunnen realiseren.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat het verlagen van de bezettingsgraad een positief en een negatief effect kan hebben op de ammoniakemissie per varken. Bij een groter oppervlak per vleesvarken hebben de dieren in de zomer minder last van hittestress en hebben ze meer ruimte om elkaar te passeren om naar de roostervloer te gaan om te mesten. Dit laatste is vooral van belang voor zwaardere dieren. Het negatieve effect is dat de ammoniakemissie is gerelateerd aan het emitterend oppervlak. Bij een lagere bezetting (groter oppervlak per dier) blijft het emitterend oppervlak in principe gelijk, waardoor de kelderemissie per varken zal toenemen. Als door een vergroting van het oppervlak per dier er minder dieren op het bedrijf worden gehouden dan zal de ammoniakemissie op het bedrijf afnemen. WLR geeft verder aan dat de methaanemissie per varken niet zal veranderen, omdat deze vooral gerelateerd is aan het mestvolume. Het mestvolume per dier verandert niet. Als door een vergroting van het oppervlak per dier er minder dieren zullen worden gehouden dan zal de methaanemissie op het bedrijf afnemen. Ten aanzien van geur geeft WLR aan te verwachten dat het effect van de

bezettingsgraad op de geuremissie tussen de effecten van ammoniak en methaan inliggen. Dit heeft ermee te maken dat sommige geurcomponenten ten aanzien van de emissieprocessen op ammoniak lijken en andere geurcomponenten meer op methaan. Voor wat fijnstof betreft geeft de vermindering van de bezettingsgraad waarschijnlijk minder hokbevuiling. Daardoor zal de fijnstofemissie per varken waarschijnlijk afnemen bij een lagere bezettingsgraad.

Ingrepen

Op grond van artikel 2.8 eerste lid, van de Wet dieren is het verboden om lichamelijke ingrepen bij dieren uit te voeren. Bij of krachtens een AMvB kunnen bepaalde ingrepen worden uitgezonderd van dit verbod (artikel 2.8, tweede lid, onder b). Voor varkens gaat het om het vijlen van hoektanden van biggen, het castreren van beren en het couperen van varkensstaarten. Zoals eerder in deze toelichting is vermeld is een toekomstig verbod van het castreren van beerbiggen geen onderdeel van deze AMvB. Het verbod op het vijlen van hoektanden en het uitfaseren van couperen van staarten van biggen wordt onderstaand toegelicht.

Verbod op vijlen van hoektanden van biggen

Het huidige Besluit diergeneeskundigen wijst het door vijlen uniform verkleinen van hoektanden van biggen als toegestane ingreep aan, mits – samengevat - de big niet ouder is dan zeven dagen; de tanden glad en intact blijven; kwetsuren van spenen bij zeugen of oren en staarten bij andere varkens zijn geconstateerd en de houder maatregelen heeft genomen die de noodzaak voor het verrichten van de ingreep voorkomen.

De achterliggende oorzaak van verwondingen aan de speen of uier van de zeug is veelal dat de zeug onvoldoende melk produceert, waardoor biggen harder zuigen en de tepel met hun tanden kunnen beschadigen. Ook kan concurrentie om de spenen als gevolg van onvoldoende melkproductie leiden tot agressie tussen de biggen onderling, waardoor kwetsuren in het gezicht van de biggen als gevolg van bijtgedrag kunnen ontstaan. Een verlaagde melkproductie van de zeug kan diverse oorzaken hebben, waaronder ziekte, samenstelling van het voer tijdens de dracht of management. Ook genetica (de gebruikte foklijn) kan invloed hebben op de melkgift van de zeug.

Het uitvoeren van de ingreep is erg arbeidsintensief en wordt daardoor, zoals de sector en deskundigen aangeven, in de praktijk weinig uitgevoerd. Gelet hierop vervalt de uitzonderingsgrond voor het mogen verrichten van deze ingreep per 2028. Vanaf 2028 is de ingreep uitsluitend nog toegestaan indien daarvoor een diergeneeskundige noodzaak bestaat ten aanzien van een bepaald dier. In dat geval stelt de dierenarts tevens een verbeterplan op met maatregelen om oorzaken van de ontstane kwetsuren zo snel mogelijk weg te nemen. Dit door de houder uit te voeren verbeterplan zal worden opgenomen in het Bedrijfsgezondheidsplan.
De diergeneeskundige noodzaak kan bijvoorbeeld gelegen zijn in een ziekte bij een of meer zeugen op het bedrijf, waardoor de melkgift gedurende langere tijd is verlaagd en kwetsuren aan de uiers van de zeug of aan het gezicht van de biggen ontstaan als gevolg van concurrentie tussen biggen onderling om de spenen.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat deze maatregel naar verwachting geen effect heeft op de emissies van ammoniak, methaan en fijnstof.

Uitfaseren van couperen van staarten van biggen

Ten behoeve van het uitfaseren van het couperen van staarten van biggen bevat deze AMvB een samenhangend pakket aan maatregelen. Dit pakket bestaat uit:

- Een nadere invulling van de voorwaarden waar houders aan moeten voldoen voordat zij mogen overgaan tot couperen van staarten van biggen;
- Maatregelen, opgenomen in deze AMvB, die bijdragen aan een verbetering van het dierenwelzijn en het verminderen van risicofactoren voor staartbijten, waaronder maatregelen gericht op functiegebieden, stalklimaat, concurrentie om voer- en drinkwaterplaatsen, de bezettingsgraad en de ontwikkeling en gezondheid van biggen;

- Het vaststellen van een datum waarop een definitief verbod op het couperen inwerking treedt.

Invulling van de open normen uit het verbod op het routinematig couperen:

Voor het verwijderen van een deel van de staart van biggen (couperen) is onder voorwaarden voorzien in een uitzondering in het huidige artikel 2.3, onderdeel b, van het Besluit diergeneeskundigen. Artikel 2.3, onderdeel b, van het Besluit diergeneeskundigen wijst het verwijderen van een deel van de staart als toegestane ingreep aan, mits;

a. Het dier niet ouder is dan vier dagen;
b. Kwetsuren van spenen bij zeugen of van oren en staarten bij andere varkens zijn geconstateerd, en;
c. Getroffen maatregelen, waaronder het aanpassen van omgevingsfactoren of beheerssystemen, waarbij de omgeving en de varkensdichtheid in aanmerking worden genomen en die dienen ter voorkoming van staartbijten en andere gedragsstoornissen niet werkzaam zijn gebleken.

Hieruit volgt dat varkenshouders niet routinematig mogen couperen. Het verwijderen van een deel van de staart is uitsluitend toegestaan indien aan alle hiervoor genoemde voorwaarden is voldaan. Deze voorwaarden zijn afkomstig uit de Europese Varkensrichtlijn (Richtlijn 2008/120/EG). De ingreep mag worden uitgevoerd door de houder van de biggen (artikel 2.12 aanhef en onderdeel b, Bhd in samenhang met artikel 2.3, onderdeel b, Besluit diergeneeskundigen).

De voorwaarden voor het mogen couperen van biggenstaarten bevatten open normen. Hierdoor is onvoldoende duidelijk wanneer aan de voorwaarden is voldaan en wanneer er sprake is van een overtreding. Dit bemoeilijkt de uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid van het verbod op routinematig couperen.

Het beleid is al langer gericht op het uitfaseren van fysieke ingrepen, waaronder het couperen van staarten bij biggen. In 2019 is hiervoor in overleg met de sector een einddatum vastgesteld,[39] namelijk het jaar 2030; daarmee is uitvoering gegeven aan eerdere moties[40] vanuit de Tweede Kamer die opriepen tot het vaststellen van zo'n einddatum. In die brief is ook aangegeven dat de oorzaken van staartbijten moeten worden weggenomen om verantwoord te kunnen stoppen met couperen en dat dit in veel gevallen een fundamentele aanpassing van de bedrijfsvoering, investeringen in de huisvesting en een passend verdienmodel vergt.

De nadere invulling van deze open normen inzake het verbod op routinematig couperen is aangekondigd in de antwoorden op Kamervragen over de begroting voor het jaar 2022 van het ministerie van LNV.[41] In de bijlage bij de Kamerbrief over dierwaardige veehouderij van maart 2024[42] is aangekondigd dat in de AMvB dierwaardige veehouderij de voorwaarden voor het mogen couperen nader zullen worden ingeperkt. Het Eerste Kamerlid Visseren–Hamakers heeft in een motie[43] verzocht om binnen zes maanden met een voorstel te komen voor invulling van deze open normen, zodanig dat het verbod op het routinematig couperen handhaafbaar is.

Wanneer de ingreep wordt uitgevoerd moet aan de voorwaarde van artikel 2.7, eerste lid, van het Besluit diergeneeskundigen worden voldaan. Bij het dier mag geen onnodige pijn of onnodig letsel worden veroorzaakt en het dier mag niet meer dan nodig is in zijn functioneren worden belemmerd.

Waarom couperen?
Varkens die in een situatie verkeren waarbij het welzijn niet optimaal is, kunnen uit frustratie of verveling bij hokgenoten in de staart bijten. Wanneer de houder dit bijtgedrag niet vroeg genoeg signaleert en geen/onvoldoende maatregelen neemt om het gedrag te voorkomen, kan het

[39] Kamerstukken II 28 973, nr. 218.
[40] Moties van de leden Thieme (Kamerstuk 34000 XIII, nr. 84) en Van Dekken (Kamerstuk 28286, nr. 666)
[41] Kamerstukken 35925 XIV nr. 11.
[42] Kamerstukken 28286 nr. 1330.
[43] Kamerstuk 35746 G.

bijtgedrag in een groep varkens verhevigen en leiden tot uitbraken van staartbijten. Dit leidt tot grote dierenwelzijns- en diergezondheidsproblemen en kan daarnaast leiden tot groeivertraging. De bijtwonden kunnen leiden tot ernstige infecties in de onderste ruggenwervels en tot verlammingen. Hierdoor kunnen de karkassen van varkens in de slachterij worden afgekeurd in het kader van voedselveiligheid. Om deze aantasting van het welzijn en de gezondheid van het varken te voorkomen, worden in de gangbare houderijsystemen in Nederland en de meeste andere EU-lidstaten de staarten van de biggen gecoupeerd. Het couperen van de staarten vermindert het risico op het ontstaan en escaleren van staartbijten.

Couperen is echter een vorm van symptoombestrijding. Het is een pijnlijke ingreep, die kan leiden tot infecties en resulteert in een blijvende aantasting van de integriteit van het varken. Met couperen worden de oorzaken van staartbijten niet aangepakt. Daarbij worden doorgaans bij alle biggen in een stal de staarten gecoupeerd, terwijl doorgaans niet alle varkens in een groep met (ernstige) staartbijtwonden te maken krijgt.

Oorzaken van staartbijten
Staartbijten heeft meerdere oorzaken. Om het risico op staartbijten te verminderen moeten deze risicofactoren zoveel mogelijk worden weggenomen. Het bijten kan veroorzaakt worden door tekortkomingen in onder andere de huisvesting, de kwaliteit van voeding, klimaat, verzorging, het aangeboden afleidingsmateriaal (“hokverrijking”) en competitie om voer en drinkwater. Daarnaast kan de genetica (het ras of de foklijn) van invloed zijn op het risico op het ontstaan van staartbijten.

Om beter inzicht te krijgen in wanneer staartbijten ontstaat, wordt vaak de metafoor van de 'overlopende emmer’ gebruikt. De emmer is gevuld met diverse factoren die het risico op het optreden van staartbijten kunnen vergroten. Een relatief kleine verslechtering van een risicofactor of een nieuwe - niet structurele - factor (bijvoorbeeld omslag van het weer, het ontstaan van tocht of aanpassing in het voer) kan ertoe leiden dat de emmer overloopt, waardoor staartbijten ontstaat. Om staartbijten te voorkomen en zodanig terug te dringen dat er (volledig) gestopt kan worden met couperen, zal de varkenshouder de emmer met risicofactoren zo leeg mogelijk moeten houden. Om dat te bereiken zullen veelal aanpassingen in de bedrijfsvoering (waaronder extra arbeidsinzet) én de huisvesting nodig zijn.

De WUR heeft in 2023 berekend wat de meerkosten zijn om varkens met lange staarten te kunnen houden.[44] Deze meerkosten bedragen tot 26 euro extra per afgeleverd vleesvarken. Het ontbreekt momenteel aan een koopkrachtige vraag binnen Nederland en andere EU-lidstaten naar biggen met hele staarten of vlees afkomstig van varkens met hele staarten om deze meerkosten te kunnen terugverdienen. Ook uit de economische impactanalyse van WSER/CAF blijkt dat aanzienlijke investeringen nodig zijn om het couperen uit te faseren.

Terugdringen van het risico op staartbijten
Het verbod op het routinematig couperen samen met de verschillende maatregelen opgenomen in deze AMvB beoogt de oorzaken van staartbijten aan te pakken. De houder mag pas overgaan tot couperen als er schade aan oren en/of staarten is vastgesteld én vooraf maatregelen zijn genomen om het risico op staartbijten te verminderen. Indien deze maatregelen onvoldoende effect hebben, dient de houder aanvullende maatregelen te nemen totdat het risico op staartbijten zodanig is verminderd dat varkens op verantwoorde wijze met hele staarten kunnen worden gehouden.

Dit kunnen in eerste instantie relatief eenvoudig te treffen maatregelen zijn, zoals extra aandacht voor geschikte hokverrijking of aanpassingen in de voeding. Indien dergelijke maatregelen onvoldoende blijken, kunnen verdergaande maatregelen nodig zijn.

[44] Hoste, R., A. Hoofs, M. Benus, I. Vermeij, M. van Asseldonk, K. Verheijen, 2023. Op weg naar ongecoupeerde varkensstaarten in Nederland; Verkenning van economische aspecten en mogelijkheden voor implementatie. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2023-061. 36 blz.; 2 fig.; 2 tab.; 29 ref.

Een aantal van de in deze AMvB opgenomen maatregelen kunnen bijdragen aan het verminderen van het risico op staartbijten. Dit zijn met name maatregelen die gericht zijn op aanpassing van het huisvestingsysteem (waaronder verbetering van het stalklimaat, een deels dichte vloer voor gespeende biggen, en aanpassing van kraamstallen). De implementatie van deze maatregelen zal veelal substantiële investeringen van houders vergen.

Nadere voorwaarden aan het uitvoeren van het couperen van de staart
Met dit besluit worden wijzigingen aangebracht in het huidige artikel 2.3, onderdeel b, van het Besluit diergeneeskundigen dat de lichamelijke ingreep van het verwijderen van een deel van varkenstaarten regelt. Die wijzigingen zijn gericht op het stapsgewijs toewerken naar een verbod daarop per 2030. Met de wijzigingen in artikel 2.3, onderdeel b Besluit diergeneeskundigen worden nadere voorwaarden gesteld voor het mogen couperen van de staart bij biggen die niet ouder zijn dan vier dagen.

In artikel 2.3 onderdeel b wordt onder subonderdeel 1 opgenomen dat er op dat moment sprake moet zijn van kwetsuren van staarten bij andere varkens. Verduidelijkt wat wordt verstaan onder kwetsuren aan staarten. Er is sprake van kwetsuren als die bestaan uit een duidelijk zichtbare bloedende wond, een geïnfecteerde wond, korstvorming of het ontbreken van een deel van het staartweefsel. Rode plekken op de staart worden niet als wonden beschouwd, tenzij deze verband houden met de aanwezigheid van vers bloed. Daarbij is aangesloten bij definities over kwetsuren aan staarten van het in Europees verband ontwikkelde "Welfare Quality" beoordelingsprotocol voor varkens.

Onder subonderdeel 2 wordt aangegeven bij hoeveel procent van de varkens die kwetsuren moeten zijn aangetoond. Bij meer dan 2% van de varkens in de stal bestemd voor zogende zeugen waar de biggen op dat moment worden gehouden of in de stal waar de biggen na het spenen worden gehouden, moeten die kwetsuren zijn geconstateerd.
Uit diverse onderzoeken[45] blijkt dat op het merendeel van varkensbedrijven minder dan 2% van de varkens genoemde kwetsuren aan de staart heeft. Daaruit volgt dat naar verwachting de meeste zeugenbedrijven niet aan deze voorwaarde voor het mogen couperen zullen voldoen. Dat is in lijn met de intentie van de wetgeving dat couperen alleen als laatste redmiddel mag worden toegepast, wanneer aan alle voorwaarden is voldaan.

Subonderdeel 3 is ongewijzigd. In subonderdeel 4 wordt verduidelijkt welk deel van de staart een houder mag couperen als hij aan de daarvoor gestelde voorwaarden voldoet. Na het couperen moet er per 2028 minimaal drie centimeter van de staart overblijven. Per 2029 dient na het couperen minimaal vijf centimeter van de staart over te blijven. Door minder kort te couperen kan de houder geleidelijk ervaring opdoen met het houden en de verzorging van varkens met langere staarten. Daarbij is bij minder kort couperen minder kans op infectie en door de kleinere wond snellere heling mogelijk. Uit wetenschappelijke literatuur blijkt dat de lengte van een staart van een big, gemeten in de eerste week na de geboorte, gemiddeld 9 centimeter bedraagt. Tussen de biggen kan de staartlengte variëren van circa ruim 6 cm tot 12 centimeter.[46] Het "Standing Committee" van de Europese conventie voor de bescherming van varkens gehouden voor productiedoeleinden van de Raad van Europa adviseerde om niet meer dan de helft van de staart van een big te couperen. De verplichting dat vanaf 2029 na het couperen minimaal vijf centimeter van de staart dient over te blijven is goed handhaafbaar en past in de aanbeveling van de Europese conventie.

[45] EFSA, Scientific Opinion concerning a Multifactorial approach on the use of animal and non-animal-based measures to assess the welfare of pigs 2014
Brocke et AL (2018) Tail lesions in fattening pigs: relationships with postmortem meat inspection and influence of a tail biting management tool - ScienceDirect
Harley et al 2012 (PDF) Evaluating the prevalence of tail biting and carcase condemnations in slaughter pigs in the Republic and Northern Ireland, and the potential of abattoir meat inspection as a welfare surveillance tool
[46] - NADIS

Als een houder niet aan de voorwaarden voldoet, mag deze niet couperen en zal deze dus biggen met hele – niet gecoupeerde - staarten moeten gaan houden. Hierdoor kan het risico op staartbijten groter worden, en daardoor kan het percentage aanwezige varkens met kwetsuren op het bedrijf toenemen boven de 2%. In dat geval mag de houder weer couperen, mits hij de oorzaken van de toename van het staartbijten heeft onderzocht en op basis daarvan aanvullende maatregelen neemt om het risico op staartbijten weer te verminderen. Als daardoor het percentage van varkens met kwetsuren weer onder de 2% daalt, zal de houder weer dienen te stoppen met couperen. Zo ontstaat er een continue verbetercyclus, waarbij de houder de oorzaken van toename van staartbijten evalueert en op basis daarvan aanpassingen aan het management en de huisvesting doorvoert om het risico op staartbijten verder te verminderen. Via het doorlopen van deze cyclus krijgt de houder geleidelijk meer ervaring met het vanuit het oogpunt van dierenwelzijn en diergezondheid verantwoord houden van varkens met hele staarten.

Aanpak oorzaken staartbijten: de risicoanalyse
Het is van belang dat de houder inzicht heeft in de factoren op het varkensbedrijf die kunnen leiden tot een verhoogd risico op staart- en oorbijten, zodat op basis daarvan gerichte maatregelen kunnen worden genomen om deze risico's te verminderen dan wel weg te nemen. Met de toevoeging van lid 6 aan artikel 2.14 Bhd worden houders verplicht om via een halfjaarlijks uit te voeren risicoanalyse deze risico's op het varkensbedrijf in kaart te brengen.

De Europese Commissie geeft in haar aanbeveling (EU) 2016/336 betreffende toepassing van Richtlijn 2008/120/EG het advies dat varkenshouders een dergelijke risicoanalyse uitvoeren, waarbij de volgende factoren moeten worden beoordeeld: het beschikbare afleidingsmateriaal, de hygiëne, het thermisch comfort en de luchtkwaliteit, de gezondheidstoestand, de competitie om voedsel en ruimte en de voeding. Deze factoren zijn overgenomen in het toegevoegde lid 6 van artikel 2.14 Bhd.

Op grond van een verplichting in private kwaliteitssystemen van de sector, voeren de bij deze kwaliteitssystemen aangesloten houders sinds 2020 een dergelijke risicoanalyse uit. In deze "welzijnscheck" worden onder meer de bovengenoemde factoren beoordeeld die een relatie kunnen hebben met het voorkomen van staartbijten. Door het opnemen van de verplichting tot het uitvoeren van een risicoanalyse in het Bhd, kan de NVWA toezien op de naleving van de in het Besluit beschreven risicoanalyse in de praktijk.

Maatregelen tegen staartbijten
De houder mag alleen overgaan tot het couperen van staarten van biggen indien maatregelen zijn genomen om het risico van staart- en oorbijten te verminderen. Met de toevoeging van lid 3 en 4 aan artikel 2.14 Bhd worden varkenshouders verplicht om, zodra er kwetsuren aan staarten worden geconstateerd, onderzoek te doen naar de oorzaken daarvan en maatregelen te nemen om het staartbijten tegen te gaan. Daarnaast moet de houder, in een logboek, dat onderdeel uitmaakt van het bedrijfsgezondheidsplan, onder andere registreren waar en wanneer kwetsuren zijn geconstateerd, bij hoeveel dieren deze zijn vastgesteld, welke maatregelen er zijn genomen en in hoeverre deze effectief zijn gebleken. Voorbeelden van dergelijke maatregelen zijn het aanbieden van extra hokverrijkingsmateriaal, het controleren van de voer- en watervoorziening en het identificeren en uit het hok verwijderen van dieren die obsessief bijtgedrag vertonen.

Verbeterplan om staartbijten te voorkomen
Met de toevoeging van artikel 2.14a Bhd per 2028 worden varkenshouders verplicht om een door de dierenarts opgesteld verbeterplan uit te voeren indien wordt gecoupeerd of indien uit de evaluatie van het bedrijfsgezondheidsplan blijkt dat bij een diercategorie aanhoudend staartbijten voorkomt en de genomen maatregelen onvoldoende effectief zijn gebleken.
Het verbeterplan bevat een beschrijving van de structurele maatregelen die de houder dient te treffen om het risico op staartbijten verder te verminderen. Daarbij kan het onder meer gaan om maatregelen die gericht zijn op het stalklimaat, de huisvesting, de hokinrichting, de voeding, de verzorging en het management. Indien blijkt dat genomen maatregelen onvoldoende effect hebben, zullen aanvullende structurele maatregelen moeten worden getroffen.
Het verbeterplan maakt onderdeel uit van het bedrijfsgezondheidsplan.

De varkenshouder en diens bedrijfseigen dierenarts kunnen bij het opstellen van het verbeterplan zo nodig andere deskundigen betrekken, bijvoorbeeld op het gebied van kwaliteit van voeding of stalklimaat.

Omdat het verbeterplan onderdeel uitmaakt van het bedrijfsgezondheidsplan, zijn daarop de voor het bedrijfsgezondheidsplan geldende verantwoordelijkheden en procedures van toepassing. De houder draagt er op grond van artikel 1.28, eerste lid, Bhd zorg voor dat een bedrijfsgezondheidsplan wordt opgesteld. Het verbeterplan wordt door de dierenarts in overleg met de houder opgesteld. De houder is verantwoordelijk voor de uitvoering van de maatregelen uit het verbeterplan voor zover deze op hem betrekking hebben. Het bedrijfsgezondheidsplan, inclusief het verbeterplan, wordt jaarlijks geëvalueerd door de dierenarts en de houder. Daarbij worden ook de resultaten van de risicoanalyse en de gegevens uit het logboek betrokken. Voor het bedrijfsgezondheidsplan en het evaluatieverslag gelden de bestaande bewaartermijnen.

Evaluatie

Op basis van de huidige inzichten is voorzien dat 2030 als einddatum voor het couperen wordt vastgesteld. Voorafgaand daaraan zal in 2028 worden geëvalueerd in hoeverre voldoende voortgang is geboekt bij het terugdringen van de oorzaken van staartbijten en bij de ontwikkeling van een verdienmodel dat het mogelijk maakt om per 2030 te stoppen met couperen.

RUNDVEE

1. Algemeen

Achtergrondinformatie melkvee, kalver- en vleesveesector

Rundveehouderij

De rundveehouderij bestaat uit drie subsectoren: de melkveehouderij, de kalverhouderij en de vleesveehouderij. Deze laatste sector bestaat uit twee hoofdtakken: de zoogkoehouderij en de mesterij. Met uitzondering van de algemene huisvestings- en verzorgingsnormen voor landbouwhuisdieren (EU Richtlijn 98/58/EG geïmplementeerd in het Bhd) en een aantal specifieke normen voor kalveren tot 6 maanden leeftijd (EU Richtlijn 2008/119/EG geïmplementeerd in het Bhd) is er geen Europese regelgeving op het gebied van dierenwelzijn van rundvee. Nationaal stelt het stelsel van de Wet dieren regels over dierenwelzijn voor runderen die voor productie van dierlijke producten gehouden worden. Waarbij alleen voor kalveren soortspecifieke houderijvoorschriften gelden, gelden voor het overige de algemene regels die voor het houden van dieren en het houden van dieren voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten. In deze AMvB worden nu ook soortspecifieke houderijvoorschriften gesteld voor runderen die voor de bedrijfsmatige productie van melk of vlees worden gehouden. Onderstaand volgt een beschrijving van de drie subsectoren.

Melkveehouderij

Met ruim 14.000 melkveehouderijbedrijven in Nederland is de melkveesector de grootste landbouwsector van Nederland. Een sector waar, anno 2026, in totaal ruim 1,5 miljoen melk- en kalfkoeien en bijna één miljoen stuks jongvee worden gehouden. Het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf is 110. De totale aanvoer van melk ligt jaarlijks op ongeveer 14 miljard kilogram. Vrijwel alle melkveehouders zijn aangesloten bij zuivelondernemingen of zuivelcoöperaties. De Nederlandse melkveehouderij typeert zich door haar diversiteit. De melkveehouderijbedrijven zijn verschillend. Zo is er een aanzienlijk aantal melkveebedrijven met een neventak naast de primaire bedrijfsvoering. Deze zogenoemde multifunctionele melkveehouders verrichten ook andere activiteiten zoals boerderijverkoop, boerderijeducatie, natuurbeheer, zorglandbouw en/of

kinderopvang. De bedrijfsvoering en stallen zijn dus veelal verschillend. Dit is ook terug te zien in de manier waarop de dieren gehouden worden.

De melkveesector werkt samen met zuivelbedrijven, verenigd in ZuivelNL, via het programma 'Duurzame Zuivelketen' (DZK) aan het verbeteren van diergezondheid en dierenwelzijn. Zo heeft DZK op dit gebied doelen gesteld over het verlengen van de levensduur van koeien, verantwoord gebruik van diergeneesmiddelen, goede zorg voor het kalf (KalfOK), het continu verbeteren van dierenwelzijn en weidegang. Daarnaast worden via de zuivelkwaliteitssystemen eisen gesteld aan de melkveehouder, onder andere op het gebied van diergezondheid en dierenwelzijn. Zo is het in de zuivelkwaliteitssystemen verplicht gesteld langdurige pijnstilling in te zetten bij het onthoornen van kalveren, te zorgen voor een goede voedingstoestand van de koeien, is er een maximale bezettingsgraad opgenomen en een verbod op nieuwbouw of uitbreiding van aanbindstallen. Boven op deze eisen zijn er keurmerken en marktconcepten met aanvullende eisen voor productonderscheiding in de markt. Voorbeelden hiervan zijn het Beter Leven keurmerk met 1, 2 of 3 sterren, On the Way to Planet Proof, biologisch en het Beter voor Natuur & Boer programma.

In 2022 heeft ZuivelNL samen met de Stichting Brancheorganisatie Kalversector (SBK), Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt (NAJK) en Vee & Logistiek Nederland het routeplan '*Goede zorg voor het kalf*' opgesteld. Dit routeplan is opgesteld om de zorg voor het kalf door de keten heen verder te verbeteren.

De afgelopen jaren heeft de melkveehouderij zich samen met de Dierenbescherming ingezet voor dierenwelzijn en diergezondheid en dit doen zij nog steeds. Beide partijen erkennen dat er nog belangrijke stappen nodig zijn om een toekomstbestendige en dierwaardige veehouderij te realiseren. Daarom hebben de vertegenwoordigers van de Dierenbescherming en ZuivelNL (LTO Nederland, Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV), Nederlandse Zuivel Organisatie (NZO), Dutch Dairyman Board (DDB) en NAJK) gezamenlijk een routekaart opgesteld om hiertoe te komen. De routekaart '*naar een dierwaardiger en toekomstbestendige melkveehouderij*' is op 30 januari 2025 gepubliceerd. De partijen beschrijven een gezamenlijk plan met praktijkonderzoek en experimenteerruimte, en met concrete maatregelen en doelen, waarbij de inhoud gebaseerd is op de zienswijze 'Dierwaardige Veehouderij' van de Raad voor Dieraangelegenheden (RDA). De partijen onderschrijven daarmee het doel om, naar eigen zeggen, 'een melkveehouderij te creëren waarin dieren hun natuurlijk gedragsbehoeften kunnen uitoefenen zonder ingrepen, en waar welzijn, gezondheid, stalomgeving en management in harmonie zijn'. De genoemde maatregelen uit de routekaart zijn grotendeels in lijn met de voorschriften uit deze AMvB.

Kalverhouderij

De vrouwelijke kalveren die worden geboren op het melkveebedrijf worden veelal aangehouden voor de melkveehouderij op hetzelfde bedrijf. De mannelijke kalveren en een deel van de vrouwelijke kalveren gaan naar de kalverhouderij. Ook buitenlandse kalveren worden in de Nederlandse kalverhouderij gehouden. In de kalverhouderij groeien kalveren op met als doel de productie van kalfsvlees. In 2023 bestond de kalversector in Nederland uit 738 bedrijven met blanke vleeskalveren, 659 bedrijven met rosé vleeskalveren en 269 bedrijven met startkalveren[47]. Op deze bedrijven werden 1.571.565 vleeskalveren opgezet, waarvan er 475.849 als rosé vleeskalveren en 1.095.716 als blanke vleeskalveren zijn opgezet. Ongeveer de helft van de vleeskalveren in de Nederlandse kalverhouderij is afkomstig van Nederlandse melkveebedrijven, de andere helft is afkomstig uit andere landen. Zo'n 69% van deze vleeskalveren wordt geïmporteerd vanuit Duitsland, 11% uit Ierland, 6% uit Denemarken, 4% uit België, 3% uit Luxemburg en 7% uit overige landen.[48] In de Nederlandse kalverhouderij worden er twee categorieën vlees geproduceerd: blank kalfsvlees en rosé kalfsvlees. Voor beide categorieën kalfsvlees is in de Europese regelgeving (Verordening 1308/2013) een definitie vastgelegd. Een kalf met de slachtleeftijd jonger dan acht maanden valt in de categorie 'kalfsvlees', hieronder valt blank

[47] Jaarverslag 2023, Stichting Kwaliteitsgarantie Vleeskalversector.
[48] Bron: I&R.

kalfsvlees en jong-rosé kalfsvlees. Een kalf met de slachtleeftijd van acht tot twaalf maanden valt in de categorie 'rosé kalfsvlees'. De consumptie van kalfsvlees in Nederland is laag, 90% van het geproduceerde kalfsvlees wordt geëxporteerd naar het buitenland.

Voor kalveren met een leeftijd tot zes maanden zijn welzijnseisen vastgelegd in de Europese Richtlijn 2008/119/EG. Deze richtlijn is geïmplementeerd in het Bhd. Naast de wettelijke vereisten, wordt door de Nederlandse kalversector, in gezamenlijkheid met diverse partners, gewerkt aan het welzijn en de gezondheid van kalveren, het beperken van de milieubelasting en het verhogen van het gebruik van restproducten in diervoeding. Zo heeft de SBK, met NAJK, Vee & Logistiek Nederland en ZuivelNL, in 2022 het routeplan '*Goede zorg voor het kalf*' opgesteld. Dit routeplan is opgesteld om de zorg voor het kalf door de keten heen verder te verbeteren.

Vleesveehouderij

De Nederlandse vleesveehouderij is een relatief kleine en diverse sector. Dat geldt zowel voor de soort bedrijven waarbij de voornaamste groepen binnen de vleesveehouderij de zoogkoehouderij en de (stieren)mesterij zijn maar ook qua grootte en houderijsystemen. Kwantitatieve informatie over de aard en omvang is slechts beperkt beschikbaar. In 2020 waren er circa 3.560 bedrijven actief die tezamen 58.244 zoog- en weidekoeien hielden en 739 bedrijven met 13.758 vleesstieren.[49] Baltussen et al. (WUR, 2019) concludeerde op basis van CBS-gegevens uit 2017 dat de spreiding in bedrijfsomvang groot is in Nederland, waarbij bijna 80% van de bedrijven minder dan 10 runderen heeft. De laatste jaren is er een dalende tendens te zien. Zo waren er in 2024 nog ongeveer 1.000 vleesveebedrijven actief waarvan zo'n 500 bedrijven met zoogkoeien en 500 met vleesstieren (bron: CBS).

De vleesveehouderij heeft tot doel het produceren van rundvlees en de rassen die worden gehouden zijn dan ook vaak meer vleestypisch (denk aan bijvoorbeeld de Limousin, Charolais en Blonde d'Aquitaine) maar er zijn ook vleesveehouders die voormalige melkkoeien 'vetweiden' of 'afmesten'. In de zoogkoehouderij worden de kalveren doorgaans bij de koe gehouden, de speenleeftijd is erg variërend per bedrijf. De dieren hebben veelal toegang tot weidegang. In de winterperiode worden ze op stal gehouden en zien we grote diversiteit in stalsystemen variërend van de aanbindstal tot potstallen. De kalveren die niet worden aangehouden voor de fokkerij worden ofwel zelf afgemest ofwel in de mesterij. Specifiek voor een tweetal rassen in de zoogkoehouderij (Belgisch WitBlauw en Verbeterd Roodbont, de zogenaamde dubbelgespierde/dikbilrassen) geldt dat ze vanwege de routinematige keizersnedes extra onder de aandacht liggen.

De mesterij is doorgaans een meer intensieve vorm van houderij, de dieren staan veelal op stal (mede vanwege het feit dat het veelal stieren betreft en het niet veilig is deze te weiden). Een deel van de dieren in de mesterij komt uit Nederland, maar er komen ook dieren uit het buitenland (Frankrijk en België). In Nederland staat het gros van de dieren in de mesterij op stro maar ook volledige roostervloeren komen voor.

Afbakening diercategorieën rundvee

In deze toelichting worden de gedragsbehoeften en maatregelen toegelicht voor alle mannelijke en vrouwelijke runderen die gehouden worden voor de productie van melk, rund- en/of kalfsvlees. Uitgangspunt is hierbij het voorzien in de gedragsbehoeften voor de diersoort rund (Bos taurus), ongeacht waar en/of met welk productiedoel dit dier gehouden wordt. Enkel indien noodzakelijk geacht, bijvoorbeeld gelet op de verschillen in houderijsysteem, de daarmee samenhangende aanpassingen die gedaan moeten worden en de daarbij behorende economische impact wordt dit beschreven en kan dit aanleiding zijn voor het maken van een onderscheid bijvoorbeeld qua ingangsdatum van een bepaalde maatregel.

[49] Bron: CBS.

In de toelichting bij het amendement van De Groot/Van Campen staat beschreven dat er een AMvB Dierwaardige veehouderij dient te worden opgesteld voor melkvee en kalveren. In aanvulling op deze opdracht is ook vleesvee meegenomen vanwege het feit dat ook in de vleesveesector runderen worden gehouden met dezelfde gedragsbehoeften, ongeacht het productiedoel.

Gedragsbehoeften

1. *Afbakening gedragsbehoeften*

In deze AMvB worden gedragsbehoeften en bijbehorende maatregelen voor alle runderen ongeacht de leeftijd aangewezen. Aangezien het gaat om runderen en daarmee dieren met dezelfde gedragsbehoeften, met uitzondering van een aantal leeftijdsspecifieke gedragsbehoeften, is er in deze toelichting voor gekozen de gedragsbehoeften niet apart te beschrijven. Voor rundvee) is wetenschappelijk bekend dat de gedragsbehoeften van deze dieren bestaan uit: rustgedrag (liggen, herkauwen en slapen); eet- en drinkgedrag; sociaal gedrag (contact met soortgenoten en synchronisatie van gedrag); eigen veiligheid (uitwijken/vluchten); zelfverzorgings gedrag; gezondheid; respiratie; thermoregulatie; en actief gedrag (waaronder foerageren, exploreren en bewegen). Ten aanzien van het eetgedrag geldt voor volwassen runderen specifiek dat graasbehoefte hier onderdeel van uitmaakt. Aanvullend geldt voor kalveren nog de behoefte aan zooggedrag en het ontvangen van maternale zorg. Voor vrouwelijke runderen geldt dat ze de behoefte hebben aan het geven van maternale zorg. Runderen hebben geen specifieke behoefte, zoals plaats, rondom urineren en ontlasten. Deze behoefte is daarom niet aangewezen. Ook grazen en het geven en ontvangen van maternaal gedrag zijn niet aangewezen omdat er in deze AMvB geen (volledige) invulling wordt gegeven aan deze behoeften. Voor maternaal gedrag geldt dat er met de maatregel 'mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven' beperkt wordt voorzien in deze behoefte.

2. *Welke maatregelen geven invulling aan welke gedragsbehoefte?*

Met het uitvoeren van de hierna genoemde maatregelen uit de AMvB wordt voorzien in de aangewezen gedragsbehoeften van de runderen. Voor kalveren tot zes maanden leeftijd zijn al specifieke eisen opgenomen, met deze AMvB worden deze aangescherpt en uitgebreid. Voor de runderen ouder dan zes maanden geldt nu geen specifieke wetgeving en zijn de maatregelen in de AMvB nieuw dan wel een verduidelijking/aanscherping van de reeds geldende algemene vereisten.

Voor de gedagsbehoefte *rusten* is het belangrijk dat het rund ongestoord en vrij kan rusten en liggen op een daarvoor geschikte plek. Deze gedragsbehoefte wordt daarom ingevuld met de maatregelen beschikbare oppervlakte, geschikte ondergrond, niet aangebonden staan (verbod op aanbindstallen) en het hebben van minimaal één ligplaats per rund. Voor de gedragsbehoefte *eten en drinken* geldt dat hier al algemene bepalingen voor zijn opgenomen in het Bhd, artikel 1.7. Gelet op de specifieke vereisten voor kalveren en runderen ten aanzien van eet- en drinkgedrag is er in de AMvB een verduidelijking opgenomen om aan deze gedragsbehoeften te kunnen voldoen. Runderen moeten ongestoord en op elk moment kunnen *eten en drinken* en daarom is voorgeschreven dat de runderen voldoende ruimte (beschikbare oppervlakte) en voldoende eetplaatsen moeten hebben. Permanente toegang tot vers water en permanente toegang tot geschikt ruwvoer zijn ook minimale vereisten passend bij deze gedragsbehoefte. Voor kalveren is ten aanzien van deze behoefte een aanscherping gedaan op de bestaande regelgeving. Vanaf 14 dagen leeftijd moeten kalveren permanent toegang hebben tot schoon drinkwater en permanent toegang tot geschikt ruwvoer. Ten aanzien van de eetplaatsen blijft voor kalveren de huidige regelgeving gelden.

Onder eetgedrag valt bij runderen ook de *graasbehoefte* maar deze behoefte wordt nu niet aangewezen. Dit wordt hieronder bij 'Weidegang' nader toegelicht.

De gedragsbehoefte *sociaal gedrag* wordt voor runderen ingevuld door voldoende eetplaatsen voor te schrijven en door de runderen (met behoud van de mogelijkheid soortgenoten te zien, horen en aan te raken) de mogelijkheid te geven zich te kunnen afzonderen bij ziekte, en specifiek voor drachtige runderen: de mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven. Daarnaast worden eisen gesteld aan de huisvesting van individueel gehouden runderen (stieren en kalveren) ten aanzien van het

kunnen zien, horen en aanraken andere runderen. Verder is het belangrijk dat runderen vrij kunnen bewegen door de stal en zo contact kunnen maken met soortgenoten, of contact juist kunnen vermijden. Om deze redenen worden aanbindstallen verboden. Specifiek voor kalveren, die niet bij de koe blijven, is de groepshuisvesting vanaf 14 dagen voorgeschreven, waarmee invulling wordt gegeven aan het sociaal gedrag. Deze maatregel geldt uiteraard ook voor runderen, op eerdergenoemde uitzonderingen na. De behoefte tot eigen *veiligheid* is ingevuld met minimum beschikbare oppervlakte, mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven en mogelijkheid tot afzonderen stier.

Het *zelfverzorgings gedrag* wordt in de AMvB ingevuld met het aanbieden van de mogelijkheid tot vachtverzorging, het verbieden van aanbindstallen. Daarnaast zijn minimum beschikbare oppervlakte, voldoende ligplaatsen en geschikte ondergrond hierbij een belangrijke maatregelen aangezien de runderen ook, bijvoorbeeld tijdens het liggen, zo voldoende de gelegenheid krijgen om zichzelf te kunnen likken en niet in de mest- of urine te liggen.

Voor de *gezondheid* van de runderen is het belangrijk om de volgende maatregelen in te vullen: permanente toegang tot vers water, permanente toegangtot ruwvoer, voldoende eetplaatsen, minimum beschikbare oppervlakte, geschikte ondergrond, verbod op onthoornen en afzonderen bij ziekte. Daarnaast is een niet schadelijk stalklimaat van belang voor respiratie. Er geldt reeds een open norm voor stalklimaat (zie kopje 'geen schadelijk stalklimaat') maar aangezien deze onvoldoende duidelijkheid biedt zal deze op termijn worden geconcretiseerd. Specifiek voor drachtige runderen is de mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven in een daarvoor geschikte ruimte relevant. Voor kalveren die gehouden worden in de vleeskalversector zijn specifiek nog het verhogen van het hemoglobinegehalte en het verhogen van de transportleeftijd relevante maatregelen die bijdragen aan een goede gezondheid.

Om de behoefte *thermoregulatie* bij runderen in te vullen zijn het hebben van een thermoregulatieplan, en het aanbieden van de mogelijkheid tot vachtverzorging en minimum beschikbare oppervlakte voorgeschreven.

Om te voorzien in de gedragsbehoefte *actief gedrag* zijn de maatregelen minimum beschikbare oppervlakte, geschikte ondergrond, permanente toegang tot ruwvoer en het verbod op aanbindstallen opgenomen. Ook voor kalveren wordt voorzien in deze behoefte door middel van minimum beschikbare oppervlakte (zowel individueel als in de groep), daglicht in de stal, groepshuisvesting vanaf uiterlijk 14 dagen leeftijd en een geschikte ondergrond. Daarmee kunnen kalveren spelgedrag uitvoeren zonder bijvoorbeeld uit te glijden.

Om tegemoet te komen aan de *zuigbehoefte* (zooggedrag) van kalveren is voorgeschreven dat de kalveren minimaal de eerste zes weken van hun leven melk via een speen krijgen.

Niet opgenomen maatregelen

Kalf bij de koe

Het vrouwelijke rund heeft als gedragsbehoefte om maternale zorg te geven en het kalf heeft de gedragsbehoefte om maternale zorg te ontvangen. Om te voorzien in deze gedragsbehoeften is het noodzakelijk om het kalf na de geboorte (voor een bepaalde periode) bij de koe te houden. Om te bepalen hoe hier het beste vorm aan gegeven kan worden is meer wetenschappelijk en praktisch inzicht nodig. Daarom zijn de gedragsbehoeften maternale zorg geven en ontvangen nu niet aangewezen en is hier nog geen maatregel voor opgenomen. Wel is de inzet de komende jaren gericht op het opdoen van voldoende kennis en praktijkervaring ten behoeve van het invullen van deze gedragsbehoeften met als doel kalveren (streven 2040) langer bij de koe te houden.
Het onderwerp kalf bij koe krijgt de laatste jaren steeds meer maatschappelijke aandacht. Dit heeft onder andere geleid tot het opstellen van de brochure "*Verkenning kalf bij de koe, een sectorbrede*

inventarisatie van kennis en ervaring rond het houden van kalveren bij de koe",[50] het opstarten van diverse onderzoeken en tot diverse initiatieven vanuit de sector om kennis te delen over het houden van het kalf bij de koe. Daarbij zijn er in de praktijk grote verschillen tussen de verschillende rundveehouderijsystemen over het wel of niet (langer) houden van kalf bij koe. Zo is het in de zoogkoehouderij veel gebruikelijker om het kalf bij de koe te houden dan in de melkveehouderij. Tot op heden is er onvoldoende wetenschappelijk inzicht in onder andere de optimale scheidingsleeftijd en de manier waarop koe en kalf het beste gescheiden kunnen worden. Zo kan het scheiden van kalf en koe op het verkeerde moment ook juist meer stress opleveren. EFSA geeft aan dat scheidingsstress het grootste is op vier dagen na geboorte tot zes á tien weken leeftijd. Daarnaast kan de maatregel aanzienlijke impact hebben op de huidige bedrijfsvoering in met name de melkveehouderij, het verdienmodel en ook op de huidige systematiek waarbij kalveren van het melkveebedrijf naar de kalverhouderij gaan. Ook dit aspect vereist nader onderzoek. Het is daarom van belang dat komende jaren wordt ingezet op verder onderzoek naar het thema kalf bij koe in de brede zin.

Weidegang

Onder de gedragsbehoefte eetgedrag valt bij runderen ook de *graasbehoefte*. Deze graasbehoefte kan enkel en alleen buiten door weidegang vormgegeven worden. Het is (nog) niet bekend vanaf welke leeftijd de graasbehoefte bij runderen begint, maar het staat vast dat volwassen runderen deze behoefte in ieder geval hebben. In verband met de (maatschappelijke) veiligheid is het toepassen van weidegang voor volwassen mannelijke runderen niet wenselijk aangezien dit tot gevaarlijke situaties kan leiden. Dit geldt niet voor volwassen vrouwelijke runderen. Voor het invullen van de graasbehoefte is het dus van belang dat volwassen vrouwelijke runderen toegang hebben tot weidegang (het buiten kunnen grazen). De overheid ziet dit dan ook als toekomstbeeld en zal zich extra inspannen om weidegang voor volwassen vrouwelijke runderen te stimuleren.

In de praktijk wordt op de meeste zoogkoe- (exacte cijfers ontbreken) en melkveebedrijven (78,2% in 2025) weidegang toegepast. Meestal krijgen melkveehouders hier ook een passende vergoeding, een zogenoemde weidepremie, voor. Toch zijn er ook aardig wat bedrijven (in 2025 21,8% van de melkveebedrijven, die gezamenlijk ongeveer 33% van de koeien in Nederland houden) waarbij veehouders geen weidegang toepassen en de runderen permanent op stal houden. Dit percentage zal, zonder ingrijpen, naar verwachting de komende jaren verder stijgen en dat is een onwenselijke trend. Sommige bedrijven kunnen geen weidegang toepassen omdat zij onvoldoende huiskavel (met vers gras) bezitten, maar voor de meeste bedrijven is het wel mogelijk om voor weidegang te kiezen. Het is per bedrijf verschillend welke vorm van weidegang het beste past en voor iedere veehouder spelen andere redenen een rol om hier wel of niet op over te stappen. Dit vraagt om maatwerk en extra inzet op stimulering. Het stimuleren van weidegang via het breed gedragen Convenant Weidegang en marktconcepten zorgt er in de praktijk onder andere voor dat veehouders een passende beloning krijgen en dat men gezamenlijk afspraken maakt over bijvoorbeeld de vorm van weidegang en het aantal uren weidegang per jaar. Een eventuele wettelijke verplichting zou deze stimulering teniet kunnen doen en kan zelfs voor een vermindering in het aantal uren weidegang zorgen voor de runderen die nu al toegang hebben tot weidegang. Ook de Dierenbescherming en ZuivelNL zetten gezamenlijk extra in op weidegang via stimulering. In hun eerdergenoemde routekaart staat beschreven dat beide partijen als doel hebben om het aantal weidende koeien te verhogen en de duur van de weidegang substantieel te verlengen. Voor het Convenant Weidegang vindt er op dit moment een strategische heroriëntatie plaats waarbij de partijen nieuwe doelen vaststellen en verkennen wat extra gedaan kan worden om weidegang verder te stimuleren en het landelijke percentage van bedrijven die weidegang toepassen te laten stijgen. Ook de overheid zal haar rol pakken en verkennen in welke mate weidegang verder gestimuleerd kan worden. Weidegang is immers een cruciaal onderdeel van een dierwaardige veehouderij.

[50] Bijlage bij Kamerstuk 28286, nr. 942.

Het kabinet kiest er dus voor weidegang langs deze weg te bevorderen en niet via wettelijke regulering in de AMvB. De gedragsbehoefte om te kunnen grazen wordt daarom niet aangewezen.

Geen schadelijk stalklimaat

Artikel 2.5 lid 4 van het Bhd bepaalt onder meer dat de gasconcentraties in de omgeving van het dier niet schadelijk mogen zijn voor het dier. Dit is een open norm die weinig duidelijkheid biedt voor de houder over wat hij moet doen om de norm na te leven, omdat onvoldoende duidelijk is wanneer gasconcentraties schadelijk zijn voor het dier. Dit maakt de norm ook lastig handhaafbaar. Invulling van deze open norm is wenselijk om duidelijkheid te bieden wanneer bepaalde gasconcentraties in de stal schadelijk kunnen zijn. Een slechte luchtkwaliteit in de stal kan een negatief effect hebben op het welzijn en de gezondheid. Aangezien nog onvoldoende bekend is wat de drempelwaardes moeten zijn is nader onderzoek nodig om drempelwaarden vast te kunnen stellen en welke mitigerende aanpassingen van de stal en/of het management nodig zijn. Op basis van onderzoek, waarbij ook de waardes zoals genoemd in EFSA zullen worden meegenomen, is het doel op een later moment voor rundvee (inclusief kalveren) specifieke normen op te nemen voor stalklimaat in de AMvB.

Verbod op routinematige keizersnedes/verbod op houden dikbilrassen

In de rundveehouderij wordt gebruik gemaakt van veel verschillende rassen en kruisingen. Specifiek voor een tweetal rassen gehouden in de vleesveehouderij geldt dat er bij deze runderen, vanwege de bouw, routinematig keizersnedes worden uitgevoerd. Het betreft de rassen Belgisch WitBlauw en Verbeterd Roodbont, de zogenaamde dubbelgespierde/dikbilrassen. De selectie op spiermassa bij deze dieren is gepaard gegaan met moederdieren met een smal bekken waardoor deze dieren regelmatig niet natuurlijk kunnen afkalven en er routinematig keizersnedes worden uitgevoerd. In de Quickscan van CenSas worden deze routinematige keizersnedes genoemd als zijnde een aantasting van de integriteit van het dier en daarmee onwenselijk.

Al geruime tijd geleden is er via het project Bewust Natuurlijk Luxe gewerkt naar meer natuurlijke geboortes bij deze dikbilrassen door te fokken op ruimere bekkenmaten. Het project is geëvalueerd en de Tweede Kamer is hierover in 2025 geïnformeerd.[51] Uit de evaluatie bleek, onder andere, dat de doelstelling van het project, 50–60% natuurlijk geboortes op sectorniveau in 2035, niet meer gehaald zal worden. Ondanks de sectorbrede tegenvallende resultaten zijn er individuele fokkers die het doel wel halen. Zij maken vaak geen gebruik van KI-stieren, maar selecteren zelf natuurlijk dekkende stieren bij andere fokkers. Het succesvol maken van het fokprogramma blijkt dan ook erg afhankelijk van de keuzes van de individuele houders.

Het routinematig uitvoeren van keizersnedes vanwege de wijze waarop de runderen gefokt zijn en/of het fokken met deze rassen past niet in een dierwaardige veehouderij. Een verbod op het verrichten van keizersnedes is niet aan de orde in het kader van deze AMvB. De Wet dieren staat lichamelijke ingrepen waarvoor een diergeneeskundige noodzaak bestaat toe (artikel 2.8, tweede lid, onderdeel), daar kan met deze AMvB niet van worden afgeweken. Bovendien is zo'n verbod ook niet wenselijk want een dier in barensnood moet geholpen kunnen worden. Wanneer het kalf niet via de natuurlijke weg geboren kan worden is de keizersnede de enige andere optie om zowel kalf als koe te helpen.

In tegenstelling tot de mogelijkheid die voor gezelschapsdieren bestaat tot een verbod op bepaalde kenmerken is het instellen van een fok- of houdverbod voor dit type runderen in strijd met de Europese Fokkerijverordening 2016/1021. In deze verordening is onder meer bepaald dat lidstaten erop toe moeten zien dat de toelating van raszuivere fokrunderen tot de voortplanting niet wordt verboden, beperkt of belemmerd. Fokrunderen van de rassen Verbeterd Roodbont en Belgisch Witblauw zijn raszuiver en vallen binnen de werkingssfeer van de verordening. Het fokken van dikbilrunderen kan dus niet worden verboden. Op Europees niveau pleit Nederland voor het

[51] Kamerbrief 28 286, nr. 1380.

uitfaseren en verbieden van het fokken en houden van dieren met schadelijke kenmerken.

2. Maatregelen specifiek voor rundvee

Thermoregulatieplan

Voor de toelichting op het thermoregulatieplan zie de passage onder varkens. Deze maatregel treedt voor runderen ook in werking per 2028.

Verbod op aanbinden

Om de aangewezen gedragsbehoeften uit te kunnen oefenen is het een vereiste dat dieren niet worden beperkt in hun bewegingsvrijheid. Dieren die worden gehouden in een aanbindstal staan aangebonden en worden daardoor beperkt in hun beweging en kunnen dus niet voorzien in gedragsbehoeften: rusten, sociaal gedrag, zelfverzorging en actief gedrag. Zowel in de melkvee- als in de vleesveehouderij wordt nog gebruik gemaakt van aanbindstallen. In de melkveehouderij worden nog slechts op 3,8% van de melkveebedrijven runderen aangebonden gehouden. Dit gaat gemiddeld om kleinere bedrijven waarbij het voor het overgrote deel gaat om stallen ouder dan twintig jaar. Vanuit de zuivelkwaliteitssystemen is er reeds een verbod op renovatie en nieuwbouw van deze vorm van huisvesting. In de vleesveehouderij is het aantal aanzienlijk hoger en wordt met name in de zoogkoehouderij nog gebruik gemaakt van aanbindstallen. In tegenstelling tot de melkveesector zijn er voor de vleesveesector geen gegevens bekend over het aantal van dit soort stallen. Naar schatting betreft het zo'n 50 % van de zoogkoebedrijven. Dit zijn doorgaans de kleinere bedrijven en het aantal dieren in de vleesveehouderij dat aangebonden staat is dan ook lager dan 50%. Een verbod van renovatie en nieuwbouw zoals via de zuivelkwaliteitssystemen is ingeregeld geldt niet voor de vleesveehouders. Duidelijk is dat deze manier van huisvesting niet past in een dierwaardige veehouderij en deze zal dan ook verboden worden. Voor de termijn waarop het verbod ingaat is gekeken naar de impact dat een dergelijk verbod heeft op de melkvee- en vleesveesector. Zo wordt met deze maatregel een klein deel van de Nederlandse melkveehouders geraakt, waardoor de economische impact op sectorniveau beperkt is, maar voor deze individuele veehouders de impact zeer ingrijpend kan zijn. Voor de vleesveehouders geldt dat deze maatregel een aanzienlijk groter deel van de houders raakt en daarmee de impact op zowel de sector als voor individuele veehouders ingrijpend is. Bij continuering van het bedrijf zal een nieuwe stal gebouwd moeten worden, waarvoor zowel financiering als vergunningen geregeld dienen te worden. Tegelijkertijd is daarbij ook van belang dat een deel van de houders hun bedrijf, onder andere vanwege de leeftijd en het gebrek aan opvolging, op termijn niet zullen continueren. Gelet op voorgaande is er een ruime overgangstermijn opgenomen en treedt het verbod per 2040 in werking. Daarnaast geldt er per 2028 een verbod op de nieuwbouw van aanbindstallen. Het verbod is naar de aard niet van toepassing op het tijdelijk aanbinden bijvoorbeeld voor medische behandelingen. Het betreft dan immers niet het permanent of gedurende lange periode beperken van de gedragsbehoeften.

Met het stellen van bovenstaande overgangstermijn is rekening gehouden met de duur van het hele proces dat moet worden doorlopen, inclusief de vergunningverlening, voor de bouw van nieuwe stallen of de verbouw van de bestaande stal. Ook is een uitzondering ingeregeld voor het scenario dat het verkrijgen van een natuurvergunning vanwege stikstofproblematiek (nog) niet mogelijk is. Het verbod treedt niet in werking per 2040 wanneer een veehouder kan aantonen dat uiterlijk op 1 januari 2036 een aanvraag voor een natuurvergunning (omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit) voor de nieuwbouw of verbouw is ingediend.

Voor kalveren tot een leeftijd van zes maanden is in artikel 2.31 Bhd reeds een verbod op aanbinden geregeld. Hierop is een uitzondering voor kalveren in groepshokken, die mogen ten hoogste 1 uur worden aangebonden tijdens het voederen van melk of een melkvervangend preparaat. In de praktijk wordt zelden gebruik gemaakt van deze uitzondering. Deze zal per 2028 vervallen.

De expertinschatting van WLR geeft aan dat een aanbindstal een lage ammoniakemissie heeft. Indien de rundveebedrijven met een aanbindstal besluiten het bedrijf voort te zetten en daarom te verbouwen dan zal dit naar verwachting leiden tot een sterke verhoging van de ammoniakemissie per dierplaats. Het aantal dierplaatsen is beperkt. Het rapport stelt dat het niet de verwachting is dat de methaanemissie zal stijgen. WRL heeft niet gekeken naar het effect van de maatregel voor vleesvee. Gelet op voorgaande, inclusief de verwachting dat niet alle bedrijven voortgezet zullen worden na 2040, is het echter de verwachting dat voor de vleesveesector ook geldt dat niet de verwachting is dat de methaanemissie zal stijgen.

Ruimte runderen

Algemeen

Runderen worden in allerlei verschillende huisvestingssystemen gehouden. Zo wordt er bijvoorbeeld gebruik gemaakt van ligboxen, in vele soorten en maten, of vrijloopstallen. Ook de ondergrond loopt uiteen van roostervloeren (in verschillende uitvoeringen) in combinatie met ligboxen met bijvoorbeeld een waterbed of diepstrooiselboxen tot vrijloopstallen met bijvoorbeeld compost, stro of zand. Ook wordt gebruik gemaakt van de potstal al dan niet met gedeeltelijke roostervloer of volledige roostervloeren. Vanwege deze grote variatie in de huidige praktijk en de wens om deze vrijheid in maatwerk per bedrijf ook in de toekomst te behouden is ervoor gekozen de regels met betrekking tot de inrichting en ruimte van de stal zoveel als mogelijk als doelvoorschrift te beschrijven. Hiermee biedt de regelgeving ruimte aan de veehouder om zelf een indeling van de stal te maken passend bij het bedrijf en de grootte van de dieren.

Uitgangspunt voor de beschikbare oppervlakte is dat voor alle runderen (dus ongeacht leeftijden, ras, lactatiestadia en geslacht) geldt dat ze binnen de beschikbare oppervlakte ongestoord tegelijk kunnen liggen, dat ze elkaar makkelijk kunnen passeren en dat er de mogelijkheid is voor het bereiken van voer- en drinkplaatsen en dat de dieren elkaar kunnen ontwijken of zich kunnen afzonderen. Deze oppervlakte dient te allen tijde (24/7) toegankelijk te zijn. Voergangen, wachtruimte, afkalfhokken en ziekenboegen die niet altijd toegankelijk zijn kunnen derhalve niet worden meegerekend. In de beschikbare oppervlakte moet op die manier worden voorzien in de gedragsbehoeften rusten, sociaal gedrag, actief gedrag, gedrag gericht op eigen veiligheid, zelfverzorgings- /comfortgedrag, eten en drinken, thermoregulatie en gedrag gericht op gezondheid.

Beschikbare oppervlakte – melkgevende en droogstaande runderen

Voor runderen is, in tegenstelling tot andere diersoorten, geen concrete oppervlaktenorm in de huidige regelgeving opgenomen omdat er voor runderen daarvoor (nog) geen Europese of nationale regels bestaan. Specifiek voor melkgevende en droogstaande koeien (runderen van twee jaar of ouder die worden gehouden voor de bedrijfsmatige productie van melk) is er in deze AMvB voor gekozen wel een minimum beschikbare oppervlakte vast te leggen. Het invullen van een minimumnorm voor beschikbare vierkante meters in de stal voor veruit de grootste groep runderen (melkgevende en droogstaande koeien) in de AMvB bevordert de handhaafbaarheid voor deze groep. Voor de veehouder blijft voldoende ruimte over om te beslissen hoe de stal wordt ingedeeld. Daarbij is het ook van belang de gedragsbehoeften in het oog te houden en de stal zodanig in te delen dat de runderen binnen de beschikbare oppervlakte kunnen voorzien in de aangewezen gedragsbehoeften. Zo kan men denken aan voldoende brede looppaden en het vermijden van doodlopende stukken in de stal. Daarnaast dient ook voldaan te worden aan de overige maatregelen van de AMvB zoals minimaal één ligplaats per rund en voldoende eetplaatsen per rund.

Bij het vaststellen van de oppervlakte en ingangsdatum is rekening gehouden met een aantal factoren. Zo is uit de impactanalyse van WSER/CAF gebleken dat de huidige gemiddelde ruimte voor melkvee in een stal 7 m^2 per dier is. Een vergroting van de beschikbare oppervlakte en/of minder dieren in de stal heeft een grote economische impact op de melkveebedrijven. Zo blijkt dat de kosten duidelijk hoger zijn wanneer er binnen de bestaande gebouwen oplossingen moeten

worden gevonden dan wanneer er uitgebreid kan worden. Meer ruimte per koe betekent immers dat er minder koeien gehouden kunnen worden in dezelfde ruimte en dat zorgt voor een verlies aan saldo en dus opbrengstenderving. Wanneer uitbreiding van de stal mogelijk is en daardoor hetzelfde aantal dieren kan worden gehouden, liggen de investeringen hoger maar is geen sprake van opbrengstderving omdat er geen krimp van de veestapel nodig is. Daarnaast is rekening gehouden met het feit dat wanneer uitbreiding niet mogelijk is en er dus minder runderen gehouden kunnen worden dit geen vervroegde afvoer van runderen als resultaat mag hebben. Gelet op voorgaande en het belang van het verhogen van het aantal vierkante meters per rund (wat ook volgt uit de wetenschappelijk toets) is voor bestaande stallen een minimumoppervlakte van 9 m^2 per melkgevende/droogstaande koe vanaf een leeftijd van twee jaar na evaluatie voorzien met een in werkingtreding per 2040. Voor nieuwbouw geldt een minimumnorm van 11 m^2 per melkgevend/droogstaand rund. Deze maatregel voor nieuwbouw treedt per 2030 in werking. Met deze ruimere eis wordt bij nieuwbouw tegemoetgekomen aan de wetenschappelijke toets die aangeeft dat 9 m^2 onvoldoende ruimte biedt voor het uitoefenen van soorteigen gedrag zonder de economische impact daarbij uit het oog te verliezen.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat door verhoging van het besmeurd oppervlak de ammoniakemissie toeneemt. De onderzoekers geven aan dat er een duidelijke relatie tussen het besmeurd oppervlak en de hoogte van de ammoniakemissies is. Deze maatregel leidt tot een vergroting van het loopoppervlak en daarmee het besmeurd oppervlak. Een groter besmeurd oppervlak bij nieuwbouw leidt tot een hogere ammoniakemissie per dierplaats. De emissie neemt met een factor 0,6 toe per m^2 besmeurd oppervlak. Of de ammoniakemissies op sectorniveau door deze maatregel zal veranderen hangt sterk af van de toekomstige ontwikkelingen in de sector. Dat geldt ook voor de verruiming van het oppervlak per dier in bestaande stallen per 2040. In aanloop naar 2040 zal ieder bedrijf moeten voldoen aan ten minste 9 m^2 leefruimte per melkkoe, wat leidt tot een stijging van het emitterend oppervlak. De grootte van de stijging is afhankelijk van de uitgangssituatie. Wanneer in een bestaande recent gebouwde stal de huidige bevuilde loopruimte circa 4-5 m^2 per dier is en een ligbox gemiddeld 3 m^2 biedt, is de huidige leefruimte circa 7 – 8 m^2 per melkkoe. Voor oudere bestaande stallen is de toename groter. Voor nieuwbouw zal er dus een vergroting van grofweg 30 % leefruimte zijn. Ogink et al. (2014) hebben modelmatig berekend dat een vergroting van het loopoppervlak met 10% een verhoging van de ammoniakemissies van 6% ten gevolge heeft, wel met de kanttekening erbij dat hier veel onzekerheden in zitten. Als dit doorgetrokken wordt dan zal de vergroting van het loopoppervlak bij nieuwbouw met 30% (van 8,5 naar 11 m^2) modelmatig een verhoging van de ammoniakemissies met 18% tot gevolg hebben. Voor de stap naar 9 m^2 in 2040 voor bestaande stallen zal ook de ammoniakemissie toenemen, maar deze stap is minder groot. Als de veehouder ervoor kiest om de staloppervlakte niet te vergroten, maar het aantal dieren te verkleinen zal de emissie per dier weliswaar toenemen, maar de totale emissie per stal afnemen.

De emissie van methaan is niet gerelateerd aan het besmeurd oppervlak en zal als gevolg van meer ruimte niet tot meer emissie leiden. Het gebruik van strooisel is daarop wel van invloed. De toename van ammoniakemissie dient gemitigeerd te worden (bijvoorbeeld door mest direct af te voeren uit de stal). Ook de soort vloer kan hierop van invloed zijn.

Beschikbare oppervlakte overige runderen

Voor de overige subgroepen rundvee, alle runderen met een leeftijd van meer dan twaalf maanden (zoals stieren, pinken, zoogkoeien), niet vallend onder de categorie melkgevend of droogstaand van twee jaar en ouder, is de beschikbare oppervlakte in deze AMvB niet gespecificeerd maar dient het algemene uitgangspunt dat runderen binnen de beschikbare oppervlakte moeten kunnen voorzien in de gedragsbehoeften (zie ook algemene deel). Voor bestaande stallen is deze maatregel voorzien per 2040, voor nieuwbouw treedt de maatregel per 2030 in werking. Gelet op de diverse stalsystemen, de verschillende groottes van dieren (afhankelijk van onder andere leeftijd, ras en geslacht) en andere bedrijfsspecifieke zaken ligt het in de rede de praktische invulling van normen voor beschikbare oppervlakte voor deze groep vast te leggen in een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden voor de diverse stalsystemen en

diergroottes. Bij het opstellen van een GGP ligt het in de rede dat de norm voor de melkgevende en droogstaande koeien als uitgangspunt worden gebruikt om de overige oppervlaktematen aan te relateren.

Ligplaats – runderen

Runderen liggen gemiddeld zo'n veertien uur per dag. Voldoende en goede ligplaatsen zijn dus van essentieel belang. De ligplaatsen moeten zodanig zijn ingericht dat de runderen gelijktijdig zonder problemen/obstakels kunnen gaan liggen en staan, ongestoord rusten en zichzelf kunnen likken. Er dient dan ook minimaal één ligplaats per rund aanwezig te zijn waarvan de afmetingen passend zijn bij de grootte van de dieren op het bedrijf waarbij rekening gehouden wordt met ras, leeftijd en lactatiestadium. Dit geldt voor alle staltypes en dus zowel voor stallen met als zonder ligboxen (zoals potstallen) . Aangezien de grootte van de dieren per bedrijf verschilt, er rekening gehouden dient te worden met alle leeftijdsgroepen, geslacht en lactatiestadia (zo zijn bijvoorbeeld droogstaande koeien (koeien die hoogdrachtig zijn) breder dan de melkgevende runderen) en er vele typen ligboxen en stallen zijn, worden in deze AMvB geen afmetingen voorgeschreven. Het ligt in de rede dat hier een GGP voor wordt opgesteld. De maatregel kan in principe snel ingevoerd worden maar in de praktijk kan deze maatregel, wanneer uitbreiding niet mogelijk is, het ongewenste neveneffect van vervroegde afvoer met zich meebrengen. Daarom treedt de maatregel per 2030 in werking.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat geen effecten op de emissies van ammoniak en methaan worden verwacht. Door deze maatregel wordt het besmeurd oppervlak niet groter. Daarbij is het strooisel wel relevant. Bij gebruik van dikke fractie mest in de boxen wordt wel een verhoging van ammoniakemissies verwacht.

Geschikte ondergrond ligplaatsen

Naast minimaal één ligplaats per rund is het van belang dat de ondergrond van de ligplaats geschikt is voor het rund. Zo moet de ligplaats schoon, droog, comfortabel en indrukbaar zijn, en moet het rund voldoende grip hebben. Voor melkgevende en droogstaande koeien vanaf een leeftijd van twee jaar treedt de eis van de geschikte ondergrond van de ligplaats per 2030 in werking.

Voor de runderen anders dan melkgevend en droogstaand is, onder andere vanwege ander soort type stallen, nog de benodigde kennis nodig over geschiktheid van de ondergrond en hoe deze ondergrond er in de praktijk uit moet komen te zien. Er wordt op korte termijn ingezet op het uitvoeren van onderzoek naar geschikte ondergrond voor deze runderen. In 2028 wordt bezien of er voldoende kennis is en gekeken naar de praktische haalbaarheid. Daarom is voorzien dat de maatregel per 2030 voor nieuwbouw in werking treedt en voor bestaande stallen in 2040.

Geschikte ondergrond – runderen

Naast een geschikte ondergrond van de ligplaats en voldoende beschikbare oppervlakte, is de ondergrond van de oppervlakte in de stal een belangrijke factor voor een rund voor het uitoefenen van gedragsbehoeften. De runderen dienen ongestoord en veilig te kunnen bewegen en staan. Daarom is het belangrijk dat de ondergrond is aangepast aan het gewicht en de grootte van de dieren. Daarbij dient de ondergrond stevig, stabiel en stroef te zijn. Gelet op de ontwikkelingen rondom vloeren en de economische impact van het vervangen van de vloeren wordt op korte termijn ingezet op het uitvoeren van onderzoek naar geschikte ondergrond. In 2028 wordt bezien of er voldoende kennis is en gekeken naar de praktische haalbaarheid met als doel de maatregel per 2030 voor nieuwbouw in werking te laten treden. Voor bestaande stallen is na evaluatie voorzien in inwerkingtreding per 2040.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat het type ondergrond van de looppaden en het liggedeelte kan leiden tot een verhoging van de emissie van ammoniak en methaan. Het effect is sterk afhankelijk van de gebruikte materialen en het management.

Mogelijkheid tot vachtverzorging

Runderen hebben de behoefte om hun vacht te kunnen verzorgen, ook wel zelfverzorgingsgedrag genoemd. Om in deze gedragsbehoefte te kunnen voorzien is opgenomen dat een rund (met uitzondering van een rund in een ziekenstal, afkalfstal en runderen die zolang dat nog is toegestaan aangebonden worden gehouden) permanent de mogelijkheid heeft om de vacht te verzorgen met een daartoe geschikt middel, zoals bijvoorbeeld een (roterende) borstel voor volwassen runderen en een (vaste) schuurborstel voor kalveren en jongvee. Op deze wijze biedt het voorschrift ruimte voor invulling en direct ook een handreiking voor de veehouder door aan te geven wat in ieder geval een geschikt middel is om te voldoen aan het voorschrift.

In deze AMvB is ervoor gekozen niet in detail vast te leggen hoe de vachtverzorgingsmogelijkheid eruit moet zien en hoeveel mogelijkheden er per aantal runderen aanwezig moeten zijn. Gelet op diverse mogelijkheden en ontwikkelingen in de praktijk ligt het in de rede hiervoor ruimte te geven aan de houders dit nader in te vullen. De (roterende) borstel en (vaste) schuurborstel zijn enkel voorbeelden. Een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden, en de hoeveelheid borstels per groep, voor vachtverzorging kan hierbij behulpzaam zijn. Dit geldt voor zowel kalveren als runderen. Hierbij is het in ieder geval minimaal de bedoeling dat de runderen er goed bij kunnen en er niet te weinig aanbod per groep is, zodat de runderen wel allemaal in de gelegenheid worden gesteld gebruik te kunnen maken van de mogelijkheid tot vachtverzorging.

In diverse zuivelkwaliteitssystemen worden reeds eisen gesteld aan het aantal borstels dat beschikbaar is per groep runderen. De kosten voor de melkveehouderij zijn beperkt omdat in de praktijk het gros van de veehouders al borstels ter beschikking heeft voor de runderen. Voor de vleesveehouderij ligt dit anders. WSER/CAF heeft in de impactanalyse gerekend met een indicatieve, betrekkelijk forse kostenpost. Als reden hiervoor geeft WSER/CAF aan dat er door dieren op het vleesveebedrijf veel ‘gesloopt wordt’ en er dus een bijzonder robuuste uitvoering ontwikkeld moet worden die ook in een potstal werkt en die voor runderen van verschillende leeftijden goed bereikbaar is. Aangezien er in bepaalde keurmerken ook al schuurvoorzieningen worden geëist voor vleesrunderen en er dus wel toepassingen bekend zijn in de praktijk treedt de maatregel per 2028 in werking voor alle runderen. Wel is er voorzien in een uitzondering op deze verplichting voor aanbindstallen. Praktisch gezien is het aanbrengen van een vachtverzorgingsmogelijkheid in een aanbindstal namelijk niet te realiseren. Aangezien er vanaf 2040een verbod bestaat op aanbindstallen dienen vanaf dat moment wel alle rundveehouders aan deze verplichting te voldoen.

In de AMvB is specifiek voor kalveren opgenomen dat zij uiterlijk vanaf 14 dagen leeftijd de mogelijkheid dienen te hebben om de vacht te verzorgen met een daartoe geschikt middel. In het kader van praktische uitvoerbaarheid en duidelijkheid voor de veehouder is er bij kalveren voor gekozen een aantal maatregelen te clusteren vanaf het moment van groepshuisvesting, het aanbieden van vachtverzorging is er daar één van. Voor kalveren geldt dat het aanbieden van mogelijkheden voor vachtverzorging minder breed geïmplementeerd is. Gezien de beperkte investering die dit voorschrift vergt en de realiseerbare implementatie, treedt deze maatregel tegelijkertijd met de andere maatregelen voor groepshuisvesting per 2030 in werking.
Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten.

Onbeperkte toegang tot vers water van passende kwaliteit

In deze AMvB is voor runderen opgenomen dat ze vanaf een leeftijd van 14 dagen, onbeperkt (24/7) de beschikking moeten hebben over vers water van passende kwaliteit om op die manier in hun drinkgedrag te kunnen voorzien. Voor kalveren tot 14 dagen leeftijd blijft het huidige artikel 2.42, lid 2 van kracht en is het dus verplicht permanent vers drinkwater beschikbaar te hebben voor kalveren bij warm weer en voor zieke kalveren. De grens van uiterlijk 14 dagen leeftijd voor kalveren sluit aan bij het uiterste moment waarop kalveren, die niet bij de koe worden gehouden,

in de groep gehouden dienen te worden. In de praktijk heeft het gros van de runderen reeds permanent beschikking over vers water van passende kwaliteit.
Met enkele drinksystemen, met name op kalverbedrijven, is het niet mogelijk om onbeperkt water van passende kwaliteit beschikbaar te stellen. Deze systemen worden ingezet voor zowel de verstrekking van water, als voor melk. Op het moment dat de kalveren melk tot hun beschikking hebben, is er geen water beschikbaar. Voor deze systemen geldt dat, zodra de melk op is, er water beschikbaar moet zijn voor de kalveren. Het invoeren van deze maatregel, dient namelijk niet tot gevolg te hebben dat dergelijke systemen worden uitgesloten, en veehouders onnodige investeringen moeten treffen voor een nieuw watersysteem terwijl er feitelijk al permanent water of melk via het systeem wordt aangeboden. De impact van de maatregel wordt als gering ingeschat en de maatregel treedt per 2030 in werking.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten. Verder geeft WLR specifiek voor kalveren aan dat, indien nog niet van toepassing, een kleine reductie van de ammoniakemissie verwacht wordt door lagere concentraties van ureum/ammoniak in de urine van kalveren.

Naast het verstrekken van water, blijft de verplichting van artikel 2.42, lid 3 van het Bhd bestaan. Hierin is opgenomen dat een kalf zo spoedig mogelijk, maar in elk geval binnen zes uur na de geboorte, koebiest te drinken krijgt. De verstrekking van biest aan een kalf is belangrijk voor het verkrijgen van passieve immuniteit. Biest bevat antistoffen die het kalf gedurende de eerste twee tot vier levensweken beschermen. Tegelijkertijd begint het kalf ook aan het opbouwen van de actieve immuniteit. Een goed biestmanagement is van grote waarde voor het kalf om beschermd te zijn in de eerste levensweken.

(Permanente) toegang tot ruwvoer

Het eetgedrag van runderen bestaat onder andere uit het meermaals per dag eten van ruwvoer en herkauwen. Om aan deze behoefte te kunnen voldoen dienen de dieren voldoende kwalitatief goed ruwvoer tot hun beschikking te hebben. Wanneer dit onvoldoende aanwezig is en de dieren daardoor te weinig herkauwen kan dit leiden tot afwijkend oraal gedrag zoals tongrollen en ook tot afwijkingen aan het maagdarmstelsel.
Een rund kauwt heel kort op het voer en slikt het gelijk door, waarna het via de slokdarm in de pens terecht komt. In rust rispt het rund het voer terug in de mond en begint het herkauwen. Het fijngemalen voer gaat weer terug de pens in en wordt, als het voldoende voorverteerd is, via de pens, netmaag, boekmaag (voorvertering) en lebmaag verteerd. Door te herkauwen verkleint het rund de deeltjesgrootte van het voer zodat de pensbacteriën het voer beter af kunnen breken. Daarnaast produceert het rund tijdens het herkauwen speeksel om de pH, die beïnvloed wordt door voeding, in de pens op peil te houden. Herkauwen is dus essentieel.

Specifiek voor een kalf geldt dat deze niet herkauwt vanaf de geboorte. De pens van een kalf functioneert nog niet en moet nog ontwikkelen. De ontwikkeling van de pens gebeurt onder invloed van ruwvoer en krachtvoer. Door het verstrekken van ruwvoer en krachtvoer vanaf jonge leeftijd wordt de pens gestimuleerd en worden penspapillen aangemaakt. Een goede pensontwikkeling is essentieel voor de diergezondheid en de verdere ontwikkeling van het kalf.

Voor zowel runderen als kalveren is daarom het voorschrift opgenomen dat er permanent toegang tot ruwvoer moet zijn waarbij het ruwvoer vezelhoudend moet zijn en een toereikende voedingswaarde moet hebben. Voor kalveren geldt dat het ruwvoer vanaf 14 dagen leeftijd permanent verstrekt dient te worden. In deze AMvB is ervoor gekozen niet in detail vast te leggen welk soort ruwvoer verstrekt moet worden vanwege de vele verschillende beschikbare bronnen van ruwvoer. Daarom wordt hiervoor ruimte gegeven aan de houders dit nader in te vullen. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP behulpzaam zijn.

De impactanalyse van WSER/CAF stelt dat naar schatting alle rundveebedrijven reeds voldoen aan deze maatregel. Gezien de beperkte impact treedt de maatregel per 2028 in werking voor

rundveebedrijven. Op vleeskalverbedrijven, met name blankvleeskalverhouderijen, wordt de impact groter geschat. Dit komt doordat de gemaakte kosten voor blankvleeskalverhouderijen hoger ligger. Het betreffen bedrijven met meer kalveren dan een melkveebedrijf die moeten worden voorzien van ruwvoer. Bovendien is het permanent verstrekken van ruwvoer voor blankvleeskalverhouderijen nog geen huidige praktijk. Voor kalveren treedt de maatregel per 2030 in werking, gelijktijdig met de verplichting voor groepshuisvesting vanaf 14 dagen.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten. WLR geeft voor blankvleeskalveren aan een verlaging van de ammoniakemissie te verwachten (ureum in urine gaat omlaag) en een verhoging van de methaanemissie (organische stof mest gaat omhoog en enterisch methaan gaat omhoog). Voor rosévleeskalveren worden geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan verwacht.

Voldoende eetplaatsen

Runderen hebben sterk de behoefte om tegelijk met andere soortgenoten in de groep te eten. Dit eetgedrag uiten de runderen op verschillende piekmomenten gedurende de dag. Het is daarom van belang dat de runderen permanent de beschikking hebben over ruwvoer. Dit is dan ook een van de maatregelen in de AMvB. Daarnaast is het voor het kunnen voorzien in de eetbehoefte en sociaal gedrag ook van belang dat er voldoende ruimte is in de stal en er voldoende eetplekken zijn. Onvoldoende eetplaatsen kunnen namelijk negatieve effecten hebben op de gezondheid. Een aantal dieren in die stal zal langer staan wachten tot ze ook kunnen eten (met name de rang lagere dieren), dit kan extra belasting van de klauwen geven en zorgen voor minder rusttijd. Daarnaast eten runderen van nature vaak kleine hoeveelheden verspreid over de dag. Dit geeft de pens de kans het voer goed te verwerken. Wanneer de runderen gestoord worden in hun natuurlijke eetgedrag leidt dit ertoe dat ze grotere hoeveelheden voer zullen opnemen en sneller eten op een lager aantal momenten. Hierdoor ontstaat het risico dat de speekselproductie en penswerking wordt verstoord en wordt de kans daarmee op gezondheidsproblemen, zoals subklinische pensacidose, vergroot.

Vanwege de verschillende stalsystemen, en specifiek in de melkveehouderij de verschillende manieren van melken (traditioneel versus melkrobot) en het daarmee samenhangende verschil in het vrije koeverkeer, wordt de maatregel voldoende eetplekken in een door de sector opgestelde GGP ingevuld en geconcretiseerd. Hierin kan ook de minimale breedte van de eetplaats worden vastgelegd, omdat deze ook per ras en lactatiestadium zal verschillen. Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten. De eis treedt per 2030 in werking voor zowel bestaande bouw als nieuwbouw. Voor kalveren blijft ten aanzien van de eetplaatsen artikel 2.38 uit het Bhd van kracht. Specifiek voor kalveren geldt dat, indien zij niet ad libitum of via een automatisch voedersysteem worden gevoerd, de breedte van het voerhek ten minste 0,40 m per kalf bedraagt. Eetplaatsen in de kalverhouderij worden veelal gebruikt voor het verstrekken van krachtvoer. Voor ruwvoer is in deze AMvB opgenomen dat kalveren hiertoe permanente toegang dienen te hebben. Voor het verstrekken van ruwvoer blijft gelden dat er ten minste één eetplaats per drie kalveren is.

Mogelijkheid tot afzonderen bij ziekte

Wanneer dieren ziek zijn en/of niet fit genoeg zijn is het van belang dat zij van de groep of de koppel kunnen worden afgezonderd. Hiervoor dient een aparte ruimte te zijn die voorziet in voldoende bewegingsruimte en is voorzien van een droge comfortabele ondergrond. Vanwege de behoefte aan sociaal gedrag moet deze ruimte ook de mogelijkheid bieden rechtstreeks soortgenoten te kunnen zien en horen. De afzonderingsruimte bij ziekte mag niet dezelfde ruimte zijn als de afkalfruimte.

Voor kalveren is een dergelijke eis reeds opgenomen in het Bhd, artikel 2.45. De ruimte voor kalveren dient voorzien te zijn van droog en comfortabel strooisel. Daarbij biedt de ruimte plaats aan ten minste 1% van het aantal gehouden kalveren en indien dit minder is dan één, aan ten

minste één kalf. De reeds bestaande eis wordt aangevuld met de eis dat het kalf soortgenoten rechtstreeks moet kunnen zien en horen. Deze aanvullende eis op de reeds bestaande maatregel treedt per 2030 in werking.

Voor zowel runderen als kalveren geldt dat indien het dier een besmettelijke ziekte heeft of als het om een andere reden niet verstandig is om zicht en gehoor op de koppel te hebben dan kan met een aantekening van de dierenarts een uitzondering gemaakt worden op het vereiste zicht en gehoor en kan het dier tijdelijk apart in quarantaine gehouden worden.

In deze AMvB is ervoor gekozen niet in detail vast te leggen hoe de ziekenboeg vormgegeven moet worden, dit vanwege de verschillende bedrijfsspecifieke invulling hiervoor. De ziekenboeg moet net als de rest van de stal wel voldoen aan de voorwaarden uit de AMvB zoals de geschikte ondergrond en ligplaats, voldoende ruimte en beschikbaarheid van voer en water. Het ligt dan ook in de rede hiervoor ruimte te geven aan de houders dit nader in te vullen. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP met indicaties over afmetingen behulpzaam zijn.

Op veel melkveebedrijven en vleesveebedrijven is een dergelijke afzonderingsruimte voor zieke dieren reeds aanwezig op het bedrijf. Voor de kalverbedrijven geldt dat in de praktijk veelal reeds wordt voldaan aan de aanvullende eisen van bewegingsruimte, comfortabele ligplaats en zicht en gehoor op soortgenoten. Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten.

Uit de impactanalyse van WSER/CAF blijkt dat de impact van deze maatregel beperkt is. Gelet op het beperkte effect van de maatregel, treedt deze maatregel per 2030 in werking.

Mogelijkheid afzondering stier

Runderen zijn kuddedieren en daarom is het uitgangspunt dat ze altijd met minimaal één ander rund gehuisvest worden. Uitzonderingen zijn er voor kalveren tot maximaal 14 dagen leeftijd, voor zieke dieren en voor koeien die moeten afkalven. Tijdelijke afzondering is in deze gevallen mogelijk onder voorwaarden over het elkaar kunnen horen, zien en aanraken zoals beschreven bij de verschillende maatregelen. Specifiek voor stieren is ook een uitzondering opgenomen. Het betreft hier dekstieren en stieren in de mesterij. Dekstieren worden in de praktijk doorgaans individueel gehuisvest met uitzondering voor de periodes dat de stier bij de koeien loopt om ze te dekken. Belangrijke redenen om een dekstier apart te huisvesten zijn de veiligheid van de veehouder, maar ook de veiligheid van de andere runderen in de koppel. Het is daarom onwenselijk te eisen dat een dekstier niet individueel gehouden zou mogen worden. In het geval van een dekstier gaat het steeds om tijdelijke individuele huisvesting.

Voor stieren in de mesterij geldt dat ze in groepen worden gehuisvest. Het kan echter voorkomen dat een stier apart wordt gezet wegens ziekte. Normaal gesproken worden dieren na tijdelijke afzondering wegens ziekte daarna weer in de koppel gehuisvest. Echter brengt het terugzetten van een stier die uit de koppel is geweest gevaar met zich mee voor die betreffende stier. Bij het terugplaatsen zal er namelijk een rangorde strijd plaatsvinden waarbij de stieren elkaar ernstig kunnen verwonden. Het is dan ook onwenselijk een eenmaal, vanwege gezondheidsredenen, individueel gehuisveste stier weer terug in de koppel te zetten. Specifiek voor deze twee gevallen is dan ook een uitzondering opgenomen op de niet-individuele huisvesting van runderen en deze stieren mogen wel individueel gehuisvest worden. De huisvesting moet wel voldoen aan de voorwaarden uit de AMvB zoals de geschikte ondergrond en ligplaats, voldoende ruimte en beschikbaarheid van voer, water en vachtverzorgingsmogelijkheid. Daarnaast geldt dat de stier fysiek contact met, en zicht en gehoor op soortgenoten moet hebben. Deze maatregel treedt in 2030 in werking. Hiermee wordt de inwerkingtreding gelijkgetrokken met de maatregel die groepshuisvesting vanaf een leeftijd van 14 dagen verplicht.

Specifiek volwassen rund: Mogelijkheid tot afzonderen bij afkalven

Onderdeel van het maternaal gedrag is het gedrag van een koe net voor en tijdens het afkalven. De koe moet ongestoord kunnen afkalven en de mogelijkheid hebben steeds te gaan staan en liggen. Hiervoor is het van belang dat er een ruimte is die voorziet in voldoende bewegingsruimte. De aanwezigheid van stro, of ander manipuleerbaar materiaal, kan daarbij het natuurlijk gedrag rondom het afkalven ondersteunen. Het is niet nodig een koe individueel te huisvesten, er mogen meerdere koeien in dezelfde ruimte staan, de ruimte dient daaraan aangepast te zijn qua maatvoering. In elke situatie geldt dat de koe fysiek contact met, en zicht en gehoor op soortgenoten moet hebben. Op tal van bedrijven is reeds een dergelijke ruimte ingericht, maar er zijn ook bedrijven waar dit nog niet het geval is. Deze maatregel treedt 2030 in werking. Wanneer runderen in de weide afkalven is deze bepaling, die specifiek ziet op ruimtes in de stal, niet van toepassing.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten.

Ingrepen

Op grond van artikel 2.8 eerste lid, onder a van de Wet dieren is het verboden om lichamelijke ingrepen bij dieren uit te voeren. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kunnen bepaalde ingrepen worden uitgezonderd van dit verbod, mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Voor rundvee gaan deze uitzonderingen momenteel om het onthoornen, de castratie, het verwijderen van bijspenen en het aanbrengen van een neusring. De voorwaarden voor het uitvoeren van deze ingrepen zijn vastgelegd in artikel 2.7 van het Besluit diergeneeskundigen. Hieruit volgt dat deze ingrepen op zodanige wijze worden uitgevoerd dat bij het dier geen onnodige pijn of onnodig letsel wordt veroorzaakt en dat het dier niet meer dan nodig is in zijn functioneren wordt belemmerd.

Onthoornen

Onder de huidige regelgeving is het toegestaan runderen te onthoornen. Met het onthoornen wordt een inbreuk gepleegd op de intrinsieke waarde van het dier en een dergelijke ingreep past dus niet in een dierwaardige veehouderij. Voor andere diersoorten wordt al geruime tijd actief ingezet op het verantwoord uitfaseren van de nog toegestane ingrepen. Voor rundvee wordt aangesloten bij dit reeds bestaande beleid en komt er een verbod op onthoornen. Het verbod houdt in de praktijk in dat er voor de veehouder twee handelingsperspectieven zijn om uit te kiezen: 1. Het houden van genetisch hoornloos gefokte runderen of 2. Het houden van gehoornde runderen. In beide gevallen is een ruime overgangsperiode nodig. De ingreep is dan alleen nog toegestaan als er sprake is van een door de dierenarts vastgestelde veterinaire oorzaak. Specifiek voor hoornloos fokken geldt dat voor alle rassen (melkvee en vleesvee) voldoende stieren beschikbaar dienen te zijn die hoornloosheid doorgeven. Mocht, ondanks het hoornloos fokken, toch een kalf worden geboren met hoornaanzet dan geldt voor deze kalveren een vrijstelling op het verbod. Het is immers niet wenselijk in een koppel een of enkele dieren met hoorns te hebben en onnodig vervroegde afvoer moet worden voorkomen. Deze vrijstelling zal te zijner tijd worden geregeld in de Regeling diergeneeskundigen. Voor veehouders die kiezen voor gehoornde runderen zal dit aanpassing vergen aan de stal en het management. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met het feit dat er tijdelijk tegelijkertijd onthoornde en niet- onthoornde dieren in de stal aanwezig kunnen zijn. Het is van belang dat duidelijk is hoe hier in de praktijk mee om kan worden gegaan. Daarom is voorzien dat het verbod op onthoornen per 2040 in werking treedt na evaluatie. Bij de evaluatie in 2035 zal, naast de gebruikelijke randvoorwaarden, ook specifiek gekeken worden naar de veiligheid van de medewerkers in de sector en in natuurgebieden waar runderen grazen en mensen vrij rondlopen.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten te verwachten op de emissies van ammoniak en methaan als gevolg van deze maatregel.

Overige ingrepen

De ingrepen castratie, het verwijderen van bijspenen en het aanbrengen van een neusring zijn als toegestane ingrepen aangewezen in het huidige Besluit diergeneeskundigen en blijven ondanks een inbreuk op de intrinsieke waarde wel toegestaan. Een verbod op het verwijderen van bijspenen en castratie zou kunnen betekenen dat dieren eerder worden afgevoerd. Vrouwelijke runderen met een bijspeen lopen in de melkveehouderij, afhankelijk van de positie van de bijspeen, het risico niet goed gemolken te kunnen worden met uiergezondheidsproblemen als gevolg. Daarnaast bestaat de kans dat het dier via een bijspeen een uierinfectie oploopt. Om te voorkomen dat deze risico's worden uitgesloten door vervroegde afvoer van deze dieren blijft het verwijderen van bijspenen toegestaan. Voor stieren gehouden voor het vlees geldt, afhankelijk van het houderijsysteem, dat deze ongecastreerd te gevaarlijk worden, bijvoorbeeld wanneer ze worden ingezet voor natuurbegrazing, en daardoor eerder zullen worden afgevoerd. Ook deze ingreep blijft daarom toegestaan. Voor beide ingrepen geldt dat deze chirurgisch onder sedatie, lokale verdoving en langdurige pijnstilling dienen te worden uitgevoerd.

Het aanbrengen van een neusring (artikel 2.4, onderdeel b Besluit diergeneeskundigen) is reeds beperkt tot mannelijke runderen mits de ingreep geschied met het oog op de veiligheid van mens of dier en wanneer het dier wordt gehouden of aantoonbaar bestemd is te worden gehouden voor de fokkerij. Het betreft derhalve slechts een zeer kleine groep runderen waarbij de ingreep is toegestaan. Een verbod zou kunnen leiden tot onveilige situaties en/of vervroegde afvoer. Deze bepaling blijft daarom ongewijzigd.

3. Maatregelen specifiek voor kalveren

Groepshuisvestiging vanaf 14 dagen

Onder de huidige regelgeving mogen kalveren acht weken individueel worden gehuisvest in een eenlingbox. Wetenschappelijk is aangetoond dat vroege groepshuisvesting in vergelijking met groepshuisvesting op latere leeftijd, zowel direct als op latere leeftijd, zorgt voor een beter dierenwelzijn. Zo vertonen kalveren in groepshuisvesting meer ontwikkeld sociaal gedrag, hoger leervermogen, sociale buffering (minder reactie op stressvolle gebeurtenissen), positievere emotionele toestanden en een grotere vaste voeropname. EFSA adviseert om kalveren in de eerste levensweek in tweetallen of kleine groepen te houden. EFSA geeft daarbij aan dat het risico op blootstelling aan ziekten niet substantieel hoger is bij het houden van jonge kalveren in kleinere groepen in vergelijking met individuele huisvesting. Tegelijkertijd is bekend dat de immuniteitsopbouw van de kalveren in de eerste levensfase uit twee soorten bestaat: de passieve immuniteit – die wordt verkregen door de antistoffen uit de biest en het kalf gedurende de eerste twee tot vier levensweken beschermt - en de actieve immuniteit – de immuniteit die het kalf zelf opbouwt. Uitgaande van een goed biestmanagement is het niveau van passieve immuniteit het hoogst in de eerste levensweek, en omdat de eigen actieve immuniteit van het kalf vanaf dit moment langzaam opbouwt, is de immuniteit van het kalf het laagst op de leeftijd van twee á drie weken. Aangezien de jonge kalveren kwetsbaar zijn is het van cruciaal belang dat de veehouder het management rondom de gezondheid van de kalveren goed op orde heeft en houdt. Aangezien de individuele huisvesting van kalveren voornamelijk speelt in de melkveehouderij is rekening gehouden met de inzet vanuit deze sector op het onderwerp 'zorg jonge dieren'. Zo heeft de melkveesector in 2018 de benchmark KalfOK geïntroduceerd die de melkveehouder inzicht geeft in de kwaliteit van de kalveropfok en daarmee de zorg voor het jonge dier. Daarnaast worden bedrijven met hogere kalversterfte via het kwaliteitssysteem van de zuivel ondersteund bij het verbeteren van de zorg. Dit alles heeft ertoe geleid de maatregel op individuele huisvesting tot maximaal 14 dagen leeftijd vast te leggen. Uiteraard staat het de veehouder vrij de kalveren eerder bij elkaar te zetten.

Voor de melkveehouderij, kalverhouderij en in zeer beperkte mate voor de vleesveehouderij, betekent dit dat er aanpassing van het houderijsysteem en het bedrijfsmanagement nodig zijn. Het gros van de vleesveehouders met zoogkoeien houdt de kalveren bij de koe, een klein deel haalt de kalveren wel direct weg bij de koe en in die gevallen kan het voorkomen dat de kalveren tijdelijk individueel gehuisvest worden. Melkveehouders houden hun kalveren doorgaans al niet de nog

toegestane acht weken individueel maar wel langer dan de nieuwe eis van maximaal 14 dagen. Ze zullen hun dieren eerder in groepshuisvesting moeten plaatsen, dit betekent dat er meer groepshokken gerealiseerd moeten worden. Deze groepshokken dienen tegelijkertijd ook te voldoen aan de overige eisen die ingaan vanaf 14 dagen leeftijd zoals de aanwezigheid van de mogelijkheid tot vachtverzorging, permanente verstrekking van ruwvoer, permanent water, etc. Uit de impactanalyse van WSER/CAF blijkt dat dit voor een melkveehouder een investering vraagt. Naast de investering, vraagt het ook een wezenlijke aanpassing in het bedrijfsmanagement. Waar er bij individuele huisvesting makkelijk gecontroleerd kan worden wat een individueel kalf eet en drinkt zal de houder bij kalveren in de groep nog beter naar de individuele kalveren moeten kijken. Specifiek voor de kalverhouderij geldt dat de kalveren na aankomst op het bedrijf een paar dagen individueel worden gehouden. Het gaat daar om grote hoeveelheden kalveren die tegelijk aankomen op de kalverhouderij en met deze tijdelijke individuele huisvesting kunnen de kalveren beter in de gaten gehouden worden. Wanneer deze kalveren direct niet individueel worden gehuisvest is een afname in voer- of melkopname van een individueel kalf, afhankelijk van het voersysteem, lastiger te identificeren omdat de opname niet meer te controleren is aan de hand van overgebleven voer. Het risico ontstaat dan dat eventuele problemen pas later worden opgemerkt en dit komt de gezondheid en het welzijn van de kalveren niet ten goede. Daarom is er voor de kalverhouderij een uitzondering op het verbod van individuele huisvesting toegestaan in de eerste twee dagen na aankomst op de kalverhouderij. Deze tijdelijke individuele huisvesting dient, met uitzondering van de oppervlakte, wel te voldoen aan de mogelijkheid tot sociaal contact. Belangrijk daarbij is dus dat de dieren elkaar in een natuurlijke houding kunnen zien en aanraken. Concreet betekent dit dat de afscheiding tussen de individuele hokken zo geconstrueerd is dat de kalveren elkaar minimaal gedeeltelijk in het hoofd/nekgebied kunnen likken door minimaal de neus, bek en tong door de afscheiding te kunnen steken en elkaar kunnen zien. Een kalf moet dit grotendeels onafhankelijk van de positie van andere kalveren kunnen doen.

Specifiek voor de melkveehouderij is er een kennisvraag met betrekking tot het maximale leeftijdsverschil in combinatie met diergezondheidsrisico's en kwetsbaarheid van de kalveren in de groepshuisvesting. Met name op de kleinere bedrijven speelt deze vraag een rol omdat er minder kalveren worden geboren. Het lijkt daardoor niet altijd haalbaar om kalveren groepshuisvesting met leeftijdsgenoten te bieden. Voor deze bedrijven is onderzoek van belang om te weten hoe groot het leeftijdsverschil tussen kalveren mag zijn, om nog de welzijnswinst, zonder negatieve effecten, voor kalveren in groepshuisvesting te behalen. Wanneer kennis beschikbaar komt, is het voor veehouders behulpzaam als dit door een sectororganisatie wordt opgenomen in een GGP. Voor zieke dieren is en blijft artikel 2.32, lid 2 juncto 2.33 lid 2 van toepassing. Deze dieren kunnen dus met het oog op diergezondheid, indien een dierenarts dat heeft bepaald, individueel worden gehouden.

Met deze maatregel wordt voorzien in het sociaal gedrag van kalveren. Sociale banden en het leren van soort- en leeftijdsgenoten zijn aspecten van dit sociale gedrag. Het streven naar sociale cohesie in groepen draagt bij aan het beter ontwikkelen van sociaal gedrag en positiever welzijn. Het mengen van dieren leidt tot stress en een verhoogd risico op ziekte. In de praktijk wordt er door houders erg verschillend omgegaan met het hergroeperen van dieren. Ondanks dat het hergroeperen van kalveren veelal uit diergezondheidsredenen wordt gedaan, is het in het kader van de sociale cohesie van belang om dit tot een minimum te beperken. Ook voor dit specifieke aspect ligt het in de rede de kennis hierover vast te leggen in bijvoorbeeld een GGP.

Naast de impact op het bedrijfsmanagement, heeft deze maatregel ook economische impact op de kalverhouderij, zo blijkt uit de impactanalyse van WSER/CAF. Gelet op bovenstaande benodigde aanpassingen treedt de maatregel die ziet op de groepshuisvesting van kalveren vanaf uiterlijk 14 dagen leeftijd per 2030 in werking. Dit geeft houders voldoende tijd om hun huisvesting en management aan te passen aan de nieuwe situatie en dan is het onderzoek naar leeftijdsverschillen en (on)mogelijkheden van het bij elkaar plaatsen van kalveren met een groot leeftijdsverschil afgerond. Deze maatregel betekent ook dat runderen vanaf 14 dagen leeftijd dus

niet individueel gehouden mogen worden tenzij ze vallen onder een van de uitzonderingen van de AMvB (afkalven, ziekte, stier). Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten.

Beschikbare oppervlakte – Kalveren

Net als voor runderen is het uitgangspunt voor alle kalveren, ongeacht waar ze worden gehouden, dat ze in de voor hen beschikbare ruimte in de aangewezen gedragsbehoeften kunnen voorzien. Voor kalveren zijn in het Bhd, ter implementatie van de Kalverrichtlijn (2008/119/EG), reeds eisen gesteld aan de ruimte en de ondergrond voor zowel individuele- als groepshuisvesting. In deze AMvB worden de reeds bestaande eisen voor kalveren aangescherpt. Daarbij geldt, conform artikel 2.30 Bhd, dat artikelen 2.32 en 2.33 Bhd inzake huisvesting en individuele huisvesting niet van toepassing zijn op een kalf dat door de moeder wordt gezoogd. De Kalverrichtlijn dateert uit 2008 en inmiddels blijkt uit de wetenschap dat de minimumnorm van 1,8 m^2 voor kalveren boven 220 kg een verhoogd risico geeft op gezondheidsproblemen. Daarnaast neemt het rustgedrag toe indien de oppervlakte wordt verhoogd. Voor het kalf zitten er dus meerdere welzijnsverbeterende aspecten aan het vergroten van de vloeroppervlakte. Met name voor kalverhouders, heeft het vergroten van het beschikbare oppervlak aanzienlijke economische impact, omdat het aantal dierplaatsen in de stal afneemt. Om deze reden is er kritisch gekeken naar een stapsgewijze, realistische, aanpak voor het verhogen van de beschikbare ruimte per kalf.

Beschikbare oppervlakte kalveren in groepshuisvesting

Gelet op het belang van het kalf en het kunnen uitoefenen van de gedragsbehoefte in combinatie met het feit dat kalveren in de eerste maanden een enorme groei doormaken en de economische impact van het vergroten van het beschikbare oppervlakte is ervoor gekozen op te nemen dat de oppervlakte minimaal 1,65 m^2 dient te bedragen voor kalveren tot drie maanden leeftijd en 2 m^2 voor kalveren ouder dan drie maanden maar jonger dan acht maanden. Voor kalveren tussen acht en twaalf maanden dient het vloeroppervlakte 2,2 m^2 te bedragen. Deze maatregel treedt per 2030 in werking. Dit betreft een eerste stap naar meer ruimte voor het kalf. Voor kalveren tot 12 maanden leeftijd wordt ingezet op onderzoek naar optimale leefruimte in combinatie met groepsgrootte. Dit onderzoek moet vóór 2030 resultaten hebben opgeleverd. In het onderzoek zal ook worden gekeken naar het effect van de inrichting, inclusief eetplaatsen, vorm van de leefruimte en de economische impact. Met de kennis die de komende jaren beschikbaar komt, zal vóór 2030 worden bepaald in welke stappen het verder vergroten van de beschikbare oppervlakte voor kalveren vormgegeven wordt.

De economische impact van het verhogen van de beschikbare ruimte per kalf op het melkveebedrijf en vleesveebedrijf is niet geheel inzichtelijk. Wel is bekend dat de economische impact erg afhankelijk is van het specifieke bedrijf. Bij de ene veehouder zal een renovatie van de individuele- of groepshuisvesting noodzakelijk zijn om te voldoen aan de verhoging van de beschikbare ruimte per kalf, terwijl een andere veehouder geen aanpassingen aan de huisvesting zal hoeven doen.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat deze maatregel effect heeft op de emissie van ammoniak, vanwege de verhoging van het besmeurd oppervlak. De onderzoekers geven aan dat het verhogen van het besmeurde oppervlak zal leiden tot een hogere ammoniakemissie. Uitgaande van de 2,0 m^2 per dierplaats in plaats van de nu geldende 1,8 m^2 per dierplaats zal de verhoging van de ammoniakemissies beperkt zijn, er komt iets meer dan 10% besmeurd oppervlak bij. Voor melkvee werd bij een dergelijke toename modelmatig een verhoging van 6% van de ammoniakemissies berekend. Ingeschat wordt dat voor vleeskalveren het effect van een hoger besmeurd oppervlak iets groter is dan in de melkveehouderij aangezien bij vleeskalveren de bijdrage aan de stalemissies van de vloer ten opzichte van de mestkelder kleiner is dan bij melkvee. Omdat de vergroting van het oppervlak van onderliggende mestopslag leidt tot een evenredige vergroting van ammoniakemissie uit de mestopslag, zal dit op stalniveau resulteren in een percentage dat tussen 6 en 10% ligt. De emissie van methaan is niet gerelateerd aan het besmeurd oppervlak en zal als gevolg van meer ruimte niet tot meer emissie leiden. Het gebruik

van strooisel is daarop wel van invloed.

Eisen aan individuele huisvesting kalveren

Per 2030 mogen kalveren tot een leeftijd van uiterlijk 14 dagen individueel gehuisvest worden. De eisen aan de individuele huisvesting (ook wel eenlingbox genoemd) zelf zijn vastgelegd in artikel 2.33van het huidige Bhd. Het doel van deze AMvB is om tegemoet te komen aan de gedragsbehoeften. Om ook in individuele huisvesting tegemoet te komen aan de behoefte sociaal gedrag is artikel 2.33 lid 3 Bhd verder verduidelijkt. Hierin wordt bepaald dat kalveren die individueel worden gehuisvest ook daadwerkelijk andere kalveren kunnen zien en aanraken. Dit betekent dus dat kalveren in individuele huisvesting te allen tijde direct naast een ander kalf zijn gehuisvest zodat er ook daadwerkelijk rechtstreeks contact kan plaatsvinden. Belangrijk daarbij is dat de dieren elkaar in een natuurlijke houding kunnen zien en aanraken. Concreet betekent dit dat de afscheiding tussen de individuele hokken zo geconstrueerd is dat de kalveren elkaar minimaal gedeeltelijk in het hoofd/nekgebied kunnen likken door minimaal de neus, bek en tong door de afscheiding te kunnen steken en dat om elkaar te kunnen zien, moet het voor een kalf mogelijk zijn één of meerdere andere kalveren te kunnen zien onafhankelijk van de positie van andere kalveren. Deze maatregel treedt per 2028 in werking. Voor zieke dieren is en blijft artikel 2.32, lid 2 juncto artikel 2.33 lid 2 Bhd van toepassing. Deze kalveren kunnen dus met het oog op diergezondheid, indien een dierenarts dat heeft bepaald, individueel worden gehouden. Om daarnaast meer tegemoet te komen aan het actief gedrag en rustgedrag van de kalveren is ook de minimaal beschikbare ruimte voor individuele huisvesting verhoogd naar minimaal 2 m^2. Ook deze maatregel treedt per 2030 in werking.

Geschikte ondergrond – Kalveren

Om te kunnen voorzien in het uitoefenen van gedragsbehoeften hebben kalveren een geschikte ondergrond nodig. De dieren moeten ongestoord en veilig kunnen lopen, rennen, springen en staan. Daarvoor dient de vloer van de stal stroef te zijn en is de vloer aangepast aan het gewicht en de grootte van de kalveren. Ook dient de vloer een stevig en stabiel oppervlakte te vormen. Voor kalveren jonger dan 14 dagen is de vloer ingestrooid met adequaat strooisel. Kalveren in de melkveehouderij en kalveren in de vleesveehouderij die niet bij de koe worden gehouden worden doorgaans in een ligboxenstal of in een potstal gehouden. Kalveren in de kalverhouderij worden veelal op roostervloeren (hout of beton, al dan niet met rubberen toplaag) gehouden. Voor deze kalveren is er dan ook geen onderscheid tussen de ondergrond van de beweegruimte en de ligruimte. Eerder is er een uitvoerig praktijkonderzoek in de vleeskalversector geweest naar de verschillende vloertypen voor kalverstallen. In 2017 zijn de uitkomsten van dit onderzoek gepubliceerd en gedeeld met de Tweede Kamer.[52] Uit dit onderzoek is destijds gebleken dat kalveren meer comfort ervaren op de alternatieve vloeren (met rubber) dan op de referentievloeren (beton en hout). In deze AMvB wordt de eis opgenomen dat de ligruimte van een kalf 'indrukbaar' dient te zijn. Dit is een aanscherping van de bestaande regelgeving. In aanvulling op deze eis dient de ligruimte ook droog te zijn en moet de ligruimte voldoende grip hebben zonder dat dit gevaar oplevert voor het kalf bij het gaan liggen en opstaan.

De komende jaren zal er aanvullende kennis moeten worden opgedaan over de ondergrond voor kalveren om te bepalen welke vloertypen geschikt zijn voor het uitoefenen van de gedragsbehoeften ten aanzien van actief gedrag en rusten. Hierbij zal er ook onderzoek gedaan worden naar het inrichten van aparte ligplaatsen met schoon, droog en zacht strooisel, zoals aanbevolen in de wetenschappelijke toets, en naar deels dichte vloeren in de ligruimte voor kalveren. Er wordt op korte termijn ingezet op het uitvoeren van onderzoek naar geschikte ondergrond voor deze kalveren. In 2028 wordt bezien of er voldoende kennis is en gekeken naar de praktische haalbaarheid met als doel de maatregel per 2030 voor nieuwbouw in werking te laten treden. Voor bestaande stallen is na evaluatie voorzien in inwerkingtreding per 2040.

[52] Kamerstuk 28286, nr. 942.

Gelet op diverse mogelijkheden qua ondergrond en ontwikkelingen in de praktijk ligt het in de rede hiervoor ruimte te geven aan de houders dit nader in te vullen. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden en soorten ondergrond behulpzaam zijn. Hierbij kan ook aandacht worden besteed aan het houden van het kalf bij de koe.

Daglicht in de stal

In artikel 2.37 van het huidige Bhd is opgenomen dat kalveren beschikken over passend dag- of kunstlicht. Deze eis is afkomstig uit de Kalverrichtlijn (2008/119/EG). Deze bepaling wordt met deze AMvB aangepast. Er is in ieder geval sprake van passend daglicht, indien de oppervlakte van lichtdoorlatend materiaal in de wand of het dak van een stal ten minste 5% van de vloeroppervlakte van de stal bedraagt. Hiermee komt het onderscheid tussen stallen bestemd voor vleeskalveren en stallen bestemd voor andere kalveren dan vleeskalveren per 2030 te vervallen. In het tweede lid wordt vermeld dat er 'in ieder geval sprake is van passend dag- of kunstlicht indien de oppervlakte van lichtdoorlatend materiaal in wand of dak een minimum percentage van het vloeroppervlakte bedraagt', wat betekent dat er ruimte is voor alternatieve daglichtsystemen die toegepast kunnen worden in stallen, mits die het doel bereiken van daglicht op ten minste 5% van de vloeroppervlakte.

In de kalverhouderij wordt er, met name voor blankvleeskalveren, gebruik gemaakt van geschakelde stallen. Hierdoor kan er (bij verbouw) in de wand geen lichtdoorlaat worden gerealiseerd. Dit zorgt ervoor dat kalverhouders, indien zij passend daglicht willen toepassen door middel van lichtdoorlatend materiaal, de lichtdoorlaat zullen implementeren in het dak. Veelal zijn daken van kalverstallen geïsoleerd, waardoor de lichtdoorlaat dit ook moet zijn. Het, op deze wijze, realiseren van 5% daglicht in de stal voor kalveren op de kalverhouderij brengt een economische impact met zich mee, zoals berekend in de impactanalyse van WSER/CAF. Aangezien de eis reeds bestaat voor de overige kalveren is er geen impact berekend voor houders van kalveren anders dan vleeskalveren. Kalverhouders hebben ook de mogelijkheid om op andere wijze aanpassingen te doen, waardoor kalveren beschikken over passend dag- of kunstlicht. Gelet op diverse mogelijkheden en ontwikkelingen in de praktijk ligt het in de rede hiervoor ruimte te geven aan de houders dit nader in te vullen. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden behulpzaam zijn. Gelet op de diverse mogelijkheden die een kalverhouder heeft om te voldoen aan de maatregel, treedt deze maatregel per 2030 in werking.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten.

Eerste zes weken melk via speen

Een van de gedragsbehoeften, specifiek voor een kalf, is het uitoefenen van zooggedrag. Een kalf heeft een zuigbehoefte die idealiter wordt vervuld door het drinken uit de uier van de koe. Wanneer het kalf niet bij de koe loopt kan deze behoefte door middel van het drinken uit een speen worden vervuld. Het niet kunnen uitvoeren van de zuigbehoefte leidt veelal tot stereotiep gedrag, abnormaal gedrag zoals urinedrinken, en het zuigen en likken aan elkaar en aan objecten in de omgeving. Met de maatregel dat de eerste zes weken melk via de speen moet worden aangeboden wordt voorzien in de zuigbehoefte voor kalveren die niet bij de koe lopen. Het verstrekken van melk via een speen, is daarnaast ook een van de factoren die zorgt voor de activatie van de slokdarmsleufreflex. De slokdarmsleufreflex zorgt ervoor dat de melk rechtstreeks in de lebmaag terecht komt en niet in de pens. Naast het drinken uit een speen is voor de activatie van de slokdarmsleufreflex ook de temperatuur en de samenstelling van de melk van belang. Kalveren gebruiken voor de vertering van melk de lebmaag. Melk die in de pens terecht komt gaat rotten en verstoort de vertering in het hele maagdarmkanaal en kan leiden tot diergezondheidsproblemen, zoals diarree. Door melk minimaal tot zes weken leeftijd te verstrekken via een speen, wordt de slokdarmsleurreflex bevorderd aldus de dierinhoudelijke toets. Een andere factor voor de activatie van de slokdarmsleufreflex is de positie waarin het kalf drinkt. Wanneer het kalf in zoogpositie staat, waarbij de kop en hals van het kalf schuin naar boven zijn gestrekt, zal dit

ook bijdragen aan de activatie van de slokdarmsleufreflex. Daarnaast geldt voor kalveren die worden verplaatst van een melkvee- of zoogkoebedrijf naar een vleeskalverbedrijf dat er zo weinig mogelijk wijziging is in de wijze van melkverstrekking (in de kalverhouderij wordt nu doorgaans geen speen gebruikt, in de melkveehouderij veelal wel en in de zoogkoehouderij lopen kalveren doorgaans langere tijd bij de koe). De grens van zes weken is een ondergrens. Het staat de veehouder vrij om kalveren voor een langere periode melk via een speen te verstrekken. Het is aan de veehouder om een keuze te maken in de te implementeren werkwijze. Dit kan een kunstspeen zijn, of de speen van de koe, indien het kalf bij de koe wordt gehouden. Het drinken uit een kunstspeen kan risico's ten aanzien van hygiëne met zich meebrengen. Dit is een belangrijk aandachtspunt en zal voor de houders die (nog) niet met spenen werken aanpassing van het management vragen, zoals het reinigen van de spenen om te zorgen voor een goede hygiëne. Voor veehouders kan het behulpzaam zijn als praktische handvatten voor het voeren via de speen door een sectororganisatie worden opgenomen in een GGP.

Met name op melkveebedrijven wordt melk door een groot deel van de veehouders al verstrekt middels speenemmers en is de impact daarom minimaal. Voor de vleeskalverhouderij is de economische impact van dit voorschrift groter. Kalveren drinken hier in de praktijk veelal uit een trog. Kalverhouders zullen daarom een andere systematiek moeten implementeren, waarbij de spenen worden toegepast. Hiervoor is in de economische impactanalyse van (WSER/CAF) berekend wat de investering voor een kalverhouder is indien er een melkbar met lier wordt geïnstalleerd voor de verstrekking van melk. Binnen de vleeskalverhouderij is er een verschil in de periode van melkgift aan kalveren. Blankvleeskalveren krijgen gedurende een langere periode melk ten opzichte van (jong)rosékalveren. Het verstrekken van melk via de speen vergt extra arbeid van de kalverhouder, zoals bijvoorbeeld het schoonmaken van de spenen. Het is duidelijk dat de economische impact voor kalverhouders groter is dan voor melkveehouders, er wordt geen impact verwacht voor zoogkoehouders. Om tegemoet te komen aan de aanpassingen die met name in de kalverhouderij gedaan moeten worden treedt deze maatregel per 2030 in werking. Daarnaast wordt ingezet op onderzoek naar het eventueel langer verstrekken van melk via de speen en naar het verstrekken van melk via de speen in zoogpositie. Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten.

Hemoglobinegehalte

Onder de huidige regelgeving is bepaald dat het voer van kalveren voldoende ijzer moet bevatten om een gemiddeld hemoglobinegehalte (hierna: Hb-gehalte) van ten minste 4,5 mmol/l te bereiken. Hemoglobine heeft als functie om zuurstof en koolstofdioxide in het bloed te vervoeren naar organen. Een van de bouwstoffen van hemoglobine is ijzer. Het Hb-gehalte in het bloed van een kalf is dan ook gerelateerd aan de ijzerinname via voer. IJzer zit met name in het ruwvoer. Er is een sterke relatie tussen het Hb-gehalte van het bloed en de spierkleur van het kalf (myoglobine), en daarmee dus ook aan de kleur van het kalfsvlees. Een laag Hb-gehalte kan leiden tot bloedarmoede, ook wel anemie genoemd. EFSA geeft aan dat de normaalwaarde van niet-anemische kalveren tussen een leeftijd van 1 en 30 weken ligt tussen de 5,64 en 7,11 mmol/l (zekerheid van 90-100%). De huidige wettelijke waarde van 4,5 mmol/l ligt dus onder de normaalwaarde. Hb-gehaltes van onder de 4,5 mmol/l worden geassocieerd met een verminderde immuniteit, een hogere prevalentie van diarree en luchtwegaandoeningen en een lage gewichtstoename. Bij Hb-waarden tussen de 4,5 en 5,3 mmol/l worden verhoogde cardiovasculaire en respiratoire reacties op fysieke inspanningen gezien. Het is (nog) niet bekend of er effect is op bijvoorbeeld ziekte prevalentie of gedrag.

Op basis van deze wetenschappelijke inzichten wordt een minimale individuele waarde van 5,3 mmol/l, gemeten bij de slacht, vereist. Deze maatregel treedt per 2030 in werking. In de praktijk zal dit betekenen dat het gemiddelde Hb-gehalte hoger zal zijn dan 5,3 mmol/l. Hoe hoog het gemiddelde uitvalt is van meerdere variabelen afhankelijk en is dus niet goed in te schatten. Wel is de verwachting dat een deel van de vleeskalveren een Hb van meer dan 6 mmol/l zal hebben, en het minimum Hb-gehalte haalbaar is. Daarbij is het van belang dat er variatie kan zitten in het Hb-gehalte bijvoorbeeld om dat een kalf ziek is geweest. Het kan dan ook voorkomen dat enkele

kalveren bij de slacht onder de norm van 5,3 mmol/l Hb zitten. Het is niet de bedoeling dat een kalverhouder voor deze dieren wordt afgerekend.

Eindbeeld is dat kalveren voer met voldoende ijzer gevoerd krijgen waarbij er dus niet meer gestuurd wordt op beperkte hoeveelheid ijzer en kleur van het vlees. In dit kader zal onderzoek worden uitgezet, zodat uiteindelijk het Hb-gehalte niet meer gecontroleerd hoeft te worden.

Omdat het Hb-gehalte een relatie heeft met de kleur van het kalfsvlees wordt voorzien dat er mogelijk een inkomensverlies ontstaat voor kalverhouders die blank kalfsvlees produceren. Dit effect is er niet voor het rosé kalfsvlees. Het effect van het Hb-gehalte op de spierkleur, en dus op de vleeskleur, is afhankelijk van diverse variabelen. WSER/CAF geeft aan dat het hierdoor slecht te duiden is of deze maatregel al dan niet substantiële bedrijfseconomische gevolgen heeft. Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan geen effecten van deze maatregel op de emissies van ammoniak en methaan te verwachten.

Verhogen transportleeftijd kalveren

Regelgeving rondom transport van dieren is vastgelegd in Verordening 1/2005 (de Transportverordening). Volgens deze Verordening moeten kalveren minimaal tien dagen oud zijn voor kort transport (acht uur of korter) tenzij het transport korter is dan 100 km en minimaal 14 dagen oud voor lang transport (langer dan acht uur). Voor internationaal en nationaal transport is dat de minimumnorm. Voor internationaal transport blijft dat vooralsnog de norm, dat kan alleen anders worden als de Transportverordening op dat punt wordt gewijzigd. In Nederland heeft de sector afgesproken (zie Vitaal Kalf, Voorschriften Collecterende Kalverhandelaar) om kalveren te vervoeren vanaf 14 dagen leeftijd, ook als het kort transport betreft. Voor volledig nationaal transport (dat begint en eindigt op het eigen grondgebied) staat de Transportverordening toe dat een lidstaat strengere maatregelen stelt vanwege het dierenwelzijn. Voor deze vorm van transport wordt de transportleeftijd van kalveren verhoogd.

Transport van jonge kalveren brengt stressoren met zich mee, zoals het in contact brengen van, voor elkaar, onbekende dieren en daarmee ook mogelijke ziekteverwekkers. De afweer van kalveren op 14 dagen leeftijd is beperkt. De passieve immuniteit van het kalf is op dit moment afgenomen, terwijl de actieve immuniteit nu ontwikkeld wordt. Het bij elkaar brengen van kalveren van verschillende bedrijven voor transport zorgt voor contact met niet-bedrijfseigen ziekteverwekkers en is niet wenselijk, zeker niet wanneer het immuunsysteem nog niet goed ontwikkeld is. Daarnaast volgt uit onderzoek dat kalveren die worden getransporteerd op een leeftijd van 28 dagen minder hoeven te worden behandeld en een lagere mortaliteit hebben dan kalveren die op 14 dagen leeftijd worden getransporteerd.[53][54] Het verhogen van de minimumtransportleeftijd van kalveren heeft dus een verwacht positief effect op de diergezondheid van deze dieren. Daarnaast geeft EFSA aan dat oudere kalveren ook beter kunnen omgaan met de andere stressoren die bij transport komen kijken. Verder sluit het verhogen van de minimumtransportleeftijd aan bij de wens van de Tweede Kamer[55] om onderzoek te doen naar het verhogen van de minimumtransportleeftijd voor kalveren. Daarnaast wordt, door het verhogen van de kalverleeftijd voor nationaal transport naar 28 dagen, aangesloten bij de minimale transportleeftijd die sinds 1 januari 2023 is ingevoerd in Duitsland. Het verhogen van de minimumtransportleeftijd voor kalveren geldt voor nationale transporten en heeft dus geen betrekking op de directe invoer van kalveren uit andere lidstaten, en ook niet op het eventuele directe vervoer vanaf de plaats van gezondheidscertificering van kalveren naar andere lidstaten zoals België of Duitsland. Het blijft voor een veehouder mogelijk kalveren die jonger zijn dan 28 dagen te vervoeren met een eigen vervoermiddel wanneer het een niet-economisch transport betreft, bijvoorbeeld van de wei naar de stal. De maatregel van een minimale transportleeftijd van 28 dagen treedt per 2028 in werking.

[53] Marcato, F., H. van den Brand, B. Kemp, B. Engel, S. Schnabel, C.A. Jansen, V.P.M.G. Rutten, F.A. Hoorweg, A. Wulansari, M. Wolthuis-Fillerup en K. van Reenen. 2022a. Calf and dam characteristics and calf transport age affect immunoglobulin titers and hematological parameters of veal calves. J. Dairy Sci. 105(2), 1432-1451.
[54] Marcato, F. et al. 2022. Effects of transport age and calf and maternal characteristics on health and performance of veal calves. J. Dairy Sci. 105(2), 1452-1468.
[55] Kamerstuk 36 200 XIV, nr. 66.

Er is onderzoek gedaan naar de gevolgen van het verhogen van de minimumtransportleeftijd van kalveren voor betrokken veehouders. Uit het advies van de Commissie Deskundigen Meststoffenwet blijkt dat bij behoud van de huidige praktijk – waarbij kalveren van 15 dagen en ouder die niet bestemd zijn voor de melkveehouderij of om een kalf te krijgen voor de vleesveehouderij worden overgezet naar categorie vleeskalf/-vee (categorie 112, 115, 117) – geen extra fosfaatrechten nodig zijn voor het melkveebedrijf. Daarnaast is er eerder een rapport met de Tweede Kamer gedeeld over de gevolgen van de minimumtransportleeftijd van kalveren voor betrokken veehouders.[56] Uit dit rapport en uit de financiële impactanalyse blijkt dat voor het melkveebedrijf hogere kosten met name gepaard gaan met huisvesting, voeding en arbeid. In het rapport is niet gekeken naar de impact bij vleesvee. Kalveren in de vleesveehouderij blijven doorgaans al langer dan 28 dagen op het bedrijf. Voor de kalverhouderij betekent het verhogen van de minimumtransportleeftijd dat kalveren ouder zijn als zij op het kalverbedrijf aankomen. Hierdoor zijn er enkele praktische zaken die een kalverhouder in het bedrijfsmanagement aan zal moeten passen. De kalveren zullen korter aanwezig zijn op blankvlees- en starterbedrijven. Voor rosébedrijven verandert er niks omdat de dieren op de gebruikelijke leeftijd en gewicht worden aangevoerd vanaf het starterbedrijf. Wat de exacte financiële impact is, is onduidelijk. Dit is mede afhankelijk van de marktprijzen van kalveren bij aankoop, welke worden beïnvloed door het gewicht en de gezondheid van het kalf. Voor de transportsector betekent de verhoging van de transportleeftijd dat de kalveren ouder zijn, en dus zwaarder. Hierdoor kunnen er minder dieren per wagen worden vervoerd. Er zullen dus meer ritten gemaakt moeten worden om dezelfde hoeveelheid kalveren te vervoeren. Door deze extra transportbewegingen neemt de emissie van koolstofdioxide en stikstofoxiden toe. Het is niet onderzocht hoeveel deze emissies toenemen. Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat oudere, zwaardere dieren hogere emissies per dierplaats opleveren. Dus per dierplaats gaan de emissies van ammoniak en methaan omhoog bij de vleeskalverhouderij (uitgaande van een volledige bezetting).

PLUIMVEE

1. Algemeen

Achtergrondinformatie pluimveesector

De pluimveehouderij bestaat uit twee hoofdtakken: de legsector en de vleessector. In deze AMvB worden regels gesteld voor een aantal subsectoren binnen deze twee takken, namelijk voor opfoklegkippen en legkippen, en de vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren inclusief de dieren gehouden in de periode van opfok. Voor deze subsectoren gelden de algemene huisvestings- en verzorgingsnormen voor landbouwhuisdieren (EU Richtlijn 98/58/EG geïmplementeerd in het Bhd). Daarnaast zijn voor legkippen en vleeskuikens specifieke normen vastgelegd op Europees niveau (EU Richtlijn 1999/74/EG en 2007/43/EG en geïmplementeerd in het Bhd). Voor vleeskuikenouderdieren en opfoklegkippen is er geen Europese regelgeving. Wel zijn in de nationale regelgeving bepalingen opgenomen voor vleeskuikenouderdieren inclusief opfokvleeskuikenouderdieren. In deze AMvB worden nu soortspecifieke houderijvoorschriften opgenomen voor alle genoemde subsectoren en enkele bestaande voorschriften aangescherpt. Hieronder volgt een beschrijving van deze subsectoren.

Legsector
De Nederlandse legsector telt ongeveer 800 bedrijven met legkippen en een kleine 200 bedrijven die zich bezighouden met vermeerdering en opfok van kippen. In totaal houden deze ondernemers ongeveer 31,5 miljoen legkippen, 1,3 miljoen ouderdieren, 400.000 opfok-ouderdieren en 11,2 miljoen opfokkippen. Het gros van de Nederlandse legkippen wordt gehouden in zogenaamde alternatieve huisvestingssystemen (volièrestal) zoals bedoeld in het Bhd. Met het verbod per 1 januari 2021 op de verrijkte kooien voor legkippen zijn in Nederland enkel nog koloniekooien toegestaan. De Europese Unie staat verrijkte kooien voor legkippen nog wel toe. In Nederland

[56] Bijlage bij Kamerstuk 28 286, nr. 1315.

worden, anno 2026, zo'n 12% van de legkippen in koloniekooien gehuisvest. De tafeleieren die in de supermarkt verkocht worden zijn niet afkomstig van legkippen uit koloniekooien maar enkel uit alternatieve huisvestingssystemen. Naast de gangbare huisvestingssystemen worden er ook legkippen gehouden in alternatieve marktconcepten. De meest bekende alternatieve systemen zijn de biologische houderij (deze dieren hebben een overdekte uitloop en buitenuitloop) en het BLk van de Dierenbescherming (deze dieren hebben minimaal een overdekte uitloop). In de legsector is de snavelbehandeling van legkippen reeds succesvol uitgefaseerd via de inzet van de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee.

Vleeskuikensector
De Nederlandse vleeskuikensector telt ongeveer 620 bedrijven met vleeskuikens. Daarnaast zijn er ongeveer 160 bedrijven die zich bezighouden met vermeerdering en opfok van vleeskuikenouderdieren. Deze bedrijven houden ongeveer 41 miljoen vleeskuikens, 5 miljoen ouderdieren en 2,8 miljoen opfok-ouderdieren. Vleeskuikens worden doorgaans gehouden in stallen met een betonnen vloer met strooisel. Vleeskuikenouderdieren worden doorgaans gehouden in scharrelstallen/ grondhuisvestingssystemen. Op het moment van schrijven, anno 2026, houdt ongeveer de helft van de vleeskuikenhouders hun dieren onder het BLk van de Dierenbescherming en daarmee ruim onder de maximaal toegestane bezettingsdichtheid van 42 kg per m^2. Voor deze houders geldt ook dat er gebruik wordt gemaakt van trager groeiende rassen.

Nederland telt in totaal circa 160 bedrijven waar ouderdieren van vleeskuikens worden gehouden. Op circa 20% van de bedrijven houdt men zogenaamde minimoederdieren, de ouderdieren van de trager groeiende vleeskuikens die met name bestemd zijn voor de Nederlandse markt. Op circa 80% van de bedrijven houdt men ouderdieren van reguliere vleeskuikens. Daarnaast worden op ongeveer 60 bedrijven toekomstige ouderdieren opgefokt. Op de eerstgenoemde bedrijven worden hanen en hennen (1 haan op 10 hennen) gehouden voor de productie van bevruchte eieren. De ouderdieren komen op deze bedrijven aan op een leeftijd van 20 tot 22 weken. De hennen leggen bevruchte eieren (broedeieren), die geleverd worden aan broederijen. Daar komen eendagskuikens uit die verder gehouden worden op vleeskuikenbedrijven. Een groot deel van de Nederlandse broedeieren, meer dan 60%, wordt als broedei of eendagskuiken geëxporteerd naar EU-landen (vooral Duitsland), maar ook de export naar derde landen (Midden-Oosten en Noord-Afrika) is belangrijk. Houders van reguliere ouderdieren zijn, in tegenstelling tot houders van trager groeiende ouderdieren, voor hun afzet dus erg afhankelijk van export. De vleeskuikenouderdierensector heeft stappen gezet in het uitfaseren van lichamelijke ingrepen. Zo is voor reguliere ouderdieren de vrijstelling op het verbod van snavelbehandeling vervallen per 1 januari 2019. Voor ouderdieren van trager groeiende rassen werd het verbod op dat moment nog niet verantwoord geacht. Naar het verantwoord uitfaseren van de ingreep voor deze groep dieren loopt onderzoek via de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee.

Op Europees niveau zien we ook een autonome ontwikkeling richting beter dierenwelzijn. Via het European Chicken Commitment (hierna: ECC. Soms ook 'Better Chicken Commitment' genoemd), waar grote bedrijven bij zijn aangesloten, worden eisen gesteld aan de vleeskuikens en de manier van houden. Zo wordt er onder meer geëist dat dieren in een lagere bezetting worden gehouden (< 30 kg per m^2) en dat er gebruik gemaakt wordt van trager groeiende rassen.

Afbakening diercategorieën pluimvee

In deze AMvB worden regels gesteld voor de volgende diersubcategorieën: 1) opfoklegkippen; 2) legkippen; 3) vleeskuikens; en 4) vleeskuikenouderdieren inclusief de dieren gehouden in de periode van opfok.

De keuze om niet in zijn algemeenheid regels te stellen voor de diersoort kip, maar op basis van productiedoel is gelegen in de reeds bestaande opbouw van de Wet dieren welke op haar beurt is gebaseerd op Europese Richtlijnen. De keuze voor deze subcategorieën is gemaakt omdat deze het grootste deel van de Nederlandse pluimveehouderij vertegenwoordigen en daar de meest urgente en omvangrijke welzijnsopgaven spelen. Daarmee wordt op korte termijn voor veel dieren de

grootste impact bereikt. Daarnaast zet Nederland zich, samen met de Vughtgroeplanden,[57] in voor aangepaste welzijnseisen binnen de EU voor legkippen, vleeskuikens, vleeskuikenouderdieren en opfoklegkippen. Ook in het Convenant ligt de focus op deze subcategorieën.

De subcategorieën legouderdieren, zogenaamde leghaantjes en (over)grootouderdieren vallen nu buiten de afbakening. Specifiek voor de leghaantjes geldt dat dit een lopend aandachtspunt is voor de Stuurgroep ééndagshaantjes. Via deze Stuurgroep (waarin de sector, de Dierenbescherming en het ministerie van LVVN vertegenwoordigd zijn) wordt inzet gepleegd op het niet meer doden van ééndagshaantjes. Op 11 februari 2025 is de Roadmap uitfaseren van het doden van ééndagshaantjes aangeboden aan de Tweede Kamer.[58] De Roadmap bevat een beschrijving van de acties en resultaten ten aanzien van de hoofddoelstelling: 'In 2026 worden voor de tafeleieren voor de Nederlandse en Duitse markt geen ééndagshaantjes meer gedood.'

Voor de overige subsectoren geldt dat er relatief weinig bekend is over alternatieve manieren van huisvesten en dit vergt aanzienlijk meer onderzoek, pilots en aanpassingen in de praktijk om maatregelen te kunnen vastleggen en uit te voeren. In de verdere uitwerking van de dierwaardige veehouderij is ruimte om ook voor deze groepen passende maatregelen en aandachtspunten te ontwikkelen, onder meer via sectorale initiatieven en onderzoek naar alternatieve houderij- en fokstrategieën. Tot die tijd gelden voor het houden van dieren de relevante algemene verzorgingsnormen uit onder andere het Bhd.

Gedragsbehoeften

1. Afbakening gedragsbehoeften
Voor pluimvee (opfoklegkippen, legkippen, vleeskuikens, vleeskuikenouderdieren inclusief opfokvleeskuikenouderdieren) is vanuit de wetenschap bekend dat de gedragsbehoeften van deze dieren bestaan uit: rustgedrag; eet- en drinkgedrag; sociaal gedrag (contact met soortgenoten en synchronisatie van gedrag); veiligheid; zelfverzorgingsgedrag; gezondheid; thermoregulatie, respiratie en actief gedrag (waaronder foerageren/scharrelen[59], exploreren[60] en bewegen).

Pluimvee vertoont, voor zover bekend, geen specifieke gedragingen met betrekking tot het mesten, zoals een bepaald(e) locatie, tijdstip of fysieke ruimte. Deze behoefte is dan ook niet aangewezen als gedragsbehoefte in de regelgeving en kent geen specifieke maatregel. De behoefte *respiratie* (het vrij en veilig kunnen ademen) is wel aangewezen als gedragsbehoefte, maar hier is geen nieuwe maatregel voor opgenomen omdat hiervoor de reeds in het Bhd opgenomen algemene bepalingen voor het houden van dieren voor landbouwdoeleinden gelden (artikel 2.5, vierde lid). Hierin is onder meer bepaald dat de gasconcentraties in de omgeving van het dier niet schadelijk mogen zijn voor het dier. Specifiek voor vleeskuikens blijven de drempelwaarden voor ammoniak en kooldioxide, welke hun oorsprong hebben in de Europese Richtlijn 2007/43/EG, voorlopig ongewijzigd.

Naast bovengenoemde gedragsbehoeften die voor alle subcategorieën gelden hebben de verschillende subcategorieën ook specifieke behoeften, veelal gerelateerd aan de leeftijd van de dieren. Hieronder worden deze specifieke behoeften uitgelicht per subcategorie.

Specifiek voor vleeskuikenouderdieren geldt dat ze in koppels worden gehouden met zowel hennen als hanen. De vleeskuikenouderdieren hebben immers tot doel broedeieren voort te brengen waar vleeskuikens uitkomen. De vleeskuikenouderdieren vertonen *seksueel gedrag,* waarbij het voor de hennen vooral van belang is om zich te kunnen onttrekken aan paringspogingen door hanen. Dit raakt daarmee ook aan de behoefte van veiligheid, namelijk de mogelijkheid voor hennen om zich

[57] Denemarken, Zweden, Duitsland, Nederland en België.
[58] Kamerstuk 28 286, nr. 1382.
[59] Foerageren is het opnemen van voedsel door te scharrelen, te pikken naar en te krabben in de bodem.
[60] Exploreren is het onderzoeken van de omgeving. Vanaf het moment dat het kuiken uit het ei komt verkent het de omgeving, visueel en door te pikken naar objecten. Kippen hebben behoefte aan een complexe en veranderende, manipuleerbare omgeving waarin exploratie belonend werkt.

te onttrekken aan seksueel gedrag, bijvoorbeeld door voldoende ruimte en schuilmogelijkheden te creëren. Daarnaast vertonen hennen nestgedrag en hebben zij behoefte aan een geschikte, rustige plek waar zij dit gedrag kunnen uitoefenen. Het kunnen uitvoeren van nestgedrag wordt daarom als gedragsbehoefte gezien. Het vertonen van *seksueel gedrag zelf* wordt voor de vleeskuikenouderdieren niet aangewezen als zelfstandige gedragsbehoefte, omdat onbekend is wat de impact is van het niet kunnen vertonen van seksueel gedrag. Ook de gedraging *maternaal gedrag* is niet aangewezen, omdat hier onvoldoende wetenschappelijke informatie over bekend is.

Legkippen hebben, net als de vleeskuikenouderdieren, *nestgedrag* en de behoefte aan vermijden van seksueel gedrag (*veiligheid*). Over *maternaal gedrag* van legkippen is net als bij vleeskuikenouderdieren onvoldoende wetenschappelijke informatie bekend waardoor deze gedraging niet is aangewezen.

Voor opfoklegkippen, opfokvleeskuikenouderdieren en vleeskuikens is het ontvangen van *maternaal gedrag* niet aangewezen als gedragsbehoefte. Natuurlijke opfok, waarbij kuikens bij een hen worden gehouden, kan mogelijk een invulling zijn van de behoefte maar zou een wezenlijke verandering van het houderijsysteem vragen. Omdat de effecten, haalbaarheid en praktische invulling hiervan onvoldoende bekend zijn is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Met het bieden van schuilmogelijkheden *(veiligheid*), waar kuikens beschut en warm kunnen zitten, wordt middels deze AMvB wel deels voorzien in de behoefte.

2. Welke maatregelen geven invulling aan welke gedragsbehoefte?
Met het uitvoeren van de hierna genoemde maatregelen uit de AMvB wordt voorzien in de aangewezen gedragsbehoeften van pluimvee (opfoklegkippen, legkippen, vleeskuikens, vleeskuikenouderdieren inclusief opfokvleeskuikenouderdieren).

De gedragsbehoefte *rusten* wordt ingevuld met de maatregelen: bezettingsdichtheid, een verbod op huisvestingssystemen waar pluimvee de gedrgasbehoeften niet kan uitoefenen en functiegebieden. Voor de subcategorieën zijn nu bezettingsdichtheden vastgelegd in het Bhd. Deze worden aangescherpt, voor opfokleghennen is dit nieuw. Voor legkippen en vleeskuikenouderdieren zijn al eisen gesteld aan de aanwezigheid van zitstokken. Voor opfoklegkippen en vleeskuikens nog niet. Ook voor deze subcategorieën wordt dit voorgeschreven. Voor de gedragsbehoefte *eten en drinken* geldt dat hier al algemene bepalingen voor zijn opgenomen in het Bhd (artikelen 1.7 en 2.4). Gelet op de specifieke vereisten voor pluimvee ten aanzien van *eet- en drinkgedrag* is er in de AMvB een specificatie opgenomen zodat de bepaling beter aansluit bij de gedragsbehoeften. Daarbij is er ten aanzien van het eetgedrag een wisselwerking met de gedragingen *actief gedrag* (foerageren, scharrelen en exploreren) en wordt met de volgende maatregelen in deze gedragsbehoefte voorzien: bezettingsdichtheid, toegang tot vers water, toegang tot voldoende voer, mogelijkheid tijdelijke afzondering opfoklegkippen.

De gedragsbehoefte *sociaal gedrag* wordt ingevuld met meerdere maatregelen die ervoor zorgen dat gedrag synchroon kan worden uitgevoerd. Dit betreft de maatregelen bezettingsdichtheid, functiegebieden, een verbod op kooihuisvesting, toegang tot vers water tijdens lichtperiode, toegang tot voldoende voer.

Het *zelfverzorgingsgedrag* wordt ingevuld door bezettingsdichtheid en functiegebieden, maar ook door de maatregel van voldoende strooisel. Deze laatste maatregel staat voor vleeskuikens (art 2.51), vleeskuikenouderdieren (art 2.65a en 2.65d) en legkippen (art 2.66, 2.70 en 2.71) in zijn algemeenheid beschreven in het Bhd. Met deze specificatie worden de gedragsbehoeften benoemd waar met behulp van strooisel in kan worden voorzien. Eerder stond namelijk alleen benoemd dat het de dieren in staat stelt aan hun ethologische behoeften te voldoen, zonder een specificatie te geven van deze ethologische behoeften.

Gezondheid wordt ingevuld met de maatregelen thermoregulatieplan, bezettingsdichtheid, voorkomen voetzoolleasies, functiegebieden en specifiek voor vleeskuikens de robuuste rassen.

De gedragsbehoefte *actief gedrag* wordt ingevuld door middel van meerdere maatregelen die hierboven al genoemd zijn: bezettingsdichtheid, functiegebieden, verbod op huisvestingssystemen waar pluimvee de gedragsbehoeften niet kan uitvoeren, daglicht in de stal, voldoende strooisel, voorkomen voetzoolleasies en voldoende omgevingsverrijking. Deze laatste zou men onder het huidige Bhd kunnen scharen onder strooiselmateriaal, maar gelet op de verschillende soorten strooisel voor de verschillende gedragingen is het wenselijk dit nader uit te splitsen. Specifiek voor vleeskuikens is in dit kader de maatregel robuuste rassen opgenomen.
Het gedrag rondom *thermoregulatie* wordt ingevuld met de maatregelen: functiegebieden, voldoende strooisel en het thermoregulatieplan.

Specifiek voor legkippen en vleeskuikenouderdieren geldt dat ze behoefte hebben aan *nestgedrag*. Ten aanzien van de ruimte zijn in het Bhd al eisen opgenomen. Aanvullend is de maatregel van voldoende strooisel opgenomen. Voor vleeskuikenouderdieren en in mindere mate voor legkippen geldt dat ze seksueel gedrag moeten kunnen vermijden *(veiligheid)*. Deze behoefte wordt ingevuld door middel van bezettingsdichtheid, verbod op huisvestingssystemen waar pluimvee de gedragsbehoeften niet kan uitvoere n en de functiegebieden. Op die manier wordt ook voor de overige categorieën pluimvee voorzien in de behoefte *veiligheid*. Specifiek voor de vleeskuikenouderdieren wordt, via de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee, ook gewerkt aan het verantwoord uitfaseren van de ingreep aan de achterste teen van de haan. Via de Stuurgroep loopt onderzoek naar managementmaatregelen die bijdragen aan het verantwoord uitfaseren van de ingreep.[61] Één van die maatregelen is een lager percentage hanen. Hiermee wordt op die manier (deels) voorzien in de behoefte aan het vermijden van ongewenst seksueel gedrag.

Voor de opfokdieren en de vleeskuikens geldt dat in de gedragsbehoefte *maternaal gedrag ontvangen* deels wordt voorzien door het aanbrengen van functiegebieden waarin een aantal aspecten hiervan kunnen worden gesimuleerd en waar kuikens beschut en warm kunnen zitten (simulatie van de moederkloek). Aangezien het gaat om het deels invullen van deze behoefte is de behoefte niet aangewezen.

Tot slot de behoefte *gezondheid (*het gezond zijn/het goed kunnen functioneren): de hiervoor genoemde maatregelen dragen allemaal in meer of mindere mate bij aan de gezondheid van de dieren. Van belang is onder andere een sociale en fysieke omgeving die de weerbaarheid van de dieren ondersteunt. Door het inrichten van functiegebieden en het bieden van meer ruimte wordt hieraan tegemoetgekomen. Daarnaast geldt dat de genetica een belangrijke rol speelt. Dit is met name aangetoond voor de vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren. Er is al veel bekend over de voordelen voor diergezondheid en dierenwelzijn van trager groeiende rassen in de vleeskuikensector. In de AMvB is daarom een maatregel ‘robuuste rassen’ opgenomen waarmee wordt beoogd dat op termijn enkel nog vleeskuikens van robuuste rassen worden gehouden die hun gedragsbehoeften kunnen uitoefenen zonder daarbij fysieke beperkingen te ervaren.

Niet opgenomen maatregel specifiek voor pluimvee

Uitloop

In de AMvB is geen verplichting opgenomen voor een buiten- of overdekte uitloop. De keuze om dit niet te doen is gemaakt op basis van verschillende onderliggende overwegingen die onderstaand nader worden toegelicht. Zo is in de Quickscan, uitgevoerd door CenSAS, opgenomen dat een overdekte uitloop een goede mogelijkheid kan zijn om de kippen meer ruimte en mogelijkheden te geven voor het vertonen van foerageergedrag en stofbadgedrag. EFSA geeft aan dat momenteel wetenschappelijk bewijs ontbreekt over de mate van de welzijnsvoordelen van een (overdekte) uitloop, maar geeft tegelijkertijd aan voordelen te zien van toegang tot een (overdekte) uitloop, omdat het de dieren de mogelijkheid biedt tussen verschillende licht- en temperatuurcondities te

[61] Staatscourant nr. 18194, 30 mei 2025.

kiezen. Ook biedt het de dieren meer kansen om natuurlijk gedrag te vertonen zoals zelfverzorgingsgedrag (e.g. bijvoorbeeld stofbaden) en actief gedrag. Ook in de wetenschappelijke toets die door WUR en Universiteit Utrecht is uitgevoerd op de concept-AMvB staat beschreven: 'een uitloop biedt de dieren extra mogelijkheden bepaalde gedragsbehoeften uit te oefenen'.

De toegevoegde waarde van de (overdekte) uitloop wordt dus in verschillende bronnen beschreven. Echter, een (overdekte) uitloop is op zichzelf geen gedragsbehoefte maar biedt extra mogelijkheden om te kunnen voorzien in gedragsbehoeften. Dat betekent ook dat elementen die gericht zijn op het voorzien in de gedragsbehoeften, binnen gerealiseerd kunnen worden. Denk bijvoorbeeld aan daglichttoetreding,[62] variatie in de inrichting (zitstokken, strooisel, extra feeders,[63] afleidingsmateriaal[64]) en voldoende ruimte om te kunnen voorzien in de natuurlijke gedragingen. Door het aanbrengen van deze elementen kan ook in een binnen omgeving een (groot) deel van de positieve effecten van (overdekte) uitloop worden bereikt waarbij tegelijkertijd meer mogelijkheden bestaan om de eventueel negatieve effecten van een (overdekte) uitloop op het welzijn te voorkomen. In de beweging naar een meer dierwaardige veehouderij vraagt dit om huisvestingsconcepten die zoveel mogelijk tegemoetkomen aan de behoeften van pluimvee, zowel binnen als buiten.

In de AMvB is op basis van bovenstaande overwegingen een combinatie van maatregelen opgenomen - zoals het aanbieden van meer leefruimte, het aanbrengen van functiegebieden, het aanbieden van geschikt strooisel en geschikte omgevingsverrijking en toetreding van daglicht - om te kunnen voorzien in deze gedragsbehoeften.

Naast het kunnen uitvoeren van gedragsbehoeften is ook meegewogen dat in een (overdekte) uitloop dieren worden blootgesteld aan weersinvloeden (met mogelijk hitte- en koudestress tot gevolg). Voor een buitenuitloop geldt dat dit extra risico's met zich mee kan brengen. Het vergroot de kans op predatie, parasitaire infecties (zoals Ascaridia galli), en contact met wilde vogels, wat kan leiden tot stress, gezondheidsproblemen en een verhoogd risico op dierziekten.[65] Vanuit het perspectief van het dier kan daarom niet zonder meer geconcludeerd worden dat een (overdekte) uitloop in alle situaties leidt tot een beter welzijn voor dat dier.

Tot slot is rekening gehouden met de uitvoerbaarheid en proportionaliteit van een dergelijke maatregel. Voor veel bestaande bedrijven is het technisch en ruimtelijk niet tot nauwelijks haalbaar om een (overdekte) uitloop te realiseren. Hiervoor is (extra) grond nodig en vaak ook een ingrijpende verbouwing waarvoor beperkte mogelijkheden bestaan om vergunningen te krijgen. Een dergelijke verplichting zou dan ook een aanzienlijke economische impact hebben dan wel praktisch onhaalbaar zijn.

Op basis van bovenstaande is er dan ook voor gekozen geen verplichting op te nemen voor een (overdekte) uitloop.

Robuuste rassen vleeskuikenouderdieren

Vanwege het feit dat de genetische selectie op snelgroeiende rassen voor vleeskuikens één van de grootste welzijnsrisico's is, is in de AMvB de maatregel opgenomen dat per 2040 enkel nog robuuste vleeskuikenrassen zijn toegestaan. In Nederland zal vanwege deze maatregel vanaf 2040 geen afzetmarkt meer zijn voor nakomelingen van reguliere/snelgroeiende vleeskuikenouderdieren. Daarnaast zal de vraag naar reguliere vleeskuikens, de nakomelingen van reguliere vleeskuikenouderdieren, afnemen door een tweetal ontwikkelingen in de markt. Enerzijds zal er een toenemende vraag komen naar trager groeiende rassen vanuit de verwerking en de foodservice. Anderzijds wordt groei van het ECC-segment voorzien, en daarmee tragergroeiende

[62] Efsa, 2023. Welfare of laying Hens. https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789.
[63] Konkol et al., 2020. Poultry Science, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0032579120302571?via%3Dihub.
[64] Jacobs et al., 2023. Poultry Science https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0032579122005296?via%3Dihub.
[65] Knierim, 2006 ; Sharma et al., 2019 ; Bestman et al., 2022 ; EFSA, 2010.

vleeskuikens, met name in het Verenigd Koninkrijk, België, Frankrijk en Duitsland. De reguliere vleeskuikenhouderij zal daarom verder gaan omschakelen naar langzamer groeiende vleeskuikens.

In de praktijk worden twee soorten vleeskuikenouderdieren gehouden, de reguliere vleeskuikenouderdieren en de tragergroeiende vleeskuikenouderdieren. Anno 2026 valt, aldus WSER/CAF, ongeveer 15-20% van de Nederlandse vleeskuikenouderdieren onder de classificatie tragergroeiende dieren (op basis van een maximale groeisnelheid van 45 gram/dier/dag). Het betreft hier de moederdieren die gehouden worden voor de retail in Nederland volgens BLk. De rest (80-85%) van de vleeskuikenouderdieren betreft het reguliere segment die vleeskuikens produceren voor zowel de reguliere vleeskuikenhouderij in Nederland als de export van broedeieren en eendagskuikens naar het buitenland, zowel binnen de EU als naar derde landen.

Ondanks deze ontwikkelingen in de markt en door de maatregel voor robuuste vleeskuikens in de AMvB zal naar schatting van WSER/CAF 40 tot 60% reguliere vleeskuikenouderdieren blijven bestaan vanwege de grote exportcomponent van deze sector. In het buitenland is (nu nog) nauwelijks vraag naar een trager groeiend kuiken. Afzetmarkten in de meeste landen vragen nog om een kuiken met een hoger groei niveau.

De vraag naar de reguliere vleeskuikens zal (voorlopig) dus blijven bestaan. Wanneer er ook voor vleeskuikenouderdieren wordt verplicht dat er vanaf 2040 enkel nog robuuste rassen gebruikt mogen worden zal dat betekenen dat een groot deel van de productie van broedeieren zal verdwijnen naar het buitenland. In Nederland worden reeds eisen aan de houderij van vleeskuikenouderdieren gesteld, die met deze AMvB verder worden aangescherpt. In andere landen is dat niet altijd geregeld. Zo is er geen EU-richtlijn voor vleeskuikenouderdieren zoals die bestaat voor bijvoorbeeld vleeskuikens. Op Europees niveau zijn dus geen minimum houderijvoorschriften vastgelegd voor vleeskuikenouderdieren. Wanneer vleeskuikenouderdierhouderijen dus zouden verplaatsen naar andere landen kan het welzijn niet gewaarborgd worden. Het kabinet vindt dit effect van een nationaal verbod op het houden van “reguliere” vleeskuikenouderdieren onwenselijk en is van mening dat dit op Europees niveau geregeld moet worden. In deze AMvB is vanwege genoemde nadelige effecten geen houdverbod voor reguliere vleeskuikenouderdieren opgenomen. Het kabinet zal zich op Europees niveau inzetten voor houderijvoorschriften en het verplicht gebruik van robuuste rassen.

2. Maatregelen specifiek voor pluimvee

Thermoregulatieplan

Voor de toelichting op het thermoregulatieplan zie de passage onder varkens. Deze maatregel treedt ook voor pluimvee in werking per 2028.

Huisvestingssystemen - algemeen

De pluimveecategorieën waar deze AMvB op van toepassing is moeten in een huisvestingsysteem gehouden worden waarin zij alle aangewezen gedragsbehoeften kunnen uitoefenen en daar voldoende ruimte voor hebben. Dit wordt geregeld door verschillende voorschriften in deze AMvB. Dit brengt in ieder geval met zich mee dat de nu nog toegestane kooihuisvestingsystemen voor leghennen (Bhd, artikel 2.71) en vleeskuikenouderdieren (Bhd, artikel 2.65d tweede lid) uitgefaseerd worden. Ook andere huisvestingssystemen waarbij niet tegemoetgekomen wordt aan de gedragsbehoeften worden verboden voor alle subcategorieën pluimvee. Ook voor nieuwe innovatieve systemen geldt dat deze uiteraard moeten voorzien in de gedragsbehoeften en aan de maatregelen in deze AMvB moeten voldoen.

Met het stellen van de overgangstermijn ten aanzien van onderstaande maatregelen over huisvestingssystemen is rekening gehouden met de duur van het hele proces dat moet worden doorlopen, inclusief de vergunningverlening, voor de bouw van nieuwe stallen of de verbouw van de bestaande stal. Ook is een uitzondering ingeregeld voor het scenario dat het verkrijgen van een

natuurvergunning vanwege stikstofproblematiek (nog) niet mogelijk is. Het verbod treedt niet in werking per 2035 wanneer een veehouder kan aantonen dat uiterlijk op 1 januari 2031 een aanvraag voor een natuurvergunning (omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit) voor de nieuwbouw of verbouw is ingediend.

Verbod op koloniekooihuisvesting voor legkippen

In de koloniekooihuisvesting als bedoeld in artikel 2.71 Bhd worden legkippen beperkt in hun gedragsbehoefte rusten en actief gedrag (bestaande uit foerageren scharrelen, exploreren en bewegen (fladderen, lopen, rennen)). Deze manier van huisvesten past dan ook niet binnen een dierwaardige veehouderij en wordt uitgefaseerd. Deze uitfasering sluit aan bij de wens vanuit het Europees burgerinitiatief 'End the Cage Age', de inzet van de Europese Commissie om een verbod op kooihuisvesting in te richten in de herziene welzijnsregelgeving[66] en bij de motie van het lid Moorlag (PvdA) uit 2020 waarin de regering wordt verzocht het houden van kippen in kooien zo snel mogelijk uit te faseren.[67]

Sinds 1 januari 2012 geldt er in Europa een verbod op de huisvesting van legkippen in een legbatterij. Op basis van de Europese Richtlijn (1999/74/EG) is het toegestaan legkippen in zogenaamde verrijkte kooien te houden. In Nederland geldt een verbod op verrijkte kooien sinds 1 januari 2021 en zijn enkel nog koloniekooien toegestaan. Voor koloniekooien gelden strengere normen dan voor verrijkte kooien, zoals een grotere bruikbare oppervlakte per legkip, een groter totaaloppervlak van de kooi en een groter oppervlak van de met strooisel bedekte ruimte. Ook gelden er extra eisen voor het nest en de zitstokken. Houders met verrijkte kooien hebben, met inwerkingtreding van het verbod, geïnvesteerd in ombouw naar zogenaamde alternatieve huisvestingssystemen (Bhd, artikel 2.70) of de keuze gemaakt te investeren in het ombouwen van de verrijkte kooi naar koloniekooien als bedoeld in artikel 2.71 Bhd. Anno 2026 wordt in Nederland nog circa 12% van de legkippen in koloniekooien gehouden. Het aantal bedrijven bedraagt aanzienlijk minder dan 12% van het totaal aantal pluimveebedrijven. Deze bedrijven hebben grotendeels hun eigen opfokstallen, waarin de jonge hennen ook in kooien worden gehouden. Het gaat hierbij om circa 1,6 miljoen plaatsen voor opfokkippen. Het verbod zal dus een beperkte groep veehouders raken. Ondanks dat het gaat om een beperkte groep is sprake van een substantiële economische impact. De afschrijvingstermijn voor koloniekooien is 12,5 jaar.[68] Binnen deze beperkte groep houders met koloniekooien zit veel variatie. Zo heeft het gros van de houders waarbij de afschrijvingstermijn op korte termijn afloopt, bij het ingaan van het verbod op de legbatterij gekozen voor koloniekooihuisvesting. Ondanks de geluiden uit de maatschappij een eind te maken aan kooihuisvesting zijn er ook houders die relatief recent nog hebben geïnvesteerd in koloniekooihuisvesting. Deze bedrijven zitten dus pas aan het begin van de afschrijvingstermijn. Gelet op het beperkte aantal houders is de economische impact op sectorniveau weliswaar klein, maar kan de impact op de individuele houder, afhankelijk van de gekozen overgangstermijn en de resterende afschrijvingstermijn, aanzienlijk zijn. Naast de economische impact dient rekening gehouden te worden met het feit dat de overgang van koloniekooien naar alternatieve huisvestingssystemen een negatieve impact heeft op emissies van ammoniak, fijnstof en geur. Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan te verwachten dat het verbod op koloniekooihuisvesting voor zowel legkippen als voor opfokhennen zal resulteren in een toename van de ammoniak- en fijnstofemissie. Voor geuremissie wordt geen toename verwacht.

Wanneer gekeken wordt naar de ons omringende landen is in Duitsland sinds 2025 een verbod op koloniekooihuisvesting. Hierbij is een overgangstermijn van 10 jaar ingericht. Ook in België is een verbod op de koloniekooien aangekondigd, het verbod gaat per 2036 in.

[66] Mededeling van de Europese Commissie over het Europees burgerinitiatief «End the Cage Age», Commissiedocument COM (2021) 4747.
[67] Kamerstuk 28 286, nr. 1160, d.d. 8 december 2020.
[68] Nico Bondt, Mariël Benus, Jakob Jager, Ron Bergevoet, 2022. Herziening EU-regelgeving dierenwelzijn Economische gevolgen van aanpassingen aan huisvesting. Wageningen, Wageningen Economic Research, Nota 2022-058.

Met een overgangstermijn tot 2035 wordt rekening gehouden met de afschrijvingstermijn van 12,5 jaar waarbij voor de meeste bedrijven geldt dat deze ruim voor 2035 is verstreken. Daarnaast is het vanuit welzijnsoogpunt onwenselijk dat er nog nieuwe koloniekooien worden gerealiseerd. Voor nieuwbouw gaat het verbod dan ook per 2028 in. In het hoofdstuk 'verhouding tot hoger recht' wordt ingegaan op de eigendomsrechtelijke afwegingen hierbij.

Verbod op kooien voor vleeskuikenouderdieren

Vleeskuikenouderdieren worden doorgaans in zogenaamde grondhuisvestingssystemen gehouden. In het huidige Bhd is in artikel 2.65d, tweede lid, echter ook een bepaling opgenomen dat vleeskuikenouderdieren in kooien gehouden mogen worden die, naast de basisvereisten van het eerste lid, voldoen aan de daar genoemde aanvullende vereisten. In de kooien moeten ouderdieren ten minste een vloeroppervlakte van 2.850 cm^2 tot hun beschikking hebben. Hiermee werd beoogd te voorkomen dat de ouderdieren in kleine kooien met één of twee dieren worden gehouden. In de praktijk wordt voor vleeskuikenouderdieren op slechts enkele bedrijven nog gebruik gemaakt van kooisystemen. In deze kooien worden de vleeskuikenouderdieren beperkt in hun gedragsbehoefte *rusten en actief gedrag*. Deze manier van huisvesten past dan ook niet binnen een dierwaardige veehouderij en zal worden uitgefaseerd met eenzelfde termijn als de koloniekooien voor legkippen.

Per 2035 vervalt artikel 2.65d, tweede lid, wat een verbod betekent op huisvesting in kooien voor vleeskuikenouderdieren. Voor nieuwbouw treedt het verbod per 2028 in werking.

Tijdelijke uitzondering afgesloten huisvesting opfoklegkippen

Ondanks het feit dat er geen specifieke regelgeving is voor opfoklegkippen en het verbod op koloniekooien, als bedoeld in het huidige artikel 2.71 Bhd, geen direct effect heeft op de huisvesting van opfoklegkippen, wordt wel beoogd dat ook opfoklegkippen niet in dergelijke kooien gehuisvest worden. Het is immers voor hennen van belang dat ze opgroeien in eenzelfde soort omgeving als waar ze tijdens hun legperiode zijn gehouden. Net als voor de legkippen geldt dat in een dierwaardige veehouderij ook de opfoklegkippen worden gehuisvest in een systeem waar wordt voorzien in de gedragsbehoeften.

Specifiek voor opfoklegkippen geldt dat ze in de praktijk in de eerste paar weken van hun leven in afgesloten stukken van de stal worden gehouden. Dit heeft tot doel ervoor te zorgen dat de dieren het water en voer goed kunnen vinden voordat ze in een grotere omgeving komen. De eerste paar dagen wordt voer op zogenaamd kuikenpapier verstrekt om het scharrelgedrag te bevorderen. In de AMvB is daarom vastgelegd dat opfoklegkippen tot maximaal vijf weken in een afgeschermde ruimte mogen worden gehouden. Deze termijn sluit aan bij praktijkervaring en expertinzichten over een zorgvuldige opfok in de eerste levensweken. In veel gangbare opfoksystemen, zoals opfokvolières en strooisel-/roosterstallen, zijn jonge kuikens in deze eerste fase fysiek nog niet in staat om het volledige systeem veilig en zelfstandig te benutten. Een gefaseerde openstelling voorkomt stress en waarborgt toegang tot voer, water en geschikte rust- en schuilmogelijkheden. Daarnaast zijn voorzieningen voor voer, water en klimaat in de eerste levensweken vaak specifiek afgestemd op een afgeschermde ruimte en is deze inrichting praktisch voor handelingen zoals vaccinaties en hantering. De gekozen termijn biedt daarmee ruimte voor een zorgvuldige opfok in een kwetsbare ontwikkelingsfase, zonder onnodige beperkingen voor de latere ontwikkeling van leghennen. De afgeschermde ruimte dient per 2030 uiteraard wel zo te zijn ingericht en voldoende groot te zijn voor de daarin gehouden dieren om de in artikel 2.76-0d, eerste lid aangewezen gedragsbehoeften uit te oefenen. Na maximaal vijf weken krijgen de dieren beschikking over de gehele stal.

Huisvestingssystemen vleeskuikens en opfokvleeskuikenouderdieren

Voor vleeskuikens en opfokvleeskuikenouderdieren zijn, net als voor opfoklegkippen, in de huidige regelgeving geen omschrijvingen gegeven van kooihuisvesting zoals wel het geval is voor leghennen en vleeskuikenouderdieren. Voor deze subcategorieën is er dus geen sprake van het

schrappen van een bestaande bepaling. Echter, voor deze dieren is het, net als voor de vleeskuikenouderdieren en de leghennen van belang dat ze worden gehouden in een systeem waarin wordt voorzien in de aangewezen gedragsbehoeften, daar voldoende ruimte voor hebben en waarin dus voldaan wordt aan de verschillende voorschriften in deze AMvB. Specifiek voor de opfokvleeskuikenouderdieren is het daarbij van belang dat ze worden gehouden in huisvestingsystemen die aansluiten bij de huisvesting in de fase na de opfok. Ondanks dat er dus geen sprake is van een expliciet verbod op een bepaald huisvestingssysteem wordt beoogd een eind te maken aan bestaande en eventueel toekomstige huisvestingssystemen voor vleeskuikens en opfokvleeskuikenouderdieren waar de dieren worden beperkt in hun gedragsbehoeften. Ook voor dergelijke systemen geldt per 2028 een verbod op nieuwbouw en een verbod voor bestaande stallen per 2035.

Toegang tot voldoende voer

In artikel 1.7 sub e van het huidige Bhd is opgenomen dat de persoon die een dier houdt, er zorg voor draagt dat een dier een voor dat dier toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voer krijgt toegediend op een wijze die past bij het ontwikkelingsstadium van het dier. Aangezien het voor opfoklegkippen, legkippen, vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren van belang is dat met het eten ook in de foerageerbehoefte kan worden voorzien, is het wenselijk deze algemene bepaling verder te specificeren voor pluimvee. Het doel van de bepaling is dan ook te voorzien in een toereikende hoeveelheid voer van goede kwaliteit om te voldoen in nutritionele behoefte, de foerageerbehoefte en het eetgedrag en het voorkomen van voerconcurrentie. Deze specificatie voor pluimvee is toegevoegd en geldt voor alle subcategorieën pluimvee die binnen de reikwijdte van de AMvB vallen. Het is daarbij van belang deze maatregel in samenhang te zien met de aangescherpte maatregel om afleidingsmateriaal beschikbaar te stellen, die ook voor alle subsectoren geldt. Afleidingsmateriaal kan immers ook eetbaar zijn.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat deze maatregel waarschijnlijk geen effecten heeft op de emissies van ammoniak, fijnstof en geur. Echter, wanneer deze maatregel resulteert in ruller of losser strooisel dan zou dit mogelijk kunnen leiden tot een hogere ammoniak- en fijnstofemissie. De keuze voor het soort voer is van invloed op de consistentie van de mest en daardoor op de rulheid van het strooisel en daarmee op de emissie van ammoniak en fijnstof. De geuremissie zal waarschijnlijk niet worden beïnvloed.

Permanente beschikbaarheid van voer is niet wenselijk, met name vanwege het feit dat ouderdieren van vleeskuikens (afhankelijk van het ras) in meer of mindere mate beperkt gevoerd dienen te worden om te voorkomen dat ze overgewicht ontwikkelen. Dit kan namelijk gezondheids- en welzijnsproblemen tot gevolg hebben, zoals kreupelheden en verminderde vruchtbaarheid. Dit risico is groter voor de snelgroeiende rassen dan voor de tragergroeiende rassen. De snelgroeiende rassen worden dan ook meer beperkt in het voer dan de tragergroeiende rassen. Specifiek voor vleeskuikenouderdieren van de reguliere vleeskuikens (de snelgroeiende rassen) geldt dat bij deze dieren afwijkend gedrag wordt waargenomen, zoals het overmatig pikken naar de watervoorziening (en daardoor vermorsing van water met nat strooisel tot gevolg) of soortgenoten en ijsberen. De oorzaak van dit afwijkende gedrag kan meerdere oorzaken hebben, zoals het niet kunnen uitoefenen van exploratie en foerageergedrag, stress, honger en dorst. Door middel van andere maatregelen (onder andere de combinatie met afleidingsmateriaal) kunnen een aantal van de waarschijnlijke oorzaken voor het afwijkende gedrag worden weggenomen. Dit geldt echter niet voor het hongergevoel. Er zijn diverse onderzoeken naar manieren om het hongergevoel te kunnen mitigeren. Hoewel geen enkele onderzochte maatregel hongergevoel voorkomt noemt EFSA een aantal maatregelen die in combinatie toegepast zouden moeten worden. Het gaat daarbij om maatregelen zoals het verdunnen van het voer door het toevoegen van onoplosbare vezels (minimaal 10%) en het verlagen van het eiwitgehalte met 25%, evenals het optimaliseren van de frequentie van het voeren. Tragergroeiende rassen worden in veel mindere mate beperkt gevoerd en EFSA geeft dan ook aan dat daarom een beter welzijn van deze dieren wordt verwacht. Daarom is een van de maatregelen in de AMvB dat per 2040 enkel nog robuuste vleeskuikens worden gehouden (zie verder de passage over robuuste rassen).

Voor alle categorieën pluimvee geldt dat voor toepassing in de praktijk nadere invulling gegeven zal moeten worden aan deze regel die als doel heeft de dieren te voorzien in een toereikende hoeveelheid voer van goede kwaliteit om te voldoen in nutritionele behoefte, de foerageerbehoefte (actief gedrag), eetgedrag en het voorkomen van voerconcurrentie. Gelet op diverse mogelijkheden en ontwikkelingen in de praktijk wordt hier ruimte gegeven aan de houders om dit nader in te vullen. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP behulpzaam zijn. De nader gespecificeerde tekst over toegang tot voer treedt per 2030 in werking.

Permanent toegang tot water gedurende de lichtperiode

In artikel 1.7 sub f van het huidige Bhd is bepaald dat degene die een dier houdt ervoor zorgdraagt dat een dier toegang heeft tot een toereikende hoeveelheid water van passende kwaliteit of op een andere wijze aan zijn behoefte aan water kan voldoen. In deze AMvB wordt gespecificeerd, dat pluimvee gedurende de lichtperiode permanent de beschikking dient te hebben over een toereikende hoeveelheid water van passende kwaliteit. Hiermee wordt voorzien in de gedragsbehoefte drinken (meer concreet het kunnen verzadigen van dorst). Met het permanent, gedurende de lichtperiode, verstrekken van een toereikende hoeveelheid water van passende kwaliteit wordt immers voorzien in de behoefte van het individuele dier om de individuele waterbalans te handhaven. Deze balans wordt bepaald door wateropname (via water en voer) en waterverlies (door verdamping, vastleggen in het lichaam en excretie). Waterbehoefte is daarmee afhankelijk van interne en externe factoren, zoals de voeropname en samenstelling, het klimaat en het welbevinden van het dier. Wetenschappelijk gezien is er onvoldoende onderzoek beschikbaar om de toegang tot water ook tijdens de nachtperiode voor te schrijven. Gelet op het feit dat er in de praktijk risico's verbonden zijn aan het ook 's nachts verstrekken van water, namelijk door vernatting van strooisel, is ervoor gekozen de eis van permanente waterverstrekking te beperken tot de lichtperiode.

Voor vleeskuikens, vleeskuikenouderdieren van trager groeiende vleeskuikens, opfoklegkippen en legkippen sluit dit aan bij de bestaande praktijk. De uitbreiding van deze bepaling is dan ook met name van invloed op de waterverstrekking aan snelgroeiende vleeskuikenouderdieren. Deze dieren worden in de huidige praktijk beperkt in de watergift vanwege de negatieve bijeffecten, die onder andere bestaan uit vernatting van het strooisel in de stal met risico op pootproblemen. De vernatting ontstaat door het knoeien met water en door het risico op verteringsproblemen door te veel wateropname. Dit hangt samen met het feit dat vleeskuikenouderdieren in de huidige praktijk gedurende de dag erg beperkte toegang hebben tot voer en afleidingsmateriaal. Met het invullen van de specifieke maatregelen toegang tot voldoende voer per 2030 en voldoende omgevingsverrijking per 2030 wordt beoogd het risico hierop te verkleinen.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat permanente toegang tot water voor vleeskuikenouderdieren kan leiden tot een verhoogd waterverbruik en meer vermorsing. Dit leidt tot een lagere mestconsistentie, waardoor de strooiselkwaliteit verslechtert. Natte mest en een slechtere strooiselkwaliteit hebben een effect op ammoniakemissie. WLR geeft verder aan dat het op dit moment niet in te schatten is of dit resulteert in een toe- of afname van de ammoniakemissies. Als gevolg van een slechtere strooiselkwaliteit zou de fijnstofemissie kunnen verminderen. Strooiselmest is namelijk de voornaamste fijnstofbron, zowel voor vleeskuikens als legkippen en ouderdieren. De grootte van het effect is niet te duiden. Mocht echter door aanpassing van het drinksysteem de vermorsing en/of het waterverbruik niet toenemen, dan zal deze maatregel geen effect op de fijnstofemissie hebben. Tot slot geeft WLR aan dat deze maatregel naar verwachting geen effect heeft op de geuremissie. Wel zou de geurbeleving anders kunnen worden ervaren door het nattere strooisel en mest.

Naar aanleiding van een motie van Vestering en Boswijk[69] is door de vleeskuikenouderdierensector een plan van aanpak opgesteld om de dieren gedurende een langere periode op de dag de beschikking te geven over water. Daarbij is rekening gehouden met het natuurlijk gedrag en het

[69] Kamerstuk 35 925 XIV, nr. 52, december 2021.

minimaliseren van negatieve bijeffecten. Via opname in de IKB-voorschriften is geborgd dat de dieren langere en meer perioden gedurende de dag de beschikking hebben over water.[70] Met de motie Vestering cs[71] werd de regering verzocht niet akkoord te gaan met dit plan van aanpak. Gelet op het feit dat de gesprekken over dierwaardige veehouderij destijds al liepen en er via die route werd gekeken naar een integrale wijze van aanpassingen in de stal is destijds toegezegd dit onderwerp opnieuw te bezien in dit kader.[72] Met de aanpassing in het Bhd betreffende de watervoorziening wordt rekening gehouden met de benodigde aanpassing in de stal. Inmiddels is duidelijk geworden dat met een aanpassing van in de stal aanwezige drinklijnen, zogenoemde drinknippelsystemen, vernatting van het strooisel kan worden voorkomen. Met de juiste mitigerende maatregelen is het permanent, gedurende de lichtperiode, verstrekken van water dan ook mogelijk. De sector heeft reeds een plan van aanpak opgesteld, waarmee de dieren een langere periode op de dag beschikking hebben over water en hiermee is een goede stap gezet inzake de waterverstrekking. Voor de volgende stap, het gedurende de volledige lichtperiode verstrekken van water zal een deel van de houders nog een investering moeten doen aan de drinklijnen. De maatregel treedt per 2030 in werking.

Donkerperiode

In het huidige Bhd wordt voor vleeskuikens verwezen naar bijlage I van de EU Richtlijn 2007/43. In die bijlage is inzake een lichtschema bepaald dat binnen zeven dagen nadat vleeskuikens in het gebouw zijn geplaatst, tot drie dagen vóór de geplande slachttijd de verlichting een 24-uurschema dient te volgen en donkerperiodes dient te omvatten die in totaal ten minste zes uur duren, met ten minste één ononderbroken donkerperiode van ten minste vier uur, periodes met gedimd licht niet inbegrepen. Voor legkippen is in het huidige Bhd een ononderbroken donkerperiode van acht uur vastgelegd (artikel 2.75, derde lid). Voor de andere subcategorieën binnen deze AMvB is een dergelijke bepaling niet vastgelegd. EFSA adviseert voor vleeskuikens een lichtregime met circa 16–17 uur licht en een ononderbroken donkerperiode van ongeveer 7–8 uur per 24 uur. De huidige EU-regelgeving sluit hierbij aan door eisen te stellen aan de donkerperiode binnen een 24-uursritme. In de AMvB is er, gelet op EFSA, voor gekozen voor alle subcategorieën een aaneengesloten donkerperiode vast te leggen van ten minste 8 uur per 24 uur. De lichtperiode wordt hiermee ook impliciet bepaald. Voor leghennen en vleeskuikenouderdieren treedt deze maatregel per 2028 in werking. Voor opfoklegkippen treedt deze maatregel in 2030 in werking. Dit vanwege het feit dat er in de huidige regeling geen specifieke maatregelen gelden voor opfoklegkippen en de eerste maatregelen in deze AMvB voor opfoklegkippen per 2030 in werking treden. De voorgeschreven aaneengesloten donkerperiode van minimaal acht uur betreft een minimumeis. Het hanteren van een langere donkerperiode is mogelijk en kan in bepaalde houderijsystemen wenselijk zijn, zoals bijvoorbeeld in de praktijk bij opfoklegkippen. Een langere aaneengesloten donkerperiode ondersteunt rust en de natuurlijke circadiane ritmes en draagt daarnaast bij aan een beheerste geslachtelijke ontwikkeling, zodat dieren niet te vroeg in productie komen terwijl zij daar nog onvoldoende toe ontwikkeld zijn.

Specifiek voor vleeskuikens geldt dat een aaneengesloten donkerperiode van acht uur positief kan zijn voor rustgedrag, maar ook risico’s kan geven voor welzijn en uitvoerbaarheid. In de praktijk worden momenteel bij vleeskuikens vaak twee donkerperiodes van circa vier uur toegepast. Reden hiervoor is dat een langere aaneengesloten donkerperiode risico's met zich meebrengt zoals verstoring van activiteit en voeropname, vernatting van het strooisel en daardoor meer kans op voetzoollaesies. Daarom vindt eerst aanvullend onderzoek plaats naar de mogelijk negatieve effecten en de wijze waarop een aaneengesloten donkerperiode voor vleeskuikens werkbaar kan worden toegepast. De maatregel is voor vleeskuikens voorzien per 2030 in werking met een evaluatie in 2028 die toetst of er dan voldoende kennis beschikbaar is.

Daglicht in de stal

[70] Kamerstuk 28 286, nr. 1261, 6 juli 2022.
[71] Kamerstuk 28 286, nr. 1275, 8 december 2022.
[72] Kamerstuk 28 286, nr. 1293, d.d. 26 mei 2023.

Om te voorzien in gedragsbehoeften zoals actief gedrag en eten en drinken is daglicht van belang. Daglicht sluit ook beter aan bij het natuurlijke dag- en nachtritme van dieren. Daarom treedt voor alle subcategorieën de verplichting tot het toetreden van daglicht in werking. Voor nieuwbouw per 2030 en bij bestaande bouw is dit na evaluatie voorzien per 2040. Dit sluit aan bij de bredere ontwikkeling naar het werken met functiegebieden. Voor nieuwbouw kan een passende lichtvoorziening integraal worden meegenomen bij de inrichting van een nieuw te bouwen stal. Bij bestaande stallen zijn de mogelijkheden afhankelijk van onder meer het stalsysteem, de constructie en de inrichting van de functiegebieden. Vandaar dat voor het moment van inwerkingtreding aangesloten is bij de (voorziene) inwerkingtreding voor de maatregelen omtrent functiegebieden.

WSER/CAF heeft de aanvullende kosten van daglichtvoorzieningen voor pluimveehouders doorgerekend. Voor het realiseren van daglicht zijn verschillende technische oplossingen beschikbaar. Zo kunnen lichtdoorlatende delen in het dak of de wanden worden aangebracht, maar kan bijvoorbeeld ook gebruik worden gemaakt van lichtkokers. Veel bedrijven beschikken reeds over dergelijke voorzieningen, onder meer vanwege private kwaliteitssystemen zoals BLk. De aanvullende investeringskosten en economische impact worden als beperkt beoordeeld. Daarbij kan tevens sprake zijn van een beperkte besparing op het elektriciteitsgebruik. Vanwege de verschillen tussen stallen en de verschillende mogelijkheden om passende daglichttoetreding te realiseren, wordt geen uniforme kwantitatieve norm voorgeschreven. Pluimveehouders krijgen ruimte om een voorziening te kiezen die past bij het stalsysteem en de inrichting van de functiegebieden. Gelet op de verschillende technische mogelijkheden en ontwikkelingen in de praktijk kan nadere invulling hiervan via een GGP plaatsvinden.

Bezettingsdichtheid
Om te voorzien in de gedragsbehoeften van pluimvee, te weten rustgedrag; eten en drinken; veiligheid; zelfverzorgingsgedrag en actief gedrag (waaronder foerageren/scharrelen, exploreren en bewegen) heeft een dier voldoende ruimte nodig. Onderzoek laat zien dat bij lagere bezettingsdichtheden dieren beschikken over meer functionele ruimte om aan deze gedragsbehoeften te voldoen. Er zijn aanwijzingen dat beperkte beweging kan leiden tot minder botbelasting en daardoor zwakkere botten. Dit is bijvoorbeeld beschreven bij vleeskuikens, en ook studies bij leghennen laten zien dat voldoende beweging bijdraagt aan sterkere botten en een lager risico op fracturen.[73]

Ook strooiselkwaliteit neemt toe bij een lagere bezetting. Specifiek voor vleeskuikenouderdieren geldt dat het paargedrag beter werd uitgevoerd bij lagere bezetting met meer kuikens per hen als resultaat. Het bruikbare oppervlakte betreft de oppervlakte die ten alle tijde voor de dieren toegankelijk is. Voor legkippen en vleeskuikens bestaan reeds specifieke eisen over het bruikbare oppervlakte en daarmee de maximale bezettingsdichtheid, die hun oorsprong vinden in de Europese welzijnsrichtlijnen (richtlijn 1999/74/EG respectievelijk richtlijn 2007/43/EG) en zijn geïmplementeerd in het Bhd. Voor opfoklegkippen is zo'n eis er nog niet. Voor vleeskuikenouderdieren is er ook geen Europese norm voor de bezettingsdichtheid, maar bestaan daar al wel nationale vereisten voor. Hoewel het verlagen van de bezettingsdichtheid in theorie snel verwezenlijkt kan worden, dient hier voor alle subsectoren rekening gehouden te worden met diverse andere aspecten die meewegen om het jaartal van inwerkingtreding vast te stellen. Het gaat dan om extra kosten, de stand van zaken in onze omringende lidstaten, de ontwikkeling van marktconcepten en de impact van lagere bezettingsdichtheden op stalemissies. Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat het verlagen van de bezetting zeer waarschijnlijk zal resulteren in een toename van de ammoniakemissie per dier. Hiermee is rekening gehouden in de

[73] European Food Safety Authority (EFSA). (2010). Scientific Opinion on the influence of genetic parameters on the welfare and the resistance to stress of commercial broilers. EFSA Journal, 8(7), 1666.
Kang, H. K., Park, S. B., Kim, S. H., & Kim, C. H. (2016). Effects of stock density on the laying performance, blood parameters, corticosterone levels, and bone mineral density of laying hens in floor pens. Poultry Science, 95(7), 1581–1587.
Environmental Complexity and Reduced Stocking Density Promote Positive Behavioral Outcomes in Broiler Chickens
Reducing stocking density benefits behaviour of fast- and slower-growing broilers - ScienceDirect
Effects of strain and stocking density on leg health, activity, and use of enrichments in conventional broiler chicken production – ScienceDirect
Welfare of broilers on farm - 2023 - EFSA Journal - Wiley Online Library

fasering van het verlagen van de bezetting. Verder geeft de WLR op basis van de expertinschatting aan dat de fijnstofemissie waarschijnlijk niet of heel licht zal afnemen en is het niet de verwachting dat de geuremissie zal afnemen door het verlagen van de bezetting. Bij een lagere bezetting worden de vaste kosten (voor stal, inventaris, algemeen en arbeid) verdeeld over minder dieren en hierdoor stijgen de kosten per dier. Aangezien alle pluimvee subsectoren een andere dynamiek kennen, met name met betrekking tot het verdienmodel en het halen van de meerkosten uit de markt, worden de subsectoren onderstaand apart behandeld. Daarbij is bij het vaststellen van de bezettingsgraad per subcategorie steeds het principe gehanteerd dat door de dieren meer ruimte te geven ze, in combinatie met de overige maatregelen, kunnen voorzien in hun gedragsbehoeften. Tegelijkertijd is rekening gehouden met de grote economische impact die het geven van meer ruimte met zich meebrengt. Naast de maatregel van meer ruimte zijn in de AMvB ook andere maatregelen opgenomen die bijdragen aan het kunnen voorzien in de gedragsbehoeften. De bezettingsdichtheid moet dan ook ten alle tijde in combinatie gezien worden met die andere maatregelen.

Vleeskuikens
Het toekomstbeeld in 2040 voor vleeskuikens is gericht op een maximale bezetting van 32 kg per m^2. Vanuit de Europese Richtlijn 2007/43/EG is nu als uitgangspunt een maximale bezettingsdichtheid van 33 kg per m^2 toegestaan. In Nederland is gebruik gemaakt van de mogelijkheid in de Richtlijn om voor vleeskuikens twee uitzonderingen te maken zodat hogere bezettingscategorieën mogen worden gehanteerd wanneer de houder aan aanvullende voorwaarden voldoet. De houder mag dieren met een bezetting van 33-39 kg per m2 (categorie 2) houden wanneer er aanvullende managementmaatregelen worden getroffen. Wanneer de houder aan verdere aanvullende voorwaarden voldoet, mag de houder vleeskuikens houden met een bezetting van 39-42 kg per m^2 (categorie 3). Op 19 oktober 2023 is de motie van Akerboom en De Groot[74] aangenomen waarin de regering wordt verzocht de hoogste bezettingscategorie (39-42 kg per m^2) voor vleeskuikens te verbieden. Eerder is gemeld dat bij de uitwerking van de eisen van een dierwaardige veehouderij deze motie zou worden meegenomen.[75] Met het toekomstbeeld voor 2040, gericht op een maximale bezetting van 32 kg per m^2, wordt aanzienlijk verder gegaan dan de motie. De economische impact is fors. Daarnaast gaat het verlagen van de bezettingsgraad gepaard met onzekere effecten op emissies van ammoniak, geur en fijnstof, die gepaard gaan met problemen rondom vergunningverlening. Ondanks deze impact wordt met deze inzet beoogd voldoende ruimte te houden voor ambitieuzere marktconcepten, zoals bijvoorbeeld BLk 1 ster, en het ontwikkelen van daarbij behorende verdienmodellen. Zo zien we in Nederland een grote impactvolle ontwikkeling die is ingezet door de markt. In 2021 hebben de Nederlandse supermarkten, en verschillende partijen in andere afzetkanalen, aangegeven vanaf eind 2023 alleen nog maar vers kippenvlees te verkopen dat minimaal BLk 1 ster van de Dierenbescherming draagt. Één van de eisen van het keurmerk is de maximale bezettingsdichtheid van 25 kg per m^2. Daarnaast is een van de eisen van BLk 1 ster het gebruik van trager groeiende rassen. Deze omschakeling gaat gepaard met onzekere effecten op emissies van ammoniak, geur en fijnstof die resulteren in problemen met vergunningverlening. Om duidelijkheid te krijgen over de milieueffecten en om deze omschakeling vanuit de overheid te stimuleren wordt in het kader van het Marktprogramma Verduurzaming Dierlijke Producten met alle betrokken partijen samen in de Regiegroep Scale Up Kip 1 ster (hierna: Regiegroep) gewerkt aan meerdere sporen. Er wordt onder andere gewerkt aan het inzicht krijgen in de emissies door het uitvoeren van metingen naar de emissie van ammoniak, geur en fijnstof. Daarnaast zijn er managementmaatregelen beschreven die mogelijk een bijdrage leveren aan het beperken van de emissie uit BLk 1 ster vleeskuikenstallen.

Naast het BLk 1 ster keurmerk bestaan ook andere marktconcepten met hun oorsprong in Europa. Zo geldt voor biologische vleeskuikens een maximale bezetting van 21 kg per m^2 en via het privaat Europees initiatief (European Chicken Commitment) streeft men naar een bezettingsdichtheid van maximaal 30 kg per m^2. Naast deze marktconcepten zien we ook dat andere lidstaten een lagere

[74] Kamerstuk 21 501-32, nr. 1589.
[75] Kamerstuk 28 286, nr. 1330, d.d. 1 maart 2024.

maximale bezetting toestaan dan is toegestaan volgens de Europese Richtlijn. In Zweden is een maximale bezetting van 36 kg per m^2 toegestaan, in Oostenrijk een maximum van 30 kg per m^2. In Duitsland geldt wettelijk een maximale bezetting van 39 kg per m^2, maar houdt 80% van de bedrijven dieren onder private concepten met een maximale bezetting van 35 kg per m^2.

Gelet op bovengenoemde motie, ontwikkelingen van marktconcepten in binnen- en buitenland, het feit dat circa de helft van de Nederlandse vleeskuikenhouders dieren reeds met een maximale bezetting van 25 kg per m^2 houdt en regelgeving in ons omringende lidstaten is, met inachtneming van de economische- en milieu impact, het voornemen gefaseerd toe te werken naar een wettelijk maximale bezetting van 32 kg per m^2 per 2040. Met het verlagen van de bezetting voor vleeskuikens wordt voorzien in meer comfort, meer rustgedrag (namelijk minder verstoring), meer beweging, minder brandhakken, betere locomotiescore, betere kwaliteit van het strooisel, minder bevuilde kuikens en vaker eten en drinken omdat de dieren makkelijker toegang hebben tot de voer- en drinklijnen.

Per 2030 vervalt artikel 2.50, lid 4 Bhd en daarmee vervalt de mogelijkheid tot het houden van vleeskuikens met een bezetting hoger dan 39 kg per m^2. Hiermee wordt het wettelijk maximum gelijkgetrokken met de wettelijke norm in Duitsland, wat naast het Verenigd Koninkrijk de grootste afzetmarkt is voor de reguliere vleeskuikenhouder. Na evaluatie is voorzien dat per 2035 de maatregel van een maximale bezetting van 35 kg per m^2 in werking treedt. Voor 2040 is na evaluatie voorzien dat een maximale bezetting van 32 kg per m^2 in werking treedt. De extra kosten kunnen deels gecompenseerd worden door het aanbrengen van plateaus die, wanneer ze aan bepaalde voorwaarden voldoen (zie onderdeel functiegebieden), mee mogen tellen voor de beschikbare oppervlakte.

Vleeskuikenouderdieren
Voor ouderdieren van vleeskuikens zijn de normen voor bezetting opgenomen in artikel 2.65d van het Bhd. Tot de vloeroppervlakte worden ook de legnesten gerekend en voor de dieren bereikbare plateaus, indien daarboven een vrije ruimte met een hoogte van ten minste 35 cm beschikbaar is. Er mag geen mest door de plateaus kunnen vallen. De beschikbare oppervlakte per ouderdier is groter dan voor de legkippen, omdat de ouderdieren van reguliere vleeskuikens groter en zwaarder zijn dan legkippen. Onder het huidige Besluit beschikt een regulier ouderdier over een vloeroppervlakte van ten minste 1.300 cm^2 per dier, wat overeenkomt met 7,7 dieren per m^2. In de ons omringende landen is de gemiddelde bezetting iets lager met 7 tot 7,5 dieren per m^2. Specifiek voor de ouderdieren van een koppel waarvan de hennen een eindgewicht van ten hoogste 2,4 kg bereiken (de zogenaamde minimoederdieren/de moederdieren van trager groeiende vleeskuikens) geldt dat zij tenminste beschikken over 1.200 cm^2 bruikbare oppervlakte per ouderdier. Dit komt neer op 8,3 dieren per m2 en ligt daarmee lager dan de huidige eis voor de legkippen (van 9 hennen per m^2). Deze eis wordt niet aangescherpt. Deze dieren zijn met een eindgewicht van zo'n 2,4 kg immers kleiner dan de reguliere ouderdieren, met een eindgewicht van de hennen van circa 4 kg, en hiervoor kan met de reeds vastgelegde kleinere oppervlakte worden volstaan.

Bij het vaststellen van de bezetting voor de reguliere vleeskuikenouderdieren is gekeken naar de ons omringende landen en de kostprijs. Door het verhogen van het beschikbare oppervlak zal de kostprijs hoger komen te liggen en zal de afzet van broedeieren in het buitenland, met name buiten de EU, onder druk komen te staan. Daar waar voor de binnenlandse afzet geldt dat de kosten kunnen worden doorgerekend aan de afnemers (en daarmee een kostenpost vormen voor de vleeskuikenhouder) zal dat voor de afzet richting het buitenland anders liggen. Tegelijkertijd zien we in de ons omringende landen dat de bezetting lager is dan die in Nederland. Op basis van deze inzichten is na evaluatie voorzien dat de maximale bezettingsdichtheid voor reguliere vleeskuikenouderdieren van 7 dieren per m2 (1.429 cm^2 per dier) in 2040 in werking treedt. Als tussenstap treedt de maximale bezetting van 7,5 dieren per m2 (1.333 cm^2 per dier) per 2030 in werking.

Dieren die worden opgefokt tot ouderdieren vallen onder het toepassingsbereik van artikel 2.65e van het Bhd. Op grond van de huidige regelgeving dienen zij vanaf een leeftijd van 10 weken te beschikken over een vloeroppervlak van tenminste 666 cm^2 per dier. Deze bepaling blijft ongewijzigd. Voor jongere dieren is geen oppervlaktenorm opgenomen. In de praktijk worden deze dieren in een kleiner gedeelte van de stal gehouden zodat zij beter toegang hebben tot voer en water en beter gecontroleerd kunnen worden. Voor de opfokvleeskuikenouderdieren tot 10 weken leeftijd gelden de algemene houdvoorschriften voor het houden van dieren voor de productie van dierlijke producten.

Legkippen
Vanuit de Europese Richtlijn (1999/74/EG) is een maximale bezettingsdichtheid van 9 legkippen per m^2 toegestaan. In de berekening van het beschikbare oppervlak worden enkel oppervlakten meegeteld die aan bepaalde voorwaarden voldoen (waaronder minimale breedte en maximale helling) en de legnesten zijn uitgesloten voor de berekening van de beschikbare oppervlakte. Deze oppervlakten mogen niet meetellen voor het vaststellen van de bezetting, maar ze hebben weldegelijk een toegevoegde waarde voor het welzijn van de legkippen in de stal. De kippen maken gebruik van deze oppervlakten.

Anders dan bij vleeskuikens is er voor deze categorie (nog) geen breed marktconcept waar een lagere bezetting wordt aangehouden. In de biologische houderij voor legkippen geldt een maximumbezetting van 6 kippen per m^2. Daarnaast zien we kleine private marktconcepten die een lagere maximale bezetting aanhouden. De impact van een lagere bezetting op emissies, ammoniak, geur en fijnstof is nog onduidelijk. Wel zijn de jaarkosten per legkippenbedrijf in beeld gebracht in de impactanalyse, deze zijn aanzienlijk. Gelet op deze impact, het feit dat in andere lidstaten geen lagere bezetting wordt aangehouden, ook niet in marktconcepten, en er voldoende ruimte moet blijven voor het ontwikkelen van marktconcepten is na evaluatie voorzien dat het verlagen van de bezettingsdichtheid voor legkippen naar maximaal 8 hennen per m^2 (1.250 cm^2 per legkip) in 2040 in werking treedt.

Opfoklegkippen
Voor opfoklegkippen is nog geen bestaande regelgeving, wel worden er privaat, via de Duitse KAT-normen, sinds 2024 eisen gesteld aan de bezettingsdichtheid. Deze is, vanaf dag 50 tot aan het eind van de opfokperiode, maximaal 18 hennen per m^2. Op veel Nederlandse bedrijven wordt al gewerkt volgens de KAT-normen. Wanneer houders niet onder de KAT-normen vallen, wordt vanuit de sector een bezetting van 22 hennen per m^2 aangehouden. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat een lagere bezettingsdichtheid tijdens de opfokfase van leghennen (opfoklegkippen) leidt tot structurele voordelen voor het dierenwelzijn, gedrag en de gezondheid. Ook EFSA bevestigt dat een lagere bezetting in de opfokfase bijdraagt aan het beter kunnen vertonen van exploratie-, foerageer- en comfortgedrag en aan een afname van schadelijk pikgedrag.[76] Daarnaast laat onderzoek zien dat een lagere bezettingsdichtheid tijdens de opfokfase een positief effect heeft op de ontwikkeling van het immuunsysteem, waarbij de voordelen ook doorwerken in de latere legperiode.[77] In de beschikbare onderzoeken is veelal uitgegaan van lagere bezettingsdichtheden dan 16 hennen per m^2. Bij een lagere bezetting stijgt de kostprijs per hen. De extra kosten zijn niet onoverkomelijk aldus de impactanalyse van WSER/CAF. Daarom treedt per 2030 een maximale bezetting voor opfoklegkippen van maximaal 18 opfoklegkippen per m^2 vanaf 50 dagen tot aan het eind van de opfokperiode in werking. Een volgende stap in een verlaging van de bettingsdichtheid wordt tegelijk genomen met de stap voor de legkippen. Na evaluatie is voorzien dat de verlaging van maximale bezetting voor opfoklegkippen van 16 opfoklegkippen per m^2 vanaf 50 dagen tot aan het eind van de opfokperiode per 2040 in werking treedt.

Inrichten functiegebieden

[76] EFSA Journal 2023;21(6):7789.
[77] Hofmann et al., 2021. Poultry Science. Short- and long-term consequences of stocking density during rearing on the immune system and welfare of laying hens.

Om in de verschillende gedragsbehoeften van pluimvee te voorzien is het van belang dat de dieren beschikking hebben over verschillende zogenaamde functiegebieden die zodanig zijn ingericht dat ze tegemoetkomen aan de specifieke gedragsbehoeften. Zo kan men denken aan het inrichten van gebieden waar dieren actief gedrag, zoals foerageren/scharrelen, exploreren en bewegen, kunnen vertonen en gebieden waar dieren ongestoord kunnen rusten of hun nestgedrag kunnen vertonen. Ondanks dat al veel bekend is, wordt nog onderzoek gedaan naar hoe de functiegebieden in de pluimveehouderij eruit kunnen zien. Hierbij wordt niet alleen gekeken naar de gedragingen van de dieren maar ook naar de effecten op andere thema's zoals emissies, fijnstof en energie. De gebieden die we in deze AMvB onderscheiden, en hieronder toelichten, zijn verhoogde rustplaatsen en een plek waar kuikens beschut kunnen zitten. De maatregelen voor het aanbrengen van functiegebieden zijn voor bestaande stallen per 2040 voorzien in werking te treden, en voor nieuwbouw is voorzien dat ze per 2030 in werking treden. Daaraan voorafgaande heeft een evaluatie overeenkomstig artikel 2.79, tweede lid, onderdeel b, plaats vanwege nader onderzoek naar de praktische uitvoerbaarheid. Zie voor een toelichting op die evaluatie paragraaf 9 van deze toelichting. Per functiegebied kan men ook nog verschillende lichtsterkten inrichten die passend zijn bij de gedraging in het betreffende functiegebied. Gelet op het feit dat hier nog onderzoek naar loopt en dit mogelijk kan botsen met de Europese Richtlijn 2007/43/EG, waarin in bijlage I is bepaald dat de lichtintensiteit tijdens de lichtperiode op ten minste 80% van de bruikbare oppervlakte ten minste 20 lux moet bedragen, is ervoor gekozen lichtsterkten niet mee te nemen in de AMvB.

Verhogingen – zitstokken en/of plateaus

Algemeen
Om te voorzien in de gedragsbehoeften rusten en actief gedrag dienen de dieren te beschikken over voldoende zitstokken en/of plateaus zodat ze onder andere ongestoord kunnen rusten. Deze zitstokken en/of plateaus dienen echter meerdere doelen. Zo is het een vorm van omgevingsverrijking en ziet men positieve effecten op het bewegingsapparaat van de dieren. Zowel de gedragsbehoeften waarin met deze maatregel wordt voorzien kunnen verschillen tussen de subcategorieën pluimvee. Ook de uitwerking in de praktijk kan verschillend zijn. Onderstaand is daarom onderscheid gemaakt tussen de verschillende categorieën pluimvee en soorten verhogingen.

Vleeskuikens - plateaus
Uit onderzoek is gebleken dat verhogingen in de vorm van plateaus een toegevoegde waarde hebben voor het dierenwelzijn van vleeskuikens. Dat geldt zowel voor de trager groeiende vleeskuikens, waarvan bekend is dat ze actiever zijn, als voor reguliere vleeskuikens. Hoewel vleeskuikens doorgaans geen gebruik maken van zitstokken, maken zij wel gebruik van plateaus. Plateaus geven de dieren de mogelijkheid andere dieren te ontwijken, verhoogd en ongestoord te rusten en stimuleren actief gedrag. Daarnaast is de verticale beweging goed voor het bewegingsapparaat van de kip. Er zijn diverse manieren om de dieren de mogelijkheid te geven zich in de hoogte te kunnen bewegen, zoals het gebruik van strobalen of het aanbrengen van plateaus of springtafels. Specifiek met het aanbrengen van plateaus kan extra ruimte in de stal worden gecreëerd voor de dieren. Plateaus mogen, mits wordt voldaan aan basiseisen, meetellen als bruikbaar oppervlak. Zo dienen de plateaus te allen tijde (dag- en nachtperiode) beschikbaar te zijn en zijn ze gemakkelijk toegankelijk (bijvoorbeeld via loopplanken en/of trappetjes) of, vanwege de groei die de dieren doormaken, in hoogte verstelbaar. Tevens dient de vrije ruimte onder en boven het plateau hoog genoeg te zijn zodat de dieren ook onder de plateaus in hun gedragsbehoeften kunnen voorzien (in de praktijk wordt daarmee bedoeld dat de dieren er rechtop onderdoor moeten kunnen lopen en met hun vleugels moeten kunnen wapperen). De minimumhoogte mag dus nooit lager zijn dan de hoogte van het dier zelf. Volgens EFSA zijn echter geen metingen beschikbaar voor de hoogte van vleeskuikens en van de hoogte bij het uitvoeren van de verschillende activiteiten.

Verder mogen de plateaus geen mest doorlaten, zodat de dieren die eronder zitten schoon blijven. De plateaus dienen breed genoeg te zijn voor de dieren om elkaar te kunnen passeren en

ongestoord kunnen rusten. Voor vleeskuikens dienen verhoogde plateaus beschikbaar te zijn met een gezamenlijk oppervlakte van ten minste 10% van het bruikbare vloeroppervlak. Een minimum van 10% is nodig om te voorzien in het rust- en actief gedrag van vleeskuikens. Ook dienen de plateaus te allen tijde toegankelijk te zijn voor de dieren, dit betekent gedurende de gehele dag en nacht. Tot slot geldt dat de oppervlakte van het plateau van strooisel voorzien moet zijn (artikel 2.48 Bhd). Economisch gezien brengen zowel strobalen of plateaus kosten met zich mee. Aangezien plateaus, mits wordt voldaan aan de voorwaarden, mee mogen tellen als beschikbaar oppervlak, wordt ingeschat dat deze investering rendabel is. Daarnaast is het mogelijk onder de plateaus schuilplaatsen te creëren (zie ook maatregel schuilmogelijkheden).

De concrete invulling voor de praktijk is echter nog niet uitgekristalliseerd. Zo is het, naast bovenbedoelde basiseisen, in de praktijk van belang dat de verhogingen goed schoon te maken zijn en is het voor de veehouder van belang dat hij/zij de dieren goed kan controleren. Er loopt momenteel onderzoek naar het inrichten van verschillende functiegebieden voor vleeskuikens, waaronder plateaus, en er is nader onderzoek nodig naar de minimale ruimte op de plateaus. Op basis van de huidige inzichten is voorzien dat de maatregel tot het aanbrengen van plateaus, na evaluatie, per 2040 in werking treedt. Daarnaast is voorzien dat de maatregel per 2030 voor nieuwbouw in werking treedt. Tot die tijd wordt via onderzoek en pilots gekeken naar de beste manieren om de plateaus te realiseren voor het welzijn van de dieren en het effect op ammoniakemissie. Hierover vindt in 2028 een evaluatie plaats om te bezien of er voldoende informatie beschikbaar is om de maatregel voor nieuwbouw in 2030 in werking te kunnen laten treden. De praktische uitwerking, zoals eisen aan hoogte, breedte, materiaal, schoonmaakbaarheid en inrichting van functionele gebieden, wordt daarbij verder vastgelegd in een beleidsregel voor vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren.

Deze maatregel heeft wel een negatief effect op ammoniakemissie. Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat door het aanbrengen van plateaus voorzien van strooisel en fysiek toegankelijk voor de vleeskuikens, het emitterend oppervlak toe zal nemen en daardoor ook de ammoniakemissie uit de stal zal toenemen. Effecten op fijnstof- en geuremissie worden gering ingeschat.

Vleeskuikenouderdieren – plateaus en zitstokken
Vleeskuikenouderdieren maken net als vleeskuikens ook gebruik van plateaus. In het huidige Bhd zijn plateaus voor vleeskuikenouderdieren, in tegenstelling tot die voor vleeskuikens, al wel opgenomen. De plateaus zijn gedefinieerd (artikel 2.65d, lid 1, sub a) als een horizontaal aangebrachte verhoging van hout of kunststof waardoor geen mest kan vallen. Daarnaast is bepaald dat plateaus vanaf 35 cm hoogte mogen worden meegerekend als vloeroppervlakte.

Gelet op de vergelijkbare welzijnsfunctie van plateaus voor vleeskuikenouderdieren als voor vleeskuikens is het doel in de toekomst voor beide subcategorieën één gelijkluidend, doelgericht voorschrift voor plateaus te hanteren welke ruimte biedt voor innovatieve en praktijkgerichte invulling. Dit wordt vastgelegd in een beleidsregel. Tot die tijd geldt voor vleeskuikenouderdieren het bestaande artikel. Op basis van de huidige inzichten is voorzien dat de verplichting tot het aanbrengen van plateaus die voldoen aan de normen in de nog op te stellen beleidsregel, na evaluatie, per 2040 in werking treedt. Daarnaast is voorzien dat de maatregel voor nieuwbouw per 2030 in werking treedt. Tot die tijd wordt via onderzoek en pilots gekeken naar de beste manieren om de plateaus te realiseren voor het welzijn van de dieren en het effect op ammoniakemissie. In 2028 vindt een evaluatie plaats om te bezien of er voldoende informatie beschikbaar is om de maatregel voor nieuwbouw in 2030 in werking te kunnen laten treden.

Voor vleeskuikenouderdieren geldt, in tegenstelling tot vleeskuikens, dat zij wel gebruik maken van zitstokken. De bestaande eisen aan zitstokken in het huidige Bhd (artikel 2.65d, lid 1, sub c) blijven ongewijzigd.

Legkippen en opfoklegkippen – zitstokken
Voor legkippen zijn in het huidige Bhd eisen gesteld aan rustplaatsen (conform de Europese

Richtlijn 1999/74/EG). Zo dienen de legkippen beschikking te hebben over ten minste 15 cm zitstokruimte per dier. In de literatuur zijn ook andere afmetingen te vinden. Zo wordt in het Programma van Eisen leghennen dat is opgesteld door de WUR in 2020[78] een zitruimte per dier van 18 cm voorgesteld. De literatuur geeft echter geen eenduidige grondslag om 18 cm per dier als optimale norm vast te stellen. Daarom wordt de bestaande norm voor leghennen verhoogd van 15 cm naar 17 cm zitstoklengte per dier. Voor opfoklegkippen is een zitstoklengte van 14 cm per hen opgenomen. Deze maatregel treedt per 2030 in werking voor nieuwbouw en in 2040 voor bestaande bouw.

Niet alleen dienen er voldoende zitstokken of andere verhoogde rustplekken aanwezig te zijn, afgestemd op de leeftijd en lichaamsgrootte van de dieren. De zitstokken moeten ook zo worden ontworpen dat deze een comfortabele rustplek bieden en dat de lichamen van de dieren goed worden ondersteund. Hoge bezettingsdichtheden moeten worden vermeden zodat alle dieren toegang hebben tot verhoogde rustplekken en om verstoring van rustende dieren te voorkomen. Daarnaast wordt aanbevolen om opfoklegkippen groot te brengen in een omgeving met verhoogde structuren die vergelijkbaar zijn met wat ze in de legkippenhuisvesting tegenkomen. Vanaf een leeftijd van maximaal drie weken dienen er zitstokken of andere verhoogde rustplekken aanwezig te zijn. Ook in de afgeschermde kleinere ruimte waar opfokhennen tot een maximum van vijf weken zitten. Voor jonge hennen wordt een lage hoogte van de zitstokken aanbevolen. Voor zowel legkippen als opfoklegkippen worden hellingen aanbevolen om toegang te krijgen tot verhoogde structuren. De eigenschappen van de zitstokken (bijv. diameter, vorm, oppervlak) moeten worden aangepast aan de opfoklegkippen (bijv. aangepast aan kleinere voeten). Immers beïnvloeden de vorm, breedte en materiaal van de zitstokken het comfort en de botgezondheid van de dieren. Een bredere, vlakke zitstok met een voldoende groot contactoppervlak voor het kielbeen en de poten vermindert de kracht erop en kan het risico op botfracturen en keelbeenproblemen verlagen. Materialen zoals hout of rubbercoating zijn geschikt om meer grip te houden en valletsel te beperken [79,80]. Voor de nadere invulling van het doelvoorschrift voor opfoklegkippen kan een GGP worden opgesteld. Deze maatregel geldt per 2030 voor nieuwbouw en 2040 voor bestaande bouw.

Beschutting/schuilmogelijkheden voor jonge dieren

Kuikens (vleeskuikens, opfoklegkippen en opfokvleekuikenouderdieren) hebben behoefte aan het ontvangen van maternaal gedrag. Een aantal aspecten hiervan kunnen worden gesimuleerd door het bieden van functiegebieden in de stal waar kuikens beschut en warm kunnen zitten. Naast het deels tegemoetkomen aan deze gedragsbehoefte wordt voorzien in de gedragsbehoefte veiligheid. Er worden ook andere positieve effecten gezien van het aanbrengen van dergelijke gebieden, zoals het verminderen van verenpikken en het verlagen van verwarmingskosten in de eerste weken. Dit functiegebied kan op verschillende manieren worden ingericht en op basis van de huidige inzichten is na evaluatie voorzien dat deze maatregel per 2040 in werking treedt voor vleeskuikens, opfokvleeskuikenouderdieren en opfoklegkippen voor bestaande stallen. In de tussenliggende periode is er voldoende ruimte om hier in de praktijk mee te experimenten en kan een voor de praktijk bruikbare nadere invulling worden gegeven aan deze regel. In 2028 vindt een evaluatie plaats om te bezien of er voldoende informatie beschikbaar is om de maatregel voor nieuwbouw in 2030 in werking te kunnen laten treden. In de huidige praktijk is een voorbeeld van invulling van een dergelijk functiegebied te zien bij de zogenaamde Windstreekstal waar vleeskuikens de beschikking hebben over een zogenaamde 'dark brooder'. Gelet op het feit dat er nog onderzoek nodig is en er meerdere manieren zijn een dergelijk functiegebied in te vullen is in deze AMvB

[78] Ellen van Weeghel, Ingrid de Jong, Thea van Niekerk, Bram Bos, 2020. Programma van Eisen van de leghen 2020; Ontwerpen voor een goed dierenwelzijn. Wageningen Livestock Research, Rapport 1263.
[79] Riddle, E. R., Ali, A. B. A., Campbell, D. L. M., & Sieg ford, J. M. (2018). Space use by 4 strains of laying hens to perch, wing flap, dust bathe, stand and lie down. PLOS ONE, 13(1), e0190532. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0190532
[80] Giersberg, M. F., Spindler, B., & Kemper, N. (2019). Linear space requirements and perch use of conventional layer hybrids and dual-purpose hens in an aviary system. Frontiers in Veterinary Science, 6, 231. https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00231

ervoor gekozen niet in detail vast te leggen hoe het functiegebied eruit moet zien. Het ligt in de rede hiervoor ruimte te geven aan de houders dit nader in te vullen. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden behulpzaam zijn.

Voldoende strooisel

Toegang tot voldoende strooisel ondersteunt actief gedrag (scharrelen, foerageren en exploreren) en kan, op basis van wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld bijdragen aan het verminderen van verenpikken later in het leven. Met deze maatregel wordt beoogd om voor alle subcategorieën te allen tijde, vanaf dag 0, te voorzien in de gedragsbehoeften actief gedrag, nestgedrag en zelfverzorgingsgedrag (stofbaden). Deze verschillende gedragingen vragen om verschillende typen strooisel die in voldoende mate beschikbaar moeten zijn. Daarbij is van belang dat jonge dieren tot een leeftijd van circa 7 tot 10 dagen nog geen stofbadgedrag vertonen; strooisel dat specifiek geschikt is voor stofbaden hoeft in deze periode dan ook nog niet beschikbaar te zijn. Strooisel voor nestgedrag hoeft uitsluitend te worden aangeboden aan leghennen en vleeskuikenouderdieren.

In de huidige regelgeving is voor vleeskuikenouderdieren (artikel 2.65a) en legkippen (artikel 2.66) een definitie voor strooisel gegeven, zijnde: houtkrullen, stro, gehakseld stro, turf, zand of ander materiaal met een losse structuur dat de dieren in staat stelt aan hun ethologische behoeften te voldoen. Voor vleeskuikens (artikel 2.51 Bhd juncto bijlage I Richtlijn 2007/43 EG) is vastgelegd dat ze permanent toegang dienen te hebben tot droog en los strooisel op de vloer, maar verdere specificatie ontbreekt. Voor het realiseren van een dierwaardige veehouderij is het van belang het doel van de aanwezigheid van strooisel in acht te nemen zodat in de gedragsbehoeften wordt voorzien. Om te voorkomen dat de houder wordt beperkt in de materialen die hij/zij aanbiedt is ervoor gekozen de definitie van strooisel voor alle subcategorieën gelijk te trekken met de definitie van strooisel voor legkippen uit Richtlijn 1999/74/EG. Voor toepassing in de praktijk zal deze norm nader ingevuld moeten worden. Daarbij dient zowel goed omschreven te worden welk soort strooisel geschikt is voor welke gedraging en hoe invulling gegeven dient te worden gegeven aan de term 'voldoende', die wellicht ook per leeftijdscategorie kan verschillen. In deze AMvB is dan ook niet tot in detail vastgelegd hoe aan deze regel voldaan kan worden. Gelet op diverse mogelijkheden in de praktijk en de verschillen per leeftijd wordt hiervoor ruimte gegeven aan de houders dit nader in te vullen. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP behulpzaam zijn. Deze maatregel treedt per 2030 in werking.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat door het aanbieden van andere substraten die het scharrel-, foerageer en stofbadgedrag stimuleren er mogelijk een toename van de fijnstofemissie uit de stal optreedt. Dit is echter wel afhankelijk van de activiteit in andere delen van de stal. Als in deze andere delen van de stal genoemde gedragingen verminderen doordat het substraat zich er niet voor leent, dan zal mogelijk de fijnstofemissie niet toenemen. WLR geeft verder aan dat geen effecten op de emissies van ammoniak en geur worden verwacht.

Voorkomen van voetzoolleasies

Voetzoollaesies is een huidaandoening waarbij beschadigingen aan de poten optreden in oplopende mate van ernst. De aandoening kan onder andere veroorzaakt worden door een slechte kwaliteit van het strooisel. In het huidige Bhd, artikel 2.63, is opgenomen dat bij ministeriële regeling regels kunnen worden gesteld met betrekking tot het voorkomen van de aandoening voetzoolleasies bij vleeskuikens. In de regeling houders van dieren zijn deze regels gesteld voor vleeskuikens die worden gehouden in een bezetting tussen de 39 kg per m^2 en 42 kg per m^2 omdat vanwege de hogere bezetting het risico op slecht strooisel groter werd geacht. Aangezien een slechte strooiselkwaliteit, en daarmee het risico op voetzoolleasies, bij elke bezettingsdichtheid kan voorkomen treedt dit artikel per 2030 in werking voor alle vleeskuikenhouders ongeacht de gehanteerde bezettingsdichtheid in de stal.

Voldoende omgevingsverrijking

De omgeving waar pluimvee wordt gehouden dient voor alle subcategorieën permanent voldoende omgevingsverrijking te hebben om te voorzien in de gedragsbehoeften actief gedrag en zelfverzorgingsgedrag. Daarnaast draagt de inzet van voldoende omgevingsverrijking bij aan het verminderen van verenpikken en daarmee aan het voorkomen van huidbeschadigingen (wondjes). Het verrijkingsmateriaal kan zowel eetbaar als niet eetbaar zijn. Voor beide varianten is van belang dat deze voldoen aan de eisen op het gebied van diergezondheid en voedselveiligheid. Met eetbaar verrijkingsmateriaal kan voorzien worden in het eetgedrag en actief gedrag (foerageren) en kan in de praktijk eventueel ook invulling gegeven worden aan het bieden van voldoende toegang tot een toereikende hoeveelheid voer van goede kwaliteit om te voldoen aan de nutritionele behoefte. Dit is afhankelijk van de aard van het materiaal en de manier waarop het wordt aangeboden. Voorbeelden hiervan zijn pikblokken, graan dat verspreid wordt in de stal of luzernebalen. Omgevingsverrijking kan ook niet eetbaar zijn en kan uit vele vormen bestaan, zoals plateaus of strobalen. Houders dienen de mogelijkheid te hebben een combinatie van omgevingsverrijking aan te bieden die samen voorzien in de gedragsbehoeften actief gedrag (foerageren/scharrelen, exploreren) en zelfverzorgings-/comfortgedrag.

Ter ondersteuning van invulling van deze maatregel zijn aanvullende onderzoeken uitgevoerd door Wageningen University & Research naar de rol van lichtintensiteit bij het gebruik van stofbadsubstraat[81] en naar geschikte vormen van verrijkingsmateriaal voor kippen[82]. Uit deze onderzoeken blijkt onder meer dat zowel de beschikbaarheid als de zichtbaarheid van verrijkingsmateriaal van belang zijn voor het daadwerkelijk gebruik ervan door de dieren en dat passende verrijking bijdraagt aan scharrel-, exploratie- en stofbadgedrag. Deze onderzoeken bieden voorbeelden en aandachtspunten die houders kunnen betrekken bij de praktische invulling van de verplichting tot het aanbieden van voldoende omgevingsverrijking.

Of sprake is van toereikende omgevingsverrijking zijn onder meer relevant: de aanwezigheid en bereikbaarheid van de verrijking, de geschiktheid ervan voor de genoemde gedragsbehoeften, de mate waarin dieren er daadwerkelijk gebruik van maken, het onderhoud en de staat van het verrijkingsmateriaal. Aangezien houders de mogelijkheid moeten hebben te variëren in type omgevingsverrijking (bijvoorbeeld afhankelijk van beschikbaarheid, bedrijfsvoering en prijs) en zelf combinaties van omgevingsverrijking toe te passen, zodat de omgeving van het dier uitdagend blijft, is ervoor gekozen geen verdere specificaties inzake omgevingsverrijking in de AMvB vast te leggen. Om duidelijkheid te scheppen over welke soorten omgevingsverrijking, al dan niet in combinatie met de voermaatregel, in ieder geval als voldoende worden beschouwd, wordt ruimte gegeven aan de houders dit nader in te vullen. Daarbij kan een door een sectororganisatie opgestelde GGP met praktijkvoorbeelden voor omgevingsverrijking behulpzaam zijn. Deze maatregel treedt per 2030 in werking.

Op basis van de expertinschatting geeft WLR aan dat het niet de verwachting is dat het aanbrengen van omgevingsverrijking een effect heeft op de emissies van ammoniak, fijnstof en geur. Mocht er echter sprake zijn van een vergroting van het emitterend oppervlak (bijv. indien plateaus voorzien dienen te zijn van strooiselmateriaal) dan zou dit kunnen resulteren in een toename van de ammoniakemissie.

Robuuste rassen

Vleeskuikensector
De genetische selectie op snelgroeiende rassen voor vleeskuikens is één van de grootste welzijnsrisico's die leiden tot verminderd welzijn voor vleeskuikens. De fokkerij heeft zich van oudsher met name gericht op het fokken op economische eigenschappen zoals een hoge

[81] De rol van lichtintensiteit bij de keuze van hennen voor een stofbadsubstraat - Wageningen University & Research, Rapport 1609, december 2025.
[82] Inventarisatie van verrijkingsmateriaal voor kippen om scharrelen, exploreren en stofbaden te bevorderen - Wageningen University & Research, Rapport 1608, december 2025.

groeisnelheid, wat leidt tot aanzienlijke welzijnsproblemen zoals musculoskeletale aandoeningen die het loopvermogen van vleeskuikens verminderen, die op hun beurt de toegang tot voer en water en de uitvoering van natuurlijk gedrag belemmeren. EFSA raadt een 'selectie aan voor robuustere rassen met verbeterde capaciteiten om te gaan met de gebruikte managementsystemen en/of het gebruik van langzamer groeiende hybriden met bijzondere aandacht voor rassen met een lagere sterfte, minder beenzwakte en een verminderde gevoeligheid voor hart- en vaatziekten'. Ook raadt EFSA 'een beperking van de groeisnelheid van maximaal 50 gram per dag' aan.

Gezien het wetenschappelijk bewijs van de risico's voor dierenwelzijn en diergezondheid in verband met genetische selectie voor snelle groei bij vleeskuikens, is het dan ook noodzakelijk dat er wordt toegewerkt naar robuuste vleeskuikenrassen. Rassen waarbij de aandacht voor het dierenwelzijn en diergezondheid voorop staat. Met deze maatregel wordt dan ook beoogd dat vleeskuikens hun gedragsbehoeften, zoals foerageren, kunnen uitoefenen zonder daarbij fysieke beperkingen te ervaren. Robuuste vleeskuikens zijn fysiek in staat de eerdergenoemde gedragingen uit te oefenen en het gemiddelde welzijn is aantoonbaar beter dan voor de reguliere vleeskuikens. Zo hebben robuuste vleeskuikens een hogere activiteit die voortduurt tot het einde van de ronde, zijn ze minder vatbaar voor ziekte, waardoor vrijwel geen antibiotica ingezet hoeft te worden, en ze zijn gezonder dan de reguliere vleeskuikens.[83] Bijkomend voordeel is dat de keuze voor robuuste rassen ook tot gevolg heeft dat de moederdieren van deze vleeskuikens, in tegenstelling tot de moederdieren van de reguliere vleeskuikens, niet/in veel mindere mate beperkt hoeven te worden in hun voeropname. In de marktconcepten BLk en de European Chicken Commitment (ECC) wordt gewerkt met robuuste/ trager groeiende rassen. Daarbij wordt gekeken naar eigenschappen zoals onder andere het loopvermogen van de vleeskuikens en de uitval. Bij BLk geldt daarnaast een maximale groeisnelheid van 45 gram per dier per dag. In Nederland is reeds een grote impactvolle ontwikkeling ingezet door de markt met de omschakeling naar de verkoop van enkel vers kippenvlees dat minimaal BLk 1 ster van de Dierenbescherming draagt. Anno 2026 houdt ongeveer de helft van de vleeskuikenhouders hun dieren onder dit marktconcept. Onder BLk 1 ster, is de bezettingsdichtheid in de stal aanzienlijk lager dan bij de vleeskuikens die regulier worden gehouden en wordt gebruik gemaakt van trager groeiende rassen. De omschakeling naar BLk 1 ster is dan ook een belangrijke stap richting een dierwaardige veehouderij en biedt pluimveehouders een verdienmodel en zekerheid in vaste ketenrelaties voor de Nederlandse markt. Vanuit het perspectief van dierenwelzijn en de positie van de boer in de keten is dit een goede ontwikkeling. Deze ontwikkeling brengt echter ook uitdagingen met zich mee. De omschakeling gaat, door de lagere bezetting en het feit dat trager groeiende vleeskuikens actiever zijn, namelijk ook gepaard met onzekere effecten op emissies van ammoniak, geur en fijnstof. Om hier duidelijkheid over te krijgen wordt er gewerkt aan meerdere sporen die in deze toelichting zijn benoemd bij de maatregel bezettingsdichtheid vleeskuikens.

Gelet op het feit dat de impact op het verdienvermogen van robuuste rassen aanzienlijk is (afhankelijk van de groeisnelheid van het ras[84]), de impact op het verdienvermogen stapelt met een verlaging van de bezetting, en er onduidelijkheid bestaat over de effecten op emissies van ammoniak, geur en fijnstof treedt deze bepaling in 2040 in werking.

Voor die tijd dient er een apart traject ingericht te worden waarbij onder andere de sector, samen met andere partijen, een protocol kunnen opstellen met criteria op basis waarvan vleeskuikenrassen als robuust kunnen worden aangemerkt. Voor vleeskuikens is hier al veel kennis over en kan gebruik gemaakt worden van bijvoorbeeld het welzijnsbeoordelingsprotocol opgesteld door de RSPCA[85] (Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals, een dierenwelzijnsorganisatie in Engeland en Wales) waarbij onder andere gekeken wordt naar uitval, bewegingsscore, hakdermatitis, pododermatitis en verenkleed.

[83] Gevolgen van de omslag naar Beter Leven keurmerk 1 ster vleeskuikens in de Nederlandse retail, Rapport 1407 WUR.
[84] Impactanalyse in het kader van Convenant dierwaardige veehouderij.
[85] https://science.rspca.org.uk/sciencegroup/farmanimals/standards/chickens.

In de regelgeving is ervoor gekozen geen rassen of maximale groeisnelheid op te nemen. Er zijn immers steeds nieuwe rassen ontwikkeld en ook robuuste rassen kunnen zich in de loop van de tijd ontwikkelen naar rassen met ongewenste eigenschappen. Daarnaast is het onwenselijk een maximale groei per dier per dag vast te leggen, omdat dit tot gevolg kan hebben dat dieren niet naar behoefte gevoerd worden, omdat de omstandigheden tijdens de mestperiode zodanig gunstig waren dat de vleeskuikens anders boven deze maximale groei per dier per dag uitkomen.

WLR geeft op basis van de expertinschatting aan dat zolang er geen indicatoren (zoals maximale groei per dier per dag) vastgesteld zijn, geen inschatting te geven is van de effecten op de stalemissies.

Legsector
Voor legkippen geldt dat de genetica op verschillende manieren effect kan hebben op het welzijn. Genetische lijnen verschillen in adaptief vermogen en in adaptatie aan verschillende huisvestingsomstandigheden. Bij de selectie dient dan ook rekening gehouden te worden met eigenschappen die nodig zijn voor het kunnen functioneren in een productieomgeving. Daarnaast worden er risico's gezien onder andere wanneer legkippen op een te vroege leeftijd gaan leggen. Dit wordt in verband gebracht met een verhoogd risico op verenpikken en mogelijk ook met borstbeenfracturen. Een ander risico dat wordt gezien, nu de legkippen langer worden aangehouden, is een verminderde botkwaliteit bij de oudere dieren. Tegelijkertijd is er ook nog veel niet bekend. Anders dan voor vleeskuikens zal daarom eerst meer onderzoek moeten plaatsvinden om uiteindelijk tot een protocol te komen. In deze AMvB wordt er daarom nog geen specifieke bepaling voor legkippen opgesteld.

Geen schadelijk stalklimaat

Artikel 2.5, vierde lid, van het Bhd bepaalt onder meer dat de gasconcentraties in de omgeving van het dier niet schadelijk mogen zijn voor het dier. Dit is een open norm die voor het houden van dieren voor productie geldt. Dit geeft echter geen concreet meetbare norm die is toegesneden op het houden van pluimvee voor productiedoeleinden, terwijl onvoldoende duidelijk is wanneer gasconcentraties schadelijk zijn voor het dier. Dit maakt de norm ook lastig handhaafbaar. Invulling van deze open norm voor het houden van pluimvee is wenselijk om duidelijkheid te bieden wanneer bepaalde gasconcentraties in de stal schadelijk kunnen zijn. Tot op heden zijn er enkel normen voor vleeskuikens vastgelegd (welke zijn gebaseerd op de Europese Vleeskuikenrichtlijn).

Een slechte luchtkwaliteit in de stal kan een negatief effect hebben op het welzijn en de gezondheid. Aangezien nog onvoldoende bekend is wat de drempelwaardes moeten zijn is nader onderzoek nodig om drempelwaarden vast te kunnen stellen en welke mitigerende aanpassingen van de stal en/of het management nodig zijn. Het doel is om op basis van de resultaten van het onderzoek, waarbij ook de waardes zoals genoemd in EFSA zullen worden meegenomen, op een later moment voor alle categorieën pluimvee specifieke normen op te nemen (en in het geval van vleeskuikens eventueel aan te passen van de bestaande normen) voor stalklimaat in de AMvB.

Ingrepen

Op grond van artikel 2.8 eerste lid, onder a van de Wet dieren is het verboden om lichamelijke ingrepen bij dieren uit te voeren. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kunnen bepaalde ingrepen worden uitgezonderd van dit verbod, mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Voor pluimvee zijn er geen specifieke ingrepen uitgezonderd op basis van die grondslag. Wel geldt er voor een aantal ingrepen voor pluimvee een vrijstelling op het verbod van artikel 2.8, eerste lid. Die vrijstellingen zijn vastgelegd in de Regeling diergeneeskundigen. Dit maakt dat aanpassingen van die vrijstellingen niet bij algemene maatregel van bestuur, maar bij regeling kunnen worden doorgevoerd.

Via de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee[86] wordt gewerkt aan het verantwoord uitfaseren van de nog resterende ingrepen bij pluimvee die zijn vastgelegd in de Regeling diergeneeskundigen (hoofdstuk 7). De Stuurgroep zet onderzoek uit en stelt op basis van de uitkomsten advies op aan de bewindspersoon van LVVN. Daarbij weegt de Stuurgroep de gevolgen af voor het welzijn van de dieren en koppelgenoten bij het achterwege laten van de ingreep, tegen de gevolgen voor het welzijn van de dieren bij het toepassen van de ingreep. Op basis van het advies van de Stuurgroep besluit de bewindspersoon of de vrijstelling op het verbod op het uitvoeren van de ingreep verantwoord kan worden opgeheven of dat een verlenging van de vrijstelling wordt verleend.

Inmiddels zijn via de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee meerdere ingrepen reeds verboden. Zo is de snavelbehandeling bij legkippen en moederdieren van reguliere vleeskuikens reeds verboden. Deze groep vertegenwoordigt ruim 90% van het in Nederland gehouden pluimvee. Per 1 september 2023 is ook de vrijstelling van het verbod op de ingreep aan de snavel bij vaderdieren uit de vermeerderingssector vervallen.[87] Op dit moment is het nog toegestaan om de snavel te behandelen bij legouderdieren, (over)grootouderdieren, moederdieren van trager groeiende vleeskuikens, eendagskuikens bestemd voor export en kalkoenen. De ingreep wordt bij deze categorieën pluimvee uitgevoerd om te voorkomen dat de dieren elkaar beschadigen tijdens het pikken. De dieren kunnen daardoor ernstige huid- en veerbeschadigingen oplopen die kunnen leiden tot de dood. Conform het advies van de Stuurgroep is de vrijstelling voor de moederdieren van trager groeiende vleeskuikens verlengd tot 1 september 2029[88], voor de overige categorieën is de vrijstelling verlengd tot 1 september 2028.[89] Dit geldt ook voor de bijzondere categorie dieren die als eendagskuikens geëxporteerd worden. Voor deze dieren geldt dat wanneer de behandeling niet in Nederland gebeurt deze alsnog op de plaats van bestemming zal worden uitgevoerd. De Stuurgroep acht een dergelijk effect in het buitenland onwenselijk omdat er een veel ingrijpender methode wordt gehanteerd. Hier is inzet op Europees niveau voor nodig.

Naast de vrijstelling die nog geldt voor de snavelbehandeling bij bovengenoemde beperkte groep is ook de ingreep aan een deel van de achterste teen van hanen (bestemd voor fokkerij) nog toegestaan. De ingreep wordt uitgevoerd om te voorkomen dat de haan met de nagels van zijn achterste tenen de hen beschadigt bij het treden van de hen. De hen kan daardoor ernstige huid- en veerbeschadigingen oplopen die kunnen leiden tot de dood. Op basis van het advies van de Stuurgroep Ingrepen Pluimvee is het verbod uitgesteld tot 1 juli 2028.[90]

Deze AMvB bevat geen wijzigingen voor deze ingrepen. Wijzigingen voor de ingrepen zullen worden doorgevoerd bij wijziging van de Regeling diergeneeskundigen, waarbij het uitgangspunt van een dierwaardige veehouderij, en dus een veehouderij zonder ingrepen steeds in ogenschouw genomen zal worden.

[86] De Stuurgroep Ingrepen Pluimvee bestaat uit verschillende partijen uit de pluimveeketen en de Dierenbescherming en wordt bijgestaan door onderzoekers van Wageningen Livestock Research en het ministerie.
[87] Kamerstuk 28286, nr. 1296, 8 juni 2023.
[88] Kamerstuk 28286, nr. 1479, 29 juni 2026
[89] Kamerstuk 28286, nr. 1296, 8 juni 2023.
[90] Kamerstuk 28286, nr. 1429, 20 februari 2026.

Artikelsgewijze toelichting

Artikel I

De in dit artikel opgenomen wijzigingen van het Besluit houders van dieren (Bhd) treden per 2028 in werking. In het algemeen deel, in de dierspecifieke hoofdstukken, worden inhoud en inwerkingtreding van de maatregelen uitgebreid toegelicht. Hieronder volgt een meer technische-juridische toelichting op de wijzigingsartikelen.

A

In de Wet dieren is het verboden om dieren "*behorende tot bij algemene maatregel van bestuur aangewezen diersoorten of diercategorieën van het ouderdier te scheiden voordat die dieren een bij die maatregel vastgestelde leeftijd hebben bereikt*" (artikel 2.2, zevende lid). Artikel 1.20 van het Bhd geeft die regels over de minimumleeftijd waarop bepaalde dieren van elkaar mogen worden gescheiden. De wijziging in dit artikel heeft betrekking op de scheidingsleeftijd bij varkens. Die leeftijd is op basis van artikel 1.20, eerste lid, onderdeel l, 28 dagen. Het derde lid geeft voor varkens een daarvoor afwijkende leeftijd, namelijk 21 dagen indien de biggen naar gespecialiseerde voorzieningen worden gebracht die:
a. volledig worden leeggemaakt en grondig zijn gereinigd en ontsmet voordat een nieuwe groep biggen is binnengebracht, en
b. gescheiden zijn van de voorzieningen waar zeugen zijn gehouden om het overdragen van ziekten op de biggen zo veel mogelijk te beperken.

Zowel de termijn van 28 dagen als die van 21 dagen hebben de herkomst in de Varkensrichtlijn (bijlage II, onderdeel C, onder 3). Met de wijziging in dit onderdeel wordt de leeftijd waarop de uitzondering op de hoofdregel kan worden toegepast verhoogd van 21 dagen naar 25 dagen. Per 2040 vervalt deze uitzondering, zie Artikel III, onderdeel A.

Naast het eerste en derde lid kent artikel 1.20 in het zesde lid nog een algemenere uitzondering, namelijk als de houder in individuele gevallen aannemelijk kan maken dat het eerder scheiden van een dier van het ouderdier noodzakelijk is met het oog op de gezondheid en het welzijn van het dier of het ouderdier (artikel 1.20, zesde lid). Dat artikellid wordt niet gewijzigd.

B

Dit onderdeel voegt een verplichting tot het hebben van een thermoregulatieplan toe. In tegenstelling tot de overige wijzigingen in dit besluit geldt deze verplichting voor *alle houders* van dieren die bedrijfsmatig dieren voor de productie van dierlijke producten houden. Het is een verplichting die een concretere invulling geeft aan wat algemener gesteld al voortvloeit uit artikel 2.5, vierde lid, van het Besluit houders van dieren, namelijk "*De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier zijn niet schadelijk voor het dier*".

Het thermoregulatieplan is gericht op het voorkomen van hitte- en koudestress bij dieren en ziet daarmee naast dierenwelzijn ook op diergezondheid. Voor het thermoregulatieplan wordt daarom aangesloten bij het bedrijfsgezondheidsplan (zie nader het algemeen deel van de toelichting). Die aansluiting bij het bedrijfsgezondheidsplan maakt dat de voor het bedrijfsgezondheidsplan geldende regels en verantwoordelijkheden onverkort ook voor het thermoregulatieplan gelden. Op hoofdlijnen betekent dit het volgende.

Het bedrijfsgezondheidsplan is gericht op de diergezondheidssituatie van het dier in een specifiek bedrijf en bevat ook te treffen maatregelen ter verbetering van de diergezondheidssituatie van door de houder in dat bedrijf gehouden dieren[91]. Het bedrijfsgezondheidsplan wordt opgesteld door de dierenarts in overleg met de houder[92]. Zowel de houder als de dierenarts is verplicht om te handelen overeenkomstig het bedrijfsgezondheidsplan, tenzij een diergeneeskundige noodzaak

[91] Artikel 1.1 van het Besluit houders van dieren
[92] Artikel 5.9, eerste lid, van het Besluit diergeneeskundigen.

vereist dat hiervan wordt afgeweken[93]. Het bedrijfsgezondheidsplan wordt jaarlijks geëvalueerd door de dierenarts die het heeft opgesteld in overleg met de houder[94]. Voor het bedrijfsgezondheidsplan en het verslag van de evaluatie geldt voor de houder een bewaarplicht van vijf jaar[95].

C

In artikel 2.12 van het Bhd wordt geregeld welke in het Besluit diergeneeskundigen opgenomen lichamelijke ingrepen bij varkens door de houder ervan mag worden verricht. Een daarvan is de ingreep om, als aan de daaraan gestelde voorwaarden in het Besluit diergeneeskundigen (artikel 2.3, onderdeel c) is voldaan, de tanden van varkens te vijlen. Aan die voorwaarden in het Besluit diergeneeskundigen wordt met dit besluit een voorwaarde toegevoegd, namelijk dat daarvoor een diergeneeskundige noodzaak moet bestaan (zie Artikel VI, onderdeel D).

Deze wijziging van artikel 2.12 van het Bhd houdt in dat iedere keer dat de ingreep tandenvijlen door de houder wordt uitgevoerd, de houder gedurende een jaar een door een dierenarts voor het bedrijf van de houder in overleg met de houder opgesteld verbeterplan uitvoert houdende maatregelen die dienen ter voorkoming van de aanleiding voor het uitvoeren van de ingreep. Het verbeterplan maakt onderdeel uit van het bedrijfsgezondheidsplan (zie voor de regels rond het bedrijfsgezondheidsplan de artikelsgewijze toelichting hiervoor bij onderdeel B).

D en E

Deze onderdelen bevatten drie verplichtingen voor de houder van varkens ten aanzien van agressie tussen varkens:

a. Logboek (artikel 2.14, vierde lid),
b. Risicoanalyse (artikel 2.14, zesde lid),
c. Verbeterplan (artikel 2.14a, eerste lid).

Die verplichtingen zien naast dierenwelzijn ook op de diergezondheid. Voor het logboek en het verbeterplan wordt daarom aangesloten bij het bedrijfsgezondheidsplan, de resultaten van de risicoanalyse krijgen een plek in het logboek (zie nader het algemeen deel van de toelichting). Die aansluiting bij het bedrijfsgezondheidsplan maakt dat de voor het bedrijfsgezondheidsplan geldende regels en verantwoordelijkheden onverkort ook voor het logboek en het verbeterplan gelden. Op hoofdlijnen betekent dit het volgende.

Het bedrijfsgezondheidsplan is gericht op de diergezondheidssituatie van het dier in een specifiek bedrijf en bevat ook te treffen maatregelen ter verbetering van de diergezondheidssituatie van door de houder in dat bedrijf gehouden dieren[96]. Het bedrijfsgezondheidsplan wordt opgesteld door de dierenarts in overleg met de houder[97]. Zowel de houder als de dierenarts is verplicht om te handelen overeenkomstig het bedrijfsgezondheidsplan, tenzij een diergeneeskundige noodzaak vereist dat hiervan wordt afgeweken[98]. Het bedrijfsgezondheidsplan wordt jaarlijks geëvalueerd door de dierenarts die het heeft opgesteld in overleg met de houder[99]. Voor het bedrijfsgezondheidsplan en het verslag van de evaluatie geldt voor de houder een bewaarplicht van vijf jaar[100].

F

Er wordt een nieuw artikel 2.16a ingevoegd waarmee concrete eisen aan gasconcentraties in varkensstallen worden gesteld. Het is een verplichting die een concretere invulling geeft aan wat algemener gesteld al voortvloeit uit artikel 2.5, vierde lid, van het Besluit houders van dieren,

[93] Artikel 1.28, tweede lid, van het Besluit houders van dieren en artikel 5.9, tweede lid, van het Besluit diergeneeskundigen.
[94] Artikel 5.22 van de Regeling diergeneeskundigen.
[95] Artikel 3.6 van de Regeling houders van dieren.
[96] Artikel 1.1 van het Besluit houders van dieren
[97] Artikel 5.9, eerste lid, van het Besluit diergeneeskundigen.
[98] Artikel 1.28, tweede lid, van het Besluit houders van dieren en artikel 5.9, tweede lid, van het Besluit diergeneeskundigen.
[99] Artikel 5.22 van de Regeling diergeneeskundigen.
[100] Artikel 3.6 van de Regeling houders van dieren.

namelijk "*De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier zijn niet schadelijk voor het dier*". Dat voorschrift heeft de herkomst in richtlijn 98/58/EG inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren (bijlage, onderdeel 10). Artikel 2.16a doet niet af aan die verplichting uit artikel 2.5, vierde lid, wat in het artikel is geëxpliciteerd door de zinsnede "*Onverminderd artikel 2.5, vierde lid,*".

Het artikel introduceert een concrete norm voor het gehalte aan CO^2 in de varkensstal, namelijk ten hoogste 3000 ppm.

Per 2030 wordt aan dit artikel ook een concrete norm voor het gehalte aan ammoniak toegevoegd (zie Artikel II, onderdeel A).

G

De in dit onderdeel opgenomen wijziging van artikel 2.18 bevat twee onderdelen.

In de eerste plaats vervalt het huidige vierde lid. Dat lid voorziet in een mogelijkheid om in afwijking van het derde lid vanaf een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip een afwijkende maatvoering voor het dichte deel van een roostervloer te stellen. Van deze mogelijkheid is tot op heden geen gebruik gemaakt en er en er bestaat ook niet langer behoefte aan daarvan gebruik te kunnen maken.

In de tweede plaats worden er twee leden toegevoegd waarmee een verplichting wordt opgenomen om in stallen voor gespeende varkens een deel van een roostervloer af te dekken met een bovenlaag die geschikt is om hokverrijking als bedoeld in artikel 2.22, eerste lid, aan te bieden. De grootte daarvan moet toereikend zijn voor het gelijktijdig gebruik maken van ten minste 25% van de in de stal gehouden gespeende varkens. Per 2030 zal dat percentage voor nieuwe stallen worden verhoogd tot 40% (zie Artikel II, onderdeel B) en op een bij kb te bepalen moment voor alles stallen (zie Artikel V, onderdeel C).

H

Er wordt een nieuw artikel 2.22a aan het Bhd toegevoegd waarmee een voorschrift wordt opgenomen voor het voorzien in de gedragsbehoefte zelfverzorging voor varkens. De houder moet erin voorzien dat een varken permanent de mogelijkheid heeft zich aan een daartoe geschikt middel te schuren. Het artikel schrijft niet voor welk middel dit moet zijn omdat daarvoor meerdere middelen mogelijk zijn. Het is aan de houder om een keuze te maken uit de verschillende geschikte middelen. Het tweede lid bepaalt dat het voorschrift uit het eerste lid niet van toepassing is in dekstallen en in stallen waarin een zogende zeug met biggen zich niet vrij kan bewegen of omdraaien. Zie het algemeen deel van de toelichting voor een nadere toelichting op de inhoud van de maatregel (Hoofdstuk voor varkens, onder 2.).

I

Er worden in artikel 2.26 van het Bhd wijzigingen doorgevoerd ten aanzien van het voor varkens beschikbare water en voer.

In de eerste plaats wordt het moment waarop de verplichting geldt dat varkens permanent over voldoende vers water beschikken vervroegd van de huidige twee weken naar een week (artikel 2.26, tweede lid).

In de tweede plaats worden de eisen aan het voer voor guste en drachtige zeugen en gelten aangescherpt (artikel 2.26, derde lid).

In de derde plaats wordt er een nieuw voorschrift toegevoegd inhoudende dat biggen ouder dan een week ook voer krijgen aangeboden en op zodanige wijze dat de zeug en de biggen elkaar kunnen waarnemen tijdens het eten (artikel 2.26, vierde lid.

J, M, N, P, T, V.

Gids voor goede praktijken (pluimvee, kalf, rund en varken)

Deze onderdelen bevatten het voorschrift dat de in die artikelen bedoelde houder van dieren bij de bedrijfsvoering over een gids voor goede praktijken beschikt. Als er geen actuele gids beschikbaar is, geldt dit niet.

Gidsen voor goede praktijken zijn leidraden met een privaat karakter om goede praktijken aan houders aan te bevelen. In het algemeen deel van de toelichting wordt meermaals naar het mogelijk gebruik van zo'n gids verwezen. Het instrument van een gids voor goede praktijken is in het stelsel van de Wet dieren niet nieuw: artikel 8.44 van de wet bepaalt al dat het opstellen en het toepassen van gidsen voor goede praktijken die aanbevelingen bevatten voor de naleving van het bij of krachtens de Wet dieren bepaalde worden aangemoedigd. In zoverre is deze wijziging van het Bhd niet meer dan een concretisering daarvan per specifieke diersoort, zoals het Bhd die al geruime tijd kent voor vleeskuikens (artikel 2.61 Bhd).

De gidsen kunnen een uitwerking bevatten van de in de bedoelde paragrafen van in het Besluit houders van dieren opgenomen doelvoorschriften en andere open geformuleerde normen resulterende in private aanbevelingen voor de naleving van dit besluit. De gidsen kunnen ook ter beoordeling aan de minister van LVVN worden voorgelegd (artikel 8.44, tweede lid, van de Wet dieren).

Het is goed te benadrukken dat dit artikel, en zo'n eventuele beoordeling van een gids door de minister van LVVN, niet tot gevolg heeft dat de gidsen daarmee de voorschriften van dit besluit vervangen; de gidsen zijn geen algemeen verbindende voorschriften. De regelgeving blijft daarom altijd leidend bij de vraag of een houder die regels naleeft[101]. Dat neemt niet weg dat deze gidsen een meerwaarde kunnen hebben bij de toepassing van de regelgeving om zo goede praktijken voor de naleving ervan breed binnen de desbetreffende sector te ontsluiten.

Dit artikel verplicht de houder om bij de bedrijfsvoering de beschikking te hebben over een Gids voor goede praktijken door de houder bij de bedrijfsvoering en vormt in zoverre een aanmoediging tot het opstellen en gebruiken van zulke gidsen (artikel 8.44, eerste lid, van de Wet dieren). De nadruk ligt hierbij op het kunnen kennisnemen van beschikbare goede praktijken voor hun sector zodat houders die bij hun bedrijfsvoering kunnen gebruiken of ten minste in overweging nemen. Op het *beschikbaar hebben* van zo'n gids kan dus worden gehandhaafd, maar niet op het handelen overeenkomstig de inhoud van een Gids voor goede praktijken. De houder is niet verplicht overeenkomstig die gidsen te handelen, het zijn immers private aanbevelingen en de handhaving door de overheid ziet niet op de inhoud van Gidsen voor goede praktijken. De houder is daarom niet op grond van dit besluit gebonden aan de inhoud van een Gids voor goede praktijken en kan er voor kiezen om een aanbeveling niet op te volgen en een andere invulling geven aan een doelvoorschrift. De gidsen kunnen niettemin toegevoegde waarde hebben voor de houder. Het verplicht beschikbaar hebben van een gids voor goede praktijken is een stimulans dat alle houders kennisnemen van beschikbare goede praktijken voor hun sector en dat ze die bij hun bedrijfsvoering kunnen gebruiken of ten minste in overweging nemen. Daarnaast kan het toegevoegde waarde hebben bij de beoordeling van de wijze waarop door een houder in een concreet geval invulling aan een doelvoorschrift wordt gegeven, ook bij de handhaving ervan zoals uit de toelichting op de Wet dieren[102] en uit de rechtspraak blijkt[103].

Voorwaarde is dat de Gids actueel moet zijn. Dit voorschrift geeft daarmee uitdrukking aan het belang van actuele aanbevelingen voor een goede praktijk. Wil een Gids voor goede praktijken goed functioneren dan is het noodzakelijk dat zo'n gids niet statisch is, maar dat voortschrijdende inzichten over dierwaardige veehouderij worden gevolgd en aan de hand daarvan de aanbevelingen worden geactualiseerd. Wanneer er niet een door een sectororganisatie beschikbaar gestelde Gids voor goede praktijken is of wanneer er geen actuele gids is, kan niet aan de houder worden tegengeworpen dat niet aan dit artikel wordt voldaan. Het tweede lid regelt expliciet dat de verplichting van het eerste lid dan niet van toepassing is op de houder. Het is dus in de eerste plaats aan de sectororganisaties om te zorgen dat er Gidsen voor goede praktijken zijn én dat die actueel zijn.

[101] Zie hierover ook Kamerstukken II, 31389, nr. 3 paragraaf 5.5.
[102] Idem.
[103] Zie bijvoorbeeld: ECLI:NL:CBB:2016:29, ECLI:NL:CBB:2018:18 en ECLI:NL:CBB:2019:685.

Dit artikel laat onverlet dat verschillende sectororganisaties hun eigen Gids voor goede praktijken zouden kunnen opstellen en dat het aan een sectororganisatie is om te kiezen met welke dierenwelzijnsorganisatie(s) en dierenwelzijnsdeskundige(n) zij overlegt. Wanneer er meerdere actuele Gidsen voor goede praktijken zijn, voldoet de houder aan deze norm als het bij de bedrijfsvoering een van die gidsen beschikbaar heeft.

K

Deze wijziging van artikel 2.31 van het Bhd heeft tot gevolg dat de tot nog toe toegestane uitzondering op het verbod op het aanbinden van kalveren vervalt.

L

Het huidige artikel 2.33 geeft voorschriften over de vormgeving van de eenlingboxen voor kalveren in lijn met de Kalverrichtlijn. Met deze aanpassing wordt tekstueel dichter aangesloten bij de letterlijke bewoordingen van artikel 3, eerste lid, onderdeel a, tweede alinea, van die richtlijn.

Per 2030 wordt de maatvoering voor de individuele huisvesting van kalveren aangepast (zie Artikel II, onder J). Daarnaast wordt per 2030 de maximale leeftijd waarop kalveren als hoofdregel individueel mogen worden gehuisvest verlaagd van de huidige acht weken (zie artikel 2.32, eerste lid, Bhd) naar twee weken (zie Artikel II, onder I). Ook zal per 2030 de term "eenlingbox" in het Bhd vervangen worden door "individuele huisvesting".

M

Er wordt een nieuw artikel 2.45b aan het Bhd toegevoegd. Dit artikel stelt een nationaal strengere eis aan de leeftijd waarop kalveren mogen worden getransporteerd dan de Transportverordening (1/2005) doet. Nederland mag op grond van artikel 1, derde lid, van die verordening strengere eisen stellen ter verbetering van het welzijn van dieren tijdens vervoer dat volledig op het grondgebied van Nederland verloopt of tijdens vervoer over zee dat vanaf Nederlands grondgebied vertrekt. De minimale transportleeftijd voor kalveren is bij vervoer dat geheel binnen Nederland plaatsheeft 28 dagen. Als het transport geen economisch doel heeft, zoals bij het vervoer van het dier van de weide naar de stal of vervoer naar een veearts, dan is het verbod niet van toepassing.

Zie nader het algemeen deel van de toelichting.

N

Er wordt een nieuwe paragraaf aan het Bhd toegevoegd. Het Bhd kent tot nu toe wel specifieke houdvoorschriften voor kalveren (runderen van ten hoogste zes maanden oud), maar niet voor andere runderen. Deze nieuwe paragraaf voorziet in specifieke houdvoorschriften voor andere runderen die voor de productie van melk of vlees worden gehouden.

Deze nieuwe paragraaf wordt hier direct als geheel neergezet, maar nog niet geheel ingevuld omdat meerdere onderdelen van deze nieuwe paragraaf op een ander moment in werking treden. Waar dat het geval is, is in de tekst de term *<gereserveerd>* opgenomen. De tekst *<gereserveerd>* wordt in een later in werking te treden artikel vervangen door een inhoudelijke tekst.

De paragraaf is als uitgangspunt van toepassing op alle runderen ouder dan zes maanden die worden gehouden voor of vanwege de bedrijfsmatige productie van melk of van vlees, tenzij daarop een uitzondering wordt gemaakt (artikel 2.46b). Voor een verschillende normering al naar gelang het productiedoel kan soms aanleiding zijn vanwege o.a. de verschillende groottes van typen runderen die voor de productie van melk of vlees worden gehouden.

Als eerste treden de volgende inhoudelijke onderdelen van de nieuwe paragraaf in werking:

- *Artikel 2.46c. Gedragsbehoeften runderen*

Ter uitvoering van artikel 2.2, twaalfde lid, van de Wet dieren zullen in dit artikel volgtijdelijk gedragsbehoeften voor runderen worden aangewezen. Het moment van aanwijzing van een gedragsbehoefte valt samen met het moment waarop alle maatregelen die nodig zijn om die gedragsbehoefte mogelijk te maken in werking kunnen treden.

De gedragsbehoeften thermoregulatie en respiratie wordt aangewezen. Overige gedragsbehoeften worden op een later moment aangewezen (zie Artikel V, onderdeel I).

- *Artikel 2.46d. Zelfverzorgingsgedrag*

Hiermee wordt een voorschrift opgenomen voor het voorzien in de gedragsbehoefte zelfverzorging voor runderen. De houder moet erin voorzien dat een rund permanent de mogelijkheid heeft zich aan een daartoe geschikt middel te schuren. Het artikel schrijft niet voor welk middel dit moet zijn omdat daarvoor meerdere middelen mogelijk zijn. Wel wordt bepaald dat roterende koeborstels (al dan niet elektrisch) in ieder geval als geschikt middel worden beschouwd. Het is aan de houder om een keuze te maken uit de verschillende geschikte middelen. Het derde lid bepaalt dat het voorschrift uit het eerste lid niet van toepassing is op runderen die aangebonden worden gehouden.

Per 2030 worden daar twee uitzonderingen aan toegevoegd (zie Artikel II, onderdeel S), namelijk voor de ruimte voor zieke dieren en de ruimte voor afkalven; voorschriften over het voorzien in zulke ruimte treden dan in werking.

Zie het algemeen deel van de toelichting voor een nadere toelichting op de inhoud van de maatregel.

- *Artikel 2.46f. Voederen*

Zie het algemeen deel van de toelichting voor een nadere toelichting op de inhoud van de maatregel over het permanent toegang hebben tot een toereikende hoeveelheid ruwvoer dat vezelrijk is en een toereikende voedingswaarde heeft.

- *Artikel 2.46o. Niet aanbinden*

Het artikel bevat een verbod op het aanbinden van runderen. Dit verbod treedt direct in werking voor nieuw in gebruik te nemen stallen.

Voor stallen die voor het moment van inwerkingtreding al in gebruik waren voor het bedrijfsmatig houden van runderen voor de productie van dierlijke producten geldt er tot 1 januari 2040 overgangsrecht. Dat is opgenomen in het tweede lid. Het is aan de houder om aan te tonen dat aan de aan de toepassing van het overgangsrecht gestelde voorwaarden wordt voldaan. Die voorwaarden zijn:
a. dat de stal op 31 december 2027 in gebruik was voor het houden van runderen voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten,
b. de vloeroppervlakte van de stal sindsdien niet is uitgebreid.

In individuele gevallen kan de duur van het overgangsrecht tot na 31 december 2039 doorlopen. Dat is het geval als de desbetreffende houder de benodigde omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit om de stal te verbouwen zodat aan het verbod kan worden voldaan wel tijdig heeft aangevraagd, maar nog niet heeft verkregen of de vergunning daarvoor nog niet onherroepelijk is. De duur van de verlenging kan per geval verschillen, maar is begrensd op 15 maanden na het onherroepelijk worden van de vergunning. Er wordt tot drie jaar na inwerkingtreding van dit onderdeel de tijd gegeven om een aanvraag voor de benodigde omgevingsvergunning te dienen zodat er voldoende tijd is voor de houder om hiervoor de benodigde voorbereidingen te treffen. Die indiening moet voor de toepassing van dit overgangsrecht voldoen aan de aan de indiening van de benodigde vergunning gestelde indieningsvereisten. De vormgeving van dit overgangsrecht is ontleend aan artikel 4:834 uit het Besluit activiteiten leefomgeving en het overgangsrecht bij het vroegere Legkippenbesluit 2003 (Stb. 2009, 161). Ook voor de toepassing hiervan geldt dat het aan de houder is om aan te tonen dat aan de voorwaarden in het derde lid, onderdelen a en b, wordt voldaan.

- *Artikel 2.46q. Gids voor goede praktijken*

Dit is hierboven toegelicht bij onderdelen K, N, P, R, V, X

O

De Vleeskuikenrichtlijn is niet van toepassing op de in artikel 2.48, onderdelen d, e, en f bedoelde verordeningen. Met deze wijziging worden die uitzonderingen in het Besluit houders van dieren geschrapt voor het houden van vleeskuikens in Nederland. Nederland stelt daarmee een nationaal strengere norm voor het houden van vleeskuikens. Zie nader het algemeen deel van de toelichting bij verhouding tot hoger recht.

Q

Artikel 2.65 geeft regels over het door een houder van vleeskuikens kennisgeven van een voornemen tot een lagere bezettingsdichtheid dan 33kg/m^2 of 39 kg/m^2. Aan deze kennisgeving is geen behoefte en daarom vervalt dit artikel.

R

Met deze wijziging wordt een aanpassing gedaan in de omschrijving van de materialen waaruit een plateau mag zijn gemaakt waardoor ook andere materialen in aanmerking komen die aan de verdere beschrijving van "plateau" voldoen.

S

Met deze wijziging worden twee nieuwe artikelen aan het Bhd toegevoegd:

- *Artikel 2.65da Verbod op kooihuisvesting*

Dit artikel bevat een verbod om ouderdieren en dieren van tien weken of ouder die worden opgefokt tot ouderdier van vleeskuikens in kooien te houden.

Voor stallen die voor het moment van inwerkingtreding al in gebruik waren voor het bedrijfsmatig houden van pluimvee voor de productie van dierlijke producten geldt er tot 1 januari 2035 overgangsrecht. Dat is opgenomen in het tweede lid. Het is aan de houder om aan te tonen dat aan de aan de toepassing van het overgangsrecht gestelde voorwaarden wordt voldaan. Die voorwaarden zijn:
a. dat de stal op 31 december 2027 in gebruik was voor het houden van ouderdieren en dieren van tien weken of ouder die worden opgefokt tot ouderdier van vleeskuikens voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten,
b. de vloeroppervlakte van de stal sindsdien niet is uitgebreid.

In individuele gevallen kan de duur van het overgangsrecht tot na 31 december 2034 doorlopen. Dat is het geval als de desbetreffende houder de benodigde omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit om de stal te verbouwen zodat aan het verbod kan worden voldaan nog niet heeft verkregen of de vergunning daarvoor nog niet onherroepelijk is. De duur van de verlenging kan per geval verschillen, maar is begrensd op 15 maanden na het onherroepelijk worden van de vergunning. Er wordt tot drie jaar na inwerkingtreding van dit onderdeel de tijd gegeven om een aanvraag voor de benodigde omgevingsvergunningin te dienen zodat er voldoende tijd is voor de houder om hiervoor de benodigde voorbereidingen te treffen. Die indiening moet voor de toepassing van dit overgangsrecht voldoen aan de aan de indiening van de benodigde vergunning(en) gestelde indieningsvereisten. De vormgeving van dit overgangsrecht is ontleend aan artikel 4:834 uit het Besluit activiteiten leefomgeving en het overgangsrecht bij het vroegere Legkippenbesluit 2003 (Stb. 2009, 161). Ook voor de toepassing hiervan geldt dat het aan de houder is om aan te tonen dat aan de voorwaarden in het derde lid, onderdelen a en b, wordt voldaan.

In het algemeen deel wordt in het hoofdstuk verhouding tot hoger recht nader ingegaan op de verhouding van dit verbod tot het recht op bescherming van eigendom.

- *Artikel 2.65db. Duisternisperiode*

Dit artikel schrijft per 24 uur een ononderbroken duisternisperiode van ten minste 8 uur voor waarin de ouderdieren kunnen rusten.

U

Dit artikel houdt een verbod op het in kooien huisvesten van legkippen in nu ook de laatste vorm van kooihuisvesting, namelijk de koloniekooihuisvesting zoals bedoeld in artikel 2.71, hiermee niet langer wordt toegestaan. Artikel 2.71 vervalt op een bij kb te bepalen moment (zie Artikel V, onderdeel Y).

Voor stallen die voor het moment van inwerkingtreding al in gebruik waren voor het bedrijfsmatig houden van pluimvee voor de productie van dierlijke producten geldt er tot 1 januari 2035 overgangsrecht. Dat is opgenomen in het tweede lid. Het is aan de houder om aan te tonen dat aan de aan de toepassing van het overgangsrecht gestelde voorwaarden wordt voldaan. Die voorwaarden zijn:
a. dat de stal op 31 december 2027 in gebruik was voor het houden van legkippen voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten,
b. de vloeroppervlakte van de stal sindsdien niet is uitgebreid.

In individuele gevallen kan de duur van het overgangsrecht tot na 31 december 2034 doorlopen. Dat is het geval als de desbetreffende houder de benodigde omgevingsvergunning voor een Natura 2000-activiteit om de stal te verbouwen zodat aan het verbod kan worden voldaan nog niet heeft verkregen of de vergunning daarvoor nog niet onherroepelijk is. De duur van de verlenging kan per geval verschillen, maar is begrensd op 15 maanden na het onherroepelijk worden van de vergunning. Er wordt tot drie jaar na inwerkingtreding van dit onderdeel de tijd gegeven om een aanvraag voor de benodigde omgevingsvergunning in te dienen zodat er voldoende tijd is voor de houder om hiervoor de benodigde voorbereidingen te treffen. Die indiening moet voor de toepassing van dit overgangsrecht voldoen aan de aan de indiening van de benodigde vergunning gestelde indieningsvereisten. De vormgeving van dit overgangsrecht is ontleend aan artikel 4:834 uit het Besluit activiteiten leefomgeving en het overgangsrecht bij het vroegere Legkippenbesluit 2003 (Stb. 2009, 161). Ook voor de toepassing hiervan geldt dat het aan de houder is om aan te tonen dat aan de voorwaarden in het derde lid, onderdelen a en b, wordt voldaan.

In het algemeen deel wordt in het hoofdstuk verhouding tot hoger recht nader ingegaan op de verhouding van dit verbod tot het recht op bescherming van eigendom.

W

Met deze wijziging wordt een nieuw artikel 2.79 aan het Besluit houders van dieren toegevoegd. Dit artikel stelt regels over de evaluatie van dit besluit.

- Eerste lid

Het eerste lid bevat een evaluatie van onderdelen die dan in werking zijn getreden en waar enige jaren praktijkervaring mee is opgedaan. In het algemeen deel van de toelichting wordt deze evaluatie nader toegelicht.

-Tweede lid

Het tweede lid betreft de evaluatie van onderdelen die dan nog niet in werking zijn getreden omdat daarvoor is vastgesteld dat (nader) onderzoek noodzakelijk is met het oog op de praktische uitvoerbaarheid ervan. Deze evaluatie heeft daarmee voorafgaande aan het bij koninklijk besluit vast te stellen tijdstip van inwerkingtreding plaats.

Deze evaluatie ziet op:

a. Het voorgenomen verbod op het verrichten van de lichamelijke ingreep een deel van de staart bij varkens te verwijderen.
b. De in artikel IV opgenomen wijzigingen.

In het algemeen deel van de toelichting wordt deze evaluatie nader toegelicht.

-Derde lid

Het derde lid betreft de evaluatie van de in artikel V opgenomen wijzigingen. Deze evaluatie heeft daarmee voorafgaande aan het bij kb vaststellen van het daadwerkelijke tijdstip van inwerkingtreding plaats.

Die evaluatie ziet in elk geval op de in dit lid bedoelde zaken.

In het algemeen deel van de toelichting wordt deze evaluatie nader toegelicht.

Artikel II

De in dit artikel opgenomen wijzigingen van het Besluit houders van dieren (Bhd) treden per 2030 in werking. In het algemeen deel, in de dierspecifieke hoofdstukken, worden inhoud en inwerkingtreding van de maatregelen uitgebreid toegelicht. Hieronder volgt een meer technische-juridische toelichting op de wijzigingsartikelen.

A

Artikel 2.16a wordt hiermee aangevuld met een concrete eis aan het gehalte van ammoniakconcentraties in varkensstallen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen stallen die per 2030 nieuw in gebruik worden genomen en stallen die op dat moment al in gebruik waren voor het houden van varkens. Voor de eerste categorie is de norm "*ten hoogste 20 ppm*" (zie eerste lid, onderdeel b), voor de tweede categorie is de norm "*gemiddeld ten hoogste 20 ppm*" (zie het tweede lid).

Hiermee wordt een concretere invulling gegeven aan wat algemener gesteld al voortvloeit uit artikel 2.5, vierde lid, van het Besluit houders van dieren, namelijk "*De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier zijn niet schadelijk voor het dier*". Dat voorschrift heeft de herkomst in richtlijn 98/58/EG inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren (bijlage, onderdeel 10). Artikel 2.16a doet niet af aan die verplichting uit artikel 2.5, vierde lid, wat in de aanhef van het eerste lid van het artikel is geëxpliciteerd door de zinsnede "*Onverminderd artikel 2.5, vierde lid,*".

Omdat voor de bestaande stallen die onder het bereik van het tweede lid vallen een *gemiddelde* concentratie ammoniak wordt opgenomen is het noodzakelijk dat de houder in die stallen de concentratie van ammoniak monitort zodat inzicht in de gemiddelde ammoniakconcentratie kan worden verkregen, daarom voorziet het derde lid in een monitorverplichting daartoe. De door het monitoren verkregen gegevens moeten door de houder worden geregistreerd en voor drie jaar worden bewaard (vierde lid). Bij een inspectie moeten die gegevens ter beschikking worden gesteld (vijfde lid). Deze drie leden sluiten qua systematiek aan bij de al bestaande registratie van vleeskuikens in het Bhd (artikel 2.52 Bhd).

Zie het algemeen deel van de toelichting voor een nadere toelichting op en de praktische uitvoering van deze maatregel.

B

Met deze wijziging van artikel 2.18 wordt bewerkstelligd dat de vloer in een stal voor gespeende varkens niet geheel uit roostervloer mag bestaan én dat het dichte deel van de vloer voor gespeende varkens per varken ten minste 40% van de voor het varken voorgeschreven beschikbare oppervlakte bedraagt. Dit geldt vanaf 2030 voor stallen die nieuw in gebruik worden genomen voor gespeende varkens.

Voor stallen die voor die tijd al in gebruik waren voor gespeende varkens blijft voorlopig gelden dat een deel van een roostervloer moet worden afgedekt met een bovenlaag die geschikt is om hokverrijking als bedoeld in artikel 2.22, eerste lid, aan te bieden en dat de grootte daarvan toereikend moet zijn voor het gelijktijdig gebruik maken van ten minste 25% van de in de stal gehouden gespeende varkens. Op een bij kb te bepalen moment zal dit laatste vervallen en zal de norm van ten minste 40% voor alle stallen gaan gelden. (zie Artikel V, onderdeel C).

C

De wijziging van artikel 2.19 ziet op regels voor het individueel houden van zeugen. Zie het algemeen deel van de toelichting voor een toelichting op de inhoud van de maatregelen (Hoofdstuk voor varkens, onder 2.).

Deze regels treden direct in werking voor nieuw in gebruik te nemen stallen. Voor stallen die voor het moment van inwerkingtreding al in gebruik waren voor het bedrijfsmatig houden van varkens voor de productie van dierlijke producten geldt er overgangsrecht. Dat is opgenomen in het nieuwe negende lid. Het is aan de houder om aan te tonen dat aan de gestelde voorwaarden aan de toepassing van het overgangsrecht wordt voldaan. Die voorwaarden zijn:

d. dat de stal op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van varkens voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten,
e. de vloeroppervlakte van de stal sindsdien niet is uitgebreid.

Het overgangsrecht vervalt op een bij kb te bepalen moment (zie Artikel V, onderdeel D).

D

Het huidige artikel 2.22, tweede lid, Bhd schrijft voor dat zeugen en gelten in de laatste week voor het werpen over voldoende en adequaat nestmateriaal beschikken, maar dat dit niet geldt als dit in verband met de op het bedrijf gebruikte mengmestmethode technisch niet uitvoerbaar is.

Die uitzondering komt met deze wijziging te vervallen. Voor nieuw in gebruik te nemen stallen voor zeugen en gelten gaat dit direct in. Voor stallen waarvoor inwerkingtreding van deze wijziging zeugen en gelten worden gehouden geldt overgangsrecht tot 1 januari 2040. Dat is opgenomen in het nieuw vijfde lid. Het is aan de houder om aan te tonen dat aan de aan de toepassing van het overgangsrecht gestelde voorwaarden wordt voldaan. Die voorwaarden zijn:
a. dit in verband met de op het bedrijf gebruikte mengmestmethode technisch niet uitvoerbaar is,
b. dat de stal op 31 december 2027 in gebruik was voor het houden van varkens voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten,
c. de vloeroppervlakte van de stal sindsdien niet is uitgebreid.

E

Met deze wijziging wordt een aantal artikelleden aan artikel 2.23 Bhd toegevoegd over de verplichting om in varkensstallen daglicht te laten toetreden.

In het vijfde lid is geregeld dat het lichtdoorlatende materiaal jaarlijks gedurende de periode 1 april tot en met 30 september mag worden gekalkt. Directe zoninstraling via het lichtdoorlatende materiaal kan de temperatuur in de stal sterk doen stijgen en is daarmee een risico op het ontstaan van hittestress. Door lichtdoorlatend materiaal te kalken kan het ontstaan van hittestress door directe zoninstraling worden vermeden. Uiteraard betekent dit niet dat alleen door het kalken hittestress kan worden vermeden. De houder moet verder alle andere maatregelen nemen om hittestress te vermijden, zoals de maatregelen die in het thermoregulatieplan (artikel 2.5a) zijn opgenomen. Het kalken mag er niet toe leiden dat de dieren niet langer een natuurlijke afwisseling van dag en nacht ervaren. Met "*Onverminderd het derde lid*" wordt tot uitdrukking gebracht dat ook bij kalken de eis uit het derde lid over een natuurlijke afwisseling van dag en nacht geldt.

Voor bestaande stallen geldt overgangsrecht (zesde lid). Dit overgangsrecht komt op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip te vervallen (zie Artikel V, onderdeel E).

Zie het algemeen deel van de toelichting voor een nadere toelichting op deze maatregel.

F

Aan artikel 2.26 Bhd dat over het voederen en drenken van varkens gaat wordt een lid toegevoegd inhoudende dat de houder toereikende maatregelen moet nemen om concurrentie om voer- en waterplaatsen te voorkomen.

G, I, J, K en Q

De aanpassingen in deze onderdelen houden verband met de introductie van strengere eisen aan het individueel houden van kalveren. Daartoe vervalt de term "eenlingboxen" en wordt er gesproken van het "individueel huisvesten van kalveren". De artikelen 2.29, 2.36, vierde lid, en

2.44, eerste lid, worden met deze wijziging daar redactioneel op aangepast (onderdelen G, K en Q).

Per 2030 wordt de maximale leeftijd waarop kalveren als hoofdregel individueel mogen worden gehuisvest verlaagd van de huidige acht weken (zie artikel 2.32, eerste lid, Bhd) naar twee weken (onderdeel I, onder 1).

Daarnaast wordt per 2030 de maatvoering voor de individuele huisvesting van kalveren aangepast. De huidige maatvoering voor eenlingboxen is dat die "*een breedte heeft van ten minste de schofthoogte van het kalf, gemeten terwijl het kalf rechtop staat, en een lengte van ten minste 1,1 maal de lichaamslengte van het kalf, gemeten van de neuspunt tot aan de achterkant van de zitbeenknobbel (tuber ischii).(artikel 2.33, eerste lid, Bhd)*". Bij individuele huisvesting heeft het kalf na deze wijziging ten minste de beschikking over 2 m^2 vloeroppervlakte (Onderdeel J).

H

Met deze wijziging worden twee nieuwe artikelen aan het Bhd toegevoegd.

- Artikel 2.30a. Gedragsbehoeften kalveren

Ter uitvoering van artikel 2.2, twaalfde lid, van de Wet dieren zullen in dit artikel volgtijdelijk gedragsbehoeften voor kalveren worden aangewezen. Het moment van aanwijzing van een gedragsbehoefte valt samen met het moment waarop alle maatregelen die nodig zijn om die gedragsbehoefte mogelijk te maken in werking kunnen treden.

De gedragsbehoeften thermoregulatie, zooggedrag en respiratie worden aangewezen. Overige gedragsbehoeften worden op een later moment aangewezen (zie Artikel V, onderdeel H).

- Artikel 2.30b. Zelfverzorgingsgedrag

Hiermee wordt een voorschrift opgenomen voor het voorzien in de gedragsbehoefte zelfverzorging voor kalveren. De houder moet erin voorzien dat een rund permanent de mogelijkheid heeft zich aan een daartoe geschikt middel te schuren. Het artikel schrijft niet voor welk middel dit moet zijn omdat daarvoor meerdere middelen mogelijk zijn. Wel wordt bepaald dat vast schuurborstels in ieder geval als geschikt middel worden beschouwd. Het is aan de houder om een keuze te maken uit de verschillende geschikte middelen.

Zie het algemeen deel van de toelichting voor een nadere toelichting op de inhoud van de maatregel.

I

Behalve de aanpassing vanwege de minimumleeftijd waarop een kalf voortaan individueel gehuisvest mag worden, zie hiervoor, brengt onderdeel H ook wijzigingen aan de in de beschikbare vloeroppervlakte van kalveren die niet individueel worden gehouden (onderdeel I, onder 2).

Op de hoofdregel van het eerste lid dat een kalf ouder dan veertien dagen niet individueel wordt gehuisvest, wordt in het vierde lid een uitzondering gemaakt. Als het kalf jonger dan acht weken mag het ten hoogste de eerste twee dagen na aankomst bij de houder individueel worden gehuisvest, waarbij het kalf de beschikking moet hebben over de in het derde lid, onderdeel a, beschikbare oppervlakte.

Tot slot volgt uit onderdeel I ook dat een kalf ouder dan veertien dagen met ten minste één ander kalf of rund gehouden (Onderdeel I, onder 3).

J

In artikel 2.33 worden verschillende wijzigingen doorgevoerd.

In de eerste plaats wordt de term "eenlingbox" vervangen door "individuele huisvesting".

In de tweede plaats wordt een norm opgenomen voor de oppervlakte waarover het kalf van ten hoogste veertien dagen bij individuele huisvesting ten minste moet beschikken. Voor kalveren ouder dan veertien dagen geldt dat zij niet individueel worden gehuisvest, tenzij het kalf jonger

dan acht weken is en de individuele huisvesting ten hoogste de eerste twee dagen na aankomst bij de houder betreffen (artikel 2.32, eerste en vierde lid). Voor die situatie geldt een andere maatvoering (artikel 2.32, vierde lid en derde lid, onderdeel a).

Zie voor de overwegingen hierbij het algemeen deel van de toelichting.

L

In het huidige artikel 2.37, tweede lid, wordt voor het bepalen wat passend kunst of daglicht is waarover kalveren moeten beschikken een onderscheid gemaakt tussen vleeskalveren en andere kalveren:

"*Van passend dag- of kunstlicht is in ieder geval sprake indien de oppervlakte van lichtdoorlatend materiaal in wand of dak van een stal bestemd voor vleeskalveren ten minste 2% van de vloeroppervlakte van de stal bedraagt en van een stal bestemd voor andere kalveren dan vleeskalveren ten minste 5% bedraagt van die oppervlakte, waarbij het materiaal zodanig is aangebracht dat het licht in de stal gelijkmatig is gespreid.*"

Met dit onderdeel wordt die aparte norm voor vleeskalveren geschrapt en zal voor alle kalveren gelden dat de oppervlakte van het lichtdoorlatend materiaal ten minste 5% bedraagt.

M

Dit betreft een redactionele wijziging van artikel 2.38 om de terminologie in het derde lid gelijk te trekken met die in het eerste lid.

N

Er worden drie wijzigingen doorgevoerd in artikel 2.41 dat gaat over het voederen van kalveren.

Het nieuwe tweede lid schrijft voor dat kalveren ouder dan veertien dagen permanent toegang tot een toereikende hoeveelheid ruwvoer hebben dat vezelrijk is en een toereikende voedingswaarde heeft. Het al bestaande vierde lid van dit artikel (na vernummering het vijfde lid) blijft daarnaast bestaan omdat dit dient ter implementatie van de Kalverrichtlijn (bijlage I, punt 11). Dat lid schrijft een hoeveelheid vezelhoudend voer voor kalveren van acht tot twintig weken oud voor.

In het derde lid wordt de eis aan het ijzergehalte van het voer verhoogd.

O

Er wordt met artikel 2.41a een nieuw artikel aan het Bhd toegevoegd inhoudende de verplichting dat een kalf ten minste gedurende de eerste zes weken melk uit een speen krijgt.

P

Er worden twee wijzigingen doorgevoerd in artikel 2.42 dat gaat over het drenken van kalveren.

Het eerste lid wordt zo gewijzigd dat het voorschrijft dat kalveren ouder dan veertien dagen permanent toegang tot vers water van passende kwaliteit hebben. Met de terminologie "passende kwaliteit" wordt aangesloten bij de terminologie die in het Bhd reeds wordt gehanteerd (zie artikel 1.7, onderdeel f).

Net als nu al het geval is (zie het huidige eerste lid) kunnen naast vers water van passende kwaliteit ook andere vloeistoffen worden verstrekt om in de behoefte aan drinken te voorzien. Dit wordt nu opgenomen in het nieuwe tweede lid.

Omdat kalverhouders soms drenksystemen hebben waar zowel water als melk doorheen gaat, is in het eerste lid tevens bepaald dat het kalf in zo'n geval permanent toegang tot melk óf water heeft.

Het huidige twee lid wordt vernummerd tot derde lid en blijft onverminderd voorschrijven dat bij warm weer en voor zieke dieren er permanent vers drinkwater beschikbaar is.

R

Met deze wijziging worden drie leden toegevoegd aan artikel 2.45 dat over het afzonder van zieke kalveren gaat. Die leden zijn er op gericht dat de zieke dieren ondanks de afzondering als

uitgangspunt niet volledig zijn afgesloten van hun soortgenoten. Als meerdere dieren vanwege ziekte zijn afgezonderd, moeten die elkaar rechtsreeks kunnen zien en horen. Daarnaast moet ieder afgezonderd dier vanuit de ruimte waarin het is afgezonderd rechtstreeks zicht hebben op en zich binnen gehoorafstand bevinden van de koppel waartoe het behoort. Dit laatste voor zover de koppel zich in de stal bevindt. Beide leden benadrukken dat het horen en zien rechtstreeks moet zijn, er kan daarom niet aan deze bepaling worden voldaan d.m.v. bijv. beeldschermen of geluidsinstallaties. Het vierde lid voorziet in een afwijking daarvan. Als het dier een besmettelijke ziekte heeft of er is een andere diergeneeskundige noodzaak mag een kalf zo worden gehouden dat het geen rechtstreeks zicht heeft op of binnen gehoorafstand van andere dieren is. Dit kan alleen op aanwijzing van een dierenarts.

S

Aan artikel 2.46d, derde lid, worden twee uitzonderingen toegevoegd op de hoofdregel van 2.46d, eerste lid, dat een rund permanent de mogelijkheid heeft om de vacht te verzorgen met een daartoe geschikt middel.

Naast de al opgenomen uitzondering voor dieren die aangebonden worden gehouden, geldt de verplichting ook niet in:
-de ruimte voor zieke dieren, bedoeld in artikel 2.46m, eerste lid,
-de ruimte voor het afkalven, bedoeld in artikel 2.46n, eerste lid.

T

In de nieuwe paragraaf *§ 5.4. Welzijnsvoorschriften voor de productie van melk of vlees gehouden runderen* wordt artikel 2.46e ingevuld. Het schrijft voor dat een stal over voldoende eetplaatsen voor de in de stal gehouden runderen beschikt.

U

In de nieuwe paragraaf *§ 5.4. Welzijnsvoorschriften voor de productie van melk of vlees gehouden runderen* wordt artikel 2.46g ingevuld met een voorschrift over het permanent beschikbaar zijn voor runderen van vers water van passende kwaliteit.

V

In de nieuwe paragraaf *§ 5.4. Welzijnsvoorschriften voor de productie van melk of vlees gehouden runderen* wordt artikel 2.46h ingevuld met voorschriften over de beschikbare vloeroppervlakte. Daarbij wordt onderscheid gemaakt naar de leeftijdscategorie van de runderen.

Voor de categorie runderen in het derde lid geldt dat het rund beschikt over voldoende vloeroppervlakte voor thermoregulatie, bewegen en rusten. Thermoregulatie is dan ook al aangewezen als gedragsbehoefte (zie Artikel I, onderdeel N).

De eis aan de beschikbare vloeroppervlakte voor runderen van 12 maanden of ouder, maar jonger dan twee jaar geldt voorlopig niet voor stallen die voor inwerkingtreding hiervan al in gebruik waren voor het houden van runderen als de houder kan aantonen dat:
a. die stal op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van runderen voor de bedrijfsmatige productie van melk of vlees, en
b. de vloeroppervlakte van de stal sindsdien niet is uitgebreid.

Dit overgangsrecht komt op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip te vervallen (zie Artikel V, onderdeel J).

Nadat overige gedragsbehoeften voor runderen aangewezen zijn, zal gelden dat de vloeroppervlakte voldoende moet zijn om de in artikel 2.46c aangewezen gedragsbehoeften uit te kunnen oefenen (zie Artikel V, onderdelen I en J).

W

In de nieuwe paragraaf *§ 5.4. Welzijnsvoorschriften voor de productie van melk of vlees gehouden runderen* wordt artikel 2.46i ingevuld met een voorschrift over de beschikbare vloeroppervlakte voor runderen van 2 jaar en ouder gehouden voor de productie van melk. Die dieren dienen te beschikken over ten minste 11 m^2 vloeroppervlakte in de stal.

Die eis geldt niet voor stallen die voor inwerkingtreding hiervan al in gebruik waren voor het houden van runderen als de houder kan aantonen dat:
a. die stal op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van runderen voor de bedrijfsmatige productie van melk of vlees, en
b. de vloeroppervlakte van de stal sindsdien niet is uitgebreid.

Voor stallen die onder het overgangsrecht vallen gaat vanaf een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip gelden dat runderen in die stallen beschikken over ten minste 9 m^2 vloeroppervlakte in de stal (zie Artikel V, onderdeel J).

X

In de nieuwe paragraaf *§ 5.4. Welzijnsvoorschriften voor de productie van melk of vlees gehouden runderen* wordt artikel 2.46j ingevuld met een voorschrift over de beschikbare vloeroppervlakte van runderen van 2 jaar en ouder gehouden voor de productie van vlees. Daarvoor geldt dat de het rund beschikt over voldoende vloeroppervlakte voor thermoregulatie, bewegen en rusten. Thermoregulatie is dan ook al aangewezen als gedragsbehoefte (zie Artikel I, onderdeel N).

Die eis geldt niet voor stallen die voor inwerkingtreding hiervan al in gebruik waren voor het houden van runderen als de houder kan aantonen dat:
a. die stal op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van runderen voor de bedrijfsmatige productie van melk of vlees, en
b. de vloeroppervlakte van de stal sindsdien niet is uitgebreid.

Dit overgangsrecht komt op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip te vervallen (zie Artikel V, onderdeel KL).

Nadat overige gedragsbehoeften voor runderen aangewezen zijn, zal gelden dat de vloeroppervlakte voldoende moet zijn om de in artikel 2.46c aangewezen gedragsbehoeften uit te kunnen oefenen (zie Artikel V, onderdelen I en L).

Y

In de nieuwe paragraaf *§ 5.4. Welzijnsvoorschriften voor de productie van melk of vlees gehouden runderen* wordt artikel 2.46k ingevuld met een voorschrift over de ligplaats van runderen.

De eis aan de vloer van de ligruimte (derde lid) geldt voorlopig alleen voor de ligplaatsen van melkveerunderen. Op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip zal deze eis ook gaan gelden voor runderen die voor de productie van vlees worden gehouden (zie Artikel IV, onderdeel F).

Z

In de nieuwe paragraaf *§ 5.4. Welzijnsvoorschriften voor de productie van melk of vlees gehouden runderen* wordt artikel 2.46l ingevuld met een voorschrift over groepshuisvesting en uitzonderingen daarop. Groepshuisvesting van runderen is de hoofdregel (eerste lid). Uitzonderingen daarop betreffen dekstieren, stieren in de mesterij die tijdelijk vanwege ziekte individueel zijn gehouden en zieke dieren (tweede lid).

Aa

In de nieuwe paragraaf *§ 5.4. Welzijnsvoorschriften voor de productie van melk of vlees gehouden runderen* wordt artikel 2.46m ingevuld met een voorschrift over tijdelijke afzondering vanwege ziekte. Ieder afgezonderd dier moet vanuit de ruimte waarin het is afgezonderd rechtstreeks zicht hebben op en zich binnen gehoorafstand bevinden van de koppel waartoe het behoort. Dit laatste voor zover de koppel zich in de stal bevindt. Het horen en zien moet rechtstreeks zijn, er kan daarom niet aan deze bepaling worden voldaan d.m.v. bijv. beeldschermen of geluidsinstallaties. Het derde lid voorziet in een afwijking daarvan. Als het dier een besmettelijke ziekte heeft of er is een andere diergeneeskundige noodzaak mag een rund zo worden gehouden dat het geen

rechtstreeks zicht heeft op of binnen gehoorafstand van andere dieren is. Dit kan alleen op aanwijzing van een dierenarts.

Ab

In de nieuwe paragraaf *§ 5.4. Welzijnsvoorschriften voor de productie van melk of vlees gehouden runderen* wordt artikel 2.46n ingevuld met een voorschrift over tijdelijke afzondering vanwege afkalven. Anders dan bij het afzonderen vanwege ziekte, is het hier deze keuze van het dier om zich al dan niet af te zonder voor het afkalven. De houders dient op basis van dit voorschrift daar gelegenheid toe te bieden. Vanuit de afkalfruimte moet het dier rechtstreeks zicht hebben op en zich binnen gehoorafstand bevinden van de koppel waartoe het behoort. Dit laatste voor zover de koppel zich in de stal bevindt. Het horen en zien moet rechtstreeks zijn, er kan daarom niet aan deze bepaling worden voldaan d.m.v. bijv. beeldschermen of geluidsinstallaties.

Ac

Aan artikel 2.48 wordt een begripsomschrijving voor de term "strooisel" toegevoegd.

Ad

Met het vervallen van artikel 2.50, vierde lid, is het niet langer mogelijk om vleeskuikens te houden met een hogere bezettingsdichtheid dan 39kg/m^2. In het tweede en derde lid, onderdelen b, wordt toegevoegd dat artikel 2.63 daar voortaan ook op van toepassing is. Dat betreft het treffen van maatregelen om voetzoollaesies te voorkomen, zie ook onderdeel Ag hierna.

Ae

Ter uitvoering van artikel 2.2, twaalfde lid, van de Wet dieren zullen in het nieuwe artikel 2.50a volgtijdelijk gedragsbehoeften voor vleeskuikens worden aangewezen. Het moment van aanwijzing van een gedragsbehoefte valt samen met het moment waarop alle maatregelen die nodig zijn om die gedragsbehoefte mogelijk te maken in werking kunnen treden.

De gedragsbehoeften thermoregulatie, eet- en drinkgedrag en respiratie worden aangewezen. Overige gedragsbehoeften worden op een later moment aangewezen (zie Artikel V, onderdeel O).

Af

In paragraaf 6.1.2. worden drie nieuwe artikelen over het houden van vleeskuikens toegevoegd.

- *Artikel 2.51a. Eet- en drinkgedrag.*

In dit artikel worden voorschriften voor het voorzien in het eet- en drinkgedrag van vleeskuikens gesteld. De bijlage bij de vleeskuikenrichtlijn stelt hierover ook enige eisen, zie bijlage I, onderdelen 1 en 2. In artikel 2.51 wordt al bepaald dat vleeskuikens worden gehouden overeenkomstig de punten 1 tot en met 10 van bijlage I bij die richtlijn. Dit nieuwe artikel doet niet af aan die eisen uit de bijlage van de richtlijn, wat in het artikel is geëxpliciteerd door de zinsnede "*Onverminderd punten 1 en 2 van bijlage I van richtlijn 2007/43/EG"* op te nemen.

- *Artikel 2.51b. Omgevingsverrijking.*

Dit artikel stelt eisen aan de omgevingsverrijking en bepaalt daarbij welke doelen de omgevingsverrijking moet dienen (eerste lid) als aan welke eisen de aan te bieden omgevingsverrijking moet voldoen (tweede lid).

- *Artikel 2.51c Toetreden daglicht.*

In dit artikel worden voorschriften voor het toetreden van daglicht in vleeskuikenstallen gesteld. De bijlage bij de vleeskuikenrichtlijn stelt hierover ook enige eisen, zie bijlage I, onderdelen 1 en 2. In artikel 2.51 wordt al bepaald dat vleeskuikens worden gehouden overeenkomstig de punten 1 tot en met 10 van bijlage I bij die richtlijn. Dit nieuwe artikel doet niet af aan die eisen uit de bijlage van de richtlijn, wat in het artikel is geëxpliciteerd door de zinsnede "*Onverminderd punten 1 en 2 van bijlage I van richtlijn 2007/43/EG"* op te nemen.

Het nieuwe voorschrift geldt niet voor een stal waarvan de houder kan aantonen dat:

a. die op 31 december 2029 reeds in gebruik was voor het houden van vleeskuikens voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. de wanden of het dak van de stal sindsdien niet zijn verbouwd.

Dit overgangsrecht komt op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip te vervallen (zie Artikel V, onderdeel Q).

Ag

Het vervallen van de artikelen 2.59, 2.60 en 2.62 houdt verband met het vervallen van de mogelijkheid om vleeskuikens te houden met een hogere bezettingsdichtheid dan 39kg/m^2. Die artikelen waren relevant voor de situatie waarin een hogere bezettingsdichtheid dan 39kg/m2 kon worden aangehouden en zijn nu niet langer nodig.

Ah

Artikel 2.63 gold tot dusverre alleen voor het houden van vleeskuikens in de hoogste categorie, dus bij een hogere bezettingsdichtheid dan 39kg/m^2. Het artikel is voortaan van toepassing op alle vleeskuikenhouders ongeacht de gehanteerde bezettingsdichtheid in de stal. Het artikel bevat het gebod aan de houder om maatregelen te treffen om voetzoollaesies bij vleeskuikens te voorkomen. Bij ministeriële regeling worden regels gesteld over het voorkomen van die aandoening. De al in de Regeling houders van dieren opgenomen voorschriften daarover worden in ieder geval zo aangepast dat ze ook zien op alle houders van vleeskuikens ongeacht de gehanteerde bezettingsdichtheid in de stal. De bijzondere bepaling over de ontheffingsmogelijkheid die artikel 2.63, derde lid, bevatte, is met deze wijziging vervallen. De Wet dieren voorziet in artikel 10.1 namelijk al in een algemene bevoegdheid voor het verlenen van ontheffingen voor verplichtingen die in het Besluit houders van dieren worden gesteld. Het verlenen van een eventuele ontheffing op basis van dat artikel is alleen mogelijk "*voor zover het belang van de gezondheid van de mens, dieren of planten, het belang van het welzijn van dieren of het belang van het milieu zich daartegen niet verzet*". Zie nader het algemeen deel van de toelichting voor de overwegingen om deze verplichting voortaan van toepassing te laten zijn op alle houders van vleeskuikens ongeacht de gehanteerde bezettingsdichtheid in de stal.

Ai

Ter uitvoering van artikel 2.2, twaalfde lid, van de Wet dieren zullen in het nieuwe artikel 2.65ca volgtijdelijk gedragsbehoeften voor vleeskuikenouderdieren en opfokvleeskuikenouderdieren worden aangewezen. Het moment van aanwijzing van een gedragsbehoefte valt samen met het moment waarop alle maatregelen die nodig zijn om die gedragsbehoefte mogelijk te maken in werking kunnen treden.

De gedragsbehoeften eet- en drinkgedrag, nestgedrag, gedrag gericht op thermoregulatie en respiratiegedrag worden aangewezen voor vleeskuikenouderdieren. Voor opfokvleeskuikenouderdieren worden eet- en drinkgedrag, gedrag gericht op thermoregulatie en respiratiegedrag aangewezen. Overige gedragsbehoeften worden op een later moment aangewezen (zie Artikel V, onderdeel R). Met uitzondering van de gedragsbehoefte "nestgedrag" (voor vleeskuikenouderdieren) zijn de aan te wijzen gedragsbehoeften voor opfokvleeskuikenouderdieren gelijk aan die voor vleeskuikenouderdieren.

Aj

Met de wijziging van 2.65d, eerste lid, onderdeel a, wordt de beschikbare ruimte voor vleeskuikenouderdieren vergroot. Op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip wordt de beschikbare ruimte verder vergroot (zie Artikel V, onderdeel T).

Ak

Aan artikel 2.65db worden voorschriften over het toetreden van daglicht in stallen voor vleeskuikenouderdieren toegevoegd (tweede en derde lid). Het vierde lid bepaalt dat het voorschrift over het toetreden van daglicht niet geldt voor een stal waarvan de houder kan aantonen dat:

a. die op 31 december 2029 reeds in gebruik was voor het houden van ouderdieren voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. de wanden of het dak van de stal sindsdien niet zijn verbouwd.

Dit overgangsrecht komt op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip te vervallen (zie Artikel V, onderdeel U).

Al

Met deze wijziging worden twee nieuwe artikelen aan paragraaf 6.1.2.a toegevoegd over het houden van vleeskuikenouderdieren.

-Artikel 2.65dc. Omgevingsverrijking.

Dit artikel stelt eisen aan de omgevingsverrijking en bepaalt daarbij welke doelen de omgevingsverrijking moet dienen (eerste lid) als aan welke eisen de aan te bieden omgevingsverrijking moet voldoen (tweede lid).

-Artikel 2.65dd. Eet- en drinkgedrag.

In dit artikel worden voorschriften gesteld voor het voorzien in het eet- en drinkgedrag van vleeskuikenouderdieren.

Am

Ter uitvoering van artikel 2.2, twaalfde lid, van de Wet dieren zullen in het nieuwe artikel 2.69a volgtijdelijk gedragsbehoeften voor legkippen worden aangewezen. Het moment van aanwijzing van een gedragsbehoefte valt samen met het moment waarop alle maatregelen die nodig zijn om die gedragsbehoefte mogelijk te maken in werking kunnen treden.

De gedragsbehoeften thermoregulatie, eet- en drinkgedrag, nestgedrag en respiratiegedrag worden aangewezen. Overige gedragsbehoeften worden op een later moment aangewezen (zie Artikel V, onderdeel X).

An

Met deze wijziging van artikel 2.70, eerste lid, onderdeel d, wordt de ruimte op een zitstok per legkip vergroot van 15 cm naar 17 cm. Die verruiming geldt tot 2040 niet voor in stallen waarvan de houder kan aantonen dat die:
a. op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van legkippen voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. sindsdien niet is verbouwd.
Voor die stallen blijft tot 2040 gelden dat de lengte van een zitstok 15 cm per legkip mag bedragen.

Ao

Met deze wijziging worden twee nieuwe artikelen aan paragraaf 6.1.3. toegevoegd over het houden van legkippen.

-Artikel 2.70a. Omgevingsverrijking.

Dit artikel stelt eisen aan de omgevingsverrijking en bepaalt daarbij welke doelen de omgevingsverrijking moet dienen (eerste lid) als aan welke eisen de aan te bieden omgevingsverrijking moet voldoen (tweede lid).

-Artikel 2.70b. Eet- en drinkgedrag.

In dit artikel worden voorschriften gesteld voor het voorzien in het eet- en drinkgedrag van legkippen.

Ap

Het nieuw toe te voegen derde lid aan artikel 2.75 ziet op eisen aan het toetreden van daglicht in stallen bestemd voor legkippen.
Het vierde lid bepaalt dat het voorschrift over het toetreden van daglicht niet geldt voor een stal waarvan de houder kan aantonen dat:
a. die op 31 december 2029 reeds in gebruik was voor het houden van legkippen voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. de wanden of het dak van de stal sindsdien niet zijn verbouwd.
In die situatie kan verlichting met kunstlicht aan de orde zijn, daarom blijft alleen voor stallen die onder die overgangssituatie vallen de eis gelden dat bij vermindering van kunstlicht een periode van halfduister in acht moet worden genomen (zesde lid). Voor de stallen die niet onder het overgangsrecht vallen is die laatste eis niet langer nodig omdat daarvoor geldt dat die het toetreden van daglicht zodanig mogelijk maken dat de in de stal gehouden legkippen een natuurlijke afwisseling van dag en nacht ervaren (derde lid).

Het overgangsrecht in het vierde lid en de daarmee samenhangende bepaling in het zesde lid komen op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip te vervallen (zie Artikel V, onderdeel Aa).

Aq

Aan hoofdstuk 2, paragraaf 6, wordt een paragraaf 6.1.3a voor het houden van opfoklegkippen voor productie toegevoegd. Deze toevoeging brengt een andersoortige artikelnummering met zich mee omdat de paragraaf ingevoegd wordt tussen paragraaf 6.1.2 (die op artikel 2.76 eindigt) en paragraaf 6.1.4. (die met artikel 2.76a begint).

Voor deze categorie dieren is de paragraaf over legkippen van toepassing, met uitzondering van artikel 2.69 over de registratie van houders (zie artikel 2.76-0c, tweede lid). In aanvulling daarop bevat deze nieuwe paragraaf enkele specifieke voorschriften voor opfoklegkippen.

- *Artikel 2.76-0d. Gedragsbehoeften opfoklegkippen.*

Ter uitvoering van artikel 2.2, twaalfde lid, van de Wet dieren zullen in het nieuwe artikel 2.76-0d volgtijdelijk gedragsbehoeften voor opfoklegkippen worden aangewezen. Het moment van aanwijzing van een gedragsbehoefte valt samen met het moment waarop alle maatregelen die nodig zijn om die gedragsbehoefte mogelijk te maken in werking kunnen treden.
De gedragsbehoeften eet- en drinkgedrag, gedrag gericht op thermoregulatie en respiratie worden aangewezen. Overige gedragsbehoeften worden op een later moment aangewezen (zie Artikel V, onderdeel Ad).

- *Artikel 2.76-0e. Bezettingsdichtheid.*

In dit artikel wordt qua bezettingsdichtheid onderscheid gemaakt tussen dieren vanaf een leeftijd van vijftig dagen (eerste lid) en dieren tot ten hoogste vijf weken oud (tweede lid).
Voor die laatste categorie geldt dat het van de rest stal afgescheiden gedeelte voldoende groot is voor de in het tweede lid genoemde zaken. Nadat overige gedragsbehoeften voor opfoklegkippem aangewezen zijn, zal gelden dat de het van de rest van de stal afgescheiden gedeelte voldoende groot moet zijn om de in artikel 2.76-0d aangewezen gedragsbehoeften uit te kunnen oefenen (zie Artikel V, onderdeel Ae).

- *Artikel 2.76-0f. Verhoogde zitplaatsen en zitstokken.*

Dit artikel stelt eisen aan verhoogde zitplaatsen en zitstokken Opfoklegkippen beschikken over een toereikende hoeveelheid verhoogde zitplaatsen (eerste lid). Voor de zitstokken van opfoklegkippen geldt dat die niet is aangebracht boven het strooisel en die per dier ten minste 14 cm bedraagt (tweede lid). Dat voorschrift geldt tot 2040 niet voor stallen waarvan de houder kan aantonen dat die:
a. op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van opfoklegkippen voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. sindsdien niet is verbouwd.

- *Artikel 2.76-0g. Functiegebied beschutting en schuilmogelijkheden.*

Dit artikel is nu nog gereserveerd en wordt op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip ingevuld (zie artikel IV, onderdeel L).

- *Artikel 2.76-0h. Gids voor goede praktijken*.

Zie voor een toelichting op de gidsen voor goede praktijken de artikelsgewijze toelichting bij Artikel I, onderdelen J, M, N, P, T, V.

Artikel III

De in dit artikel opgenomen wijzigingen van het Besluit houders van dieren (Bhd) treden per 2040 in werking. In het algemeen deel, in de dierspecifieke hoofdstukken, worden inhoud en inwerkingtreding van de maatregelen uitgebreid toegelicht. Hieronder volgt een meer technische-juridische toelichting op de wijzigingsartikelen.

A

Artikel 1.20 van het Bhd geeft regels over de minimumleeftijd waarop bepaalde dieren van elkaar mogen worden gescheiden. De wijziging in dit artikel heeft betrekking op de scheidingsleeftijd bij varkens. Die leeftijd is op basis van artikel 1.20, eerste lid, onderdeel l, 28 dagen. Het derde lid geeft voor varkens een daarvoor afwijkende leeftijd, namelijk 25 dagen indien de biggen naar gespecialiseerde voorzieningen worden gebracht die:
a. volledig worden leeggemaakt en grondig zijn gereinigd en ontsmet voordat een nieuwe groep biggen is binnengebracht, en
b. gescheiden zijn van de voorzieningen waar zeugen zijn gehouden om het overdragen van ziekten op de biggen zo veel mogelijk te beperken.

Met deze wijziging vervalt de uitzondering van het derde lid en geldt voor varkens de hoofdregel van het eerste lid, onderdeel l, 28 dagen. Enige uitzondering daarop kan zijn als de houder in individuele gevallen aannemelijk kan maken dat het eerder scheiden van een dier van het ouderdier noodzakelijk is met het oog op de gezondheid en het welzijn van het dier of het ouderdier (artikel 1.20, zesde lid).

B

Met deze wijziging wordt een nieuw artikel 2.50b aan het Bhd toegevoegd. Dit artikel bevat een verbod op het voor de productie houden van snelgroeiende vleeskuikenrassen.

Artikel 2.3, eerste lid, van de Wet dieren kent een verbod op het gebruik van dieren met het oog op de productie van dierlijke producten. In het tweede lid daarvan is bepaald dat het verbod niet van toepassing is op dieren "*behorende tot bij of krachtens algemene maatregel van bestuur aangewezen diersoorten of diercategorieën*.". In het Besluit houders van dieren heeft die aanwijzing plaats, zie artikel 2.1 in combinatie met bijlage II. Op die lijst staan onder andere "kippen (Gallus gallus)" aangewezen. Een vleeskuiken is een "*dier van de soort Gallus gallus dat wordt gehouden voor de productie van vlees*" (zie artikel 2.48 Bhd). Het nieuwe artikel 2.50b regelt specifiek voor vleeskuikens die aan de in dit artikel beschreven kenmerken voldoen, dat zij niet voor de productie gehouden mogen worden. Kortom, dat voor die diercategorie de hoofdregel van artikel 2.3, eerste lid, Wd weer geldt. Dit wordt niet in bijlage II van de het Bhd geregeld omdat die lijst tot doel heeft om aan te wijzen welke diersoorten of diercategorieën (wel) gehouden mogen worden. Die bijlage leent zich er daarom niet goed voor om te expliciteren dat het verboden is om vleeskuikens te houden die aan de in artikel 2.50b beschreven kenmerken voldoen. Daarom wordt dit met een separaat verbodsartikel op basis van artikel 2.3, vierde lid, geregeld. Deze vormgeving is vergelijkbaar met die van het houdverbod voor katten met vouworen en naaktkatten (Stb. 2025, 288).

Artikel IV

De in dit artikel opgenomen wijzigingen van het Besluit houders van dieren (Bhd) treden op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip in werking. Daaraan gaat een evaluatie als bedoeld in artikel 2.79, tweede lid vooraf. In het algemeen deel, in de dierspecifieke hoofdstukken, worden inhoud en inwerkingtreding van de maatregelen uitgebreid toegelicht. Hieronder volgt een meer technische-juridische toelichting op de wijzigingsartikelen.

A, B en C

De wijzigingen in deze onderdelen hangen samen met het vervallen van de ingreep om een deel van de staart van varkens te verwijderen. Die ingreep is geregeld in artikel 2.3, onderdeel b, van het Besluit diergeneeskundigen en vervalt op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip (zie Artikel VI, onderdeel, C).

D

Aan het Bhd wordt een nieuw artikel 2.16b toegevoegd. Dat artikel schrijft voor dat stallen waarin varkens worden gehouden beschikken over door varkens van elkaar te onderscheiden functiegebieden (eerste lid). Die verplichting is niet van toepassing op dekstallen (eerste lid) en tot 2040 niet voor stallen waarvan de houder kan aantonen dat die:
a. op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van varkens voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. de vloeroppervlakte van de stal sindsdien niet is uitgebreid.

E

Aan artikel 2.36 worden de eisen aan de ligruimte voor kalveren aangescherpt.
Die verplichting is tot 1 januari 2040 niet van toepassing op een stal waarvan de houder kan aantonen dat:
a. die op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van kalveren voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. de vloer van de stal sindsdien niet is verbouwd.

F

Door deze wijziging van artikel 2.46k gaat de eis die aan de ondergrond van de ligplaats van melkveerunderen is gesteld (zie Artikel II, onderdeel Y) ook gelden voor runderen die voor de productie van vlees worden gehouden.

Die verplichting is tot 1 januari 2040 niet van toepassing op een stal waarvan de houder kan aantonen dat:
a. die op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van runderen voor de bedrijfsmatige productie van vlees, en
b. de vloer van de stal sindsdien niet is verbouwd.

G

Met deze wijziging wordt artikel 2.46p ingevuld. Het bevat eisen aan de vloer van een stal waarin runderen worden gehouden.

Na inwerkingtreding van dit artikel geldt er op basis van het tweede lid tot 1 januari 2040 overgangsrecht voor dan bestaande stallen.

H

De wijziging van artikel 2.51 brengt mee dat vleeskuikens per 24 uur ten minste een ononderbroken duisternisperiode van 8 uur hebben waarin ze kunnen rusten. Hiermee wordt een eis aan de ononderbroken duisternisperiode voor vleeskuikens gesteld die strenger is dan die uit de Vleeskuikenrichtlijn volgt (zie bijlage I, onder 7). Daarom wordt hier afgeweken van het eerste lid waarin is bepaald dat vleeskuikens worden gehouden, gehuisvest en verzorgd overeenkomstig de punten 1 tot en met 10 van bijlage I bij die richtlijn.

I

Dit onderdeel voegt twee nieuwe artikelen toe aan het Bhd voor het houden van vleeskuikens.

- *Artikel 2.51d. Functiegebied verhogingen: zitstokken of plateaus*
Dit artikel schrijft het in de stal hebben van plateau's voor (eerste lid), schrijft voor waar die plateau's aan moeten voldoen (tweede en derde lid) en wanneer het plateau meegerekend mag worden als beschikbare oppervlakte voor vleeskuikens (vierde lid).

Tot 1 januari 2040 is het hebben van plateau's niet van toepassing op een stal waarvan de houder kan aantonen dat die:
a. op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van vleeskuikens voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. sindsdien niet is verbouwd.

- *Artikel 2.51e. Functiegebied beschutting en schuilmogelijkheden*
Dit artikel schrijft een vrij toegankelijke ruimte voor vleeskuikens voor die voorziet in een warme, donkere en beschutte omgeving.

Tot 1 januari 2040 is die eis niet van toepassing op een stal waarvan de houder kan aantonen dat die:
a. op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van vleeskuikens voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. sindsdien niet is verbouwd.

J

Er worden twee artikelen over functiegebieden voor vleeskuikenouderdieren en opfokvleeskuikenouderdieren toegevoegd.

Artikel 2.65de schrijft plateaus voor in de stal voor vleeskuikenouderdieren (eerste lid), schrijft voor waar die plateau's aan moeten voldoen (tweede en derde lid) en wanneer het plateau meegerekend mag worden als beschikbare oppervlakte (vierde lid).

Tot 1 januari 2040 is het hebben van plateau's niet van toepassing op een stal waarvan de houder kan aantonen dat die:
a. op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van vleeskuikenouderdieren voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. sindsdien niet is verbouwd.

Artikel 2.65df schrijft een vrij toegankelijke ruimte voor opfokvleeskuikenouderdieren voor die voorziet in een warme, donkere en beschutte omgeving.

Tot 1 januari 2040 is die eis niet van toepassing op een stal waarvan de houder kan aantonen dat die:
a. op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van opfokvleeskuikenouderdieren voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. sindsdien niet is verbouwd.

K

Aan artikel 2.65e wordt de verplichting toegevoegd dat stallen voor opfokvleeskuikenouderdieren een vrij toegankelijke ruimte voor die dieren bevat en die voorziet in een warme, donkere en beschutte omgeving.

Tot 1 januari 2040 is die eis niet van toepassing op een stal waarvan de houder kan aantonen dat die:
a. op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van opfokvleeskuikenouderdieren voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en

b. sindsdien niet is verbouwd.

L

Artikel 2.76-0g wordt met deze wijziging ingevuld met de verplichting dat stallen voor opfoklegkippen een vrij toegankelijke ruimte voor die dieren bevat en die voorziet in een warme, donkere en beschutte omgeving.

Tot 1 januari 2040 is die eis niet van toepassing op een stal waarvan de houder kan aantonen dat die:
a. op 31 december 2029 in gebruik was voor het houden van opfoklegkippen voor de bedrijfsmatige productie van dierlijke producten, en
b. sindsdien niet is verbouwd.

Artikel V

De in dit artikel opgenomen wijzigingen van het Besluit houders van dieren (Bhd) treden op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip in werking. Daaraan gaat een evaluatie als bedoeld in artikel 2.79, derde lid vooraf. In het algemeen deel, in de dierspecifieke hoofdstukken, worden inhoud en inwerkingtreding van de maatregelen uitgebreid toegelicht. Hieronder volgt een meer technische-juridische toelichting op de wijzigingsartikelen.

A

Ter uitvoering van artikel 2.2, twaalfde lid, van de wet worden met het nieuwe artikel 2.12a de gedragsbehoeften van varkens aangewezen.

Bij de totstandkoming van deze AMvB is per gedragsbehoefte bezien met welke maatregelen die kan worden ingevuld (zie het overzicht in het algemeen deel van de toelichting). Daarom wordt als voldaan is aan de voorschriften opgenomen in paragraaf 4 Varkens ook voldaan aan de gedragsbehoeften die hier worden aangewezen. Het tweede lid brengt dit tot uitdrukking. Deze constructie sluit in zekere zin aan bij de in het Besluit bouwwerken leefomgeving toegepaste constructie waarbij ook enerzijds een algemener geformuleerd doel als verplichting is opgenomen en anderzijds wordt aangegeven hoe daar (in ieder geval) aan wordt voldaan.

B

In artikel 2.17, onderdeel e, wordt de voor de varkens minimaal beschikbare oppervlakte van een stal bestemd voor gespeende varkens, gebruiksvarkens en niet in een groep gehouden gelten of zeugen per varken met een gemiddeld gewicht van 85 tot 110 kg voorgeschreven. In plaats van ten minste 0,80 m^2, wordt dit ten minste 0,90m^2.

C

Door het vervallen van het zesde, zevende en achtste lid van artikel 2.18 vervalt het overgangsrecht t.a.v. het in stallen voor gespeende varkens afdekken van een deel van de roostervloer met een bovenlaag die geschikt is om hokverrijking als bedoeld in artikel 2.22, eerste lid, aan te bieden. De grootte daarvan moest toereikend zijn voor het gelijktijdig gebruik maken van ten minste 25% van de in de stal gehouden gespeende varkens.

Met ingang van de inwerkingtreding van deze wijziging geldt voor alle stallen waarin gespeende varkens gehouden worden dat die niet geheel uit roostervloer mag bestaan én dat het dichte deel van de vloer per varken ten minste 40% van de voor het varken voorgeschreven beschikbare oppervlakte bedraagt.

D

Door het vervallen van artikel 2.19, negende lid, vervalt het overgangsrecht voor stallen waarin een zogende zeug met biggen gehouden wordt. Met ingang van de inwerkingtreding van deze wijziging gelden voor alle stallen waarin een zogende zeug met biggen gehouden dezelfde voorschriften.

E

Met het vervallen van het zesde lid van artikel 2.23 vervalt het overgangsrecht ten aanzien van de daglichtvoorziening in stallen waar varkens worden gehouden. Met ingang van de inwerkingtreding van deze wijziging gelden voor alle stallen waarin varkens worden gehouden dezelfde voorschriften over de daglichtvoorziening.

F

Door het vervallen van artikel 2.28, onderdeel b, vervalt de bevoegdheid voor de houder om runderen te onthoornen.

G

Dit betreft een redactionele aanpassing omdat de termen "vleeskalf" en "vleesstierkalf" niet langer voorkomen in het Bhd, het is daarom niet nodig daarvoor nog een begripsomschrijving te hebben staan in artikel 2.29.

H

Met deze wijziging van artikel 2.30a wordt de laatste aanvulling gedaan van de aanwijzing van de gedragsbehoeften voor kalveren.

I

Met deze wijziging van artikel 2.46c wordt de laatste aanvulling gedaan van de aanwijzing van de gedragsbehoeften voor runderen.

J

De wijziging van artikel 2.46h, derde lid, hangt samen met de laatste aanvulling van de aan te wijzen gedragsbehoeften voor runderen (zie artikel 2.46c, Onderdeel H hiervoor). Vanaf inwerkingtreding van deze wijziging is het kunnen uitoefenen van de gedragsbehoeften van belang voor het vaststellen van "voldoende vloeroppervlakte".

Met het vervallen van artikel 2.46h, vierde lid, eindigt het overgangsrecht voor stallen die op 31 december 2029 in gebruik waren voor het houden van runderen. Die stallen zullen vanaf dat moment ook aan artikel 2.46h, derde lid, moeten voldoen.

K

Door toevoeging van een derde lid aan artikel 2.46i gaat voor stallen die onder het overgangsrecht van het tweede lid van dat artikel vallen een concrete eis gelden aan de beschikbare oppervlakte per melkveerund van een jaar of ouder, namelijk 9m^2.

L

De wijziging van artikel 2.46j, eerste lid, hangt samen met de laatste aanvulling van de aan te wijzen gedragsbehoeften voor runderen (zie artikel 2.46c, Onderdeel H hiervoor). Vanaf inwerkingtreding van deze wijziging is het kunnen uitoefenen van de gedragsbehoeften van belang voor het vaststellen van "voldoende vloeroppervlakte".

Met het vervallen van artikel 2.46j, tweede lid, eindigt het overgangsrecht voor stallen die op 31 december 2029 in gebruik waren voor het houden van runderen. Die stallen zullen vanaf dat moment ook aan artikel 2.46h, derde lid, moeten voldoen.

M

Aan artikel 2.48 wordt een begripsomschrijving voor de term "plateau" toegevoegd.

N

In artikel 2.50, derde lid, is tot nu toe voor de bezettingsdichtheid bij vleeskuikens bepaald dat een hogere bezetting dan 33 kg/m^2 mag worden aangehouden als de bezettingsdichtheid niet hoger is dan 39 kg/m^2 en voldaan wordt aan bepaalde artikelen in het Bhd. Met deze wijziging wordt die

eerste voorwaarde strenger gemaakt: in plaats van niet hoger dan 39 kg/m^2 gaat gelden "niet hoger dan 35 kg/m^2.

O

In artikel 2.50 wordt de bezettingsdichtheid bij vleeskuikens geregeld. Met deze wijziging wordt bepaald dat de bezettingsdichtheid voor vleeskuikens voortaan niet hoger mag zijn dan 32 kg/m^2.

Het derde lid waarin een uitzondering op het tweede lid was opgenomen waardoor het mogelijk was een bezetting tot 35 kg/m^2 aan te houden vervalt.

P

Met deze wijziging van artikel 2.50a wordt de laatste aanvulling gedaan van de aanwijzing van de gedragsbehoeften voor vleeskuikens.

Q

Met het vervallen van het derde lid van artikel 2.51c vervalt het overgangsrecht ten aanzien van de daglichtvoorziening in stallen waar vleeskuikens worden gehouden. Met ingang van de inwerkingtreding van deze wijziging gelden voor alle stallen waarin vleeskuikens worden gehouden dezelfde voorschriften over de daglichtvoorziening.

R

Het vervallen van artikel 2.55 hangt samen met het niet meer toestaan dat de bezettingsdichtheid bij vleeskuikens hoger dan 33 kg/m^2 is (zie onderdeel P).

S

Met deze wijziging van artikel 2.65ca wordt de laatste aanvulling gedaan van de aanwijzing van de gedragsbehoeften voor ouderdieren en opfokvleeskuikenouderdieren.

T

Met deze wijziging van artikel 2.65d, eerste lid, onderdeel a, wordt de beschikbare ruimte voor vleeskuikenouderdieren verder vergroot (zie ook Artikel II, onderdeel Aj).

U

Met deze wijziging vervalt de mogelijkheid om ouderdieren in kooien te huisvesten.

V

Met het vervallen van het vierde lid van artikel 2.65db vervalt het overgangsrecht ten aanzien van de daglichtvoorziening in stallen waar ouderdieren worden gehouden. Met ingang van de inwerkingtreding van deze wijziging gelden voor alle stallen waarin ouderdieren worden gehouden dezelfde voorschriften over de daglichtvoorziening.

W

Deze wijziging van artikel 2.66 bevat een redactionele aanpassing. Nu kooien niet langer zijn toegestaan als huisvesting voor legkippen is de begripsomschrijving daarvan ook niet langer nodig.

X

Met deze wijziging van artikel 2.69a wordt de laatste aanvulling gedaan van de aanwijzing van de gedragsbehoeften voor legkippen.

Y

Met deze wijziging van artikel 2.70, eerste lid, onderdeel a, wordt de beschikbare ruimte voor legkippen vergroot.

Z

Hiermee vervalt artikel 2.71 dat koloniehuisvesting voor legkippen mogelijk maakte. Zulke huisvesting is voor legkippen niet meer toegestaan.

Aa

De wijzigingen in artikel 2.74 houden verband met het niet langer toestaan van kooien als huisvestingssysteem voor legkippen.

Ab

Met het vervallen van het vierde lid van artikel 2.75 vervalt het overgangsrecht ten aanzien van de daglichtvoorziening in stallen waar legkippen worden gehouden. Met ingang van de inwerkingtreding van deze wijziging gelden voor alle stallen waarin legkippen worden gehouden dezelfde voorschriften over de daglichtvoorziening. Het zesde lid vervalt ook omdat die samenhangt met het overgangsrecht.

Ac

De wijzigingen in artikel 2.76, tweede lid, houden verband met het niet langer toestaan van kooien als huisvestingssysteem voor legkippen.

Ad

Met deze wijziging van artikel 2.76-0d wordt de laatste aanvulling gedaan van de aanwijzing van de gedragsbehoeften voor opfoklegkippen.

Ae

Met de wijziging van artikel 2.76-0e, eerste lid, wordt de beschikbare ruimte voor legkippen vergroot van 18 opfoklegkippen per m^2 naar 16 opfoklegkippen per m^2.

Met de wijziging van het tweede lid zal gelden dat het van de rest stal afgescheiden gedeelte voldoende groot moet zijn om de in artikel 2.46-0d aangewezen gedragsbehoeften uit te kunnen oefenen (zie hiervoor onderdeel Ac).

Artikel VI

De in dit artikel opgenomen wijzigingen van het Besluit diergeneeskundigen treden op verschillende tijdstippen in werking. Soms gaat daaraan een evaluatie als bedoeld in artikel 2.79, tweede of derde lid vooraf. In het algemeen deel, in de dierspecifieke hoofdstukken, worden inhoud en inwerkingtreding van de maatregelen uitgebreid toegelicht. Hieronder volgt een meer technische-juridische toelichting op de wijzigingsartikelen.

A, B en C

Onderdeel C regelt dat de lichamelijke ingreep verkorten van staarten bij biggen niet is toegestaan. Dat onderdeel treedt in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip (zie artikel VIII, onderdeel d). Daaraan voorafgaande heeft een evaluatie als bedoeld in artikel 2.79, tweede lid, plaats.

In aanloop naar dat verbod zijn er met dit besluit aanpassingen doorgevoerd in de voorwaarden waaronder bij biggen een deel van de staart mag worden verwijderd, namelijk in artikel 2.3, onderdeel b, van het Besluit diergeneeskundigen.

Onderdeel A wijzigt artikel 2.3, onderdeel b, ter aanscherping van de voorwaarden waaronder bij biggen een deel van de staart mag worden verwijderd. Die wijziging gaat per 1 januari 2028 in werking (zie Artikel VIII, aanhef). In subonderdeel 2 gaat het om de stallen van de houder die de ingreep verricht. De houder die de ingreep verricht heeft tenslotte alleen zicht op de situatie in die stallen en niet op die in stallen van eventuele opvolgende houders van de biggen waarbij de lichamelijke ingreep wordt uitgevoerd.

Onderdeel B voorziet in een aanscherping van een van die nieuwe voorwaarden per 1 januari 2029 (zie Artikel VIII, onderdeel a).

Behalve die aanpassingen zijn er in het Besluit houders van dieren aanpassingen doorgevoerd die zien op zowel het voorkomen van de aanleiding voor staartbijten (artikel 2.14, vijfde lid) als op het aanpakken van geconstateerd staartbijten (artikel 2.14, derde en vierde lid, en artikel 2.14a) in samenhang met het verwijderen van een deel van de staart bij biggen. Die aanpassingen zijn opgenomen in Artikel I, onderdelen D en E. Die treden ook per 1 januari 2028 in werking (zie Artikel VIII, aanhef). Vanwege die samenhang vervallen die aanpassingen in het Bhd grotendeels tegelijk met het vervallen van de bevoegdheid om bij biggen een deel van de staart te verwijderen (zie artikel IV, onderdelen b en c), het is dan niet langer noodzakelijk een logboek, een risicoanalyse en een verbeterplan voor te schrijven.

Zie voor de inhoud en achtergrond van het verbod op deze ingreep en de aangescherpte voorwaarden in aanloop daarnaartoe het algemeen deel van de toelichting.

D

Met deze wijziging van artikel 2.3, onderdeel c, wordt een nadere beperking gesteld aan het tandenvijlen bij biggen. Dat mag dan alleen nog als er een diergeneeskundige noodzaak is. Die wijziging gaat per 1 januari 2028 in werking (zie Artikel VIII, aanhef).

Ook zal er, iedere keer dat de lichamelijke ingreep wordt uitgevoerd, een verbeterplan moeten worden uitgevoerd om de aanleiding voor het uitvoeren van de ingreep te voorkomen (zie daarover Artikel I, onderdeel C).

E

Met dit onderdeel kan het onthoornen bij runderen voortaan uitsluitend als een dierenarts heeft vastgesteld dat daarvoor een diergeneeskundige noodzaak is. Die wijziging treedt in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip (zie artikel VIII, onderdeel d).

Bovendien is het vanaf een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip niet langer toegestaan dat de houder deze ingreep uitvoert (zie Artikel V, onderdeel F).

Artikel VII

In artikel 4.807., eerste lid, onderdeel c, van het Besluit activiteitenleefomgeving wordt verwezen naar twee artikelen in het Besluit houders van dieren:

"*c. een huisvestingssysteem waarin legkippen van 18 weken en ouder en ouderdieren van legkippen van 18 weken en ouder worden gehouden in aangepaste kooien als bedoeld in artikel* ***2.71*** *of* ***2.72*** *van* ***het Besluit houders van dieren****; en*"

Artikel 2.71 vervalt op grond van dit besluit. Artikel 2.72 is per 7 oktober 2023 al vervallen. Daarom vervalt dit artikelonderdeel in het Besluit activiteiten leefomgeving op dezelfde datum als dat artikel 2.71 vervalt, namelijk op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip (zie Artikel V, onderdeel Z).

Artikel VIII

Artikel VIII regelt de inwerkingtreding van dit besluit. De transitie naar een dierwaardige veehouderij wordt in de regelgeving via een aantal in de tijd gefaseerde stappen gezet. Daardoor gelden er voor de voorgenomen regels verschillende inwerkingtredingsdata:

- Artikel I bevat regels die per 2028 in werking treden,
- Artikel II bevat regels die per 2030 in werking treden,
- Artikel III bevat regels die per 2040 in werking treden,
- Artikel IV bevat regels die op een later bij koninklijk besluit te bepalen moment in werking treden en waarvoor eerst gericht onderzoek wordt verricht. In de nota van toelichting wordt beschreven wat hiervoor de voorgenomen data van inwerkingtreding zijn,
- Artikel V bevat regels die op een later bij koninklijk besluit te bepalen moment in werking treden en waarvoor een voorafgaande evaluatie over o.a. de emissies, vergunningverlening

en verdienvermogen. In de nota van toelichting wordt beschreven wat hiervoor de voorgenomen data van inwerkingtreding zijn.
- Artikel VI kent wijzigingen met verschillende inwerkingtredingsdata: onderdelen A en D treden per 1 januari 2028 in werking, onderdeel B treedt per 1 januari 2029 in werking en onderdelen C en E treden op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip in werking.
- Artikel VII bevat een technische wijziging van het Besluit activiteiten leefomgeving en treedt in werking op hetzelfde tijdstip als dat artikel 2.71 vervalt, namelijk op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip.

Artikel IX

Dit artikel voorziet in een citeertitel voor deze wijzigingsregeling. Op grond van de Aanwijzingen voor de regelgeving (Ar 4.24, tweede lid,) heeft een wijzigingsregeling slechts een citeertitel als daar behoefte aan bestaat. Die behoefte is er gelet op de gefaseerde inwerkingtreding van de wijzigingen en de lange horizon van de inwerkingtreding. Daardoor is het wenselijk om gemakkelijk naar deze wijzigingsregeling te kunnen verwijzen met behulp van een citeertitel.

De Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur,